

Eötvös Lóránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

GYÖRGY BÉLA

A ROMÁNIAI ORSZÁGOS MAGYAR PÁRT TÖRTÉNETE

(1922–1938)

Történelemtudományi Doktori Iskola

Doktori Iskola vezetője: Dr. Gergely Jenő egyetemi tanár

XIX – XX. századi magyar történelem doktori program

A bizottság tagjai és tudományos fokozatuk:

Dr. Pritz Pál, MTA doktora

Dr. Szász Zoltán, kandidátus, tud. főmunkatárs

Zeidler Miklós, PhD

Dr. Miskolczy Ambrus, egyetemi tanár

Szarka László, PhD, kandidátus

Dr. Balogh László, egyetemi docens

Témavezető: Dr. Romsics Ignác, akadémikus

Budapest, 2006

TARTALOM

Bevezetés	2
I. Románia, Magyarország és Erdély a két világháború között	5
1. Az új Románia és kisebbségi politikája	5
2. Magyarország és külpolitikája	10
3. Erdély Romániában	12
II. Az Országos Magyar Párt megalakulása és tevékenységének megalapozás (1922. december – 1924. december)	18
III. A párt politikai tevékenységének megerősödése (1924. december – 1928. december)	64
1. A liberálisok még hatalmon	67
2. Averescu kormányzása	83
3. Újabb liberális kormányzás	112
IV. Az önálló politizálás útján (1928. december – 1938. március)	127
1. Kisebbségi reménysek (1928. ősz – 1933. ősz)	127
<i>a, Választástól választásig: 1928-1931.</i>	127
<i>b, Választástól választásig: 1931-1932.</i>	135
<i>c, Választástól választásig: 1932-1933.</i>	136
2. Önvédelem a megmaradásért (1933. ősz – 1937. ősz)	160
V. A román parlamentarizmus utóélete és a pártok beszüntetése (1937/1938)	191
VI. Az Országos Magyar Párt a nemzetközi szintén	200
VII. Összegzés	214
Rövidítések jegyzéke	222
Hivatkozott irodalom	223
Mellékletek, képek	247

Bevezetés

Mottó: „Sok adósságunk között ott van az Országos Magyar Párt tizenhat éven át (1922-1938) folytatott áldozatos munkálkodásának monografikus bemutatása.”¹

Dolgozatunk magyar és romániai levéltári források, magyar és román közzétett források, valamint a témába vágó hazai és nemzetközi szakirodalom és sajtó alapján elsőként dolgozza fel monografikusan a romániai Országos Magyar Párt (OMP) 1922–1938 közötti történetét.

Tíz évvel ezelőtt a két világháború közötti időszak egyik jeles személyiségéről, Krenner Miklósról (írói nevén Spectator, 1875-1968) kötetet szerkesztettem. Krenner a romániai Országos Magyar Párt reformmozgalmának vezetője és kiemelkedő alakja volt, így tevékenységét tanulmányozva, érződött a párt történetének hiánya. Kutatásaim során Kolozsvárt rátaláltam az OMP meglévő, gazdag iratanyagára, így a téma magától adódott. Ezt kiegészítettem a párt két elnökének, Ugron István és Bethlen György hagyatékának kutatásával, valamint a korszak fontosabb személyiségei munkásságának, visszaemlékezéseiknek tanulmányozásával. Így kerekedett ki a párt történetének forrásanyaga, és azok alapján monografikus, politikai története.

Megpróbáltam összefoglalni a párt tevékenységét a központi szervezetektől a tagozatokig, meghatározni mozgásterének kereteit és lehetőségeit Nagy-Romániában, a belpolitikában a liberálisok dominálta egységesítő politika keretei között, Magyarország és Románia kapcsolatrendszerében, valamint a nemzetközi színtéren.

A párt történetét három korszakra osztottam:

- Az alapozás időszaka (1922. december – 1924. december)
- A politikai tevékenység megerősödése (1924. december – 1928. december)
- Az önálló politizálás útján (1928. december – 1938. március)

Fejezetekként, a korszak általános jellemzése után nagyjából azonos témaköröket tárgyalok, mint a pártszervezés, küzdelem a sérelmes intézkedések ellen, kapcsolatok a román politikával és más kisebbségekkel, valamint külön fejezetben a párt nemzetközi kapcsolatait. A bevezetés és összegzés mellett tucatnyi fejezetben fejtetem ki a témát.

A dolgozat ugyanakkor rövidítésjegyzéket, a hivatkozott irodalmat, mellékleteket, valamint képeket tartalmaz.

¹ Balázs Sándor, kolozsvári egyetemi professzor írta 1991-ben, jelezve a párt történetének hiányát. *Balázs* 1991. 235.

Az első fejezet minden szempontból az alapozás időszaka: a párt megalakulása, vezetőtestületeinek megalapozása, stratégiájának, kapcsolatrendszerének kialakítása. A második időszakban mind belföldön, mind külföldön tevékenysége hatékonyabbá, hatásosabbá vált. Különböző stratégiák követése után, 1928-tól a párt az önálló politizálás útjára lépett, kezdetben több reménnyel, később az önvédelmi harcra szorítkozva. A tényleges sérelmi felhang elkerülhetetlen volt, hiszen lehetetlen nem látni és láttatni a hatalom részéről a kisebbségek elnyomásának irányzatait és valós tényeit. Ezzel szemben megjelennek és szervezkednek az erdélyi magyarság politikai szereplői, akik jogfeladás nélkül megpróbálták beilleszkedni az új állam kereteibe.

Mindezt egybevetve, reményeink szerint sikerült valós képet adni a történettudomány eddigi teljességében fel nem tárt romániai Országos Magyar Párt történetéről.

A két világháború közötti korszak történetét átfogó munkák vázlatosan ismertetik a párt történetét.² 1945–1989 között Magyarországon forráshiány miatt, de főképp közismert politikai okokból a határon túli magyarság történetéről érdemben nem lehetett írni. A nyolcvanas évek végére enyhült a légkör, tanulmányok (Fülöp Mihálytól, Lipcsey Ildikótól), jelentések jelentek meg, majd a kutatás intézményes kereteket öltött.³ Az utóbbi évtizedben egyes részletkérdésekről hasznos tanulmányok is születtek.⁴ A román történetírás is érintette alkalmanként a témát, legtöbbször – a román nemzeti közvélemény szemszögéből – meglehetősen felületesen, és egyoldalúan.⁵

Az első világháborút lezáró békeszerződés kisebbségbe kényszerítette az erdélyi magyarságot (kényszerkisebbség),⁶ amely azt súlyos lelki megrázkódtatásként élte meg, és az új keretekbe nehezen tudott beilleszkedni. Bár elismerték az új állam fennhatóságát, saját jogaikról nem akartak lemondani. Amikor a román hatalom folyamatos megszorításokkal élt, és a magyarságot birtokállományából megpróbálta

² Mikó 1941; Ligeti 1941; Tusa 1942, Nagy 1944; Biró 1989. (Az első négy a második bécsi döntés után, az ötödik Nyugaton jelent meg. 1989 után majdnem mindeniknek reprintje is jelent meg.)

³ *Jelentések*

⁴ A legfontosabbak: Balázs 1991; Bárdi 1995, 1996, 1997, 1999, 2000, 2003; Beke 330-356; György 2000a, 2003a, 2003b, 2003c, 2004a, 2004b, 2005b; Horváth 2003 Horváth 2005; Lengyel 273-381; Szász 116-143.

⁵ A legfontosabbak: Muşat – Ardeleanu 148-151; Ştirban; Pană 1995, 103-128; Alexandrescu 59-62; Scurtu 1996, 8-10; Scurtu – Buzatu 1999, 36-39.

⁶ Albrecht Ferenc ismerteti Teleki Pál gróf: Tradizionale, freiwillige und Zwangsminderheiten (*Pester Lloyd*, 1931. febr. 18.) c. írását. Albrecht 223. Bárdi a *kényszerközösség* terminológiát használja. Bárdi 1998a. 55.

kiforgatni, akkor önvédelmi harc kezdődött, amelyet több alkalommal programszerűen is megfogalmaztak. Ennek lényege: a magyarság érdekeinek és jogainak a gyulafehérvári határozatok (1918. december 1.), a párizsi kisebbségi szerződés (1919. december 9.) alapján való megvédelmezése, az önkormányzati szabadság és a polgári rend elveinek védelme az államban. Gr. Bethlen György, a párt volt elnöke 1940. szeptember 15-i beszédében kiemelte: „testi és lelki sanyargatásokat elszenvedve itt állunk műveltségünkben és földi javainkban leszegényedetten; boldogan és büszkén mondhatjuk, hogy ősi erdélyi hagyományainkat megőriztük.”⁷

⁷ Bethlen 1940.

I. Románia, Magyarország és Erdély a két világháború között

Az első világháború utáni nemzetközi helyzet változott, a vesztes nagy birodalmak szétestek, helyüket új, vagy megnagyobbodott államok foglalták el. Az új határok új nemzetiségeket szültek. A Nemzetek Szövetségét a győztesek alkották meg, azt a nemzetközi tényezőt, amelynek a kisebbségi szerződések betartásának felügyelete is célja lett volna. Eközben semmiféle végrehajtási hatáskörrel nem rendelkezett, így csak a kisebbségekben élt a remény a javukra történő magatartás irányába.⁸

1. Az új Románia és kisebbségi politikája

A románok a megkésett nemzetté válás folyamatában a 19. században lettek, független, államalkotó nemzetté. Az 1859-ben Moldva és Havasalföld egyesülésével új állam keletkezett, Románia, amely 1877–1878-ban, egy újabb orosz-török háború során, ügyes diplomáciai előkészítés által, amelyben Ion C. Brătianu játszott kulcsszerepet, kivívta függetlenségét. Hohenzollern Károly királlyá választása által 1881-ben az ország alkotmányos monarchia lett. A román gazdaság a századvégen a kapitalista fejlődés útjára lépett, a politikában a mezőgazdaság meghatározó szerepe miatt a Konzervatív Párt játszott vezető szerepet. A XX. század elején a román álom a Tiszától a Dnyeszterig terjedő Nagy-Románia megteremtése volt.

Az erdélyi románság, korábbi passzivitásából kilépve, és az autonóm Erdély elvét egyre inkább feladva, 1905 táján a román állammal való egyesülés stratégiáját választotta. 1914-ben, a világháború kitörésekor a bukaresti Koronatanács még a semlegességet választotta, de az 1916. augusztus 4-i titkos diplomáciai egyezmény során, amely Erdélyt és Magyarország románok, lakta keleti vidékeit Romániának ígérte, az ország az antant oldalán (1916. augusztus 16-án) belépett a háborúba. A hadi helyzet nem kedvezett számára, Románia a Központi Hatalmakkal különbékére kényszerült (1918. április 24.), amely által a korábbi titkos szerződés érvényét veszítette.

⁸ A kisebbségvédelmi rendszerről: *Baranyai* 1922, 1925; *Nagy* 1925; *Mengele*; *Balogh* 1928; *Vladár*; *Mikó* 1936; *Galántai*; *Eiler* 1997. 64-91; *Romsics* 1998. 193-233; *Zeidler* 2003. 59-83;

1918 őszén, a háború befejezése után, Károlyi Mihály pacifista politizálása idején, a román hadsereg mozgósított, és fokozatosan megszállta Erdélyt. Románia „kulcsembere” az állam függetlenségét elérő Ion C. Brătianu fia, Ion I. C. Brătianu, (Ionel Brătianu), liberális pártvezér volt, aki tárgyalt, irányított, előlépett, vagy háttérbe vonult, véleményezett és javasolt, de a döntéshozatal birtokában volt. 1919-ben a legtöbbet Párizsban tartózkodott, ez év május 31-én a béketárgyalás plenáris ülésén Wilsonnal a kisebbségi szerződésről vitatkozott, amelyet nem vállalt, otthagya a béketárgyalásokat, hazament, és a Magyar Tanácsköztársaság leverése, valamint a bolsevista veszély ürügyén Budapest elfoglalására adott parancsot a román hadseregnek. A nagyhatalmak nyomására Brătianu kénytelen volt engedni, inkább lemondott, minthogy aláírja a kisebbségi szerződést, így nem ő, hanem az új kormányfő, Al. Vaida-Voevod írta alá azt.

A háború és következményei nagy változásokat eredményeztek az ország életében. Az új állam területe 295.869 km², (Magyarországtól elcsatoltak 101.923 km²), lakossága 1922-ben 16,25 millió (Magyarországtól elcsatolt területen 31%) lett. Az ország nemzetiségei 28,1%-ot tettek ki (magyarok, németek, zsidók, ukránok, oroszok, törökök, bolgárok, örmények, szerbek, lengyelek, cigányok és mások). Erdélyben a magyarság arányszáma 26,46% volt.⁹ A Konzervatív Párt letűnt a történelem színpadáról, választójogot adtak, agrárreformot léptettek életbe külön a Regátban (Ókirályságban) és külön Erdélyben, míg az általános megvetés ellenére a zsidók állampolgárságot kaptak. Feladat volt a négy államrend (román, magyar, osztrák, orosz) egységesítése, a román falu és az „idegen” város közötti különbség ellensúlyozása, az egységes állam megteremtése. Az új helyzet némi román bizonytalanságot, kételyeket, identitásválságot is eredményezett, amit a nacionalizmus eszmekörében vezettek le, amelyben az állam vezető szerepet kapott. Kezdetől jelentős intézkedéseket foganatosítottak az új területek beolvasztása és egyesítése érdekében.¹⁰ Általában az 1918-1928 közötti tíz évet liberális/Brătianu korszaknak nevezik, és valószínű nem alaptalanul. A politikát az ókirályságbeli, gazdasági összefonódásokkal rendelkező liberális politikusok irányították, élükön a bukaresti, balkáni jelleget hordozó oligarchiával. Mellettük az erdélyi regionalizmust képviselő Román Nemzeti Párt állott, élén az egyesülésben nagy szerepet játszott Iuliu Maniuval. A korszakban egyes személyiségek is, mint Alexandru Averescu, Constantin Argetoianu, Nicolae Iorga,

⁹ MOL, K64-1928-27-114, 3.

¹⁰ *Livezeanu* 9-247.

jelentős szerepet vittek, akik olykor a miniszterelnöki tisztséget is betöltötték. A román politikusok maguk sem voltak erkölcsileg a helyzet magaslatán, egy követi jelentés így jellemzi őket: „...a román politikusokkal szemben tapasztalatom szerint mindig a legnagyobb bizalmatlanság van a helyén.”¹¹

Az első világháború után a román egyesülési álmok beteljesedtek, így az ország számára a biztonságpolitika, a határok védelme vált politikai alaptétellé. A lakosság közel 30%-át kitevő kisebbségek állampolitikailag nehéz kérdést jelentettek. Hiába a kisebbségi szerződések, egy jelentés szerint „a balkáni adminisztráció mindig meg fogja találni a módját annak, hogy a kisebbségeknek biztosított jog írott malaszt maradjon.”¹² A gyulafehérvári határozatokról, amelyekre a magyarok jogilag állandóan hivatkoztak, Petru Groza, a korszak egyik politikusa így nyilatkozott: „A gyulafehérvári pontok? – rongyos papírdarab! Mert vagy van egy kisebbségben, mint népben – életerő akkor, hogy kiküzdje magának azt, ami neki jár, s akkor felesleges minden paktumos írás – vagy nincsen benne elhatározás, tehetség, tömörülési erő a harcra, hogy kiverekedje magának, azt ami neki természetes és emberi joga, akkor pedig nem segít semmilyen díszes szerződés, akármilyen címet is adnak neki.”¹³ A gyulafehérvári határozatok egyik megalkotója, Vasile Goldiș később így jellemezte azokat: „A gyulafehérvári alapokmány egy koncepció, egy doktrina, egy ideális elképzelés arról, mint kell az emberek együttélését a nemzeti létben megszervezni. Ideálokat nem lehet máról holnapra megvalósítani.”¹⁴ Maniu előadása is hasonló szellemben fogant, ő is tagadta, hogy Gyulafehérváron a kisebbségeknek nemzeti autonómiát ígértek volna.¹⁵

A korszak meghatározó személyisége, Ion I. C. Brătianu, politikai elgondolásában az ország nem román lakosságát két osztályba osztotta. Ez szerint a zsidók nem lehetnek irredenták, hanem alkalmazkodnak az új helyzethez, míg a magyarok, a bolgárok, az ukránok, sőt még a szászok is, mivel ragaszkodnak etnikai identitásukhoz, és a genfi székhelyű Nemzetek Szövetsége felé tekintgetnek, irredenta veszélyforrást jelentettek. Brătianu szerint a Nemzetek Szövetsége nem szabhat feltételeket egy erős államnak, amely el sem fogadja azokat. Az ő elve az egységes állameszme, amelynek keretén

¹¹ Villani Frigyes rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter jelentése Walkó Lajos külügyminiszternek, Bukarest, 1927. jan. 17. MOL, K64–1927–607, 68.

¹² Villani Frigyes jelentése Walkó Lajos külügyminiszternek, Bukarest, 1928. okt. 7. MOL, K63–1928–27/4, 7.

¹³ *Gróza Petru* 1934.

¹⁴ Goldiș László beszéde Aradon, a Néppárt vezetőségi gyűlésén, 1930. jan. 25-én. *Egy szócsata* 1930. 85.

¹⁵ Maniu 1924. máj. 11-én tartott előadást a Román Társadalmi Intézetben a kisebbségi kérdéstről. *Maniu* 1924.

belül a nemzeti szuverenitás korlátlanul érvényesül és sérthetetlen.¹⁶ Brătianu elméletét a román politikusok többsége magáénak vallotta, Vintilă Brătianu,¹⁷ Iorga,¹⁸ Gheorghe Tătărescu¹⁹ és maga II. Károly király is tett hasonló tartalmú kijelentéseket.²⁰

Így a román külpolitikát az újonnan szerzett területek megtartásáért való aggodalom – Iorga szerint „a zsákmányt biztonságba [kell] helyezni.”²¹ – a fennálló szerződések tiszteletben tartása, az állami szuverenitás érintetlensége, és a bolsevista veszély elhárítása határozta meg. Következésképpen állíthatjuk, hogy a tárgyalt korszakban a kisebbségeket gyengítő, elnemzetlenítő, revízióellenes politika uralkodott Romániában. Ennek jegyében kisemberek nagy funkciókba kerültek, fokozódott az elrománosítás különböző taktikákkal és utakon, amelyben az állam vezető szerepet játszott. Kevés józan elme állt ki a kisebbségek emberi jogai mellett.²² A politikai palettáról az egészen szélsőséges, a kisebbségek gyors beolvasztását óhajtó megnyilvánulások sem hiányoztak.²³ A liberális nacionalizmus kifulladás a húszas évek végére előkészítette a talajt a románizmus ideológiája számára. Ez olyan célt tűzött ki az ortodox identitással egyetemben, amely lehetővé teszi az elmaradottság felszámolását, a modernizációt, amelyben a kisebbségek idegeneknek számítottak. Ennek során a harmincas években kialakult egy nacionalista, antiszemita irányzat, amelyet a politikában a legionárius mozgalom képviselt, de ugyanakkor a korszak meghatározó értelmiségeit is – így Mircea Eliade, Emil Cioran, Nae Ionescu, maga mögött tudhatta.²⁴

A román kisebbségi politika 30-as évekbeli dilemmáját így fogalmazták meg: „bármekkora engedményeket tennénk a romániai magyar kisebbségnek, azok sohasem fogják kielégíteni a budapesti hivatalos köröket, amelynek végső célja nem az erdélyi magyarság jó állapota, hanem újbóli visszacsatolása a magyar területekbe.”²⁵

¹⁶ *Scrutator* [?], Vö.: *A liberálisok*.

¹⁷ Szerinte a három részskultúra – germán, szláv, magyar – helyébe a fiatal román kultúrát kell tenni. Idézi: *Jakabffy* 1931.

¹⁸ „a mi népünk évszázadokon keresztül súlyos történelmi igazságtalanságok áldozata volt, amelyet 17 évvel ezelőtt tett jóvá Európa” Iorga 1936. dec. 26-án adott interjút idézi: *Két történetiró* 1937

¹⁹ <„a történelmi igazságtalanságok jóvátételét” teljes határozottsággal keresztül kell vinni> [Idézet Tătărescu miniszterelnök kolozsvári beszédéből.] *Tătărescu* 1934.

²⁰ „Tagadhatatlan, hogy Romániában a közszellem a nacionalizmus felé hajlik” II. Károly nyilatkozata. Idézi: *A legmértékadóbb* 1938

²¹ Idézi: *Spectator* 1923. 509.

²² Lásd: *Bratu* (1937-ben a iasi-i egyetem rektoraként a vasgárdisták egyik fülét levágták.); Costa Foru humanista újságíró, több cikkében kiált a kisebbségek jogainak védelme mellett, amiért a kolozsvári diákok ottani látogatása alatt inzultáltak.

²³ Ld: *Balázs* 2005. (a szélsőségesen magyarellenes Onisifor Ghiburól.)

²⁴ *Pogăceanu*

²⁵ *Democrația* c. újság, 1932. 10. sz. Idézi Miniszterelnökség kisebbségi osztálya, MOL, K28–1933–11459, 14.

A korszak államformája az alkotmányos monarchia volt. Az állam élén a király állt,²⁶ aki az alkotmány, a hagyományok, érdekek, kapcsolatok és nyomásgyakorlás alapján döntött, kormányválság idején lemondhatta a kormányt, tanácskozott a pártvezérekkel (személyiségekkel), akik közül egyet megbízott kormányalakítással. A megalakult kormány köteles volt a legrövidebb időn belül megrendezni a választásokat. Mindezt befolyásolta a kamarilla és a pártok viszonya is. A korszak Romániájában többpártrendszer létezett, kb. 30 működő párttal, amelyek közül talán 3–4 volt kormányzóképes. A kisebbségi pártok természetesen nem, így a politikai hatalom megszerzése egyáltalán nem is szerepelt, és nem is szerepelhetett azok politikai célkitűzéseik között.

1922–1938 között, az OMP fennállása idején több mint kétszer annyi kormány váltotta egymást, mint ahány választás volt. A hét választás közül hármát a Liberális Párt (1927, 1933, 1937), kettőt a Nemzeti Parasztpárt (1928, 1932), míg egyet-egyet Iorga szövetségi kormánya (1931) és a Néppárt (1926) rendezhetett. A román törvényhozást (parlamentet) a kétkamarából állt. A szenátus 204 tagból állt (ebből Erdélyre 53 jutott), a választottak mellett kinevezettek is voltak. A szenátusba 70 ezer lakos választott egy szenátort, míg a képviselőházba 30 ezer lakos választhatott egy képviselőt. Az utóbbi tagjainak száma 387 volt (ebből Erdélyre 122 mandátum jutott). A szenátorokat megyénként, szavazattöbbséggel, a képviselőket szintén megyénként választották listás eljárással, általános, egyenlő és titkos választójog alapján. Amelyik párt elnyerte az egész országban a leadott szavazatok 40%-át, az érvényben levő prémiumrendszer alapján megkapta az összes mandátum felét, és csak a többi került szétosztásra azon pártok között, amelyek megkapták az érvényes szavazatok legalább 2%-át.²⁷

Az adott politikai keretek között kellett volna a mindenkori román kormánynak egységesítenie területeit és modernizálnia gazdaságát, megőrizni az ország függetlenségét, de ismerve a második világháború alatti (és utáni, immár állandó, Moldova, Dél Dobrudzsa) területi veszteségeit, elmondhatjuk, hogy ez nem volt sikeresnek nevezhető.

²⁶ Ferdinánd (1917–1927), Régenstancs, majd II. Károly (1930–1940).

²⁷ A román politikai rendszerről lásd: *Enciclopedia; Savu 1976; Mușat – Ardeleanu 1986; Scurtu – Buzatu 1999; Istoria 2003.*

2. Magyarország és külpolitikája

A Habsburg-birodalom belviszálya abból származott, hogy a mind a magyarok, mind a nemzetiségek szemben álltak az osztrák abszoluzizmussal, annak gyengítésére törekedtek. Súlyos kérdések akkor vetődtek fel, amikor a magyar állameszme, a Szent Istváni korona valamennyi országát magába foglaló egységes államot követelt, amikor a magyar kormány a legtágabb történelmi határok elismertetésére törekedett, akkor hasonló kívánalmakkal álltak elő a nemzetiségek is. Ekkor vált világossá, hogy a magyar állameszme épp annyira összeegyeztethetetlen a horvát, szlovák, román kívánásokkal, mint korábban az abszolutista rendszer politikája. A Habsburg birodalmon belül, a németek mellett a magyar nemzet volt a legerősebb, amely számára partnerséget kínálhatott, rajta kívül más népességnek – bár a csehek és a horvátok is óhajtották – erre nem volt esélye.

A nemzetiségek legtöbbször Bécset támogatták, csak a horvátok olykor Budapestet. A kiegyezéssel más kapcsolatrendszer kezdődött. Az 1867-et követő évtizedekben a magyarság kevésbé tudta felmérni a nemzetiségi kérdés egyre növekvő fontosságát. Figyelmét és energiáját az uralkodóházzal folytatott meddő közjogi küzdelemre fordította, és nem számolt eléggé azzal a ténnyel, hogy az ország lakosságának mintegy fele nem az államalkotó magyarsághoz, hanem olyan nemzetiségekhez tartozik, amely a XIX. század elején Európa szerte feléledő nacionalizmus hatása alatt erős népi, sőt nemzeti öntudatra ébredtek, és amelyek az ország határain túl szintén a XIX. század folyamán önálló állami életre rendezkedtek be. Még akkor sem válaszoltak kellőképpen, amikor ezek az államok a magyar állam területi épségét is fenyegető külpolitikai célkitűzéseik érdekében aknázták ki, sőt attól sem riadtak vissza, hogy eltorzítva, a magyar államot a világ közvéleménye előtt lejáratják. Az önálló külpolitikai szervezettel nem rendelkező magyarság nem tudta ennek a tervszerűen irányított ellenséges hangulatkeltés veszélyességét követni, és megfelelő ellenpropagandával gyengíteni. Így a magyarság befeketítése termékeny talajra talált nemcsak a Központi Hatalmakkal szemben ellenséges államokban, hanem a semleges országokban is. Magyarországról – a 48-as szabadságeszmét megtagadva – a nemzetiségek börtönének képét alakították ki, hangoztatva, hogy az még a világbékét is veszélyezteti.

Tény az is, hogy az 1867-es kiegyezés és az első világháború közötti időszakban az állam és a nemzetiségek érdekeit harmonikusan összeegyeztethető nemzetiségi politika

tulajdonképpen nem is volt. A magyar közvélemény úgy gondolta, hogy az 1868. XLIV. törvénycikkkel a nemzetiségi kérdés alapjait megvetették. Ez a törvény a kor szellemének megfelelően megadta a nemzetiségeknek a magyar állam keretein belül a biztonságos fejlődés lehetőségét, de a törvény érdemi végrehajtására nem került sor. Ilyen adottságok között valóban merülhettek fel jogos kifogások az akkori magyar nemzetiségpolitika ellen. Ennek alapján a magyarság önmagával és a nemzetiségeivel szemben követett el hibákat és mulasztásokat, bár ezek nem képezték tudatos, tervszerű, elnyomó rendszer alapjait. A magyar állam ellenségei mindezek ellenére annak tűntették fel, már a háború előtt, és még inkább megtehették a világháború után, annak ellenére, hogy az utódállamokba kényszerített magyarságot a békeszerződések kisebbségi szerződésai „védték”. A nemzetiségeknek Budapest ellen, míg annak a bécsi kormányzat ellen vívott csatája 1918-ban a Monarchia összeomlásával ért véget persze a vesztes világháború következményeként is, de az adott nemzetközi viszonyok között, a nagyhatalmak világháborúhoz vezető konfliktusai eredményeként.

A magyar társadalom háború előtti gondjai a háború után is megmaradtak, csupán a hazai nemzetiségi kérdés veszítette el jelentőségét azáltal, hogy az általuk (és közöttük majdnem szintiszta magyar részeket is) lakott területeket elszakították az országtól. A magyarság ezt óriási traumaként élte meg, és nem tudta elfogadni.

Magyarország két világháború közötti külpolitikáját a revízióra való felkészülés határozta meg. Az irányvonalat a húszas évek elején a kettősség jellemezte, területi koncesszióért a győztesekhez is hajlandó volt közeledni, de a vesztes államok német vezetés alatti fegyveres összefogására is hajlandó lett volna. Mindenképpen megpróbált a politikai elszigeteltségből kitörni, de látható volt, hogy az utódállamok Magyarország ténylegesen pacifista politikája esetén sem mondtak volna le kapott területeiktől.

Bethlen István miniszterelnök (1921-1931) a belpolitikai megerősödés után a határon túli magyarság irányában a gazdasági, kulturális pozíciók, megőrzését tartotta alapelvnek, ezért az elcsatolt területek magyarsága az anyaország anyagi támogatását élvezte. A Romániához csatolt volt magyarországi területek intézményrendszerének támogatását a budapesti kormánykörökben *Keleti Akciónak* nevezték.²⁸ A magyar állam külügyi képviselője kiépítésével (bukaresti követség, kolozsvári útlevélosztály) ezek lettek az erdélyi magyarság és a budapesti kormányzat összekötői, hisz a határon túli magyarság támogatása és azok megtartása a remélt revízió számára a kormányzati

²⁸ Bárdi 1995. Ld. még: Bárdi 2004.

szerveknél összefonódott.²⁹ Az erdélyi magyarság minden fontos cselekedeténél kikérték a „mérvadó hely”³⁰ véleményét, és várták ennek utasításait.

A húszas évek elejének szűk diplomáciai mozgástere folyamatosan tágult,³¹ az olasz, lengyel, osztrák, német, angol kapcsolatok témája a kisebbségvédelem is volt. A harmincas évek elején Mussolini már a határrevíziókat is felvetette,³² és az évtized közepén már a tömbösödés jelei jelentkeztek. Az 1936-ban kelt berchtesgardeni jegyzőkönyvek Kelet-Európa kérdéseit „a barátságos kollaboráció szellemében” kezelik,³³ de később a magyar-német közeledés és a folyamatosan szélesedő együttműködés a reváns veszélyét vetítette elő, amelynek érzékelhető kihatásai voltak természetesen Romániában is, mind a román politikára, mind a magyar kisebbség sorsára egyaránt.

3. Erdély Romániában

Erdély 1572-ig Magyarország alkotó része, 1572-től 1711-ig önálló fejedelemség, 1711-től 1848-ig, illetve 1867-ig osztrák koronataromány, és 1867-től 1918-ig ismét Magyarország része volt. A román politikai irodalom azt hirdette, hogy a magyar uralom alatt, éppen úgy, mint az önálló fejedelemség idején a románság a legsúlyosabb elnyomás alatt élt. A valóság azonban az, hogy a XIX. század elejéig a nemzetiségi elnyomás és a nemzetiségi kérdés fogalma ismeretlen volt magyarországi románság helyzetét szociális tagozódása szabta meg, osztozott a vele azonos magyar társadalmi osztályok jogaiban és kötelességeiben. Erdélyt mindkét nép – mind a magyar, mind a román – magáénak vallotta, otthonának érezte. Az Magyarország szerves része volt, ugyanakkor a román kultúra bölcsője is. Mindkét nép számtalan nemzeti hőst adott, bár olykor élt bennük a különbözőség tudata. Az „erdélyi kérdés” miatt a két nép nem tudott a történelem folyamán békés egymás mellett élést kialakítani.

Az első világháborút követő történelmi helyzetben, majd a háborút lezáró békeszerződések révén Erdélyt elszakították Magyarországtól, és Romániához csatolták, de ezt megelőzően Románia a párizsi nemzetközi kisebbségi szerződésben

²⁹ Ezt bizonyítja a Külügyminisztérium Levéltárának anyaga. Ld. MOL, K 63 és K 64 fondjait.

³⁰ MOL K64-1926, 27a, 218, 187.

³¹ Bővebben: *Pritz* 1995.

³² Ekkor dolgozott ki revíziós elképzeléseket a Gömbös kormány. *Pritz* 1982; *Zeidler* 1998. 125-157; *Zeidler* 2001. 150-155.

³³ *Juhász* 160.

kötelezettséget vállalt a kisebbségek jogainak tiszteletben tartására, és ezt tartalmazták a gyulafehérvári határozatok is. Az elcsatolás következtében az ottani magyarság elvesztette korábbi állami-közösségi kereteit, az újba pedig nehezen tudott beilleszkedni.

Az arisztokráciát százados hagyománya, vagyona és képzettsége predesztinálták a közügyek intézésére. Bár a románok erdélyi földreformja (1921) válságos helyzetbe sodorta, ennek az osztálynak képviselői, akárcsak korábbi idegen elnyomások idején, megmaradtak magyarnak. Próbálták megtartani régi helyüket, szerepüket, életmódjukat; néhányan a politikai élet vezetői lettek, ezáltal igen fontos elemét alkották a nemzeti életnek. 1918 után a középosztály tízezrei hagyták el Erdélyt, de a helyben maradtak, az egyházak alkalmazottai és a szabadfoglalkozású értelmiség fontos szerepet játszott. Sorsuk nagyban összefüggött a városok életével, ahol a magyarság többséget alkotott. Hozzájuk tartozott a magyar anyanyelvű és magyar kultúrájú zsidó népesség is, közülük is főképp azok, akik sorsközösséget vállaltak a kisebbségi magyarsággal. A magyar kereskedő és iparosréteg szintén fontos alkotói voltak a városi népességnek, és mivel ők voltak a románosító politika fő céltáblái, a sorozatos támadások következtében fokozatosan elszegényedtek. A gyári és ipari munkásság, bár jelen volt a fontosabb városokban, a nemzetközi szervezetekben való részvétele miatt elszigetelődött a magyar társadalomtól. A földművelő nép volt a legszámosabb, és ez által az erdélyi magyar társadalom alaprétégének bizonyult. Paál Árpád szerint „maga a falusi nép is hármas osztálytagozódást kapott. A háborús felmentéshez jutott tehetősebb gazdák, a fölmentetlen törpe gazdák, és a nincstelen csavargó vitézek alkotják ezeket a külön tagozódásokat.”³⁴ A földműves népességen belül a székelyföldi lakosság volt egy tömbben, a romániai helyzetből adódóan egyre jobban elszegényedve.³⁵

Összegzésképpen megállapítható, hogy némi módosításokkal az erdélyi magyarság megőrizte társadalmi struktúráját az impériumváltozás után is. Venczel József értékelése szerint: „a kisebbségi életkeret viszont szükségszerűen építi át az erdélyi magyar társadalom belső struktúráját: az arisztokrácia elveszíti feudális jelentőségét, a kapitalista réteg idegen érdekek szolgálatába húzódik, a hivatlanok-középosztály meggyérül és a maradék megnémul; életerős társadalmi réteggé csak a papi, nevelő és szabadpályák <értelmisége>, valamint a földművesek, iparosok, kereskedők és

³⁴ Paál Árpád naplói, 30. tétel, 40. Teleki László Alapítvány. Könyvtár, 4-1951/97.

³⁵ A székelyföldi viszonyokra ld. *Bözödi*.

munkások <népi> kategóriája vehető számba.”³⁶ Erdély lakosságának statisztikai megoszlásáról eltérő adatok vannak forgalomban, hitelesnek tűnik a *Magyar Szövetség* által készített kimutatás, amely szerint „a csatolt területek lakosságának az a 46,2%-ot kitevő kisebbsége, amelynek 31,3 % magyar, éspedig református 13,3 %, katolikus 13 %, evangélikus 1,3 %, unitárius 1, 3 %, izraelita 2,4 %.”³⁷

Erdély elszakítása után legszervezettebb intézményrendszernek az **egyházak** bizonyultak. Egyházközségeik, és felekezeti iskolarendszerük behálózta a magyarok, lakta területeket. A három egyház püspöke – katolikus (Majláth Gusztáv Károly), református (Nagy Károly), unitárius (Ferencz József) – nem tette le az esküt a békeszerződés aláírása előtt, csak 1921. tavaszán. 1918 őszén létrehozták az egyházak felekezeti tanácsát, amely általánosan, vagy különböző szakbizottságokban elsősorban iskolai kérdésekkel foglalkozott, összehangolva annak intézményrendszerét, tevékenységét. A magyar kormány hathatós anyagi támogatását élvezték, így próbálva meg ellensúlyozni a román kormány elnyomó iskolapolitikáját. A román fővárosban, mivel mind a katolikus, mind a református egyháznak már korábbról volt gyülekezete, a párt történetének korszakában két ottani személy játszott különböző összekötő, szerepet. Zombory László, volt gyulafehérvári káplán, a magyar árvaházak szervezésében játszott szerepével a katolikus királyi pár bizalmasa lett. Egyben ő volt a katolikus tömegeket mozgató *Katolikus Népszövetség* szervezője és vezetője. Tőkés Ernő bukaresti református lelkész volt az *Erdélyi Segélyiroda* vezetője, Jósika Sámuel és Ugron István megbízásából. Miután azt megszüntették, szerepét az OMP bukaresti irodája vette át, Willer József vezetésével.

A magyar nyelvű **iskolahálózat** folyamatos harcot folytatott létének fenntartásáért. A román agrárreform törvény az egyházi birtokok, valamint az iskolafenntartó alapítványok birtokainak nagy részét kisajátította, ezért csak magyarországi támogatással tudták azt fenntartani. Ugyanakkor az újonnan létesített oktatási intézmények, különböző okok és ürügyek alapján ki voltak téve a hatóságok részéről, a nyilvánossági jog megvonásának. Az iskolák fenntartásának módja állandó gondot jelentett a magyar kisebbség számára, és alapjául szolgált a népszövetségi panaszok beadásának.

A magyar nyelvű nyilvánosság, a **sajtó**, nagyon fontos szerepet töltött be a magyar kisebbség életében. Miután a hatalomváltozással a magyarországi nyomdatermékek

³⁶ Venczel 1988. 145.

³⁷ A Magyar Szövetség felterjesztése a kormányhoz, 1921. október 6. ERELt, 6584/1924.

behozatala teljesen megszűnt, ott helyben kellett pótolni azokat. Kezdetben „a cselekvésnek színtere a nyilvánosság volt. A sajtó harcolta ki a kereteket az aktív, kisebbségi munka számára...” írta Ligeti Ernő, a korszak szellemi életét összefoglaló művében.³⁸ Az időszaki kiadványok megjelentetése gazdasági vállalkozás is volt egyben, ami gyakran a minőség rovására vezetett. Összesítésben nagyon sok időszaki kiadvány jelent meg,³⁹ kisebbségi jogvédelmi szempontból egyesek túl jónak bizonyultak, ezért a hatóságok többszöri betiltását vonták maguk után.⁴⁰

A magyar **egyesületek**, bár anyagilag meggyengülve átmentették magukat, korábbi jelentőségteljes tevékenységüket csak kisebb mértékben tudták betölteni. Ilyen volt az *Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület*, az *Erdélyi Múzeum Egyesület*, *Erdélyi Kárpát Egyesület*, a később alakult *Dalosszövetség*, nőegyletek és mások.

Politikailag a román megszállás első éveit a passzivitás határozta meg, míg az aktivitás az önvédelmi és védelmet kereső magatartásokból bontakozott ki (1920 nyarán), a trianoni békeszerződés aláírása után. Ekkor szólította fel ismételten a kormány az eskütételre a magyar alkalmazottakat, ami ismételten a nyár és ősz folyamán sok vitára adott okot. A következő év újabb eseményeket hozott magával. Paál Árpád, Kós Károly és Zágoni István közzétették *Kiáltó Szó* c. politikai írásukat, amelyben a passzivitás helyett az aktivitást, a romániai politikai életbe való részvételt szorgalmazták.⁴¹ Ebben az időszakban került sor a három püspök eskütételére is, amelyet az Averescu kormány kultuszminisztere, Goga Octavian készített elő, közelebb hozva őket a román politikai világhoz. 1921. március 19-én gr. Majláth erdélyi és dr. Glattfelder Gyula csanádi római katolikus püspök, április 9-én gr. Széchenyi Miklós nagyváradai római katolikus és Nagy erdélyi református püspök tette le Ferdinánd király kezébe Bukarestben a hűségesküt; az előrehaladott korú Ferencz József unitárius püspöktől a kolozsvári prefektus vette be a fogadalmat.⁴²

A püspökök eskütétele nyomán felengedett a magyar kisebbséget korlátozó politikai nyomás, ez is a politikai tevékenységhez segített. Előbb Magyar Szövetség alakult,⁴³ majd a Nemzeti Párt, és a Néppárt.⁴⁴ Az 1922. februárjában tartott választásokra a

³⁸ Ligeti 1941, 56.

³⁹ György Lajos 225-238; Bíró 1989. 479-482.

⁴⁰ Példa rá az aradi *Rendkívüli Újság* esete. Krenner Miklós írásaiban a kisebbségi jogokat kérte számon a hatóságoktól, ezért a lapot hétszer betiltották, végül ellehetetlenítették és megszűnt. Ligeti 1935a.

⁴¹ Kós-Zágoni-Paál.

⁴² Mikó 1941. 22.

⁴³ 1921. január 9-én megalakult a Magyar Szövetség kolozsvári tagozata, majd 1922. augusztus 6-án megtartotta alakuló nagygyűlését. Ez év októberében betiltották működését.

⁴⁴ Mindkét irányzat képviselője megírta történetét. Grandpierre 1928, Paál 1921.

kormány engedélyezte a Magyar Szövetség működését (ez alapján a politikai csoportok tárgyaltak egymással), amely során, a februári választásokon az erőteljes terror ellenére, sikerült néhány magyar képviselőt és szenátort bejuttatni a román törvényhozásba.⁴⁵

A kisebbségi magyarság politikai vezetői a párizsi kisebbségi szerződés, és a gyulafehérvári határozatok alapján, a kisebbségek – mint a kisebbségi szerződések alanyainak – jogaik tiszteletben tartását várták, remélték és követelték, elsősorban az autonómia alapján. Bár Bethlen György, az OMP későbbi elnöke 1935-ben elismerte, „hogy talán hiba volt, hogy az autonómiát mindjárt kezdetben nem szorgalmazták,⁴⁶ az idők során történtek kísérletek ennek kivívására, megvalósítására. Erdély két régiójában, Udvarhelyen⁴⁷ és Kalotaszegen,⁴⁸ autonóm elvek alapján próbálták meg az önrendelkezést, önálló köztársaságot megvalósítani. Autonómia tervezetek is születtek a korban (Paál Árpád,⁴⁹ Gyárfás Elemér,⁵⁰ Grandpierre Emil⁵¹), ugyanakkor a sajtó is folyamatosan napirenden tartotta a témát.⁵² A Magyar Szövetség programjában megfogalmazott célok közül az első: „A magyar nemzeti kisebbség autonómiájának kivívása és ennek keretében a magyarság politikai, kulturális, gazdasági és szociális érdekeinek autonóm közigazgatási, igazgatási, és igazságszolgáltatási szervezet útján való biztosítása.”⁵³

A Magyar Szövetséget 1922. október végén, az alapszabály hiányára való hivatkozással – Meteş kolozsvári prefektus által – Văitoianu belügyminiszter betiltotta. Mivel a hatalom a magyarság értésére adta, hogy politikai párt működése ellen nem emelne kifogást, ennek folyományaként indult meg a korábbi két párt – Magyar Nemzeti Párt és Magyar Néppárt – egyesülésének, egy egységes párt megalakításának folyamata, amely akaratlanul is magába hordozta a különböző irányelvek szülte ellentéteket. E miatt a hullámverések, viták és ellentétek az erdélyi magyar politikai közéletet sem kerülték el, ellenkezőleg olykor, főképp kritikusabb időszakokban felszínre kerültek, és nehezítették a politikai megoldásokat, a kibontakozást.

⁴⁵ Mikó 1941, 26-28.

⁴⁶ Bárdossy jelentése Kánya külügyminiszternek, Bukarest, 1935. júl. 23, MOL, K64-1936-27, 508/res. pol, 39.

⁴⁷ Bárdi 1993.

⁴⁸ Kós Károly vezetésével. Kós 1971.

⁴⁹ Bárdi 2003a; Lengyel 1991.

⁵⁰ Gyárfás Elemér 1919. márc. 24-én írta meg tervezetét, amit a román Kormányzótanács elnökének, Maniunak szánt. Gyárfás 1923a. 149-153.

⁵¹ Grandpierre Emil a Magyar Szövetség idején, Jósika Sámuel kérésére fektette le nyolc oldalas, autonómiára vonatkozó elképzeléseit. Grandpierre 1922 [?].

⁵² A teljesség igénye nélkül: *Autonómiát, Autonómia, Egy nevezetes, Kisebbségi 1922, A kisebbségi 1922, Balogh 1922.*

⁵³ *A Magyar 1921.*

Okai a romániai OMP megalakulását megelőző időből eredeztethetők. A Magyar Nemzeti Párt, a Magyar Szövetség, és ezek folyományaként az OMP vezetősége az erdélyi magyar társadalomnak az a rétege volt, amely úgy gondolkodott, hogy a kisebbség vezetőrétegének a magyar történelmi élet hagyományaiba gyökerező, de azért a haladás eszméivel és követelményeivel is számot vető, konzervatív gondolkodás képviselőjének kell lenni. A politikai vezetésnek tehát a régi magyar politikai élet vezető rétegeinek, az ún. történelmi osztályoknak kezében kell maradnia, míg a többségében idegen eredetű, zsidó elemekkel túltelített gyenge városi polgárságra, és politikai képességekben még fejletlen magyar népi tömegekre a vezetést bízni nem lehet. Így került a vezetés a régi vezetők kezébe, de az új párton belül is megmaradt a régi megosztottság, amely a jobb- (Magyar Nemzeti Párt) és baloldal (Magyar Néppárt) jelenlétében élt tovább. Ennek következménye, hogy a vezetésen belüli jobboldali túlsúlyt a baloldalnak a sajtóban elfoglalt helyzete ellensúlyozta. Míg a jobboldal egységes, és tagjai kolozsvári, meg környékbeli nagy és középbirtokosai voltak, addig a baloldal megoszlott egy radikális csoportra Paál Árpád vezetésével (aki „alapjában töprengő filozofikus elme”⁵⁴), és egy pacifista, humanitárius, internacionalista magyar zsidó polgári rétegre. E diszharmóniának folyományai a folyamatos ütközések, amelyek később szakításhoz, és mélyebb ellentétekhez vezettek. A politikai érzelmi viharok kihatottak a kultúrára is, az irodalom is ekként tipologizálható. Mindennek tudható be, hogy az erdélyi magyarság úgy érezhette, hogy nincsen egyetlen olyan vezető egyénisége, akit teljes bizalma letéteményesének tekinthet, és akár ösztönösen, de keresett valakiben. Ezekkel magyarázhatóak a folyamatos vezetőségi gondok.⁵⁵

⁵⁴ *Ligeti* 1941. 60.

⁵⁵ A téma alapos összefoglalását adja az a magyar külügyi jelentés, amely az 1924. őszén zajló elnökválasztási válságról készült 15 oldalon. *Jelentés az erdélyi Magyar Párt elnökválságáról*. MOL, K64-1924-27-505, 8-23.

II. Az Országos Magyar Párt megalakulása és tevékenységének megalapozása (1922. december – 1924. december)

Az első világháború utáni Románia történetének első évtizedét a Liberális Párt uralma határozta meg, még ha éppen nem folyamatosan kormányoztak is. Szerintük csak ők voltak hívatottak vezetni, és akkor kerülhettek hatalomra, amikor csak akartak. A gyakorlat ezt igazolta, és valóban az első négyéves választási ciklust 1922. január 19. és 1926. március 27-e között ki is töltötték, Ion I. C. Brătianu miniszterelnöksége alatt. Az ellenzék persze más véleményen volt, ők a hosszú kormányzásban a Korona és Brătianuék összefonódását, érdekszövetségét látták. A liberálisok bőséges kormányígéretekkel láttak neki a hatalom gyakorlásához, a nemzeti egység megerősítését, az életszínvonal emelő gazdaságpolitikát propagáltak.⁵⁶ A Liberális Párt bizonyított Ferdinánd király gyulafehérvári koronázásánál (1922. október 15.), így a király rájuk bízhatta az alkotmány meghozatalát. Azt 1923. március 23-án fogadta el a liberális párti többségű parlament, amelynek alapelveit még az 1866-os alkotmányban fektették le, az meg tulajdonképpen az 1831-es belga alkotmány utánzata. Az alkotmány szerint a parlamentnek meghatározó szerep jutott a törvények meghozatalában, a végrehajtó hatalom a királyé, amit a kormány kinevezése által gyakorolt, a kormány a választásokon maga „csinálta” a parlamentjét, biztosítva saját többségét. A liberális gazdaságpolitika alapja a „magunk által” követett iparfejlesztés; külpolitikában az egység, függetlenség, status-quo fenntartása; belpolitikában az ellenzék féken tartása volt. Az ország vezetőinek célja az egység és központosítás megvalósítása volt, ami az ország kisebbségeinek – kimondva vagy kimondatlanul – beolvasztását tűzte célul, ami természetesen heves ellenreakciót váltott ki.

1922. nyarán a két párt – Magyar Nemzeti Párt és a Magyar Néppárt – vezetői között felvetődött az **együtműködés és az egyesülés** gondolata, amelynek alapján tanácskozások indultak, és egyre többet tárgyaltak róla. Októberben a két párt képviselői közös bizottságba ültek össze (a Néppárt részéről Kecskeméthy István, Szathmáry Ákos, Zágoni István. Berkes Salamon, Nagy János és Gombos Benő, míg a Nemzeti Párt részéről Sándor József, Óvári Elemér, Várady Aurél, Hevesi József,

⁵⁶ Bővebben lásd: *Activitatea* 211-246, *Scurtu* 1992. 61-85.

Kovács Kálmán és Guráth Béla), akik kimondták a két párt egyesülését. Mindkét párt képviselői úgy gondolták, hogy az együttműködésbe beleviszik saját programjukat, és a közös szervezet a paritás elvén alakul meg. Annak neve Országos Magyar Párt lesz, és kb. egy hónap múlva Kolozsvárt, tarthatja alakuló nagygyűlését. Kecskeméthy elkerülhetetlennek tartotta az egy pártba való tömörülést, és a kölcsönös féltékenykedések kikapcsolásával azt remélte, hogy az intelligencia megtalálja az útját a néphez, míg a nép az értelmiséghez. Tulajdonképpen – szerinte – a két párt programja nagyrészt azonos, csak egyesek élezték ki a különbségeket. Azt is nyilatkozta, hogy „A korszellem feladata, hogy a demokrácia elveiből indulhat ki egy nép boldogító politikai folyamata.”⁵⁷ A két párt egyesítését úgy képzelték, hogy a régi pártokat megszüntetik, az egyesült Magyar Pártot megalakultnak tekintik, erről szervezeteiket értesítik, és összehívják az alakuló nagygyűlést. Kecskeméthy nyilatkozatára Grandpierre válaszolt, amely szerint ő is hitt az egységben, amelynek formai és személyi akadályok helyett demokratikus megszervezésre van szüksége. A vezetésben – elnökség helyett – egy direktórium irányíthat, amelyben, egyenlő súlyban és számban kell helyet foglalnia az egyesülésre lépett két pártnak.⁵⁸ A szervezkedésről a vezetők kiáltvánnyal fordultak a magyarsághoz, amelyben javasolták, hogy a szervezkedésben a magyarság egésze vegyen részt, a két párt kolozsvári tagozatának egyesülése minta lehet a vidéknek is, ahol a volt Magyar Szövetség és a tevékeny réteg alkossa meg a Magyar Párt szervező bizottságát. A vidéki tagozatok tegyenek javaslatot az anyagiak biztosítására (a szervezésnek választókerületenként kell megtörténnie, de lehet megyei is), és jelezzék az ideiglenes pártirodának elszállásolási szándékukat (Kolozsvár, volt Deák Ferenc u. 35, str. Regina Maria, a *Magyar Nép* c. lap szerkesztősége és kiadóhivatala). A kiáltvány szerint, melynek aláírói Grandpierre, a volt Magyar Nemzeti Párt elnöke és Kecskeméthy, a volt Magyar Néppárt elnöke, az ezer éves múltból erőt meríthetnek, az adott helyzetben alkalmas politikai párt felépítéséről döntöttek, amely csak egy van Romániában.

A párt alakuló, országos közgyűlését Kolozsvárra, 1922. december 28-ra tűzték ki.⁵⁹ Az előbbi felhívás értelmében, 1922. november 26-án megalakult az OMP kolozsvári tagozata. Kecskeméthy és Grandpierre az egységről és a belső szerveződés fontosságáról, Vásárhelyi János és Sándor József a magyarság társadalmi és politikai

⁵⁷ *A magyar* 1922.

⁵⁸ *Szervezik* 1922.

⁵⁹ *A Magyar Párt* 1922a.

szerveződéséről, Berkes Salamon a magyar anyanyelvű zsidóságról, Kirchknopf Gusztáv a magyar lutheránusokról beszéltek. Várady az udvarhelyi pártgyűlés megkeresését tolmácsolta, míg Zágoni a politizálás gyakorlati tennivalóiról szólt. A beszédek után a jelölőbizottság előterjesztésére megválasztották a vezetőséget. A tagozati elnök Hevesi József lett, alelnökök: Berkes Salamon, Ferenczi Gyula, gr. Bethlen György, Várady; titkárok: Nagy János és Naláczy István; pénztáros: Kapcza Imre; ellenőr: Deák Ferenc; jegyzők: Nagy Kálmán, Szabó Géza, Szilágyi Márton, Ütő Lajos. A százfős vezetőttestületbe igyekeztek minden társadalmi rétegből tagokat választani, így oda bekerültek többek között: Balázs István, Balogh Arthur, Cseh József, Fehér Dezső, Fekete Nagy Béla, Gabányi Imre, Grandpierre Emil, György Dénes, Hevessy József, Kecskeméthy István, Messitz Ferenc, Róth Hugó és mások.⁶⁰

Időközben a vidékiek is megmozdultak, pl. Aradon, Székelyudvarhelyen és máshol. A következő időszak a kolozsvári nagygyűlés előkészítésének, szervezésének jegyében telt el. A szervezők nagyjából azok voltak, akik addig is kivették részüket a munkából. A gyűlés levezetésére elő tervezetet (forgatókönyvet) dolgoztak ki, amely a jelölésekre, határozati javaslatokra vonatkozott. E tervezet alapján Kecskeméthy és Grandpierre mondott volna bevezetőt, Jósika Sámuel volt az elnökjelölt, aki székfoglalót mondana, előterjesztenék a párt programját és szervezeti szabályzatát, majd megejtenék a választásokat. Ezek után hozzászólók következnenek, akik határozati javaslatokat terjeszthetnének elő (Sándor József az alkotmányreformról, Jakabffy az agrárkérdésekről, Kovács Kálmán az iskolaügyről, Zágoni a személyes szabadság korlátairól, Fekete Nagy Béla az ipari és kereskedelmi ügyekről). Más felszólalók is jelentkezhettek, pl. Naláczy István az esküre jelentkező tisztviselők helyzetéről, a párt programján álló magyar képviselők és szenátorok a parlamenti munkáról.⁶¹

A kolozsvári **alakuló nagygyűlés** 231 küldött jelenlétében nyílt meg. Kecskeméthy megnyitója után Grandpierre beszélt, majd Hajdú István foglalta össze a kisebbségek együttes jogait, és kiemelte, hogy kisebbségi politikájukat a román törvények, közé becikkelyezett kisebbségi egyezmény, és a gyulafehérvári határozatok alapján akarják kiépíteni. Ugyanő határozati javaslatban ajánlotta Jósika Sámuel pártelnöki tisztségbe. A behívott elnök megtartotta székfoglalóját, amelyben kifejtette, hogy a volt Magyar Szövetség programja alapján építik a pártot. A párt programját Várady Aurél olvasta fel,

⁶⁰ *Gyakorlati* 1922.

⁶¹ *A Magyar Párt* 1922b; *Gárgyán* 1991.

amely a kollektív jogokra, a kisebbségek közjogi alanyiségának elismerésére épült.⁶² A program elhangzása után hozzászólások következtek (nagyjából az előirányzottak részvételével). Jelölőbizottság tette meg javaslatait a vezetőség megválasztására: száztagú választmányt, annak kebeléből 36 tagú Intéző Bizottságot választottak,⁶³ majd sor került a *Szervezeti Szabályzat* (1-16.§) elfogadására is.⁶⁴

Az elnök az előrehaladott korú, a magyarság körében köztiszteletnek örvendő báró Jósika Sámuel⁶⁵ lett. Alelnökök: Ambrózy Andor, Barabás Béla, Bernády György, Paál Árpád, Grandpierre Emil, br. Haller Gusztáv, Jakabffy Elemér, Kecskeméthy István, Sándor József, Szabolcska Mihály, br. Szentkereszthy Béla, Thuri Kálmán, Ugron István. Az ügyvezetői teendőket Grandpierre Emil látta el.

Az Intéző Bizottság tagjai: dr. Apáthy Árpád (Dés), dr. Asztalos Kálmán (Nagyenyed), dr. Albrecht Lajos (Bánffyhunяд), gr. Bély Kálmán (Zsibó), dr. gr. Bethlen György (Kv.), dr. Bene Ferenc (Dés), dr. Berkes Salamon (Kv.), Bélteki Lajos (Szatmár), dr. Cziffra Kálmán (Nagyvárad), Fekete Nagy Béla (Kv.), dr. Ferenczy Géza (Nagyajta), Ferenczy Gyula (Kv.), dr. Gabányi Imre (Kv.), dr. Gyárfás Elemér (Dicsőszentmárton), dr. Hajdú István (Marosvásárhely), Incédy-Joksmann Ödön (Nagyenyed), dr. Issekutz Viktor (Erzsébetváros), Ignác László (Fogarás), Lőrinczy Dénes (Torda), dr. Morvay Zsigmond (Nagyvárad), dr. Nagy János (Kv.), dr. Nagy Jenő (Csíkszereda), dr. Pál Gábor (Csíkszereda), Péchy Imre (Zsibó), dr. Róth Hugó (Kv.), dr. Sebessy János (Székelyudvarhely), Szakács Péter (Székelyudvarhely), Szathmáry Ákos (Kv.), dr. Szele Béla (Brassó), Székely László (Temes-Torontál), dr. Szoboszlai László (Nyárádszereda), dr. Török Andor (Kézdivásárhely), dr. Várady Aurel (Kv.), gr. Wass Béla (Mezőzáh), dr. Veterány Viktor (Temesvár), dr. Zágoni István (Kv.)⁶⁶ A

⁶² „A magyar anyanyelvű román állampolgárokból alakult nemzeti kisebbség, mint közjogi alany elismerése a gyulafehérvári határozatokban lefektetve lévén és a nemzetközi békeszerződésekben biztosítván, ezek alapján követeljük a nemzeti kisebbségek közjogi alanyiségának alkotmányban való elismerését, és az elismerés szükségképpen következmenyeként a nemzeti autonómiát. Ugyancsak az alkotmányban biztosítani kívánjuk a romániai összes nemzeti kisebbségek autonómiáját, mely szerint mindenik nemzet önmagát saját nyelvén saját fiai által kormányozza, saját közigazgatással és igazságszolgáltatással.” Az OMP programja 1922. december 22. Ua: *Mikó* 1941. 271-274.

⁶³ *Az egységes* 1922;

⁶⁴ *A Magyar Párt szervezeti szabályzata*. Jelen szervezeti szabályzat tárgyalatott és elfogadtatott a Magyar Párt 1922. évi december hó 28-án tartott nagygyűlésén. KmÁL, Fond Ugron, Fasc. 324, 4-5.

⁶⁵ Rövid életrajzát lásd: *Melléklet* 3. Bővebben: *Ligeti* 1922, 45-47; *Erdélyi* 1928, 134.

⁶⁶ Ez a névsor azért is fontos, mert mindeddig nem volt egyértelmű az Intéző Bizottság összetétele. A Szervezeti szabályzat szerint 36 tagot választottak, a *Keleti Újság* (Ld. *A Magyar* 1922) 34 tagot említ, amit szerkesztett kötetünkben leközöltünk (Ld. *Iratok* 412.) Mikó Imre a korszakról írt alapművében 23 nevet említ (*Mikó* 1941, 41-42.) A tagok száma továbbra is vitára adott okot, ugyanis az alakuló közgyűlés jegyzőkönyvéből az Intéző Bizottság tagjai kimaradtak. Ld. Sulyok István és Grandpierre Emil hozzászólása. *Iratok* 64. A vita továbbra is fennállhatott, annál is inkább, mert az alakuló ülés jegyzőkönyve is (sok egyéb irattal) eltűnt, mindeddig ismeretlen.

vezetőség legnagyobb részét azok alkották, akik a háború előtti magyar közéletben is tevékenykedtek, és a párt konzervatív oldalát erősítették.⁶⁷ Pénztáros volt: Bocsánczy László, ellenőr: Gombos Benő és Hubay Károly. A titkári és ügyészi állás betöltését az elnökségre bízták.⁶⁸

Az elfogadott *Szervezeti Szabályzat* csak vázlatosan körvonalazta a párt működési kereteit, ezért már a következő nagygyűlés előtt már alapos átdolgozáson esett át. A két párt egyesülésének közös előkészítése és a megállapodásokban rögzített paritásos elv ellenére, a gyakorlatban mindez nem valósult meg közmegelegedésre, az ellentétek éveken át fennmaradtak, hisz a pártvezetés konzervatív többségű volt.⁶⁹ A vezetők általában megelegedéssel, és reménykedve fogadták az egységes pártalakulást. E mellett Gyárfás fontosnak tartotta a parlamenti képviseletet,⁷⁰ báró Jósika Sámuel örvendetesnek tartotta az egyesülés tényét,⁷¹ Paál szerint az OMP feladata „az elhomályosított értelmű regionalizmust emelje ki ebből az igaztalan homályból,”⁷² Dózsa Endre vallomása alapján a pártban a közszellemnek kell uralkodnia, amely a másét tiszteli, és a magáét megvédi.⁷³ Sulyok István szerint: „A Magyar Párt ünnepélyes megalakulása *elhatározás*, amelyet a jövőben kell valóra váltanunk.”⁷⁴

A párt kezdeti tevékenységét sok tényező nehezítette, ennek ellenére már az első két évben fellelhetőek azok az irányok, célkitűzések és stratégiák, amelyek a párt későbbi tevékenységét meghatározták: a párt tevékenységének megalapozása, valamint a politikai szövetség keresése. Az volt kérdéses, hogy az OMP a román pártokkal szövetségben próbál meg beilleszkedni az ország politikai életébe, vagy örökös ellenzéki helyzetben marad. A román pártokkal való érintkezés felvétele párthatározat volt: az Intéző Bizottság – amelyet minden hónap 12. napján du. 3 órára hívtak össze – már 1923. február 12-én tartott ülésén határozatot hozott, amely alapján a párt minden tagjának, de főképp az elnökségnek kötelessége a román politikai pártokkal való kapcsolat felvétele, és megállapodások létesítése.⁷⁵

⁶⁷ Mikó 1941, 42. Ld. még: *Az OMP szűkebb vezetősége, Melléklet 3.*

⁶⁸ Itt kell elosztatnunk egy, a szakirodalomban tévesen rögzült félreértést: Kós Károlyt nem választották titkárnak, ő korábban a Magyar Szövetség titkára volt. Mint maga is vallja, 1924-re visszaemlékezve: „már két esztendeje múlt, hogy kikapcsolódtam a romániai magyar munkából” *Kós* 1971, 1509.

⁶⁹ *Jelentés az erdélyi Magyar Párt elnökválságáról.* MOL, K64-1924-27-505, 8-23.

⁷⁰ *A Magyar* 1922a.

⁷¹ *A Magyar* 1922b.

⁷² *Paál* 1922.

⁷³ *Dózsa* 1922.

⁷⁴ *Sulyok* 1923.

⁷⁵ Grandpierre Emil, az OMP volt ügyvezető elnöke, 1925. nyarán, lemondása után, de az ország elhagyása előtt, Ugron István kérésére: „Minden egyéb kérdésben, amelyről Kovács Kálmán Excelenciádtól izenetet hozott nekem, részletes írásos emlékiratot fogok készíteni, az Elnöki Tanács előtt,

A magyarságnak kb. 25-30%-os erdélyi számarányának megfelelően kb. 16 szenátort és kb. 37 képviselőt (összesen 53 tagot) kellett volna küldenie a román törvényhozásba. Ez azonban, rajta kívül álló okok miatt soha nem valósult meg. Az 1922. márciusi 6-7-i választásokon „magasabb államérdekből” a magyar jelöltek túlnyomó többségének ajánlóíveit visszautasították (38 jelölt közül 4-et engedélyeztek). A választási terror, szavazat és urnalopások, a különféle módon elkövetett visszaélések és csalások az ellenzék, valamint a kisebbségi pártok szavazatait csökkentették, azok sérelmeire és panaszaira adtak jogos okot.

A választásokon csak Bernády György jutott a képviselőházba (a nyárádszeredai választókerületben), míg a pótválasztásokon (május 28-29) Sándor József (Sepsiszentgyörgy) és Zima Tibor (Arad) nyert képviselőiséget. A szenátusi választásokon Pál István (Székelyudvarhely) és Fülöp Béla (Temesvár), a pótválasztásokon Jósika Sámuel (Csíkbán) nyert szenátori mandátumot. Mellettük az egyházak főpásztorai, a püspökök voltak hivatalból tagjai a törvényhozásnak.⁷⁶ A kezdeti parlamenti munkát az is nehezítette, hogy a hat parlamenti képviselő közül csak hárman beszéltek jól románul, e mellett Bernády a liberális orientációt, Sándor József a Román Nemzeti Párt irányvonalát, míg Zima Tibor a szűkebb, helyi érdekeket képviselte.

A magyar politikusok román politikai erőkkkel is keresték a kapcsolatokat, bár erre a beteljesült nemzeti egység és dicsőség mámorában a román politikusok kevés lehetőséget adtak. A Brătianu meghatározta liberális politikával szemben – amelynek gyakorlati megvalósításáról leckét adtak az 1922-es választási csalások – alternatívának tűnt az Averescu tábornok vezette román Néppárt együttműködési ajánlata, amelynek alapján a két párt később megkötötte az ún. **csúcsai paktumot**.⁷⁷

A Néppárt 1923. tavaszán megkezdte erdélyi tagozatainak kiépítését, amelynek vezetésével Constantin Bucşant bízták meg. Ő a Néppárt magyar tagozatainak

s ez 11-én este már Excelenciád lakásán lesz.” Grandpierre levele Ugron Istvánnak, Kolozsvár, 1925. aug. 4. KmÁL, Fond Ugron, Fasc. 322, 20. Grandpierre „Szigorúan titkos” megjegyzéssel *Feljegyzések*-et írt *A csúcsai paktum megkötésének körülményeiről, A kalotaszegi kérdés, A németekkel való együttműködés kérdése, A Magyar Párt programja és eljárási módjai kérdésében*. [Gépirat]. Kolozsvár, 1925. aug. 11. fol. 1-5, valamint *A csúcsai paktum revíziója kérdésében Averescu tábornokkal folytatandó tárgyalásokhoz*. [Gépirat]. Kolozsvár, 1925. szept. 3. fol. 1-3. BGYH.

⁷⁶ Ferencz József unitárius püspök, híveinek 200 ezer fő alatti száma miatt – az 1923-ban elfogadott alkotmány előírása szerint – nem volt tagja a szenátusnak.

⁷⁷ *Gyárfás* 1937a; *Bernády* 1937; *Gyárfás* 1937b. Újraközölve: *Kisebbségpolitika – pártpolitika – paktumpolitika. Magyar Kisebbség*, 1999. 2-3. sz. 217-285. A kérdés legújabb összefoglalására ld. *Bárdi* 2003b. 168-177. A csúcsai paktum történetét, mintegy kiegészítésként a megadott irodalomhoz, és mert ezt tartjuk hitelesnek, főképp az eddig ismeretlen Grandpierre feljegyzései alapján ismertetjük.

szervezésével kívánta munkáját kezdeni, és így a Székelyföldön sok magyar vezető személlyel kapcsolatba került. Moldován Dénes, brassói ügyvéd közölte Szele Bélával, a *Brassói Lapok* főszerkesztőjével, a brassói magyarság egyik vezetőjével, hogy Bucşan és a Néppárt más vezetői útján, ő lehetségesnek tart érintkezést, kapcsolatot összehozni a Néppárt és a Magyar Párt között. Szele mindezt Grandpierre Emilhez írt levélben a párt tudomására hozta, aki a levelet bemutatta Jósika Sámuel elnöknek, és az ő utasítására és felhatalmazása alapján, valamint a részvételével felállított tárgyaló bizottsággal az érintkezést Bucşannal felvette.⁷⁸ A kivitelezés érdekében az elnökséget utasították, hogy a magyar kívánságokat pontosan megfogalmazza, amelyek megállapodások alapjául szolgálhatnak. Mindezt szigorúan bizalmasnak minősítették, nem vették jegyzőkönyvbe, de a munka elkészült, amely a párt rendelkezésére állt.⁷⁹

Grandpierre szerint a tárgyalásokat a Néppárttal három alkalommal folytattak, 1923. áprilisában, 1923. júniusában Bucşannal, és 1923. októberében, Bukarestben Bucşannal, akihez társult Goga is, aki a Nemzeti Pártból átállt a Néppártba, és ismerve az erdélyi magyar kultúrát és egyes politikusokat, a kisebbségi kérdés megoldásához humánusabban viszonyult, mint sokan mások.⁸⁰ Az OMP részéről a tárgyaláson Szele Béla, Gyárfás Elemér, Pál Gábor, Ferenczy Géza és Török Andor vettek részt, akik 1923. október 23-án megkötötték az egyezményt. „A tárgyalások minden részletéről jelentést tettem a párt mindenkori elnökének – vallja Grandpierre – és az ő megbízása alapján a párt vezető tagjaival közöltem azok menetét.⁸¹ A Néppárt programja a bukaresti tárgyalások alkalmával került napirendre, és azt úgy hidalták át, hogy a megállapodás, a későbbi ún. „csucsai paktum”, annak kiegészítő részét képezte „*Magyar kívánságok*” címmel. Ennek következménye, hogyha a Néppárt programjának némely pontja ellentétesnek tűnt a magyar kívánságokkal szemben, a dolgok állása szerint a néppárti program volt az, amely változást szenvedett a kiegészítés által.”⁸²

A dokumentum – nyolc fejezetben és azon belül 54 cikkelyben – a legszélesebb együttműködési megállapodás volt, amelyet az OMP valaha román párttal kötött. Az, teljességre törekvően magába foglalta a magyar kívánságokat – választói névjegyzékek kiegészítése, a magyar egyházak autonómiájának biztosítása, a kisebbségi iskolák

⁷⁸ Tehát a kezdeményezés nem magyar, hanem román részről indult, és a tárgyalásokban azért vettek részt főképp székelyföldiek, mert Bucşan ott szervezkedett, őket ismerhette.

⁷⁹ Eddig nem került elő.

⁸⁰ Elfogadta a Magyar Párt választott vezetését, és velük próbált megegyezni. Az ő sógóra, Constantin Bucşan, Gyárfás Elemér volt osztálytársa, jó ismerőse volt.

⁸¹ Egyértelmű, hogy a párt későbbi, megbízott elnöke, Ugron tudott a tárgyalásokról, valamint az is, hogy a vezetők között is különbségeket tettek, csak a beavatottak szűk köre tudott a tárgyalásokról.

⁸² Grandpierre Emil: *Feljegyzések*. BGYH.

nyilvánossági jogainak elismerése, társadalmi és jótékonyági egyesületek vagyonának visszaadása, az anyanyelv használati jogának elismerése a közigazgatásban, az agrártörvény végrehajtása terén elkövetett visszaélések megszüntetése, a magyar közalkalmazottak ügyének rendezése – mindez a Néppárt kormányrajutása esetén. Ennek fejében az OMP támogatta őt a választásokon. Az elkészült megállapodást a magyar küldöttség állította össze, Bucşan és Gyárfás fordították románra, egyeztették és tisztázták. Ratifikálására Bukarestben, október 31-én került sor.⁸³ A megállapodásnak egyik legvitatottabb része az, amely a két párt együttműködésére vonatkozott. Ennek mérlegelésénél figyelembe kellett venni, hogy Ó-Romániában, külön nemzeti alapon szervezett párt működését nem engedélyezték, ezért feltételül volt kikötve, az OMP-nek a Néppártba való beolvadása. Ennek ellenére a magyar párt egysége megmaradt, a parlamenti együttműködés nem jelentett veszedelmet, hisz parlamenti együttműködés nélkül az OMP sem érhetett el eredményeket. A tartalmat illetően a tárgyalóbizottság számára a korábban kidolgozott munkálat volt irányadó. A tárgyalásokat ugyanakkor pozitívan befolyásolta Averescu közelinek tűnő kormányrajutása.

Érdekes a pártvezetés hozzáállása a tárgyalásokhoz: azokat titokban tartotta, és csak a beavatottak szűk köre tájékozódhatott róla, anélkül, hogy egy ilyen nagy horderejű kérdést a párt valamilyen fórumán megtárgyalta, és jóváhagyta volna. Igaz ugyan, hogy az egyezmény megkötése után, de Averescu aláírása előtt, az Intéző Bizottság november 22-i ülésén Bernády indítványára az elnökség felhatalmazást kapott a magyar kisebbség érdekében a román pártokkal (Averescu) folytatandó tárgyalásokra, és az Intéző Bizottságnak teendő jelentéstételre.⁸⁴ Sándor József később szerzett tudomást a paktumról, és terjedelmes emlékiratokban támadta azt, annak felbontását követelve.⁸⁵

Két emlékirata közel félszáz oldal, hosszas fejtegetéseiből kettőt emelünk ki, bár a vezetőség nem ismerte el: „Kimutattam – írja Sándor, – hogy az ún. Csúcsai paktum alapját alkotó 1922. december 20-22-i nagyszebeni Averescu-párti kongresszus határozata, és az ezeken alapuló program, valamint a párt újabb *cselekedetei*, ellentétben állanak a Magyar Párt programjával, és a paktumban kifejtett kívánságaival.” Sándor József azt is kifogásolja, hogy az Intéző Bizottság 1923. december 12-i ülésén, a tárgysorozat rendjén, az előző ülés jegyzőkönyvének hitelesítésekor x.y. [Bernády – Gy.

⁸³ A paktum szövegét közli: *Gyárfás* 1937a. 64-71; *Mikó* 1941. 274-284;

⁸⁴ A párt 1923. december 12-én tartott Intéző Bizottsági ülésén, amikor a titkár felolvassa az elmúlt ülés jegyzőkönyvét, Bernády emlékezteti indítványára, ami pótlólag jegyzőkönyvbe vétetett. Valószínű, ezt az indítványt a titoktartás miatt hagyták ki. *Iratok* 35. A véleményt Bárdi is kifejti, ld. *Bárdi* 2003b, 172-173.

⁸⁵ Emlékirat az un. csúcsai paktum tárgyában. Kolozsvár, 1925. júl. 1. MOL, K64-1925-27-303, 5-37, valamint Pótlások a csúcsai paktumról szóló Emlékiratomhoz. Kolozsvár, 1925. aug. 7. Uo. 95-107.

B.] kijelenti, hogy a november 22-i ülésen „indítványt tett arra nézve, hogy a párt elnöksége *különböző romániai pártokkal*, alkalomadtán a magyar kisebbség érdekében *tárgyalásokat* kezdjen.”⁸⁶ Sérelemzezi a történeteket: a paktumot bár október 23-án kötötték, az indítvány november 22-én hangzott el, egy év és nyolc hónap alatt nem tettek róla jelentést, így tehát jóvá sem hagyatott.

Érdekes módon sem Ugron, sem az egyre nagyobb szerephez jutó gr. Bethlen nem ment el 1923. november 25-én a csúcsai ebédre,⁸⁷ ahol Averescu is jelen volt, és ekkor látta el az egyezményt kézjeggyével.⁸⁸ Goga csúcsai kastélyában, ahol a vendéglátón kívül Averescu és Petru Groza is jelen volt, a magyarokat Grandpierre, Gyárfás, Bernády és Paál képviselte. A szerződést Averescu és Bernády elemezte, előbbi helyeselte, utóbbi – akárcsak Paál – módosításokat javasolt.

Érdekes a történetben Bernády szerepe. Grandpierre szerint a Néppárttal megindult tárgyalásokról Bernádynak kezdettől fogva tudomása volt, hisz a részletekről is tájékoztatták, ő megtette észrevételeit, és általában helyeselte is a lépéseket. A bukaresti közjátékról, a tárgyalóbizottságnak vele való „véletlen” találkozásról Grandpierre szerint Gyárfás tudott volna felvilágosítást adni, de az ő tudomása szerint Bernády azért nem írta alá a paktumot, hogy ha valaki megtámadná, ő kívülről jobban védelmezhesse azt. Az Intéző Bizottság novemberi ülésén tett javaslatát, amit utólag jegyzőkönyvbe is vettek, a paktum legalizálásának céljával tette, amely nemcsak a jövő, hanem a megkötött megállapodások jóváhagyását is célozta.⁸⁹ Bernády később, Gyárfás írására válaszul, azt írta, hogy „sem a paktum előkészítésében nem vettem részt, sem alá nem írtam” és „a paktum szövegezésében nem vettem részt, azt alá nem írtam”⁹⁰ valószínű nem fedik a valóságot. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy a paktum ratifikálásakor „véletlenül” éppen Bukarestben, az Athénée Palace hotel halljában volt, a magyar és román tárgyalóbizottságok színhelyén, ugyanakkor novemberben ő maga tett javaslatot az Intéző Bizottságban a tárgyalásoknak román pártokkal való felvételére, amit

⁸⁶ Uo.

⁸⁷ Bár Ugron a paktumot saját művének tartotta, ezért, mint megbízott pártelnök, ő lehetett a megbízó. Későbbi lemondásának okaként ez is szerepelt. Bethlen távolabb állott a paktumtól, mint Bernády. Ld. *Zágoni* 1927.

⁸⁸ Kézzele ráírta: „Se va urma intocmai. (Ezek szerint fogunk eljárni.) A paktum eredeti szövege, bár régóta közismert, érdekes módon gr. Bethlen György hagyatékából eltűnt. Egyetlen eredetije, amelyen Averescu hozzáírása is olvasható, a Goga hagyatékban található, a bukaresti Akadémiai Könyvtárban (Manuscrite, Arhiva O. Goga, Vol. 3, Varia 38, 64: Pactele cu maghiarii)

⁸⁹ Mindez Grandpierre változata. Feljegyzéseiben külön oldalt szentel a témának: *Dr. Bernády György viszonya a „csúcsai” paktumhoz*. BGYH.

⁹⁰ *Bernády* 1937. 13, 14. Paál Árpád szerint is Bernády tudott a tárgyalások szakaszairól, egyes részletekben a tárgyalóknak tanácsokat is adott. Ld. *Paál* 1927.

decemberben vetetett jegyzőkönyvbe. Így – mondhatjuk – részben legalizálták a paktumot, amit később két alkalommal módosítottak.

Bukaresti magyar követjelentés szerint a Néppárt és az OMP közötti megegyezés szövegét Goga bemutatta a királynak, aki nagy érdeklődést mutatott, és a paktum egy példányát magánál tartotta.⁹¹ Ugyanakkor Goga azt is kérte Gyárfástól, hogy a paktum egy példányát vigye el Bethlen István miniszterelnöknek, amelyre, technikai okokból, csak 1924. április elején került sor.⁹² Szintén Gyárfás szerint Brătianu miniszterelnök is – akár a kabinetiroda útján – betekintést nyerhetett a paktum szövegébe.⁹³ Így tehát az illetékes tényezők szűk köre megismerhette a magyar párt és egy román párt oly jellegű megállapodását, amely tényleges hatályba csak a Néppárt kormányrajutásával lépett volna, hiszen túlnyomó részben olyan rendelkezéseket tartalmazott, amelyek csak kormányrajutás esetén lettek volna megvalósíthatóak.

A pártvezetőség kapcsolatot tartott különböző intézményekkel, társadalmi-kulturális szervezetekkel, de ezek közül talán leghatásosabban az **egyházakkal**, a magyar iskolák védelmében, az azokat megszüntetni óhajtó liberális kultúrpolitikával szemben. Az OMP megalakulása után bekapcsolódott az egyházak felekezeti tanácsának tevékenységébe, és közös akciókkal próbálták ellátni a magyarság érdekképviseletét.⁹⁴

Az Erdélyt megszálló román hadsereg árnyékában a román adminisztráció gyorsan berendezkedett, még a békeszerződések aláírása előtt. Hűségesküt kértek a magyar köztisztviselőktől, és azokat, akik megtagadták, minden végkielégítés nélkül elbocsátották. Ennek következtében a magyar középosztály elveszítette létalapját, és kb. 200 ezren Magyarországra, távoztak. A hadügyminiszter 3425/1922 sz. rendelete a rekvirálások kérdését kimerítően szabályozta. A rekvirálás alól, senki sem volt mentes, bárkit kényszeríteni lehetett, hogy ingatlanát bérbe adja a katonaságnak, de a katonai hatóság végleg is elvehette az ingatlant. A lakásrekvirálások még 1924. év folyamán is folytak.⁹⁵

A tömeges keserűség és elszegényedés miatt, valamint felelőtlen ügynökök jóvoltából, a húszas évek elején fellendült a Brazíliába való kivándorlás. Ennek

⁹¹ Hory András számjel távirata a miniszterelnök részére. Bukarest, 1923. nov. 9. MOL, K64-1923-41, 596.

⁹² *Gyárfás* 1937a. 62.

⁹³ Uo. 86.

⁹⁴ Az erdélyi magyar vezetők már 1918. november 15-én közös értekezletet tartottak közösségeik érdekeinek minél jobb képviselete összehangolására. 1920. június 23-án tartott felekezeti értekezlet határozatai alapján, másnapi határozatukban a fenti célból felállították a magyar egyházak felekezeti központi tanácsát, és havonta, de szükség esetén gyakrabban tartottak értekezletet.

⁹⁵ *Iratok* 36-38.

ellensúlyozására a párt különböző módon fellépett. Az esetet már 1923. március 12-i intéző bizottsági ülésén tárgyalta, megengedhetetlennek minősítette, a lapokban közleményt tettek közzé, és átiratban felkérték az egyházakat, hogy lelkészeik és tanítóik részvételével támogassák a nép felvilágosítását és helybenmaradását, ugyanakkor segédkezzenek a beindított adatgyűjtésbe.⁹⁶

A hatalmon levő központosító, liberális kormányzat, valamint az azt kiszolgáló államapparátus korrump és nacionalista, sérelmes intézkedései ellen a magyarságnak nem maradt más hátra, mint a folyamatos tiltakozás. A többségében agrárnépességű erdélyi magyarság számára az **agrárreform** törvény volt az egyik legsérelmesebb, hisz az a földtől, a termelés alapjától fosztotta meg. A külön Erdélyre elfogadott, és ez által szigorúbb, 1921. július 30-i törvénnyel kisajátítható volt minden nem városi birtok, sőt városi kültelek is, ha a tulajdonos közcélú jogi személy (pl. egyház, megye, község), vagy ha 1918. december 1. óta külföldön lakó egyén (a kor szóhasználatában absentista, hiányzó). Ez a kisajátítás minden földre, tehát a terméketlen területre is kiterjedt. Bizonyos feltételek alapján, voltak teljesen kisajátítható művelhető földek és városi telkek, valamint részben kisajátítható művelhető földek és városi telkek. A miniszter mintagazdaság céljaira a tulajdonosnak 500 holdat meghagyhatott. Ugyanakkor kisajátítható volt az erdő és legelő, valamint az altalaj is. A kisajátítási árat első fokon a járási, második fokon a megyei kisajátító bizottság, harmadik fokon az ítélőtábla állapította meg. A kisajátított területekért a békebeli árat kellett volna fizetniük. Földosztásra az igényjogosultak sorrendje a következő volt: hadirokkantak, özvegyek és árvák, volt katonák. Mindkét fajta akkor, ha az illető már korábban is birtokon dolgozott. További sorrend: más rokkantak, volt katonák stb. Ezek legfeljebb hét holdat kaphattak, amit eladhattak, de az államnak elővételi joga volt. Az agrárreformról Bethlen György, az Erdélyi Gazdasági Egyesület elnöke, az OMP későbbi elnöke közölt észrevételeket az *Argus* c. folyóirat 1923. december 26-i összesítő statisztikai adatai alapján.⁹⁷ Szerinte a kisajátítás volt az egyik főeszköze a föld erőszakos elrománosításának, midőn az nem földműveseknek lett kiosztva, hanem a román nagytőke bérlővállalatai és új román középirtokosok között. Elemzése alapján kisajátítottak 2.400.919 holdat, véglegesen kiosztottak 87.849 holdat, míg ideiglenesen kiosztottak 1.431.651 holdat, tehát összesen 1.519.500 holdat. Kérdéses, hogy a

⁹⁶ A Magyar Párt átirata Nagy Károly ref. püspök úrnak. ERELt, A Magyar Párttól, I./6.1923-, 2366; Ld. még: *Iratok* 43, 76; *Nemzetközi* 1923.

⁹⁷ *Bethlen* 1924. Lásd még: *Venczel* 1942; *Oberding*

919.419 holdnyi különbséget mire fordították? Szerinte, tekintettel a terület óriási nagyságára, az összesített statisztika érthetlenné válik, és jogosan megkérdőjelezhető.⁹⁸

Az agrársérelmek két legkirívóbb esete a **Csíki Magánjavak** és a kisbirtokos **telepesek** birtokainak kisajátítása volt. A Csíki Magánjavak-nak nevezett birtoktest eredetét és múltját még a maga korában is kevesen ismerték, amelynek államosítása, a határtalan jogsérelem és nagyfokú igaztalan volta miatt, évtizedeken át több népszövegségi panaszra is okot adott. A levert 1764-es madéfalvi veszedelem (Siculicidium=székely öldöklés) után a székelység ellátta a rákényszerített határőrszolgálatot. A Habsburg Birodalom és Törökország közti 1769-es határ megállapítás során több erdős és legelős területet szereztek vissza, amelyeket a moldvai románok, felhasználva Erdélynek a XVII. sz. végén, valamint a XVIII. sz. elején kialakult zavaros bel viszonyait, mind beljebb és beljebb nyomulva, jogtalanul szakítottak ki Erdély területéből. A székely határőrezredek által visszafoglalt területek kezdetben szabad foglalás tárgyának látszottak, amit az erősebb közbirtokosságok, és vagyonosabb családok megpróbáltak kisajátítani. Ezek a törekvések váltották ki azon panaszokat, amelyeket a határőrezredek parancsnokságai a kormány útján a császár elé terjesztettek. 1783. májusában, II. József császár leiratában a tárgyalt birtokokat mindenkorra a határőrök használatába adta. Így kerültek az első székely határőrezred birtokába 1784. tavaszán Csíkszék vonalában levő, a moldvaiaktól visszafoglalt havasok, így alakult ki a később az oly nagy jelentőségű Csíki Magánjavak alapja. Az 1848-as forradalom és szabadságharc után, 1851-ben a császár, azon károk pótlására, amelyeket a székelyek magatartásukkal, katonai vélemény szerint okoztak, 68 évi háborítatlan birtoklás után a kincstár javára lefoglaltatta azokat. A kiegyezés és az alkotmányos rendszer helyreállítása után, Ferenc József császár az 1869. évi rendeletével örökre és visszavonhatatlanul, a székely határőrezred családjainak a csíkszéki részeket visszaadta. Az első világháború előtt a Csíki Magánjavak alapszabályokkal és autonóm jogkörrel rendelkező testület volt. Birtoka 54.515 hold erdőből, több mint 8.000 hold legelőből, Csíkszeredában bérházakból, iskolából, színházból (Vigadó), árvaházból, Borszéken 22 szobás villából, több településen az erdők kitermeléséhez szükséges fűrészekből, valamint „Csík, Gyergyó, Kászon szék Kisegítő Takarékpénztár” elnevezés alatt működő pénzügyintézetből állott. A Csíki Magánjavak célja, az alapszabályokban foglalt rendelkezések szerint olyan intézmények

⁹⁸ Uo. 259.

létesítése és segítése, amelyek a csíki székely népet anyagilag támogatta. Ezt a társadalmi intézményt, a román Agrárbizottság, 1923. február 26-án, azon a címen, hogy nem a székely családok, hanem a vármegye tulajdona, állami vagyonnak jelentette ki, és a román állam javára tulajdonba vette. Az Igazgatótanács a Parlament mindkét házához, valamint a minisztériumokhoz intézett memorandumokkal fordult a sérelem orvoslásáért, de hiába. 1923. májusában, egy küldöttség Ugron István vezetése alatt Constantinescu földművelődési miniszter előtt szóban is feltárta a panaszt, az igazságtalan kisajátítást, de intézkedés nem történt annak elhárítására.⁹⁹ Ezért a későbbiekben, a párt támogatásával, több panaszt adtak be Genf-be is.

Az agrártörvény másik nagy igazságtalansága a magyar **telepesek** elleni kisajátítások, amelynek értelmében az 1885. utáni bánági telepítésekből a 4-5 holdon felüli területeket a tulajdonosoktól elvették. Tekintettel a magyar kigazda közönség egy jelentékeny rétegére, a párt a kigazdákat ért sérelmet nemzeti kisebbségi sérelemnek tekintette, és orvoslását felvállalta, az Intéző Bizottságban, valamint a brassói nagygyűlésén letárgyalta.¹⁰⁰

Az érvényben levő **adórendszer** alapján Erdélyben és a Bánságban létezett földadó, házadó, házbéradó, több osztályú keresetadó, pótadók (általános, hadi, jövedelem, vagyon, forgalmi) stb. Az adótörvények alapján léteztek különböző adómentességek is (frissen telepített szőlő területek, új erdősítések, alacsonyabb keresetek). De a bonyolult adórendszer sok visszaélésre adott alkalmat.¹⁰¹ Az Intéző Bizottság 1923. október 12-én tartott ülésén Róth Hugó ügyvéd aránytalanul magas adójáról számol be, amit azzal tudott csak megmagyarázni, hogy a magyar kisebbségi mozgalmakban részt vesz.¹⁰² Az 1924. február 24-én tartott ülés napirendi pontjaként szerepel, hogy a hatóságok a törvény szándékosan téves értelmezése alapján a magyar nyelvű cégtábla feliratokra többszörös, súlyos adókat vetettek ki.¹⁰³

Az **alkotmányt** előkészítő liberális kormányzat, annak sok sérelmes tétele miatt szembe találta magát nemcsak a magyar kisebbséggel, hanem a németekkel is. Az előkészítő bizottság ülésén, 1923. február 22-én, Hans Otto Roth szász képviselő hét pontban foglalta össze a romániai németiség követelését.¹⁰⁴ 1923. március 17-én Sándor József képviselő a képviselőházban felolvasta az OMP deklarációját, hogy az

⁹⁹ Pál 1923, 1998.

¹⁰⁰ Iratok 69.

¹⁰¹ Tiltakozások 1923, Ld. még Iratok 28.

¹⁰² Iratok 29.

¹⁰³ Iratok 41.

¹⁰⁴ A szász 1923.

országgyűlést nem ismeri el törvényes jellegűnek, az alkotmányt pedig oktrojáltnak tekinti.¹⁰⁵ Az alkotmánnyal szembeni magyar álláspontot – akárcsak az iskolai sérelmeket – 12 pontba foglalták. Azok tartalmazták az alkotmány hiányosságait és a magyarokat ért jogsértéseket, amelyeket a közvéleménynek is közzétettek (különösen sérelmezték az állampolgárságra vonatkozó kitételeket és a választási hiányosságokat).¹⁰⁶

A román **kultúrznát** Angheliescu közoktatási miniszter 40. 771/1924. számú rendelete és az állami oktatásról szóló 1924. évi törvény 159. szakasza teremtette meg. A román oktatás intenzívebbé tétele érdekében vegyes lakosságú országrészekben elrendelte egy olyan kultúr- övezet felállítását, amelyben a tanítószemélyzet iskolai és iskolán kívüli tevékenysége intenzívebb legyen. Ez az övezet Erdélyben Máramaros, Szatmár, Szilágy, Bihar, Temes-Torontál, Háromszék, Udvarhely és Csík megyéket foglalta magába. Az itt tevékenykedő tanerők 50%-os fizetési többletet, és 10 hektár területet kaptak iskolai és iskolán kívüli működésükért. Mindez az iskolák folyamatos elrománosítását szolgálta, ami ellentétben állt a párizsi kisebbségi szerződéssel. Az egyértelmű románosítást, és egyben az alacsonyabb színvonalú oktatást maguk az erdélyi románok is sérelmezték. Dan Sever, az erdélyi Román Nemzeti Párt egyik vezető személyisége interpellált a miniszternél, és kifogásolta az Erdélybe és Bánságba küldött több száz tanerő szakmai illetékességét, megjegyezve azt is, hogy nincsen szükségük nemzeti propagandistákra, mert a helybeliek nemzeti öntudata fejlettebb, mint az odaküldött propagandisták legtöbbszöréi.¹⁰⁷ A hónapok, tanévek múltak, és sok magyar gyermek a román tanerők jóvoltából írástudatlan maradt. „Ötven százalékos többletfizetést adni a húszadik században az analfabetizmus terjesztéséért?!” Ez a kérdés volt nagy gondja a később képviselőnek választott Paál Árpádnak.¹⁰⁸

Az **iskolai sérelmeket**, korábbi szomorú tapasztalatok alapján, már 1922-ben összefoglalták, amelyeknek lényege a következő: A régi magyar törvények közül hátrányos rendelkezéseit érvényesnek tartja, az előnyösöket félremagyarázza vagy figyelembe, sem veszi. Egyházak, társulatok, egyesületek által a magyar államnak átadott iskolákat jogutódlás címén elvették, de a szerződéseket nem tartják be, új szerződések kötésére kísérletet sem tettek. Iskolai államsegélyeket, amelyeknek terhét a

¹⁰⁵ *Iratok* 382.

¹⁰⁶ *A magyar álláspont* 1923.

¹⁰⁷ A politikai interpellációját a *Patria* c. újság is közölte, 1924. május 10-én. Magyarul: *A régi királyságból Erdélybe küldött elemi iskolai tanítók erkölcsi és szellemi értéke*. MOL, K610-20-326, 1-5.

¹⁰⁸ György Dénes: *Visszaemlékezés*. [Kézirat] TLI Kvt. 2788/99, 275.

magyar állam viselte, megvonták, és így olyan hiányosságokat igyekeznek okozni, amelyek címén az iskolák beszüntethetők. Az agrárreform során az iskolai kulturális vagyont, a közoktatási alapítványokat elkobozták; akadályokat gördítenek az elé, hogy a felekezeti iskolákat, jótékony intézményeket egyházi közadakozásból tarthassák fenn. Magyar felekezeti intézményektől különböző ürügyek alatt a nyilvánossági jelleget megvonták (pl. máramarosszigeti ref. líceum és a római katolikus főgimnázium; a tordai unitárius, aradi katolikus gimnázium, kolozsvári ref. leánygimnázium). Lányok oktatását a fiúk gimnáziumi osztályaiban megtiltják, hogy a helyiséghiány nagyobb nehézségeket okozzon. A legújabb rendelet eltiltja, hogy valamely felekezet iskolájába másvallású tanuló iratkozhatson be, illetve, hogy másvallású tanerő taníthasson. Ha követeléssel lép fel az egyházi főhatóság, az illető iskolák megintó büntetéssel fenyegető rendeletet kapnak. A katolikusok sok évszázados erdélyi autonómiáját nem becsülik, a magyar evangélikusok külön autonómiáját nem akarják elismerni. A közoktatási reformmal az a veszély fenyegeti a nem állami iskolákat, hogy magánjellegű intézetekké akarják süllyeszteni. A memorandum azzal végződik, hogy kéri a sérelmek orvoslását.¹⁰⁹

Erdélyben a XVI. század közepétől, amikortól a vallási zavarok miatt nem lehettek katolikus püspökök, Erdélyi római-katolikus Státus névvel egyházi jellegű szervezet létezett, amelynek közgyűlése 1/3 részben papokból, 2/3 részben világi hívőkből állott. A szervezet jelentős vagyon tulajdonosa volt, melynek jövedelmeiből iskolákat és plébániákat segélyezett. A közgyűlés elnöke a gyulafehérvári püspök, és társelnöke választott világi férfiú volt. Határozatait havonta ülésező Igazgatótanács hajtotta végre, és irányította a vagyonkezelést. E szervezet fennmaradása ellen, és vagyonától megfosztása céljából Romániában az 1920-as évek közepétől gyakran megújuló támadások indultak, amelyekben elől járt a hírhedt magyarellenes Onisifor Ghibu.¹¹⁰

A megalakult OMP kezdettől foglalkozott az iskolakérdéssel, hisz az ifjúság nevelésében a jövő zálogát látta. A felekezetközi értekezlet ülésein¹¹¹ a párt későbbi vezetői is részt vettek, mint Grandpierre, Gyárfás, Haller, Sándor József, Ugron (a párt elnökeként többször is), Várady és mások. A felekezetközi értekezleteket havonta, olykor sűrűbben tartották, és egyeztették a közös tennivalókat. A román törvénykezés, elsősorban Anghelescu közoktatási miniszter hírhedt rendeletei, valamint vezérigazgatói

¹⁰⁹ *A magyar iskolaiügy 1922*

¹¹⁰ *Balázs 2005.*

¹¹¹ Olykor rendőrhatalóságok jelenlétében. Ld. „A sziguranca megbízott detektívje bejön.” Jegyzőkönyvi bejegyzés az 1923. december 27-én tartott felekezetközi értekezletről. ERELt, 534/1924.

rendeletek, tanfelügyelők elmarasztaló jelentései a magyar iskolarendszert alapjaiban próbálták megingatni.

Az egyházak vezetősége, a felekezeti értekezlet résztvevői, a püspökök és szaktanácsadók különböző módszerekkel – kérelem, kihallgatás, emlékiratok, kijárások – által próbálták iskolaállományukat megtartani, megőrizni. (A magyarországi anyagi támogatás magától értetődően óriási segítséget jelentett számukra.)¹¹² Maguk az egyházi vezetők is hangoztatták az egységet, de olykor saját maguk is megkérdőjelezték eljárásaik jogosságát, ugyanis számolni kellett azzal is, hogy ha nem hajtanak végre egyes rendeleteket, mi lesz azok következménye, és ki viseli a felelősséget értük.¹¹³ Azt is kimondták, hogy az erős ellenállás esetleg az iskolákat veszélyezteti, ezért bizonyos határig engedni kell, a „valamit valamiért” elve alapján.¹¹⁴ Már ekkor felvetődött a népszövetségi panaszjog érvényesítése is.¹¹⁵ Azt is tárgyalták, hogy az iskolai kérdés nem politikai kérdés, és azon elv alapján sérelmezték az iskolarendeleket, hogy az egyházi iskolák üldözése a szabad vallásgyakorlatba ütközik.¹¹⁶ Az OMP 1922. december 22-én, alakuló közgyűlésén Kovács Kálmán ismertette a felekezeti iskolákat ért sérelmeket, és megoldásként a határozati javaslatot:

„A Magyar Párt alakuló közgyűlése kimondja, hogy a felekezeti iskolák fenntartásához rendületlenül ragaszkodik, ezeknek, valamint a társulati és községi iskoláknak nyilvánossági jogát az iskoláktól elválaszthatatlannak tekinti, e nyilvánossági jog korlátozására, vagy éppen megszüntetésére irányuló minden törekvés ellen a leghatározottabban óvást emel. Kimondja a közgyűlés, hogy a felekezeti iskolák autonómiáját és tanszabadságát minden törvényes eszközzel a végsőkig védelmezi, ezek bárminő csorbítása ellen tiltakozik. ... A közgyűlés utasítja a pártvezetőséget, hogy e határozatot a kormánynak, s a törvényhozás mindkét házának haladéktalanul küldje meg. Közölje a párthoz tartozó szenátorokkal és képviselőkkel, valamint a magyar egyházi főhatóságokkal, kérve, hogy a parlamentben történő felszólalásaikon kívül Őfelségéhez, a királyhoz, és a kormányhoz e tárgyban minél előbb megfelelő számú küldöttséget vezessenek, és az összes sérelmek haladéktalan orvoslását követeljék.”¹¹⁷

¹¹² Hory 1987. 77, 85, 91, 98-99.

¹¹³ Jegyzőkönyv az 1923. december 4-én tartott felekezeti értekezletről. ERELt, 10. 481/1923.

¹¹⁴ Jegyzőkönyv az 1923. december 27-én tartott felekezeti értekezletről. ERELt, 534/1923.

¹¹⁵ Ua.

¹¹⁶ Jegyzőkönyv az 1923. december 27-én tartott felekezeti értekezletről. ERELt, 6632/1923.

¹¹⁷ Kovács Kálmán Határozati javaslatának teljes szövegét lásd: *A Magyar Párttól, 1/1923, Nagy Károly ref. püspök úrnak*, Kolozsvár, 1923. febr. 16. ERELt, A Magyar Párttól, I./6.1923-, 2383. Az alakuló nagygyűlésről beszámoló *Keleti Újság* (1922. dec. 29.) csak részleteket közölt a fenti javaslatból.

A *Határozati javaslat* kiegészítéseként, tekintettel a változott viszonyokra – Csiszár Lajos javaslataként – elfogadták azon indítványt is, hogy a párt a kereskedelmi és ipari oktatás céljait szolgáló magyar szakiskolák felállítását is ajánlja az iskolafenntartó magyar egyházak vezetőinek figyelmébe.¹¹⁸ Ezen indítvány indító oka az volt, hogy a romániai magyar középosztály változott viszonyai lehetetlenné tették, hogy akkori és későbbi nemzedékei értelmiségi, és különösen hivatalnoki pályákon helyezkedhessenek el. Ugyanakkor veszélyes volt az erdélyi magyarságra, ha e nemzedékek máshol keresnék boldogulásukat. Ennek végső következménye az volna, hogy aránylag rövid időn belül a magyarságnak a nemzeti hagyományok fenntartására, a magyar műveltség fejlesztésére és vezetésére hívatott rétege elveszne a magyarság részére. Ezért kell gondolkodniuk olyan megoldásokon, amellyel e rétegek megmenthetőek a magyarság részére.

A párt vezetői, az egyházaknak az 1923. február 16-án kelt átiratuk alapján elismerik a felekezeti iskolák létfenntartásáért, és ez által a magyar kultúra fennmaradásáért folytatott harcát, ebben támogatást ajánlanak – értékelve a nagy múltú középiskolák szerepét a magyar művelődésben – viszont, fenti céljukat az oktatási rendszer megfelelő átszervezésével látják elérhetőnek. Szerintük kezdetben a különböző egyházak keretében kellene kezdeni az átszervezést, majd az egyházak kiküldöttei egy közös tanácskozáson dolgoznák ki a középiskolai és a szakoktatás végleges tervét, amelyet az egyházi főhatóságok megfelelő időben életbe léptetnének.¹¹⁹ A pártvezetőség áprilisban elhatározta, hogy az alakuló közgyűlés szellemében, a magyar oktatás átszervezése érdekében vegyes bizottságot alakít, és azt 1923. április 20-ra tanácskozássra összehívja.¹²⁰ Mivel a párt, az alakuló közgyűlésén elhatározta, hogy a hitvallásos iskolák ellen román részről megindított támadásokkal szemben minden rendelkezésre álló erővel támogatni fogja az iskolákat fenntartó magyar egyházakat, ezért az Intéző Bizottság április 12-én tartott ülésén azt is elhatározták, hogy május 22-re, Marosvásárhelyre rendkívüli nagygyűlést hív össze, kifejezve tiltakozását az iskolák ellen tanúsított hivatalos eljárással szemben, és egyben ragaszkodását iskoláikhoz.¹²¹ Részletesen kidolgozott, és alaposan megindokolt előterjesztést ohajtanak a királyhoz és a kormányhoz benyújtani, ezért kérik az egyházak adatszolgáltatását egy vázlatosan

¹¹⁸ Ua.

¹¹⁹ A Magyar Párt levele Nagy Károlynak, Kolozsvár, 1923. február 14-én ERELt, I./6. 1923-, 2383.

¹²⁰ Grandpierre meghívó levele a Magyar Párt nevében, Kolozsvár, 1923. április 14. ERELt, I./6. 1923-, 3153.

¹²¹ A Magyar Párt átirata az egyházaknak, Grandpierre alelnök és Naláczy István titkár aláírásával. Kolozsvár, 1923. április 16. ERELt, A Magyar Párttól. I./6. 1923-, 3199.

kidolgozott rendszer szerint beküldeni, május 5-ig. Első rész lenne az egyházi oktatás történetének rövid előadása, a második rész a felekezeti oktatás mostani állapota, harmadik rész a felekezeti oktatás előnyeinek előadása, negyedik rész a felekezeti oktatásra vonatkozó törvények rövid ismertetése, ötödik rész a felekezeti oktatáshoz való jog fennállásának bizonyítása a kisebbségi egyezmény és az általános emberi jogok alapján, míg a hatodik rész tartalmazná az anyagi, didaktikai, erkölcsi sérelmek összeállítását. A hetedik rész tartalmazná a kérés összeállítását.¹²² A református egyháztól közel húsz oldalon beérkezett a válasz,¹²³ míg a katolikusok egy későbbi jelentése egyben a kor hű tükré.¹²⁴ Mindkettő általános helyzetképet ad a felekezeti iskoláztatásról, a reformátusok jelentése tételesen a párt által kért támpontok alapján, amelynek végén megfogalmazták kívánságaikat. A ref. Igazgatótanács április 17-i átiratában közli, hogy a memorandum összeállítására tanügyi előadót és titkárt küld ki, annak átnézésére, és esetleges kiegészítésére a püspök elnöklete alatt Makkai Sándor, Imre Lajos és Grandpierre Emil tagokból álló bizottságot.¹²⁵

Az OMP 1923. május 22-re Marosvásárhelyre összehívta **rendkívüli nagygyűlését**, ahová az egész Erdélyből érkeztek küldöttek. Ugron, a párt megbízott elnöke tartott beszédet, aki szerint felelősségük teljes tudatában azért gyűltek össze, hogy az egész magyar kisebbség képviselőiben állást foglaljanak, és „határozatot hozzanak egy fontos, sőt mondhatom jelenleg ránk nézve legfontosabb kérdésben, a magyar iskolák ügyében.”¹²⁶ Szerinte, jogosan, e kérdés végleges rendezésétől függ az ifjúság nevelése, a magyar nemzeti fejlődés és ez által az egész jövő. Alattvalói hűségüket táviratban bejelentik a királynak,¹²⁷ ezzel is hangsúlyozva, hogy igyekeznek belehelyezkedni az új helyzetbe, hódolattal vannak a király személye iránt, a törvényeket tiszteletben óhajtják tartani, de kívánják, hogy jogaik is tiszteletben tartassanak. Meggyőződésük, hogy törvényes alapon emberi jogaikat védik, és készek arra, hogy az egész világ előtt nyilvánosan tárgyaljanak, készek Európához fordulni.¹²⁸

A gyűlés határozataként, a magyar iskolák sérelmeinek orvoslása tárgyában határozati javaslatot fogadtak el. A szigorú, elnyomó intézkedések ellen a leghatározottabban

¹²² Uo.

¹²³ Uo.

¹²⁴ Jelentés az erdélyi róm. Kath. Püspöki egyházmegye /Erdélyi róm. Kath. Státus/ 1923/1924. évi oktatásügyi állapotairól. Esztergomi Prímási Levéltár, 4056/1924.

¹²⁵ A ref. igazgatótanács határozatának vázlat. Illés Gyula feljegyzése. Kolozsvár, 1923. április 17. ERELt, A Magyar Párttól. 3199/1923

¹²⁶ Ugron István beszéde. KmÁL, Fond Ugron, Fasc. 322, 97-103.

¹²⁷ Ugron távirata Mişunak, a király személye körüli miniszternek. KmÁL, Fond Ugron, Fasc. 322, 96.

¹²⁸ Ugron István beszéde. KmÁL, Fond Ugron, Fasc. 322, 97-103.

tiltakoztak, és ragaszkodtak az iskolák fenntartásának jogához. „Kimondja továbbá a Magyar Párt, hogy az iskolákat ért sérelmek orvoslása és oktatásához való joguknak biztosítása végett indokolt előterjesztéssel fordul a kormányhoz és törvényhozáshoz, s ennek az előterjesztésnek a megszerkesztésével és megfelelő módon illetékes helyre juttatásával az elnökséget bízta meg.

Ezen indokolt előterjesztés fejezte ki, hogy nagy megnyugvásunkra volna, ha nem kellene a Nemzetek Szövetségének helyzetünkről való közvetlen felvilágosításával megszereznünk azt, amit, mint lojális állampolgárok, a kormány útján elérni óhajtunk.”¹²⁹ Ezek előrebocsátása után a határozat összegzi követeléseiket: az iskolai autonómia elismerését, a meglévő magyar tannyelvű felekezeti iskolák jogainak tiszteletben tartását, a tanulók iskolai felvételénél alkalmazott felekezeti korlátok beszüntetését, az államsegély biztosítását, a magyar államnak szerződés alapján átadott iskolák jogainak visszaállítását, valamint az oktatási célokat szolgáló vagyonoknak és alapítványoknak az agrártörvény hatálya alól való kivonását.

Az OMP azon elhatározása, hogy az iskolák védelmében a Nemzetek Szövetségéhez fordul, gondolkodásra készítette mind a magyarság vezetőit, mind a román politikusokat, ugyanis felvetődött az állam szuverenitásának kérdése. Erről elmélkedett hosszasan Jakabffy,¹³⁰ hogy mivel járhat, ha a párt a Nemzetek Szövetségétől kérnek segítséget. Arra a következtetésre jutott, hogy a panaszjog az állam szuverenitását nem sértheti. A május végén elkészült memorandumot Pál István szenátor május 21-én átadta Brătianu miniszterelnöknek,¹³¹ majd május 29-én Ugron, megküldte a kormánynak és a törvényhozás két házának. Választ egyik helyről sem kaptak.¹³²

Az 1922/1923-as tanévzárás és a következő előkészítése mind a felekezeti közti értekezleteken, mind a pártban sok megoldatlan kérdést jelentett. A pozitív megoldások helyett a tanév végén újabb, **sérelmes rendelkezések** jelentek meg, így a 100.088/23. és a 100.090/23. sz. rendelet. Teljes érvényre az 1923/1924. tanévben kellett volna emelkedniük. A rendeletek egyik sérelmes intézkedése az volt, hogy a román nyelvet nem csak, mint tantárgyat kell tanítani, hanem románul kell tanítani Románia történelmét, földrajzát és alkotmánytanát is, és bevezette volna a román nyelv oktatását az I-II. osztályokba is. Ez a rendelkezés a tanárok igen tekintélyes részére a tannyelvet

¹²⁹ *Határozati javaslat*, 1923.

¹³⁰ *Jakabffy* 1923a.

¹³¹ *Az erdélyi* 1923.

¹³² *Iratok* 28, 30.

is románná tette, ezért számukra augusztus második felére nyelvtanfolyamokat rendeltek el.

A másik sérelmes intézkedés az volt, hogy a felekezeti iskolák saját vallású tanulókon kívül más felekezethez tartozó tanulót ne vehessenek fel. Az intézkedés egyes iskolákban lehetetlenné tette volna a felekezetek békéjét, más, néptelenebb helyeken azt, hogy a magyar felekezetek közös erővel iskolát tarthassanak fenn. Ez a rendelkezés lehetővé tette volna azt, hogy a zsidókat kiszorítsák az előszeretettel látogatott és támogatott magyar iskolákból. Ismételt kérelmezés és tiltakozás után annyit sikerült elérni, hogy a más felekezetű tanulók is felvehetők legyenek a tanügyi hatóságok engedélyével az olyan községekben, ahol nincsen magyar tannyelvű román állami iskola. Zsidó vallású tanulók azonban ez esetben sem vehetők fel. Az ők elrománosításuk még burkoltnak sem mondható: Anghelescu miniszter kijelentette Nagyváradon, hogy: „Zsidó iskolában a tanítás nyelve csak héber vagy román lehet, mert az a felfogásom, hogy a román uralom alatta élő zsidóknak románokká kell lenniük, éppen úgy, mint Magyarországon magyarok lettek.”¹³³ További sérelmes intézkedés a közoktatási miniszter azon rendelete volt, amely a középiskolai érettségi vizsgák helyébe az ún. abszolváló (befejező) vizsgát helyezte, amelyet állami vizsgabizottság előtt, az írásbeli és szóbeli vizsgát román nyelven kellett letenni. A magyar iskolák fenntartásában az államsegély hiánya óriási gondokat okozott (a szászok folyamatosan kaptak támogatásokat a kormánytól).

Az új, 1923/24-es tanév így kellő számú magyar iskolaellenes rendelettel volt terhes. Ezért a párt Intéző Bizottsága október 24-én rendkívüli ülést tartott a témában. Ugron elnök ismertette a szomorú tényállást: a hatalom részéről orvoslást nem kaptak, de a régi sérelmeket újabbak tetőzték. A magyar egyházfők októberi bukaresti tárgyalásait sem koronázta siker. Paál Árpád határozati javaslatát elfogadva, úgy döntöttek, hogy összefoglalva sérelmeiket, magához, Ferdinánd királyhoz fordulnak védelemért. A készítenő beadványt küldöttség vinné Őfelsége elé.¹³⁴ Erre végül november 30-án került sor, amikor Ugron és Gyárfás személyesen adta át a memorandumot a királynak, aki meghallgatta a küldöttek panaszát, tájékozottságáról tett tanúbizonyságot, és bár pozitív ígéretet nem tett, a memorandumot „ad referendum” átvette.¹³⁵ Ez alkalommal az egyházak küldöttségei is a királyhoz fordultak, a reformátusok részéről Nagy Károly

¹³³ Anghelescu 1923. A fenti idézethez a miniszter még hozzátette: „Demokraták vagyunk, de urak akarunk lenni a saját országunkban.” Ld. *Fejszefogás* 1923.

¹³⁴ *Iratok* 31; Ld. még: *A magyar egyházak* 1923.

¹³⁵ *Iratok* 35; Ld. még: *A memorandum szövege*. KmÁL, Fond Ugron, Fasc. 320, 38-42.

püspök és Ugron, mint főgondnok, a katolikusok részéről Gyárfás, a Státus részéről valamint Balázs András kanonok, tanügyi előadó.¹³⁶

Időközben november közepére, Kolozsvárra várták Tătărescu kisebbségi és Alexandru Lapedatu erdélyi származású kultuszminisztert. A kisebbségi miniszter november 14-én fogadta a magyar küldöttségeket, és megértésének adta jelét.¹³⁷ Hosszas tiltakozás után sikerült elérni azt, hogy Brătianu miniszterelnök – a királynál tett látogatások után, december elején – táviratilag értesítette a magyar iskolafenntartókat, hogy az elemi iskolák I. és II. osztályaiban a román nyelv tanításától eltekintenek.¹³⁸ Ebből következtethető volt, hogy a többi sérelmeket nem orvosolják. Ellenkezőleg, Anghelescu miniszter értesülvén, hogy a felekezeti iskolák nem hajtják végre a rendeleteket, ellenőrzést rendelt el, és a legszigorúbb eljárásokkal fenyegetőzött.¹³⁹ A meglepő szigorúság megdöbbenést okozott.

December 27-én tartott felekezeti értekezleten az elkeseredettség vált uralkodóvá: mit lehet még tenni a jogaik, iskoláik védelmében? Balázs András újabb kísérlettel javasolt Bukarestben, Kovács Kálmán pedig a népszövetségi panaszt hozta szóba. Nagy püspök szerint az ellenállás az iskolákat veszélyezteti, engedni kell, de a kérdés, hogy meddig? Végül úgy döntöttek, hogy küldöttségek menjenek ismét a fővárosba tárgyalni, a reformátusok, katolikusok és unitáriusok részéről, külön-külön.¹⁴⁰ A küldöttségek tárgyaltak, de eredményt nem értek el. Ugyanekkor Ugron kérésére, Gyárfás is Bukarestbe utazott, aki később tett nyilatkozatában tisztázta megbízatását: az csak arra vonatkozott, hogy a miniszter adjon utasításokat a rendeletek végrehajtását illetően, sem ő, sem a küldöttség többi tagja nem jogosult szemrehányásokra, hisz bár kényszerhelyzetben voltak, elvi álláspontjuk változatlan.¹⁴¹ Az erdélyi református egyházkerület rendkívüli közgyűlése már csak a szomorú tények, megállapítására szorítkozhatott. A főgondnok szerint az egyházkerület fennállása óta hasonló fontos kérdést nem tárgyalt, ismertették az addigi intézkedéseket, és megállapították, hogy

¹³⁶ *Felség* 1923.

¹³⁷ *Az iskolarendeleter* 1923. Ld. még: Naláczy István, a párt titkárnak tájékoztató levele az egyházakhoz. ERELt, A Magyar Párttól érkezett iratok I./6.1923-, 9381.

¹³⁸ *Iratok* 36.

¹³⁹ *Szigorú* 1923.

¹⁴⁰ *Új magyar* 1924.

¹⁴¹ *Nem engedményekért* 1924. Gyárfást egyesek szemrehányással illették a miniszter szigorú rendelkezéseinek elfogadásáért, de mint ő maga írja Balázs Andrásnak és Ugron Istvánnak, ő sem tett mást, a Státus megbízottjaként, mint a másik két felekezet képviselője, Nagy Károly püspök és Mikó Lőrinc: jelezték a miniszternek a két rendelet végrehajtását. Ld. Gyárfás levelei, KmÁL, Fond Ugron, Fasc. 363, 1-6. Sőt: a miniszterelnöknek készített feliraton, amelyet Tökés irodájában fogalmaztak, az ő aláírása előtt már rajta volt Nagy Károly püspök aláírása. Uo. 8.

jogaik védelmében az összes belföldi fórumon mindent megtettek. Egyetlen hozzászólóként Bernády is beírta egy keserű megállapítással: „hiába volt minden fáradozás.”¹⁴²

Az újesztendő tehát a hatalom nyomásának kényszerű elfogadásával kezdődött. Gyárfás és Bernády egyetértettek abban, hogy miután a királynál is voltak kihallgatáson, mint politikusok, a kormánynál nem érhetnek el újabb eredményeket. Az Intéző Bizottság 1924. január 12-én tartott ülésén az iskolakérdésben kimondatott, hogy a szigorú intézkedések a kisebbségeket létalapjukban támadja. Az adott helyzetben felvetődött, hogy tulajdonképpen mit is jelent a kisebbségi egyezmény a gyakorlatban? Ennek ellenére a kormány felekezeti alapon akarja az iskolafenntartással a magyarságot megosztani, és a magyar anyanyelvű zsidóságot a magyarságról leválasztani, és így románosítani. A népszövetségi egyezményre addig hivatkozás nem történt, azért is, mert abban a magyarság nem látta a nagyobb támasz lehetőségét. Azt remélték, hogy az angol politikai irányváltással – a Munkáspárt hatalomra jutásával – a Nemzetek Szövetsége erőteljesebb békeintézmény lesz. Iskolaügyben a párt új utakat próbált járhatóvá tenni.¹⁴³ Ennek alapján, egy hónap múlva, 1924. február 12-én a párt iskolaprogramját tárgyalták az Intéző Bizottság ülésén. A tagok a javaslatot elfogadták és két bizottság kiküldését javasolták: az első – tagjai Pál István, Bernády György, Zima Tibor, Gyárfás Elemér – szükség esetén magát szakférfiakkal kiegészítheti, és feladata a kormánnyal való tárgyalás útján a magyar oktatás jogi lehetőségének biztosítása lenne, a második – tagjai Gál Kelemen, Petres Kálmán, Husz Ödön, Kántor Lajos – amely szükség esetén magát szintén kiegészítheti, feladata a magyar oktatás minél teljesebb kiegészítését biztosító program kidolgozása lenne.¹⁴⁴ Az iskolareform ügyében való állásfoglalás céljából a párt 1924. április 14-re az Intéző Bizottság rendkívüli ülését hívta össze. Itt a kisebbségi alminiszter előző napi, a pártot bíráló nyilatkozata borzolta a kedélyeket, és foglalkoztatta az ülésezőket. Az iskolakérdésben Hajdú István jelentette, hogy az iskolaprogram kidolgozása folyamatban van, és javasolja, hogy a kérdésben nyilatkozzanak meg a párton kívül más társadalmi szervezetek is. Több hozzászólás után Bernády indítványozta, hogy az iskolafenntartó egyházakkal együtt dolgozzanak ki javaslatot a kisebbségi oktatás törvényes biztosításáról, és hogy az egymással összefüggő törvényjavaslatok ne egymástól elkülönítve tárgyalassanak.

¹⁴² *A református* 1924.

¹⁴³ *Iratok* 39. Ld. még: *A Magyar Párt* 1924.

¹⁴⁴ *Iratok* 41.

Paál javasolta, hogy a párt foglalkozzék a párizsi kisebbségi egyezményben biztosított nyelvi és autonóm oktatási rendszer kidolgozásával is, és ehhez szerezze meg a közvélemény támogatását is. Több felszólalás után meghozták határozati javaslatukat: tiltakoznak a kisebbségek ellen irányuló közoktatásügyi javaslatok ellen, és javasolják a népoktatási tervezetek újratárgyalását; készíttessék emlékirat, amely az egész iskolaprogramot átfogná, az egyházi hatóságok bevonásával elemezzék a kisebbségi egyezmény 9. és 11. pontjait. Egyben felkérlik az elnököt, hogy az egyházak álláspontját a helyi és autonóm iskolák tárgyában kérje ki.¹⁴⁵

Ugron elnök körkérdésben próbálta megtudakolni, hogy „mi lenne az egyházak álláspontja a Magyar Pártnak olyan tetteivel szemben, amely a kisebbség autonóm iskoláit elvileg biztosítani, gyakorlatilag megvalósítani óhajtja. Lehetséges-e a felekezeti bizottság és a párt közös megállapodása alapján egységes magyar oktatási program megvalósítása? Lehetséges-e, és ha igen, milyen feltételekkel, hogy az iskolafenntartó egyházak épületeket és felszereléseket bocsássanak az új iskolatípusok rendelkezésére?”¹⁴⁶ Nagy püspök szerint „e kérdésekről beszélni csak akkor lehet, ha elfogadhatólag igazoltatik, hogy a Magyar Párt, vagy valami szervek, *állandó magyar hatóság* államjogilag elismertetik iskolafenntartónak.”¹⁴⁷ Május 16-án Pál István a négy kisebbségi egyház deklarációját olvasta fel a szenátusban, június 17-én Sándor József képviselő a magyar egyházak nevében a népiskolákról szóló törvényjavaslat kisebbségellenes rendelkezései ellen tiltakozott.¹⁴⁸

A liberális kormány kisebbségi államtitkára, **Tătărescu 1924. április 13-án tett nyilatkozatában** kemény vádakkal illette a Magyar Pártot, és annak arisztokrata vezetőségét, közölve, hogy az nem alkalmas a magyarság képviseletére. Kiemelte, hogy ha a magyarságnak olyan vezetősége lesz, amely a „román néppel való megegyezés útját keresné” azzal megtárgyalhatnák a románság és magyarság viszonyának kérdéskörét.¹⁴⁹ Másnap, az OMP Intéző Bizottsága az iskolai reform ügyében való állásfoglalás céljából rendkívüli ülést tartott, ahol napirend előtt Bernády felszólalásában bírálta Tătărescu előző napi nyilatkozatát. Szerinte felelős állásban ilyen könnyelműen senki nem nyilatkozhat, a tárgyalások elmaradása nem a magyarságon

¹⁴⁵ *Iratok* 48-49.

¹⁴⁶ A Magyar Párt kérdése az egységes magyar oktatási program tárgyában. ERELt, A Magyar Párttól érkezett iratok I./6. 1923-, 3496.

¹⁴⁷ Uo.

¹⁴⁸ *Iratok* 383.

¹⁴⁹ *Tătărescu* 1924a.

múlt, és a nyilatkozó célja a magyarság egységének a megosztása.¹⁵⁰ Sándor József bejelentette, hogy Tătărescu előtte is kifejtette álláspontját, a pártvezetőséget azért nem ismeri el tárgyalópartnernek, mert a pénzforrásait és irányelveit külföldről kapja. Sándor egyben azt is bejelentette, hogy a Nemzeti Párttal való tárgyalásokat befejezettnek tekinti. Paál is hozzászólásában az egységbontás ellen szállt síkra. A párt határozatban válaszolt Tătărescunak, amelyben a támadásokat visszautasították, és hangsúlyozták a párt egységét.¹⁵¹ Ezzel szemben a *Keleti Újság* vezércikke a párt eredménytelen tevékenységének okait kereste.¹⁵² A cikk elmarasztalja a pártot a társadalmi egységesítés, az iskolaprogram hiányosságai miatt, és szerinte az ellentétek helyett módot kellene találni a „tényleges egységesülésre.” Aznap, április 17-én, Tătărescu Lugoson időzött, és Jakabffy Elemérrel keresett kapcsolatot (vagy ő keresett kapcsolatot az államtitkárral).¹⁵³ Közölte vele, hogy a párt egyes vezetői akadályai a megegyezésnek, és a magyarság jobban tenné, ha olyan személyeket helyezne előtérbe, akikkel a kormány szívesen tárgyalna. Jakabffy kijelentette, hogy nem hiszi, hogy pusztán a tárgyalások érdekében a párt személycseréket hajtana végre, de érdeklődött arról, hogy a kormány miként óhajt tárgyalni a magyar párttal. Tătărescu azt nyilatkozta, hogy tárgyalnia kell Brătianu miniszterelnökkel, és javasolta Jakabffynak, hogy ő is tárgyaljon elvbarátaival.¹⁵⁴ Jakabffy többekkel óhajtott tárgyalni, az államtitkárral folytatandó tárgyalás előtt. Ezek során megállapítást nyert, hogy Tătărescu szándékai nem meggyőzőek, és a párt nem alkudhat vele. Időközben az április 23-ra tervezett kolozsvári nagygyűlést, a párt engedélyezési okokra való hivatkozással Brassóba, június 1-re halasztotta.

Jakabffy bizonyosan tárgyalt néhány pártvezetővel,¹⁵⁵ és a Kolozsvárt tartózkodó Csáky Istvánnal, akinek jelentése forrásul szolgál a tárgyalásokról.¹⁵⁶ Ő egyben felhívta Jakabffy figyelmét a megkötött csúcsai paktum és a jelenleg folyamatban levő tárgyalások ellentmondására. Ilyen szellemben, és hogy – hallgatassák meg a másik felet is – elve alapján a *Keleti Újság* éppen ekkor beszélgetést közölt Gogával, a csúcsai paktum román aláírójával, aki szerint a románoknak a létező magyar párttal kell

¹⁵⁰ *Iratok* 45.

¹⁵¹ *Iratok* 46-47.

¹⁵² *A miniszteri* 1924.

¹⁵³ *Ellenzék*, 1924. május 17.

¹⁵⁴ Csáky István jelentése a bukaresti magyar nagykövetnek: *Jakabffy Elemér tárgyalásai Tătărescu miniszterrel*. Kolozsvár, 1924. május 15. MOL, K 64-1924-27, 229. Ld. a kérdésről a legújabb tanulmányt *Bárdi* 2003b. 180.

¹⁵⁵ Grandpierre ügyvezető alelnök kijelentette „hogy az elnökségnek volt tudomása a tárgyalásokról.” *Iratok* 53. Ld. még említett feljegyzéseit.

¹⁵⁶ Ld. Csáky előbb említett jelentése.

tárgyalniuk.¹⁵⁷ A *Nagyvárad* c. napilap két részletben is foglalkozott a témával, és javasolta: „Küldjön ki a gyűlés egy bizottságot, nevezzük tárgyalóbizottságnak, s tegye ennek kötelességévé, hogy a kormánnyal érintkezésbe lépve állapítsák meg, mit nyújtana cserébe Románia magyarságának a kormány a kisebbségek támogatása ellenében.”¹⁵⁸ A május 14-15-i tárgyalásokról, összefüggésekről és következményeiről Bárdi tanulmánya átfogó képet fest,¹⁵⁹ a Jakabffy által összehívott intéző bizottsági ülésről az ő beszámolója,¹⁶⁰ valamint az ülés jegyzőkönyve is tájékoztat.¹⁶¹

A május 24-i ülésen Jakabffy eljárását a legtöbb résztvevő elítélte, majd döntöttek egy tárgyaló bizottság kiküldéséről. Annak tagjai lettek: „Bernády György elnöklete alatt Fülöp Béla, Zima Tibor, Teleki Arctur és Zágoni István intéző bizottsági tagok”¹⁶² Őket azzal bízták meg, hogy lépjenek kapcsolatba az államtitkárral, és az egyházakat érdeklő ügyekben vonják be az egyházi hatóságokat is, a tárgyalásokról meg tegyenek jelentést az Intéző Bizottságnak. Így alakult ki az a politikai stratégiai elgondolás, amely aztán a párt későbbi tevékenységének alapjául szolgált. Mármost azon igény, hogy a párt küldjön az illető román pártokhoz általuk is elfogadható tárgyalóbizottságot, amely a magyarság sérelmeit emlékiratban foglalja össze, és megfogalmazza követeléseinek minimumát. Mindennek lényege, hogy a magyarság, mint közjogi alany az alkotmányban ismertessék el. Ha ez román részről nem elfogadható, a párt megőrzi akciószabadságát, és fenntartja jogát a népszövetségi panaszjoghoz.¹⁶³

A Bernády vezette, liberálisokkal 1924. június elején folytatott tárgyalások, a brassói nagygyűlés eredetileg június közepére tervezett elhalasztásához vezettek.¹⁶⁴ A magyar küldöttség és Tătărescu tárgyalásairól keveset tudunk. Bernády az Intéző Bizottság június 12-i ülésén be akart számolni a tárgyalásokról, de a jelenlevő hatósági közeg miatt eltekintett attól.¹⁶⁵ (Azt csak feltételezhetjük, hogy a Hajdú István által emlegetett, de a Bernády hagyatékban fenn nem maradt „Tătărescu féle jegyzőkönyv” e tárgyalásokra vonatkozik.)¹⁶⁶

¹⁵⁷ 1924. máj. 10.

¹⁵⁸ *A Magyar Párt* 1924b.

¹⁵⁹ *Bárdi* 2003b. 177-191.

¹⁶⁰ Tisztelt Intézőbizottság! KmÁL, Fond 1283, Fasc. 1, 52-53.

¹⁶¹ *Iratok* 51-57.

¹⁶² *Iratok* 58.

¹⁶³ „Tisztelt Intézőbizottság!” KmÁL, Fond 1283, Fasc. 1, 52-53.

¹⁶⁴ *Iratok* 56; Ld. még: *Botos* 1924.

¹⁶⁵ *Iratok* 58.

¹⁶⁶ Ld. Hajdú István levele Bernády Györgynek. Marosvásárhely, 1924. nov. 26. MmÁL, Fond 1139 (Bernády hagyatéka), Fasc. 35. 6.

Őszre ismét csak a sérelmek, felsorolása maradt, Nagy (nov. 3), és Majláth püspök (nov. 17.) részéről.¹⁶⁷ A szép tervek ellenére az új iskolaprogram gyakorlati megvalósítása – főképp a párt belső ügyei miatt – lekerült napirendről. Erdemben előbb kb. öt, majd tíz év után került ismét felszínre, az akkori, adott körülmények között.

Az adott időszakra visszagondolva, jogosan írhatta címnek Ligeti Ernő a kisebbségi élet kezdeteiről: „*Mi az erősebb: az Egyház, vagy a Párt?*” Szerinte a kisebbségi egyházak első tíz éve szakadatlan küzdelem, hősiesség szabadságharc volt. Nagy Károly püspökre emlékezve vallotta, hogy ő volt, az az ember, aki szerint Erdélyben egyetlen szervezet van, ami politikailag is jelentősebb, mint a pártalakulások, és ez az egyház, amelynek mindenkor magatartása dönti el a kisebbségi politikai életet is. A püspök érdeklődött a magyar párt ügyei iránt is, de az egyházak adta keretek mellett a pártot csak valami mellékesnek tartotta.¹⁶⁸

A párt vezetőségi üléseinek megtartásához a polgári és katonai hatóságoktól engedélyt kellett kérni, és azokat, másfél éven át, csak az ő jelenlétükben lehetett megtartani. A betegeskedő Jósika Sámuel, Ugron István helyettesítette. Az elnököt, halála után (1923. június 3.) őt kérték fel elnöknek, aki ideiglenesen vállalta a tisztséget. 1924. januárjában az Intéző Bizottsági ülés után Ugron és Bernády elbeszélgettek a párt **elnöki funkciójának** betöltéséről. Ugron kijelentette, hogy egy évre vállalná az elnökséget, de azon feltételekkel, hogy ha egyhangúlag felkérjük erre, ha lenne egy elnökhelyettesi állás, amire ő Bethlen Györgyöt óhajtja, és ha az esetleges mandátumvállalás alól felmentetnék. Bernády véleménye, az volt, hogy Ugront mindenben támogatniuk kell, és az is megtiszteltetés, ha maga mellé Bethlent óhajtja, amely állás elvállalására ő is felkéri.¹⁶⁹ Bethlen, az Ugronnal folytatott tárgyalásai után írt Bernádynak, és megviselt egészségügyi állapotára való hivatkozással a felkérésre nem adott igenlő választ, nem vállalta az elnökhelyettesiséget, de mint megoldást, ajánlotta az ügyvezető elnöki tisztség bevezetését.¹⁷⁰ A háttérben zajló tárgyalások eredményeképpen Ugron maradt ideiglenes elnök, és Grandpierre, mint ügyvezető alelnök.¹⁷¹

Kb. egy évi gyakorlati tevékenység után, szükségesnek mutatkozott, hogy az elnökség tagjai hetenként meghatározott időben tanácskozást tartsanak. Az elnöki tanács ülésének idejét Ugron mb. elnök csütörtökönként de. fél 12 és fél egy között tűzte ki a központi

¹⁶⁷ Ua.

¹⁶⁸ *Ligeti* 1935b.

¹⁶⁹ Bernády György levele gr. Bethlen Györgynek, Marosvásárhely, 1924. jan. 22. BGYH.

¹⁷⁰ Bethlen György levele Bernády Györgynek, Kolozsvár, 1924. febr. 1. BGYH.

¹⁷¹ *Iratok* 27, 40.

pártirodában. Tagjai: elnök, alelnökök és azon intéző bizottsági tagok és tisztviselők, akik valamilyen ügyben előterjesztést kívántak tenni.¹⁷² Az első két évben, a pártot magát, jórészt az Intéző Bizottság jelentette. Amikor a pártról beszéltek, az Intéző Bizottság tevékenységére hivatkoztak (a tagozatok nehézkesen és szórványosan alakultak), amely üléseit általában havonta, minden hónap 12-én (szükség esetén gyakrabban is) tartotta. Az ülés tárgysorozatát az elnökség állította össze, és azt a tagoknak a meghívóval együtt mellékeltek. A hatékonyabb munka érdekében esetenként néhány tagú bizottságot (munkacsoportot) választottak, amely később beszámolt feladatainak elvégzéséről; ez szolgált a vita, majd a határozatok alapjául. Az ülések bizalmas jellegűnek minősültek, amelyekről a vezetőség általában sajtóközleményt (kommunikét) adott ki.

Az Intéző Bizottság 1923. július 12-én kiküldött munkacsoportjának összeállítása alapján,¹⁷³ szeptember 12-én elfogadta az első *Ügyviteli Szabályzatot*, amelyben meghatározták a párt ügyvitelét (17 §-ban) a következő fejezetekben: *A Magyar Párt szervei, Politikai szervek, A központi pártiroda, A választókerületi tagozatok, A megyei választmányok, A nagygyűlés, A központi választmány, Intéző bizottság, Tisztikar, Szakosztályok, Tanácskozási szabályok, Párttag kizárása.*¹⁷⁴ Bár az első Intéző Bizottsági üléseket dr. Nagy Jenő irodájában tartották, a román lakásrekvirálások ellenére sikerült Kolozsvárt, állandó párthelyiséget találni, három szobás lakást bérelni a str. Şincai (volt Hegedűs Sándor utca) u. 9. sz. alatt. Egy évi munka és tapasztalat után valamelyest állandósítódott a párt ügyrendje, főtitkár Naláczy István, (a munka gyarapodásával alkalmazták Miklós Viktort is), irodaigazgató Fekete Nagy Béla lett. A bútorzatot a volt kolozsvári Függetlenségi és Munkapárt szolgáltatták, „a Magyar Párt ugyanis a Függetlenségi Párt örököséként tekintendő.”¹⁷⁵ Fokozatosan feltöltődött annak személyzete (pénztáros, irodatiszt, fogalmazó, gépíró),¹⁷⁶ és kialakultak az ügykezelés szabályai. Az iratokat (rendeletek, átiratok, beadványok, utasítások, stb.) a titkár (vagy megbízott) az elnöktől átvette, és megadott minta alapján az iktatókönyvbe vezette, a hátlapon iktatói bélyegzővel látta el, a hátíratra pedig rávezette az intézkedési utasításokat. Az előírt iktatókönyvhöz betűrendes mutatókönyvet (indexet,

¹⁷² *Iratok* 41.

¹⁷³ Bethlen György vezetésével egy héttagú bizottságot küldenek ki az ügyviteli szabályzat elkészítésével. *Nem igazítják ki*

¹⁷⁴ *A Magyar Párt ügyviteli szabályzata*. Jelen ügyviteli szabályzatot tárgyalta és elfogadta a Magyar Párt Intéző Bizottsága, Kolozsvárt, 1923. szeptember hó 12-én tartott ülésében. KmÁL, Fond Ugron, Fasc. 324. 8-9.

¹⁷⁵ *Iratok* 38. A tény az irodaigazgató közlése volt.

¹⁷⁶ Ld. az első két év jegyzőkönyveit, *Iratok* 27-28.

tárgymutatót) vezettek, amely az ugyanazon ügyre vonatkozó összes számokat csoportosította. Az ügyek intézésénél az ügy folyamatáról, megoldásáról, általában fogalmazványt készítettek, amely a tisztázat alapjául szolgált. Az intézkedés párszavas kivonatát vagy a beérkezett irat hátlapjára, vagy (a címzett adataival) külön lapra rögzítették, és az irattárba helyezték.¹⁷⁷

A párt szerveinek, a **szakosztályok**nak megalakítását 1924. január 12-én határozták el; belpolitikai, külpolitikai, szociálpolitikai, gazdaságpolitikai/pénzügyi és kultúrpolitikai bizottság megalakításával. A tervek szerint a bizottságba három tagot kért fel az elnök, három tagot választ soraiból a választmány, és három az önként jelentkezők soraiból került kisorsolásra.¹⁷⁸ Könnyen megállapítható, hogy a fenti szakosztályok a kezdeti időszakban egyáltalán nem bizonyultak életképesnek, nem működtek. Később is, kb. egy évtized után is alig három – a kisebbségi, közgazdasági és közművelődési – szakosztály fejtett ki érdemi munkát.

A párt **tagozatait** még a Nemzeti és a Néppárt egyesülési tárgyalásai idején választókerületenként tervezték megszervezni. Ezt az elvet rögzítette a *Szervezeti Szabályzat* is. Az 1922. novemberében, az egyesülést előkészítő kolozsvári tagozat megalakulása Hevessy József elnökletével minta volt a pártok egyesülési nagygyűlésének, majd a tagozatok létrehozásának. Ennek ellenére az OMP kolozsvári tagozatának alakulására is közel egy évet kellett várni.¹⁷⁹ 1923. október 12-én, az Intéző Bizottság ülésén, a párt vidéki szervezeteinek kiépítése céljából az ügyvezető alelnök egy bizottság kiküldését javasolja. Az indítványt elfogadták, a bizottság tagjai Fekete Nagy Béla, Zágoni István, Berkes Salamon és Gabányi Imre voltak.¹⁸⁰

A gyakorlatban az is bebizonyosodott, hogy nem a román választókerületek, hanem a megyék területei alkalmasak a magyarpárti tagozatok szervezésére, amelyekbe a választókerületi tagozatok is bevonhatók.¹⁸¹ A kinyomtatott *Ügyviteli Szabályzat* is elkészült, amelyet szétküldtek a szervezendő tagozatoknak. E mellé Gabányi 1923. november 22-én indítványozta, hogy Fekete Nagy Béla a párt vidéki szerveinek kiépítése tárgyában részletes programot dolgozzon ki, és juttassa el az elnökségnek.¹⁸² A magyar határ menti szigorúbb cenzúra, az ostromállapot, helyenként a gyülekezési

¹⁷⁷ A tagozatok számára készült iratkezelési útmutató töredék, 1930-ból. KmÁL, Fond 1283, Fasc. 2/1930, 538-539.

¹⁷⁸ *Iratok* 38. Ezek még azonosak a Szervezeti szabályzatban meghatározottakkal.

¹⁷⁹ *Iratok* 28.

¹⁸⁰ *Iratok* 29.

¹⁸¹ *Iratok* 61. Gyárfás lehetetlennek tartotta a román választókerületi szervezkedést, ezért is Grandpierre a megyei szervezetek létrehozását javasolta.

¹⁸² *Iratok* 33. (Tervezetéről nincs tudomásunk.)

engedélyek megtagadása (pl. Fogarason), sőt a rendőrhatalósági jelenlét nehezítette a tagozatok megalakulását.¹⁸³ A nehezen, de folyamatosan alakuló tagozatokkal lassan kiépült a központ kapcsolata is. A tagozatok jelentést készítettek az alakulásukról, érdeklődtek és beszámoltak, a központ olykor leiratokat küldött és a tagdíj befizetését sürgette. Két év után, 1924. október 18-án az irodaigazgató az Intéző Bizottság ülésén már részletesebb eredményekről tudott beszámolni a tagozatokkal kapcsolatosan. A szervezés eredménye a megyei tagozatok alábbi léte:¹⁸⁴

- Alsófehér: elnök: Fogarassy Albert, Enyed
- Arad: elnök: Szabó Zoltán ny. táblabíró, alelnök: Barabás Béla
- Besztercenaszód: elnök: Kendeffy Domokos, Beszterce
- Bihar, elnök: Thuri Kálmán ügyvéd, titkár: Perédy György
- Brassó: elnök: Szele Béla
- Csík: elnök: Incze Domokos főtisztelendő, Csíkszentgyörgy
- Fogaras: elnök: Ignác László ref. esperes, Fogaras
- Háromszék: elnök: br. Szentkereszthy Béla, Árkos; titkár: Török Andor, Sepsiszentgyörgy
- Hunyad: elnök: Meskó Miklós, ügyvéd, Déva
- Kisküküllő: elnök: Pekri Sándor, Dicsőszentmárton
- Kolozs: elnök: Reményik Károly, Kolozsvár
- Tekei tagozat: elnök: Dózsa Endre, Kolozsvár
- Kolozsvidéki: elnök: Ferenczy Lajos, Kolozsvár
- Krassó-Szörény: elnök: Jakabffy Elemér, Lugos
- Maros-Torda: elnök: Bernády György, Marosvásárhely, alelnök: Hajdú István, Marosvásárhely
- Máramaros: elnök: Bede László, Máramarossziget
- Nagyüküllő: elnök: Issekutz Viktor, Erzsébetváros
- Szatmár: elnök: Harcsák Géza ügyvéd, Szatmár
- Szeben: elnök: Verzár Ferenc, ügyvéd, Szeben
- Szilágy: elnök: gr. Béldi Kálmán, Zsibó
- Szolnok-Doboka: elnök: Bene Ferenc, ügyvéd, Dés
- Temes-Torontál: elnök: Fülöp Béla, alelnök: Osztie Sándor, Temesvár
- Torda-Aranyos: elnök: Lőrincz Dénes, Torda

¹⁸³ *Iratok* 33-34.

¹⁸⁴ Melléklet gróf Csáky István követségi titkár jelentéséhez. MOL, K 64-1924-27, 510.

- Udvarhely: elnök: Szakáts Péter, Bikafalva

1924. december 13-án, a brassói nagygyűlést megelőző intéző bizottsági és nagyválasztmányi együttes ülésén az ügyvezető alelnök részletes jelentést tett a vidéki tagozatok szervezéséről, és bejelentette, hogy legújabbán a nagyajtai, a szászrégeni, és a nyárádszeredai tagozatok alakultak meg.¹⁸⁵ Az említett három tagozat neve, mivel szerepel egy kimutatásban, bizonyítja, hogy azon kimutatás a brassói nagygyűlésre készülhetett. Az összeállítás 43 tagozatot tartalmaz székhelyeikkel, a megyeieken kívül a fontosabb településeken alakultakat, vezetőik nevével együtt.¹⁸⁶

A tagozatok szervezésével párhuzamosan, már 1923. novemberében felmerült Willer József neve, a bukaresti hatóságokkal való kapcsolattartás céljából, hisz egy ilyen jellegű tevékenység már ekkor szükségesnek mutatkozott.¹⁸⁷ A Bukarestben működő Erdélyi Segély Irodát a Magyar Szövetség idején állították fel. Fenntartását br. Jósika Sámuel és Ugron István biztosították. A Szövetség működésének beszüntetése után is az iroda felügyeletét Jósika és Ugron ellátta, vállalva az iroda működéséhez szükséges esetleges pénzhányoknak gyűjtések általi fedezetét. Az iroda vezetésével megbízott hivatalnokuk Tőkés Ernő, bukaresti református esperes volt, aki személyzetet is alkalmazott.¹⁸⁸ Az Iroda működési területéről Tőkés által Ugronnak küldött jelentésekből tájékozódhatunk. Ezek alapján működésüket képezte a magyarok támogatása az alábbi területeken: pénzbeváltás, üzleti ügyek, munkakeresés, igazolványok és útlevelek beszerzése, közreműködés segélyek kiutalásában, harang-, hagyaték-, katonai-, nyugdíjúgyek intézése stb.¹⁸⁹ Ugron szerint, mivel a Segély Iroda tevékenysége nem mindenben mutatkozott kielégítőnek, és sok panasz merült fel ellene, annak átszervezését javasolja. Elképzeléseik szerint egy sajtóiroda állíthatnák fel, és az azon belül szervezendő pártiroda látná el az addigi segélyiroda ügyeit.¹⁹⁰

A témához kapcsolódik Willer azon írása is, amely szintén fontosnak tartotta a magyarság bukaresti képviselőjét.¹⁹¹ A Tőkés ref. esperes vezetése alatt álló, bukaresti Erdélyi Segélyiroda tevékenységének kritikáját, átszervezésének lehetőségeit adja a bukaresti magyar követ jelentése is. Szerinte a romániai németek bukaresti irodája által

¹⁸⁵ *Iratok* 75.

¹⁸⁶ Kimutatás az Országos Magyar Párt tagozatairól. BGYH.

¹⁸⁷ *Iratok* 33.

¹⁸⁸ Ugron István levele Tőkés Ernőnek, Kolozsvár, 1924. ápr. 14. KmÁL, Fond Ugron, Fasc. 985, 15-18.

¹⁸⁹ Tőkés Ernő *Kimutatásai* Ugron Istvánnak 1923-ban. Uo. 5-7.

¹⁹⁰ Elnöki javaslat, az Intéző Bizottság 1924. ápr. 14-i ülésén. *Iratok* 50.

¹⁹¹ *Willer* 1924a.

a precedens is adva van a magyarok számára.¹⁹² Az Iroda felszámolását és átszervezését kiváltó közvetlen ok az volt, hogy Tőkés saját felelősségére szétválasztotta az iroda tevékenységének ágait, a jövedelmezőket átutalta egy, a rokonságából alakított vállalatnak, és csak a jótékony működést, amely nem hajtott semmi hasznot, kívánta az iroda részére megtartani. Mindezt – enyhébb szövegezésben – hirdetésekben is közzétette, ami maga után vonta Ugron határozott fellépését.¹⁹³

A fenti módon működő magyar iroda a román fővárosban természetesen számos kívánnivalót hagyott maga után, és nem szolgálhatta a kitűzött célt, és még kevésbé támogathatta az OMP képviselőjében tevékenykedő törvényhozókat, akik ebben a ciklusban, az 1922-es választások során kerültek a román törvényhozásba. Parlamenti felszólalások a csekély számú képviselő részéről, és elsősorban azok részéről voltak, akik jól beszéltek románul (Bernády, Sándor József),¹⁹⁴ valahányszor a sérelmeket, és elsősorban a korszakra jellemző iskolai sérelmeket hozták szóba. Mindezt kiegészítette az egyházfők (Majláth Gusztáv Károly katolikus és Nagy Károly református püspök) szenátusi felszólalása, szintén a felekezeti iskolák ügyében.¹⁹⁵ Jósika Sámuel halálával megüresedett csíki szenátori szék elfoglalására a választásokat 1923. augusztus 3-4-én tartották. Jelöltek voltak Görög Joachim, gyergyószentmiklósi kanonok az OMP részéről, és Szöcs Géza, gyergyószentmiklósi állami gimnáziumi igazgató, a Liberális Párt részéről. A választási terror jegyében lezajló szavazás a liberális jelölt győzelmét hozta, és egyben a magyarság újabb sérelmét eredményezte.¹⁹⁶

Hiányosságnak bizonyult, hogy a pártnak nem volt saját hivatalos **sajtóorgánuma**,¹⁹⁷ bár néhány lap és folyóirat párt közelinek volt minősíthető.¹⁹⁸ Ugyanakkor a párt, a sajtó megfelelő irányítása tárgyában a vidéki tagozatok vezetőihez felkéréssel fordult.¹⁹⁹ Az Intéző Bizottság, fennállásának közel egy éve után, az elnök javaslatára sajtóbizottság létrehozását indítványozta, amelynek tagjai Grandpierre, Paál, Bethlen és Zágoni voltak.²⁰⁰ Feladatuk közt szerepelt a sajtóval való kapcsolattartás, a közlésre szánt kommuniké megfogalmazása. Intéző bizottsági üléseken olykor vita is kialakult, főképp

¹⁹² Zichy Rubidó levele Khuen Héderváry Sándornak, Bukarest, 1924. júl. 4. MOL, K64-1924-27, 294.

¹⁹³ Ugron István levele Tőkés Ernőnek, Kolozsvár, 1924. ápr. 14. KmÁL, Fond Ugron, Fasc. 985, 15-18.

¹⁹⁴ Megjegyezhető, hogy a két képviselő más-más politikai irányvonalat képviselt, kerülték, és nem kedvelték egymást.

¹⁹⁵ Nagy Károly 1924. nov. 3-án, Majláth nov. 14. szólalt fel.

¹⁹⁶ *Győzött* 1923.

¹⁹⁷ *Iratok* 53.

¹⁹⁸ *Magyar Kisebbség, Magyar Nép, Pásztortűz, Ellenzék, Újság.*

¹⁹⁹ Naláczy István levele „Kegyelmes Uram!” (valószínű Ugron Istvánnak), Kolozsvár, 1923. febr. 1.

KmÁL, Fond Ugron, Fasc. 399, 9.

²⁰⁰ *Iratok* 31.

amiatt, hogy a sajtó nem tájékoztatott a párt irányvonalának megfelelően, annak ellenére, hogy a *Keleti Újság* szerkesztői (Paál, Zágoni) az Intéző Bizottságnak tagjai voltak. Az *Ellenzék RT.* Igazgatósága, amely az *Ellenzék* és az *Újság* c. napilapokat adta ki, 1923. június 23-i ülésén úgy döntött, hogy szerkesztőbizottságot alakít az általa kiadott két lap politikai irányításának céljából, azért, hogy a két sajtóorgánum hívatott kezekbe kerüljön. E célból az igazgatóság tagjai, gr. Béldi Kálmán és Groisz László az OMP vezetői közül nyolc személyt (Ugron István, Grandpierre Emil, Bethlen György, Jakabffy Elemér, Pál Gábor, Barabás Béla, Sándor József, Balogh Arthur) kért fel a részvételre.²⁰¹ Mindez valószínű nem vezetett eredményre, ugyanis Bethlen György Bethlen Istvánnak panaszolja levélben azt az áldatlan állapotot, amely az *Ellenzék* c. lap cikkeivel bizonyítható. A lap nemhogy nem támogatja a pártvezetőséget, az elnökválság idején nem támogatta Ugron jelölését, hanem Bernády mellett foglalt állást, és Béldi Kálmánnal történt megállapodás ellenére nemhogy semleges álláspontot nem foglalt el, hanem egyenesen sértő és támadó hangnemben tárgyalta a kérdést.²⁰² 1924. novemberében 23 személy felhívásával „egy sürgősen megalapítandó magyar nemzeti kisebbségi napilap” megteremtése céljából a címzettekől anyagi és elvi támogatást kért.²⁰³

1924. decemberében 58 személy aláírásával, névre szólóan egy újabb, terjedelmesebb felhívás jelent meg, amely a kisebbségi sors elfogadása, az ország törvényeinek és állampolgársági kötelezettségek tiszteletben tartásának elvével együtt, olyan központi sajtóorgánum létrehozásáért száll síkra, amely a romániai magyarságnak a történelmi hagyományai alapján, a nép széles rétegéig hatoló egységes irányítója és szószólója lehet. A tervezett napilap (*Magyarság* címmel) „nem csak egy osztály, hanem a nép széles rétegeinek védelmezője, támogatója, oktatója és irányítója lehet, amelynek nemcsak hogy eljött az ideje, de félő is hogy elmúlik ideje.”²⁰⁴ Mindebből két következtetést vonhatunk le: összesen a 81 aláíró a konzervatív oldal képviselői, akik érthető módon ilyen irányú lapot szerettek volna, ugyanakkor a lap terve nem valósult meg, tovább vajúdott, amíg a Magyar Párt 1926-ban megvásárolta az *Újság*-ot.

A párt **anyagi kérdései** felvetődtek már a két párt egyesüléssel tárgyalásai idején, továbbá az első két év Intéző Bizottságainak napirendi pontjai között gyakran

²⁰¹ Béldi és Groisz levele Ugron Istvánnak, Kolozsvár, 1923. június 26. KmÁL, Fond Ugron, Fasc. 399, 10.

²⁰² Bethlen György levele Bethlen Istvánnak, 1924. nov. 20. BGYH.

²⁰³ T. Cím! [Felhívás], Kv., 1924. november hó. KmÁL, Fond Ugron, Fasc. 322, 4.

²⁰⁴ [Felhívás], Kolozsvár, 1924. december hó. KmÁL, Fond Ugron, Fasc. 322, 3.

szerepeltek. 1922. novemberében már téma volt, hogy a vidéki tagozatok december 20-ig tegyenek javaslatot az anyagi fedezet biztosítására is.²⁰⁵ A tagdíj kérdését az alakuló nagygyűlésen elfogadott *Szervezeti Szabályzat* 14-16. §-a tartalmazta, majd az *Ügyviteli Szabályzat* 5. §-a is. Legtöbbször hiányként, kérésként, adományok elkönnyvételeként a tagozatok felé.²⁰⁶ A magyarországi támogatásokról ma több adat áll rendelkezésünkre,²⁰⁷ egy számadás is például Naláczy István titkár, ad hoc pénztáros kimutatásában.²⁰⁸ 1924 febr. 23-án Ugron elnök kért az irodaigazgatótól jelentést a párt anyagi helyzetéről,²⁰⁹ máskor a tagság szeretett volna tiszta képet látni, és kért kimutatást.²¹⁰

Magyary Antal, bukaresti magyar ügyvivő jelentése szerint Ugron István, az OMP elnökévé történt megválasztásától lemondásáig [1926], sohasem viselte szívesen nehéz tisztét, és lehet mondani, több-kevesebb hatásossággal, de azért állandóan azon gondolkodott, hogy miként szabadulhatna meg szépszerével tőle. Ez a szándéka 1924 folyamán tartós **elnökválságot** eredményezett. Az elmúlt évek folyamán többször is tett „lemondási kísérletet”.²¹¹ Persze ennek előzményei és következményei is voltak. Már 1924 nyarán mozgolódás támadt az utódlással kapcsolatosan. Az új elnöktől általában a magyar ügyek erőteljesebb védelmét remélték, a románsággal szemben meg azt a vádat visszaverni, hogy az arisztokrata vezetésű párt nem képviseli az összmagyarságot, csak saját osztályérdekeit. A vezetés kérdése a magyar közéletben azt is felvetette, hogy a következő vezér a párt jobb, vagy bal oldalának lesz képviselője, ugyanis az 1922-es egyesülés ellenére, az egyesüléssel a két oldal közti különbségek nem oldódtak fel. A nyár folyamán, mint esetleges utódként felvetődött Bernády, Marosvásárhely sikeres és népszerű volt polgármesterének neve. A pozitív ajánlások és vélemények mellett azonnal kifogások is fogalmazódtak meg ellene. Pl. az, hogy nem Kolozsvárt lakik, anyagi helyzete elégséges-e az elnöki tisztséghez, de az is, hogy korán meghódolt a

²⁰⁵ *A Magyar Párt* 1922a.

²⁰⁶ *Iratok* 28, 33, 38, 48, 60, 61, 66.

²⁰⁷ *Bárdi* 1995, *Hory* 1987, 77, 85, 91, 98-99.

²⁰⁸ A Magyar Párt nagytekintetű elnökségének. Kolozsvár, 1924. febr. 1. Egy év alatt a bevétel 102.049 lej, a kiadás 80.735 lej volt. A különbség maradványként szerepelt. A számadás *Kimutatás*ban felsorolta a bejövő összegek egy részét, így egyes tagozatok befizetéseként, és magánszemélyek adományaként 18.612 lej. KmÁL, Fond 1283, fasc. 10, 117-119.

²⁰⁹ Naláczy titkár felszólító levele, és Szathmári pénztáros kimutatása. KmÁL, Fond Ugron, Fasc. 324, 27.

²¹⁰ Nagy Jenő ügyvéd a párt anyagi viszonyaira kért felvilágosítást, az Intéző Bizottság 1924. okt. 18-án tartott ülésén. *Iratok* 61.

²¹¹ MOL, K64-1926-27a-191, 144.

román uralomnak.²¹² Bernády 1924. júliusi, Herkules-fürdői nyaralása után, útban hazafelé, a partiumi városokban tett látogatást, ahol több politikussal beszélgetett.²¹³ A meglátogatott személyek a látogatást Marosvásárhelyen augusztus 10-én viszonyozták, amelyre Bernády Ugront is meghívta.²¹⁴ Sokan Bernády látogatásaiban és a beszélgetésekben kortes körutat láttak, annál is inkább, mert az ősz folyamán az erdélyi, de főképpen a határ menti sajtóban erőteljes propaganda kezdődött Bernády elnökjelöltsége mellett. Ehhez kapcsolódott az OMP-hez közelállónak tartott *Ellenzék* is, míg a *Keleti Újság* válaszokat közölt körkérdésekre, Bernády alkalmasságáról. A *Brassói Lapok* hallgatott. Az utódlás kérdésében Bernády neve mellett, felvetődött Teleki Arctur neve is, mint a kolozsvári központ jelöltje, aki ott lakik, anyagilag független, és személye a román körök előtt sem lehet ellenszenves.²¹⁵ Ellene szólt azonban arisztokrata volta. Több, szűkebb körű tanácskozás után (Gáncs, Brassó), a párt összehívta az Intéző Bizottságot Marosvásárhelyre, 1924. október 18-ra.²¹⁶ Mivel már korábban téma volt az elnök személyének kérdése, Ugron itt jelentette be, hogy „az elnöki tisztelet tovább vállalni nem hajlandó.”²¹⁷ Gyárfás és Issekutz Viktor próbálták maradásra bírni, más jelölések is elhangzottak (Bernády György, Sándor József), de Bethlen György, Gyárfás Elemér, Sándor József, Gombos Benő, Berkes Salamon, Issekutz Viktor **direktórium** választását tartották célszerűnek (ez a megoldás két évvel korábban, a egyesülési tárgyalások alkalmával is felmerült). Az Intéző Bizottság azt a döntést hozta, hogy a nagygyűlés elé egy kilenctagú direktórium megválasztását indítványozza. Tagjaiul Sándor Józsefet, Bernády Györgyöt, Paál Árpádot, Jakabffy Elemért, Hajdú Istvánt, Gyárfás Elemért, Bethlen Györgyöt, Béli Kálmánt és Róth Hugót ajánlja.²¹⁸ A nagygyűlés helyéül Brassót jelölték, november 30-ra.²¹⁹

Bernády György elejtése és a direktórium gondolata határokon is átnyúló vihart kavart, annál is inkább, mert a magyarországi „mérvadó körök”, Bethlen István miniszterelnök is, Bernády elnökké választását támogatta.²²⁰ Mivel ez nem történt meg,

²¹² Bernády 1922. április 10-én, mint képviselő, az erdélyi magyarság nevében, a képviselőházban bejelentette, hogy a magyarság beletörődött abba, hogy örök időkre Romániához kell tartoznia. A nyilatkozata sok támadás okozójává vált.

²¹³ Bernády György levele Ugron Istvánnak, 1924. VII. 16. KmÁL, Fond Ugron, Fasc. 891, 37.

²¹⁴ Bernády György levele Ugron Istvánnak, 1924. VIII. 7. KmÁL, Fond Ugron, Fasc. 891, 38.

²¹⁵ Jelentés az erdélyi Magyar Párt elnökválságáról. MOL, K64-1924-27-505, 9.

²¹⁶ Valószínű a hadizónán kívül eső területre, azért, hogy a bizalmas tanácskozáson ne keljen hatósági engedélyt kérni és közeg jelenlétét elviselni.

²¹⁷ *Iratok* 65.

²¹⁸ *Iratok* 66.

²¹⁹ *Iratok* 65.

²²⁰ Bethlen István üzenete Ugron Istvánnak. Számjeltávirat, 1924. X. 17. MOL, K64-1924-27, 442.

Bethlen a párt anyagi támogatását is leállította október 24-én, és Ugront Budapestre rendelte.²²¹ Országhatáron belül és kívül folytatódtak a cikkezések, tárgyalások. Weisz Sándor, a *Keleti Újság*-ot kiadó részvénytársaság igazgatója írása szerint, az Intéző Bizottság ülését megelőzően a közvélemény nyomást próbált gyakorolni a döntéshozókra, amit az nem fogadhatott el.²²² Grandpierre cikke szerint a pártfegyelem alapján az Intéző Bizottság tevékenysége nem korlátozható, és annak döntése szent kell, hogy legyen.²²³ Az erdélyi magyarság berkeiben az egységet óhajtották, és egy vezetőt az elmérgesedett helyzet megoldására.²²⁴ Grandpierre és Ugron budapesti tárgyalásai után úgy határoznak, hogy utóbbi megmarad az elnöki székben, és majd a három püspök meghallgatása után születik a végleges döntés.²²⁵ November 8-án azt is jelzik, hogy a segély ismét folyósítható, tehát addig megtörténtek a megállapodások. A budapesti kijáráások idején valószínű Bernády is megfordult Budapesten, de ismeretünk tárgyalásairól nincs. Az viszont tény, hogy Weisz és Grandpierre cikkei gyengítették pozícióját, akárcsak a javasolt direktórium tagok folyamatos bejelentése kilépésükről a vezetőtestületből.²²⁶

Mivel a direktórium létrehozása nem oldotta fel az elnökválasztás dilemmáját, Ugron elnök rendkívüli intéző bizottsági ülést hívott össze, november 18-ra, amelynek tárgya a pártvezetés kérdésének, és a nagygyűlés előkészítésének megbeszélése volt.²²⁷ A jegyzőkönyv alapján éles vita bontakozott ki az elnökválasztás körül. Többen – így Thury Kálmán, Sándor József, Majláth katolikus, Nagy református (egyben Ferenc József nevében) püspökök, gr. Bethlen György, gr. Wass Béla, Várady Aurél, Gabányi Imre, Hajdú István – arra kérték Ugront, hogy az elnökséget továbbra is vállalja. Paál Bernády jelölését támogatta, míg Jakabffy és Zágoni a demokratikus választás híveinek bizonyultak. A feszült légkörben az elnök 20 perc szünetet rendelt el, amely után a tanácskozást megnyitva közölte, hogy az elnökséget vállalja. Az Intéző Bizottság tagjai a nagygyűlés időpontját 1924. december 14-re tűzték ki. Ez után az elnökjelölés céljából a két jelöltre szavaztak. 21 szavazattal 4 ellenében Ugron István került ki

Bernády hagyatékában fellelhető egy gépelt irategyüttes: *Az erdélyi Magyar Párt politikai és munkaprogram tervezete*. Valószínű az a Bernádyt támogató magyarországi körök jóvoltából (esetleg Jancsó Benedek összeállításaként) szolgált tanácsokkal (követelésekről, romániai viszonyok tanulmányozásáról, a magyar politika feladatairól). MmÁL, Fond Bernády, Fasc. 53, 1-66.

²²¹ OMP ügye. MOL, K64-1924-27t, 480.

²²² Weisz 1924.

²²³ Grandpierre 1924.

²²⁴ Ligeti 1924; Willer 1924b.

²²⁵ OMP ügye. K64-1924-27t, 480. Számjelutasítás, 1924. XI. 9.

²²⁶ Uo.

²²⁷ Iratok 67-74.

győztesen, akit az OMP elnöki tisztségére hivatalosan jelöltek. Itt határoztak a nagygyűlési kiküldöttek megválasztásának módjáról, a *Szervezeti Szabályzat* alapján.²²⁸

A párt tevékenységének állandósodásával elvi kérdések tisztázására is sor kerülhetett. Így az Intéző Bizottság 1924. október 18-án, Marosvásárhelyen tartott ülésén, a párizsi kisebbségi egyezmény szellemében ajánlják a román törvényhozásnak „hogy a nemzeti kisebbségek közjogi helyzetének rendezését intézményesen biztosítsa, és e rendezés biztosítékául az alkotmányban olyan állandó jellegű szervek létesítéséről gondoskodjék, amelyek a nemzetközi egyezmény betartását ellenőrizték.”²²⁹ Ugyanakkor gróf Zichy Ernő tudományos munkálkodásával kapcsolatosan Ugront kéri fel a „kisebbség” fogalmának meghatározására. Az ő válasza a következő volt: „Mind azok, akik egy állam területén, mint ezen államnak polgárai, nagyobb tömegekben laknak, de az uralkodó nemzettől fajukban, nyelvükben vagy vallásukban különböznek, egy faji, nyelvi vagy vallási *kisebbséget* képeznek, melynek jogai a nemzetközi jog alapelvei, és a különböző békeszerződések által biztosítva vannak. A Nemzetek Szövetségének kötelessége öröködni, hogy az államnak e kötelezettségei a kisebbségekkel szemben be is tartassanak.”²³⁰

A párt gyakran felvállalta a kisemberek képviselőit is, a képviselőházban tiltakoztak az árközi (Háromszék megye) kisgazdák birtokainak kisajátítása ellen,²³¹ a zetelaki (Udvarhely megye) tűzkárosultak javára pénzt gyűjtöttek, és többszöri anyagi támogatásban részesítették a rászorulókat,²³² támogatták a Csíki Magánjavak visszaszerzését, és folyamatosan kidolgozták a diáksegélyezés módozatait.

A magyarság körében népszerűtlen intézkedéseket meghozó liberális kormányzattal való tárgyalások mellett a pártban voltak hívei a Román Nemzeti Párthoz való közeledésnek,²³³ kisebbségi tömörülés létrehozásának,²³⁴ de ugyanakkor fontos téma volt a magyar anyanyelvű zsidóságnak a magyarság kebelén belül való megtartása is.²³⁵

Az erdélyi **magyar-német (szász) együttélés** több évszázados múltra tekint vissza. Az átfogó műveken kívül egyesek az együttélést elemezték,²³⁶ de résztanulmányok²³⁷

²²⁸ *Iratok* 67-74.

²²⁹ *Iratok* 62.

²³⁰ Zichy Ernő gróf levele Ugron Istvánnak, Ács, [keltezetlen], KmÁL, Fond Ugron, Fasc. 881, 98.

²³¹ *Iratok* 45.

²³² *Iratok* 59, 74.

²³³ Állandó szószólója Sándor József volt.

²³⁴ *Iratok* 50.

²³⁵ Paál Árpád ismertette azokat a kötelezéseket, amelyekkel a magyar nemzetiségű zsidósággal szemben a pártvezetőség tartozik. *Iratok* 29.

²³⁶ Pukánszky 1943; Ritoók 1980.

²³⁷ Rostoványiné 1987; Eiler 1998; Nagler 1991; Ciobanu 2001.

ellenére sok részletkérdés még homályban maradt. A fokozatosan feltáruló források az eddig homályban maradt, vagy ott hagyott részletkérdésekre rávilágítanak. Míg a magyarság kezdetben a passzivitás korát élte, a szászok, majd a svábok hűségnyilatkozatokban nyilvánították ki egyetértésüket az új helyzettel.²³⁸ A megnagyobbodott Románia központosító és homogenizáló politikája távolról sem eredményezte a kisebbségi jogok biztosítását: mind a gyulafehérvári határozatok, mind a párizsi kisebbségi szerződés, akárcsak az 1923-as román alkotmány szellemisége papíron maradt. A kisebbségek fokozatosan kialakították érdekvédelmi szervezeteiket, és politikai úton harcoltak jogaik érvényesítéséért. Ilyen körülmények között a megalakult Német Párt általában kormánytámogató, míg az OMP sérelmi, jogérvényesítő politikát folytatott. A politikai küzdelmek során azonban – a különböző orientációk ellenére – több alkalommal felvetődött a szászokkal való összefogás, az együttműködés, a közös harc gondolata is, hisz a magyarság vezetői kezdettől tisztában voltak a szászok több évszázados kisebbségi hagyományaival, tapasztalataival. A bánási svábok, (akárcsak az erdélyi zsidóság a maga nemében) azt tartották, ha magyarok nem lehetnek, románok nem lesznek, inkább németek maradnak.

Az OMP megalakulása utáni időszak épp a kolozsvári magyar és szász evangélikusok közötti diszharmónia, ellenségeskedés jegyében – az iskoláztatás és az egyháztanács tagjait illetően – kezdődött,²³⁹ ami a következő év folyamán is végighúzódt, és csak a pártvezetők közbenjárására oldódott meg.²⁴⁰ Természetesen a megváltozott körülmények között, a magyar és német kisebbségek egymáskeresése, kölcsönös támogatása is szerepelt napirenden, bár az együttműködés nehezen indult be. Metzger Márton apátplébános a bánási németiség történetéről adott áttekintést,²⁴¹ míg Gyárfás a nagyszebeni *Deutsche Tagespost* c. lapban írt a magyarok iskolasérelmeiről.²⁴² A kisebbségi iskolák elleni támadások miatt Majláth püspök Bethlen István miniszterelnökön keresztül kérte a Vatikán támogatását a katolikus iskolák érdekében. Bethlen egyik lehetséges megoldásként a németek és magyarok, együttműködését javasolta.²⁴³ Valószínű ennek tudható be, hogy gr. Khuen-Hédervári július 28-án

²³⁸ Ciobanu rámutat, hogy a szászok csatlakozása nem olyan egyértelmű, mint ahogy a korábbi történetírás próbálta elhitetni. Ők is tanakodtak, mérlegeltek, keresték az elfogadható megoldásokat. *Ciobanu*, 2001, 405.

²³⁹ *Magyarok és szászok* 1923.

²⁴⁰ *Iratok* 59.

²⁴¹ *Metzger* 1923.

²⁴² Idézi: *Gyárfás* 1923b.

²⁴³ Bethlen István levele Daruváry Gábor külügyminiszternek, Bp. 1923. júl. 21. MOL, K64-1923-41, 600.

felhívta gr. Welczek, budapesti német követ figyelmét az erdélyi magyar-német ellenséges érzületre és együttműködés hiányára, valamint arra, hogy a német társadalmi szervezetek gyakoroljanak nyomást az erdélyi szászokra a kisebbségi kérdés közös intézése érdekében, hisz az eredmények elérése fontos az össznémetiség szempontjából is.²⁴⁴ A felekezeti értekezlet 1923. októberi ülésén elhatározta – mivel az összes kisebbségeket érintő rendeletek elleni együttes fellépés szükséges, ezért – a szászokat is felkéri az együttes küzdelemre. E kérdésnek a szászok vezetőivel való tárgyalást Gyárfás vállalta.²⁴⁵

1924. február 7-én Hermann Horedt, a nagyszebeni fiúiskolai igazgató kereste fel a magyar párt kolozsvári irodáját. Jelezte, hogy megbízása nem hivatalos, de Rudolf Brandsch, országgyűlési képviselő részéről érkezett, aki általa azt tudakolja, hogy „a Magyar Pártban volna-e hajlandóság a szász és sváb nemzeti kisebbséggel közös munkára egyesülni a kisebbségi érdekek védelmére.” A pártvezetőség a nyilatkozatot tudomásul vette, és kifejezte reményét, hogy a közös együttműködés meg fog történni, főképp, ha megfelelő időben a németek részéről hivatalos kezdeményezést tesznek.²⁴⁶

Kovács Kálmán püspöki titkár azon megbízatásáról számolt be, amelyet bizalmas jelleggel Nagyszebenben, a lutheránus egyház képviselőjével, Wahlbaum főgondnokkal és szász országgyűlési képviselőkkel folytatott. A szászok tárgyaltak Duca és Anghelescu miniszterekkel, de különösebb eredményt nem értek el. Némi eredményt az akkor külföldön tartózkodó miniszterelnöktől reméltek. A magyaroknak azt tanácsolták, hogy memorandumokkal forduljanak a miniszterelnökhöz és a közoktatásügyi miniszterhez. A Nemzetek Szövetségéhez való fordulás kérdésében a szász evangélikus egyház még nem foglalt állást, de azt csak végső eszközként, és a politikai testületekkel egyetértésben akarták felhasználni. A jelenlevők a szászokkal való kapcsolatokat – bár nem nyilvánosan – továbbra is állandósítani szerették volna, amellyel Kovács Kálmánt bízták meg.²⁴⁷ 1924. december 15-én, a keresztény egyházak képviselőinek értekezletén Nagy püspök jelentette, hogy ő maga is a szászokkal érintkezésbe lépett, és azt az értesülést szerezte, hogy ők az iskolai rendeletek tárgyában ugyan még nem döntöttek, de két vélemény alakult ki közöttük. Egyik szerint azonnal merev elutasító álláspontra kell helyezkedni, míg a másik szerint az egyház minden erejét az iskolaügyi törvény

²⁴⁴ Napi jelentés, Bp. 1923. júl. 21. MOL, K64-1923-41, 403.

²⁴⁵ A Felekezeti értekezlet jegyzőkönyve, 1923. okt. 4. ERELt, 8402/1923.

²⁴⁶ Feljegyzés, Ugron István és Grandpierre Emil aláírásával. KmÁL, Fond Ugron, Fasc. 322, 27.

²⁴⁷ Emlékeztető a magyar egyházak képviselőinek 1924. október hó 7-én tartott értekezletéről. ERELt, 9671/1824.

tárgyában megvívandó küzdelemre összpontosítsa.²⁴⁸ Ugyanezen a tanácskozáson a hozzászólók kívánatosnak tartották, hogy Gyárfás útján további érintkezést tartsanak fenn a szászokkal.

Az OMP fennállása idején a magyar–német (szász–sváb) kapcsolatoknak több vetülete alakult ki. Két szellemi központ, Nagyszeben és Brassó, valamint két terület, a Bánság és a Szatmár vidéki elmagyarosodott térség jelentett érintkezési felületet. Nagyszeben volt a központi szász város, amely híven őrizte kulturális konzervativizmusát, és inkább a románokkal igyekezett erősíteni politikai kapcsolatait (Brandsch, a szászok vezető románbarát politikusa is erre a térségre támaszkodott). A másik központ Brassó volt, az a város, amelyben több nép lakott, a szászok együtt éltek Erdély más népeivel, és ez által nem voltak olyan zárkózottak, mint az eredeti szász néptörzs.

A Bánságban, a későbbiekben több alkalommal születtek politikai megállapodások (választási szövetségek) magyarok és svábok között, de az elmagyarosodott szatmári svábok visszánémetesítésének kísérlete folyamatos súrlódások forrásává vált a későbbiekben.

Grandpierre Ugron elnöknek írt bizalmas feljegyzéseiben a németekkel való együttműködés kérdéséről is írt. Szerinte a kérdést óvatosan kell kezelni, mert az erdélyi szászokból megbízható fegyvertárs sohasem lesz. Szorosabb kapcsolatokat a Temes-Torontál megyei tagozat által kellene kiépíteni a svábokkal. Ugyanakkor a német kisebbségek berlini szervezetét azért tartja fontos kapocsnak, mert általuk egyes kérdésekben az erdélyi szászok befolyásolhatóak lennének.²⁴⁹

A fenti elméleti és gyakorlati megállapodások ellenére a magyarok és németek közti kapcsolatokat megterhelte az ún. szatmárvidéki asszimiláció. Szatmár – Nagykaroly vidékén, a volt svábok néprajzi csoportjának tájain, Nagykaroly központtal volt 27 község (más források szerint 35), mintegy 30 ezer főnyi lakosságot magába foglaló tájegység. A XVIII. század elején gr. Károlyi Sándor telepítette őseiket Würtembergből birtokaira gazdasági okokból, akik több mint 200 év alatt elmagyarosodtak. Az új román hatalom, a szászokkal és svábokkal együtt, a magyarok rovására próbálta őket visszánémetesíteni. Ez alkotta a „szatmárvidéki asszimiláció” lényegét.²⁵⁰

²⁴⁸ Emlékeztető. ERELt, 171/1925.

²⁴⁹ Grandpierre Emil: *Feljegyzések. A németekkel való együttműködés kérdése*. Kolozsvár, 1925. aug. 11. BGYH.

²⁵⁰ A szatmárvidéki sváb telepítés történetét összefoglalja: *A szatmárvidéki 1926; Cogitator 1928*.

Az impériumváltás új keretekbe zárta az erdélyi **zsidóságot** is.²⁵¹ A Romániához került területeken közel 180-200 ezer zsidó lakos élt, megnevezésük is kérdéses: romániai magyar zsidó, magyar zsidó vagy zsidó magyar?²⁵² Mindannyian magyar anyanyelvűek és magyar kultúrájúak voltak, de a kor szellemében megosztottak: neológok, ortodoxok, cionisták. Akárcsak a többi kisebbségiek, ők is keresték megmaradásuk, fennmaradásuk lehetőségeit. Sokan közülük az önvédelem diktálta szervezkedéstől eljutottak az igazi zsidó nemzeti gondolat felismeréséhez. Ez a cionistává lett csoportosulás 1918. november 20-án megalapította az *Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetséget*. 1918. december 19-én *Új Kelet* címmel napilapot indítottak.²⁵³ Fischer Tivadar, a zsidó nemzeti mozgalom egyik vezetője, a Szövetség létrehozója és elnöke, 1919. januárjában tárgyalt Maniuval, az erdélyi Kormányzótanács elnökével. Maniu értésükre adta, hogy többet is elérhetnének, ha a szászokhoz hasonlóan hűségnyilatkozatot tesznek az új hatalomnak, de ők erre nem vállalkoztak. A kérdésben a magyarok is megnyilatkoztak. Grandpierre szerint, a kisebbségi magyarságnak „nagy érdeke, hogy megtartsa maga mellett az erdélyi zsidóságot, vagy annak legalább azt a részét, amely anyanyelve és műveltsége, tehát az e tekintetben egyedül irányadó jegyek szerint magyarnak érzi és vallja magát.”²⁵⁴ A marosvásárhelyi *Székely Napló* c. lap ismeretlen vezércikkírója a szolidaritás kifejezésében még tovább megy: „...velünk együtt, sőt részben *érettünk*, hozzánk húzó nemzeti kötelességükért szintén szenvednek. Nem lehet őket bajtársainknál egyébnek tekintenünk... Vagyonuk pazar bőkezűsége hány roskadozó magyar kultúrépület áldozatkész alátámasztója! Az erdélyi magyar zsidó sok esetben volt már *magyarabb*, mint sok elzárkózó ősmagyar... Miért férközne erdélyi magyar felfogásunkba áldatlan <zsidókérdés>?”²⁵⁵

Marton Ernő, a cionista zsidóság egyik vezető értelmisége, a bécsi döntés után 12 oldalas, tíz fejezetre osztott memorandumot szerkesztett az erdélyi zsidóság román uralom alatti magatartásáról, és írásában elsősorban arra a kérdésre próbált feleletet találni, hogy „miért helyezkedett ennek a zsidóságnak egy része népkisebbségi alapra.”²⁵⁶ Ő maga a kisebbségi alapon álló csoportosulásról írt, nem is érinti az erdélyi zsidóságnak ama részét, amely politikailag az OMP-ben helyezkedett el. A szerző azzal

²⁵¹ A kérdéstről bővebben ld. *Ligeti* 1922, 75-87; *Marton* 1922, 42-54; *Gaál* 1991,

²⁵² *Zsidó-magyarok* 1923. E cikkben vall magyarságáról Kecskeméti főrabbi: „Mózes vallású magyarok vagyunk. Magyar nyelvben születünk, ebben nevelkedtünk, ehhez van hozzánőve a lelkünk, magyar lelkünk.”

²⁵³ Ld. *Monoki* 1941. 179.

²⁵⁴ *Grandpierre* 1922.

²⁵⁵ (*Ego*) 1923.

²⁵⁶ [Marton Ernő]: *Az erdélyi zsidóság a román uralom alatt*. MOL, K149-651/2/1941-6, 19091.

vette védelmébe a zsidó nemzeti vonalat, hogy szerinte az OMP, amely maga is folyamatosan küzdött a magyar kisebbség jogaiért, nem vállalhatta azt a teherételt, hogy felvállalja az egyetemes romániai zsidóság védelmét.²⁵⁷ Tény, hogy a kormány, könnyen érthető okokból, a zsidóságot külön nemzetiségként kezelte, a cionista mozgalmat támogatta, a zsidó iskolák nagy részét román vagy héber nyelvűvé tette, de a zsidóság nagy tömegét megnyerni nem tudta. Gombos Benő vallomása szerint, az átkapcsolt területek zsidóságának zöme, amely a legtökéletesebb magyar polgárjogok birtokában volt, gondolatvilága, nyelve és kultúrája által a magyar életbe való kapcsolódása által most csatlakozott a magyar kisebbség politikájához, és az új román állampolgárságból adódó kötelezettségeket készségesen vállalta.²⁵⁸ Az bizonyos, hogy sokan részt vettek a magyar politikai szervezkedésekben, a kulturális életben, de arra nincsen bizonyítékunk, hogy Kecskeméti Lipót, nagyváradi főrabbi ajánlotta volna híveinek, hogy lépjenek be a romániai Országos Magyar Pártba.²⁵⁹

Olyan zsidók, akik átvették a magyar kultúrát, magyarnak vallották magukat, a cionista mozgalom ellenére is az OMP-t támogatták, sokan voltak. Így: Adorján Ármin dr., Arató András (Nv.), Bárdos László, Berkes József, Berkes Salamon, Brüll Emánuel, Bürger Albert, Dési Géza dr., Dobó Ferenc (Kv.), Eisler Mátyás (Kv.), Erdős István, Fadó Árpád, Faragó Viktor (Nv.), Farkas Béla dr. (Dicsőszentmárton), Farkas Mózes (Kv.), Fehér Dezső dr., Fehér Márton, Fekete Andor dr. (M.vhely), Fuchs Benjamin (Tv.), Gábor István, Goldner Hermann (Nv.), Gombos Benő (Kv.), Galambos Géza, Halász-Fischer Antal, Halmai Árpád, Hegedűs Nándor (Nv.), Hertz Tivadar, Hexner Béla, Huszár Bertalan (Nv.), Kabos Ármin, Kecskeméti Lipót (Nv.), Kemény Béla (Nv.), Konrád Béla dr.(Nv.), Kun Richard (Tv.), Kunda Andor dr., Leitner Mihály, Ligeti Ernő (Kv.), Löwy Ferenc, Marót Sándor, Marton Manó, Marton István, Nemes Zsigmond (Arad), Pásztor Ede, Pásztor Bertalan, Pásztor Miklós, Páter Ervin, Róth Hugó dr. (Kv.), Schimmerling Ármin dr., Schütz Henrik dr., Sebestyén Béla, Sebestyén József, Sebestyén Miklós, Steiner Kornél dr., Székely Viktor (Kv.), Ungár Adolf dr. (Tv.), Weinberger László, Weisz Sándor (Kv.), Weiszlovits Lajos, Zoltán Károly.²⁶⁰

A korai időszak kezdeti vitái során körvonalazódtak az álláspontok a magyar zsidóság romániai magatartását illetően. Az 1924-ben elhalasztott brassói nagygyűlés előtt,

²⁵⁷ Uo. 7.

²⁵⁸ *Gombos* 1923.

²⁵⁹ Gyurgyák János minden hivatkozás nélkül tényként említi könyvében. *Gyurgyák* 2001, 207.

²⁶⁰ A teljesség igénye nélkül mi állítottuk össze a névsort, azon személyek neveivel, akikről kutatásaink során bebizonyosodott, hogy az OMP-t támogatták, mert magyar zsidónak (zsidó magyaroknak vallották magukat.)

Temesvár egyik közéleti képviselője nyilatkozta, hogy a nagygyűlésnek nem szabad figyelmen kívül hagynia a zsidókérdést se, hisz a teljesen elmagyarosodott zsidók kerültek legnehezebb helyzetbe. Megkülönböztetésüket és kizárásukat a magyarságból, a vezetők nem nézhetik közömbösen és passzívan. A *Keleti Újság* magyarázata szerint a magyar párt eddigi tevékenységében nem személyes kicsinyességről, nem a kérdés tudatos elhanyagolásáról van szó, hanem a kezdeti nehézségekről, az „önvívódo tehetetlenségről.”²⁶¹ Mindezek ellenére a párthoz közelálló *Magyar Kisebbség* c. folyóirat nagyon sok elméleti cikket közölt, ugyanakkor a párt Intéző Bizottságának ülésein is sokszor tárgyalták a témát, megoldásokat keresve a zsidók kizárásának megakadályozására.²⁶²

Az 1924. december 14-én tartott OMP brassói nagygyűlése azért is volt fontos a párt életében, mert felvetett és megoldáshoz segített néhány olyan kérdést, amely mind a párt, mind az erdélyi magyarság életére fontossággal bírt. Ilyen volt többek közt Barabás Béla aradi küldött hozzászólása és határozati javaslata a zsidókérdésben.²⁶³ Barabás beszédében nem mondja meg, hogy a kérdésfelvetés tulajdonképpen az elnemzetesítő, beolvasztásra törekvő román hatalomnak köszönhető, akik a zsidóságot akarták leválasztani a magyarság testéről. Ők szövetségeseket találtak a cionizmusban, és az erdélyi magyarság köreiben is megmutatkozó antiszemitizmusban, akik szerint – akárcsak a magyarországi közvéleményben – a történeti Magyarország szétdarabolása az októberi, majd az azt követő bolsevista lázadások eredménye volt. Ezekben pedig az internacionalista, nemzeti érzés és hazafiság nélküli zsidóság volt a baj okozója. Bár az OMP ekkori vezetősége nem azonosítható ezen eszmekörrel, a megosztottság a fenti irányoknak megfelelően érződött az erdélyi magyar politikai és kulturális elitben. Barabás tehát indítványát azért is tette meg, hogy az eszmei bizonytalanságokat tisztázza: „Mondja ki a Magyar Párt, hogy a Romániához csatolt magyar területek zsidóságát, amely hű maradt magyar anyanyelvéhez, műveltségéhez, kultúrájához és régi magyar szokásaihoz, a romániai magyarság integráns egységébe tartozónak tekinti. És míg egyfelől a zsidóság összes magyar érdekeit a Magyar Párt – mint eddig is²⁶⁴ – testvéries közérzéssel felkarolja, támogatja és azokért, mint saját kisebbségi ügyeiért dolgozik, úgy másfelől elvárja, hogy a magyar zsidóság a Magyar Párt alkotmányos

²⁶¹ *A Magyar Párt 1924c.*

²⁶² *Iratok* 21, 61.

²⁶³ A Magyar Párt vezetésében egyre jelentősebb szerepet játszó Paál Árpád, azt írta naplójában, hogy Barabás felszólalása és javaslata az ő sugalmazására történt. Ld. *Horváth* 2005. 123.

²⁶⁴ Ez a három szó Sándor József javaslatára került az indítványba, amit ő azzal indokolt, hogy parlamenti felszólalásaiban a magyar zsidó érdekeket képviselte eddig is.

keretén belül a régi hűséggel és lelkesedéssel vesz részt a Magyar Párt áldozatkész tevékenységében, és erélyes küzdelmeiben.”²⁶⁵ Az indítványhoz két zsidó szólt hozzá. Leitner Mihály, aki több írást tett közzé a témában a *Magyar Kisebbség* hasábjain, és Székely Viktor, kolozsvári gyárigazgató.²⁶⁶ Előbbi kijelentette, hogy az erdélyi zsidóság nem engedi magát elszakíttatni a magyarságtól, utóbbi azt mondta, hogy a magyarságon belül nem is érdemes külön beszélni a zsidóságról, mert az egynek érzi magát vele. A nagygyűlés után az *Új Kelet* megszólaltatott néhány zsidó személyiséget az elhangzottakkal kapcsolatban, és valószínű azon szándékkal, hogy azonosítják-e magukat azokkal.

Amit a nagygyűlésen a zsidóságnak a magyarság politikai szervezetéhez való csatlakozásáról elmondtak, a nacionalista érzelmű zsidóság éles kritikáját és tiltakozását vonta maga után. Fischer Tivadar, a *Zsidó Nemzeti Szövetség* díszelnöke szerint az erdélyi zsidóság magyar anyanyelve és kultúrája nem feltétlen indokolja, hogy belépjenek az OMP-be. Annál is inkább, mert a zsidóságnak külön érdekei vannak, amelyeket a párton belül nem tudnak megvalósítani, ezért nekik külön pártba kell tömörülniük. Ugyanakkor az OMP is csak növeli megoldandó tehertételét a zsidó érdekek felvállalásával, amelynek erkölcsi kötelessége felemelni szavát a zsidóüldözések ellen.²⁶⁷ Fischer József, a *Zsidó Nemzeti Szövetség* ügyvezető elnöke szerint az erdélyi zsidóság nem vallja magát sem románának, sem magyarnak, csak zsidónak. A magyarság számottevő erőgyarapodást tőlük nem várhat, csak nehezítheti helyzetét, és a két kisebbség csak egymás mellett haladhat.²⁶⁸ Egy nappal később a lap megszólaltatta Eisler Mátyás kolozsvári főrabbit, a neológ hitközségek *Országos Irodájá*-nak elnökét is. Ő a maga részéről szívesen együttműködik a magyarsággal, de ez nem lehet oka a párttagságnak, a politikai egységnek, mivel ez a politikai egység a magyar államból való kiszakadással megszűnt. Romániában az a zsidó, aki magyar párt tagja, az politikai öngyilkosságot követ el. Eisler kooperatív együttműködést tartott kívánatosnak, de tartott attól, hogy nem minden magyar párti vezető gondolkodik úgy, mint Barabás Béla és Sándor József.²⁶⁹ Klein Miksa, neves kolozsvári ügyvéd is megszólalt a témában, hasonló szellemben, mint a korábbi, nyilatkozók,²⁷⁰ akárcsak az

²⁶⁵ Barabás Béla előterjesztett határozati javaslata. *Magyar Kisebbség*, 1925. 1. sz. 30.

²⁶⁶ *Brassói Lapok*, 1924. dec. 17. 2.

²⁶⁷ *Új Kelet*, 1924. dec. 16.

²⁶⁸ Uo.

²⁶⁹ *Új Kelet*, 1924. dec. 17.

²⁷⁰ Uo.

ortodoxia alapján álló Ullman S. Salamon.²⁷¹ Az asszimilálódott, magyar zsidók részéről a támadásokat Berkes Salamon²⁷² és Gombos Benő²⁷³ próbálták meg visszaverni. Az eszmék tisztázásának kísérlete sok kérdést vetett fel. A hagyományos pártvezetés úgy gondolhatta, hogy a zsidó polgári réteg nélkül egységesebb lehet, a zsidóság meg remélte, hogy megtalálja a saját útját a többségű cionisták, a magyarokhoz közeledő kisebbségek, valamint a románok felé irányulók számára. Az OMP és az erdélyi zsidóság közti közeledésének és együttműködésének lehetősége a párt későbbi korszakaiban is fennmaradt.

Időnként, mind a pártban, mind a párton kívül **ellenzéki hangok** szólaltak meg, olykor ellenzéki mozgalmak indultak. A párt történetének idején nem az OMP elvi alapján állókat, vagy más párt magyar tagjait renegátoknak nevezték, a pártból kizárták, kiközösítették őket. Jó néhányan voltak olyanok, akik egyéni boldogulásukat, vagy elvi meggyőződésüket más pártokban keresték, mint pl. Balás Ernő, Betegh Miklós, Ébert Ernő, Hómann Róbert, Maurer Béla, Kiss Géza, Szócs Géza és mások.

1923. őszén hírek terjedtek, hogy Temesváron, a közigazgatási életben neves személyiségek közgazdasági párt megalakítását kezdeményezték. A hír rokonszenvet keltett elsősorban a partiumi városokban, de máshol is, ez meg felvetette az OMP-hez való viszonyulást. Dózsa Endre, Kolozs megye volt alispánja, mint publicista válaszolt az új, lehetséges pártalapításokra, és kimondta, hogy keletkezhetnek érdekcsoportok, lehetnek pártárnyalatok, de ezek megléte nem bonthatja meg az OMP egységét, hanem bevihetnek új látóköröket, szempontokat, erőtényezőket a munkába.²⁷⁴ Tehát már ekkortól felmerült a később is oly sokat hangoztatott és féltett pártegység kérdése.

Válaszolva erre a hírre, maga Kun Richard, az egyik alapító közleményben magyarázza meg a párt célkitűzéseit, programját: „egy tisztán és kizárólagosan közgazdasági érdekeket szolgáló *országos román párt*, amelyben, a hazánkban élő minden nemzetiségű polgár, tehát magyar, német, szerb, egyaránt helyet foglal a román nemzetiségű polgárok mellett. Az e keretben tömörülő különböző nemzetiségű polgárok pártprogramja csak közgazdasági térre szorítkozik: a gazdasági élet szabad, minden befolyástól ment fejlődésére, közgazdasági viszonyaink konszolidálására, pénzünk vásárló erejének javítására. Közigazgatási és kulturális téren e pártnak általános irányelve volna: jogegyenlőség és hamisítatlan valódi szabadelvűség. Külpolitikai

²⁷¹ *Új Kelet*, 1924. dec. 23.

²⁷² *Berkes* 1924.

²⁷³ *Gombos* 1924.

²⁷⁴ *Dózsa* 1923.

vonatkozásban pedig az összes államokkal és elsősorban a szomszédos államokkal való békés viszony megteremtése, különös tekintettel a gazdasági kapcsolatokra. Népkisebbségi ügyekkel ez a párt nem foglalkozhat, és a benne levő párttagoknak e kérdésben teljesen szabad kezük lenne. Magyar kisebbségi ügyekben e párt magyar nemzetiségű tagjai természetesen a Magyar Párttal tartanának...²⁷⁵

A soron következő **nagygyűlés** előkészítése hosszú folyamat volt (az *Ügyviteli szabályzat* szerint az elnök hívta össze, előkészítése a központi választmány feladata volt), amit a nehezen leküzdött elnökválság csak tetőzött. Egy másik égető kérdés a telepések ügye (a kisbirtokos telepések kisajátítása) volt. Az Intéző Bizottság 1924. november 18-án tartott ülésén Jakabffy kérte, hogy a nagygyűlésen oly értelmű határozati javaslatot terjesszenek elő, amely a telepések ügyét nemzeti kisebbségi sérelemnek tekinti, és annak orvoslásáért a Nemzetek Szövetségéhez fordul.²⁷⁶ Azt is kérte, hogy a telepések ügyét másvalaki adja elő, aki a részleteket ismeri, akit ő szívesen felkészítene a szükséges adatokkal.²⁷⁷ Grandpierre üv. alelnök a közigazgatási kérdések előadójának Gyárfást kérte fel, de ő másokat ajánlott maga helyett (végül Balogh Géza tartott közigazgatási előadást.)²⁷⁸

A kétszer is elhalasztott nagygyűlést, több mint 1.500 résztvevő jelenlétében végül is 1924. december 14-én tartották Brassóban. Ugron megbízott elnök összefoglalta az elmúlt két év történéseit, beszéde tulajdonképpen a sikertelenség szomorú önvallomása volt. Méltatta az előző elnök, br. Jósika Sámuel érdemeit (sajnálattal emlékezett meg az adott időszakban elhunyt pártvezetőkről, mint Haller Gusztáv alelnök, Albrecht Lajos, a bánffyhungyadi tagozat elnöke és Naláczy István, a Magyar Párt titkára), beszélt a hiányos pártszervezésről, a meghaladott *Szervezeti Szabályzat*-ról, tagozatokról.²⁷⁹ Jósika elnök halála után az Intéző Bizottság egyhangúlag őt kérte fel elnöknek, hogy vállalja el annak betöltését a következő nagygyűlésig, amely hívatott azt betölteni. Ő kifejezte aggályait, nem hiuságból, hanem kötelességtudatból elvállalta az elnökséget, de mint köztudott, több alkalommal próbált meg visszalépni. Mivel maga helyett nem talált megfelelő utódot, ezért előbbi okok alapján a jelölést ismételten vállalta.

²⁷⁵ Kun 1923.

²⁷⁶ *Iratok* 69.

²⁷⁷ Jakabffy Elemér levele Ugron Istvánnak, Lugos, 1924. nov. 29. KmÁL, Fond Ugron, Fasc. 399, 17.

²⁷⁸ Gyárfás Elemér levele Ugron Istvánnak, Dicsőszentmárton, 1924. nov. 19. KmÁL, Fond Ugron, Fasc. 322, 10.

²⁷⁹ Ugron beszédének két gépelt szövege is ismeretes, de az újságok is leközlötték azt. Az egyiket azért írta, mert úgy tűnt, hogy személyesen nem vehet részt a nagygyűlésen, ezt maga írta rá kézírással, de mivel végül is elmehetett, írt egy átfogóbb szöveget, amit a nagygyűlésen előadott. A kettő között érdemi tartalmi különbség nincsen. KmÁL, Fond Ugron, Fasc. 322, 35-36; Uo. Fasc. 324, 34-47.

Programja nem volt más, mint a párt programja, azon nem óhajtott változtatni, de nem is szándékozott engedni belőle. Az egység fenntartása számára is alapelv volt, beszédében Jósikát idézte: „csak egyet kell szemünk előtt tartani: maradjunk egyek.” A körülményekkel magyarázta, hogy nagy eredményekkel nem kérkedhetnek. „Küzdelmünk többnyire meddő volt, s fáradozásaink nem vezettek az óhajtott eredményekre, annak azonban nem a vezetőség, hanem a mostoha körülmények voltak okai. Memorandumot memorandum után írtunk, panaszainkat szóval és írásban előadtuk, de meghallgatást és orvoslást alig kaptunk. Kerestük a kormánnyal a kapcsolatot felvenni, két ízben is, megindultak a tárgyalások, de eredményre nem vezettek.”²⁸⁰ A szervezkedés terén sem érték el a kellő sikert, és a *Szervezeti szabályzat* is módosításra szorult. A közel félszázas létszámú Intéző Bizottság mellett, szükségesnek vélte egy szűkebb bizottság – Elnöki Tanács – létrehozását, amely állandóan az elnök rendelkezésére áll, a felelősségben is osztozik vele, és folyamatosan foglalkozik a párt ügyeivel. Kérte az egység fenntartását, a párt további jóindulatú erkölcsi és anyagi támogatását.

Előadások után határozati javaslatokat fogadtak el iskolaügyben, a nyelvhasználat tárgyában, a parlamenti tagok tevékenységével kapcsolatban, az agrársérelmek tárgyában, a telepések ügyében, a zsidóságot illetően, a kivándorlás elleni küzdelem tárgyában, valamint a közigazgatás és a választójog reformja tárgyában.²⁸¹

A brassói nagygyűlés azért fontos mozzanat a párt életében, mert ekkor sikerült az első két év alapozó korszakának vívmányait rögzíteni, egyes vitás kérdéseket megoldani. Elnököt, Elnöki Tanácsot valamint Intéző Bizottságot választottak,²⁸² és a vezetőtestületek tevékenységét új szabályzatokban rögzítették.²⁸³

A nagygyűlés némely kihatásai átnyúltak a következő időszakra is.

²⁸⁰ Utalás a Jakabffy Elemér által 1924. május 14-16-án, és a Bernády György által 1924. június elején, Tătărescu kisebbségi miniszterrel folytatott tárgyalásokra.

²⁸¹ *Az Országos* 1925.

²⁸² *Melléklet* 1.

²⁸³ *Szerv. Szab. Ügyv. Szab.* 1924.

III. A politikai tevékenység megerősödése (1924. december – 1928. december)

A párt történetének – általunk négyévesnek tartott – második korszaka alatt három kormány volt hatalmon. Ez az időszak is magán viseli a különböző kormányok módszereit, és az azzal szemben álló küzdelmet. Liberálisok, néppártiak és ismét liberálisok váltották egymást.

A Brătianu vezette liberális kormány, 1922 és 1926 között kormányzott, tehát a vizsgált korszak kezdetén még 15 hónapot. Kitöltve a választási ciklus négy évét, 1926. március 27-én váratlanul lemondott.²⁸⁴

Ferdinánd király az Alexandru Averescu tábornagy vezette Néppártot kérte fel kormányzásra. Őket a liberálisok jobb kezének tartották, ők kezdeményezték hatalomra jutásukat, de 14 hónap után szintén ők járultak hozzá bukásukhoz. Averescu kormányzását a kormánytagok gyakori cseréje jellemezte, így a hatékonyságuk is alulmaradt a vártnál. Némi sikereket a külpolitikában könyvelhettek el. 1926. június 10-én barátsági szerződést kötöttek Franciaországgal, majd szeptember 17-én Olaszországgal. Utóbbi, a kötött szerződés alapján, egyetlen államként elismerte Besszarábia egyesülését Romániával, amit a Szovjetunió a két világháború közötti időszakban mindvégig ellenzett. 1927. május 10-én, hosszas tárgyalások eredményeként Vasile Goldiș, a kormány kultuszminisztere, a betegeskedő Ferdinánd király sugallatára és óhajára, a Vatikánnal titokban megkötötte a Konkordátumot, (amely a gyerekeit ortodox hitben keresztelő katolikus királynak lelki nyugalmat, az erdélyi magyarságnak sok keserűséget okozott.)

1927. tavaszán Ionel Brătianu, arra gondolva, hogy a betegeskedő király halála esetén az országban a csend és a nyugalom biztosítva legyen, ismét a hatalom megszerzésére készült. A királytól megbízást is kapott kormányalakításra, bár a király maga nemzeti egységkormányt szeretett volna a hatalomban. Mivel Averescu kormányfőnek legkevesebbre csökkent támogatottsága, és egységkormány létrehozásának esélyeit nem tudta biztosítani, ezért június 4-én lemondatták. A király Barbu Știrbey herceget nevezte ki miniszterelnökké, aki már aznap, több párt tagjaiból és függetlenekből megalakította kormányát. Az új kormányt a közvélemény megdöbbenéssel fogadta, hisz köztudott

²⁸⁴ A dinasztia válságát Károly trónörökös lemondásával oldotta meg, 1926. januárjában.

volt, hogy Ştirbey herceg a királyné szeretője volt, és egyetlen pártnak sem tagja. A kormány kinevezésekor bejelentették a parlament feloszlását, és új választások kiírását. A kormány hiába fordult felhívással az országhoz, támogatottságát nem tudta biztosítani, a polémiát meg a két nagy párt – a Liberális és a Nemzeti Parasztpárt – közötti ellentét is fokozta. A kormányban levő liberális politikusok Brătianu sugallatára visszaléptek, így az előidézett kormányválság miatt a kormányfő is lemondott.

A király halálos ágyán Brătianut nevezte ki kormányfővé, és július 17-én jóváhagyta fia, Károly trónörökös királyként való visszatérésének tilalmát. Brătianu és Maniu nem tudtak szövetségről megegyezni. A parasztpártiak a választásokon ellenzékben maradtak, amelyet a liberálisok nyertek meg. Július 20-án a király, míg november 24-én Brătianu miniszterelnök is elhunyt. Vintilă Brătianu, elődje testvére lett az ország új miniszterelnöke, akit a külföld bár meglehetősen bizalmatlanul fogadott, ő mégis folytatta korábban megkezdett liberális politikájukat. A Nemzeti Parasztpárt folyamatosan tartotta a kapcsolatot Károly trónörökössel, és – lemondása ellenére – várta annak visszatértét. A politikai hangulat egész évben kormányellenes volt, a parasztpártiak a liberálisok megdöntésére készültek. Ennek következtében 1928. november 3-án, 15 hónapi kormányzás után Vintilă Brătianu lemondott, átadva helyét a Maniu vezette Nemzeti Parasztpártnak, amely megnyerte a következő hónapban tartott választásokat.

A kisebbségi kérdés ebben a korszakban sem jutott, nem juthatott nyugvópontra. Brătianu annak kezelését mindig belügynek tartotta („a kisebbségi kérdést kizárólag az ország határain belül, a román állam érdekeivel teljes összhangban lehet csak megoldani”),²⁸⁵ és a Néppárt kormányzása idején aggódott a csúcsai paktum gyakorlati megvalósítása miatt.²⁸⁶ Duca és Iorga²⁸⁷ csak hatalmon kívül, Nichifor Crainic²⁸⁸ független értelmiségiként nyilatkoztak pozitívan a kérdésben. A király is épp csak figyelmeztetett a kisebbségekkel való humánus bánásmódra: „hogy a lelkek békéje állandósuljon az ország vallási és nemzeti kisebbségei között.”²⁸⁹ míg az OMP megosztására törekvő kisebbségi államtitkár, Tătărescu, csupán a király halála által kiváltott nagy gyász pillanataiban érezte a lelkek közeledését.²⁹⁰

²⁸⁵ Brătianu 1925.

²⁸⁶ Willer 1927a.

²⁸⁷ Willer 1927b.

²⁸⁸ Új célkitűzés 1927.

²⁸⁹ („să statornicească pacea sufletelor la minoritățile confesionale și etnice din țară”) Jakabffy 1926c.

²⁹⁰ Tătărescu 1927.

Az elrománosítás tovább folytatódott. Az adott korszakban a magyar kérdésről a román képviselőház egyik alelnöke, Brătianu miniszterelnök bizalmasa, Piso Pompilio őszintén nyilatkozott a magyar követség egyik tagjának. Kifejtette, hogy a magyar-román viszony őszintén jó, belátható időn belül nem lehet. Ezt a román kormány egyelőre nem is óhajtáná, mert az akadályozná „erdélyi programjának” megvalósításában, amely a magyaroknak fájó seb. Románia nem mondhat le iskolaprogramjáról sem, mert csak ennek útján érheti el a városok elrománosítását. A zsidóknak vagy románokká kell válniuk, vagy el kell hagyniuk az országot, hogy a magyarság erejét ne szaporítsák. Az OMP és a román pártok között őszinte, tartós és komoly együttműködés szerinte lehetetlen, mert egy román párt sem őszinte a magyar kisebbséggel szemben. Ha egy párt őszinte lenne a magyarsággal szemben, azt elsöpörné az erdélyi román közvélemény. „Hogyan is találja meg az állandó összhangot két olyan párt, amelyek közül az egyiknek arra *kell* törekednie, hogy elvegye a másiktól azt, amit annak természetesen teljesen erejéből védelmeznie kell.”²⁹¹ Ez nevezhető a román kisebbségpolitika tömör összefoglalásának.

Jakabffy Elemér éves összefoglalói képet festenek a magyar kisebbség politikai helyzetéről,²⁹² Bethlen²⁹³ és Willer²⁹⁴ beszédei meg hiábavalónak bizonyultak pártközi értekezlet létrehozására a kisebbségi törvény megalkotása céljából. 1927. október 29-én, a trónbeszéd kapcsán Gyárfás az egyik legátfogóbb, legtartalmasabb országértékelő beszédét tartotta a képviselőházban.²⁹⁵ Horváth József egy évek óta időszerű kérdést, az OMP orientációjának kérdését feszegette. A kérdések sorában azt is felvetette, hogy „mi a forrása a romániai kisebbségügyi kormánypolitikának?”²⁹⁶ Pál Gábor elemezve a romániai magyar kisebbség helyzetét, alighanem választ adott Horváth felvetésére, rámutatott arra, hogy a párizsi kisebbségi egyezmény előírásait a román kormány mennyire nem tartja be.²⁹⁷ Ebben a korszakban bekövetkezett az is, amitől addig az OMP tartózkodott: panaszokkal a Nemzetek Szövetségéhez fordultak.

A brassói nagygyűlés után a közvélemény 1925-ös esztendőjétől várta a párt tevékenységének megélénkülését, megújulását. Ez adott korlátok között meg is történt,

²⁹¹ Magyary Antal követségi tanácsos jelentése Walkó Lajos mb. külügyminiszternek. Bukarest, 1925. máj. 10. MOL, K64-1925-27-134, 40-43.

²⁹² *Jakabffy* 1927a, 1928.

²⁹³ *Bethlen* 1926.

²⁹⁴ *Willer* 1926a.

²⁹⁵ *Gyárfás* 1927.

²⁹⁶ *Horváth* 1927.

²⁹⁷ *Pál* 1928a.

a folyamatos munka eredményeként, mind a pártszervezés, mind a kapcsolatépítés, valamint a nemzetközi szintéren való szereplés által.

1. A liberálisok még hatalmon

A brassói nagygyűlés 1924. december 14-én lezajlott, Ugront elnökké választották, de kérdés maradt, hogy elsimultak-e az ellentétek, lecsendesültek-e az elnökválasztás során felkorbácsolt indulatok. Mindenki természetesnek vette Ugron megválasztását, de kritikai hangok már kezdettől hallatszottak. Zima Tibor véleménye az volt, hogy „amennyiben a párt vezetése az eddigi tétlenségben folyik tovább, úgy ez a nagygyűlés sem fog javulást hozni a magyar kisebbség jövőjében.”²⁹⁸ Csetri János, marosvásárhelyi szociáldemokrata munkás – bár a munkásság nem tartozott a párt kereteibe – a brassói nagygyűlésen történt felszólalása okán, Tătărescu kisebbségi miniszter 1925. január 16-án Kolozsvárt sajtóértekezleten a kommunistákkal, való együttműködéssel vádolta meg a Magyar Pártot. Ugron elnök a legnyomatékosabban visszautasította a vádat, elemezve a tényállást: már korábban jelezték az ügyvezető alelnöknek, hogy valaki, munkás kíván felszólalni a magyar nemzeti kisebbség iránti rokonszenv kifejezésére. Akkor még nem volt szó sem Csetriről, sem kommunistáról. Így elhárította maguktól a felelősséget, és kifejezésre juttatta döbbenetét, hogy adott körülmények között milyen joggal vár el a kormány hála és barátsági nyilatkozatokat.²⁹⁹

Ugron beszámolt Gyárfásnak, hogy Majláth püspök azt írta neki, hogy őt úgy tájékoztatták, mintha az újonnan alakult Elnöki Tanács összeállításában felekezeti szempontból bizonyos irányzat lett volna érzékelhető. Ugron ez ellen állást foglalt,³⁰⁰ és egyben kérte Gyárfást is, hogy tárgyilagosan ő is tájékoztassa a püspököt, mivel ő is jelen volt azon a bizalmas megbeszélésen, amelyen a jelöltek névsorát összeállították.³⁰¹ Gyárfás válaszában nem tételezett fel semmi rosszhiszeműséget, de remélte, hogy „meg

²⁹⁸ Zima 1924.

²⁹⁹ Ugron István elnöki minőségében röplapon részletesen válaszolt a támadásra. Ld. *A Magyar Párt hivatalos nyilatkozata Tătărescu miniszter vádjaira*. KmÁL, Fond Ugron, Fasc. 982, 124.

³⁰⁰ Ugron megírja a püspöknek, hogy Jakabffy ellen korábbi politikai magatartása és nem katolikus vallása miatt voltak egyeseknek fenntartásaik, de mégis megválasztották alelnöknek, amit sem Gyárfás, sem Pál nem vállalt el. Balázs kanonok tisztségével volt összeegyeztethetetlen az alelnökség. Béldi grófot az ő kifejezett kívánságára választották be az Intéző Bizottságba, mivel nem akarta a bosszú látszatát kelteni az *Ellenzék* Bernády mellett való népszerűsítése miatt. Ugron István levele gr. Majláth Gusztáv püspöknek. Kolozsvár, 1925. jan. 5. KmÁL, Fond Ugron, Fasc. 362, 13-14.

³⁰¹ Ugron István levele Gyárfás Elemérnek, 1925. jan. 5. KmÁL, Fond Ugron, Fasc. 362, 12.

fogjátok találni a módot és az eszközöket arra, hogy a későbbiekben ellensúlyoztassék az, ami ma szándékosság nélkül is fáj.” A maga részéről ő is kitért a felekezeti összetételre, megállapította, hogy az elnökség öt tagja közül négy református és egy katolikus, az Elnöki Tanács nyolc tagja közül négy református és csak kettő katolikus, a tizenhárom tagú vezetőségben tehát nyolc református, egy unitárius, egy zsidó mellett csak három katolikus van.³⁰²

Ugron elnökké választása alkalmából gratulált Pál István szenátor, aki egyben felvetette a szabadkőművesek szerepét a pártvezetésben. Így írt: „Ha a magyarság ügyét a szabadkőművesség befolyásolja, mi katolikusok mind ott hagyjuk, mert nekünk nem szabad a szabadkőművesekkel együtt dolgozni.”³⁰³ Egyben felkérte a párt elnökét, hogy hasson oda, hogy a magyarság tiszta maradjon a szabadkőművesektől.³⁰⁴ A volt magyar néppártiak is elégedetlenkedtek, szerintük a „Magyar Párt reakciósan konzervatív, sőt népellenes osztálypolitikájával szemben a párton belül is ragaszkodtunk népi demokratikus álláspontunkhoz” – vallotta visszaemlékezéseiben Kós Károly.³⁰⁵ Bernády György, aki alulmaradt az elnökválasztási szavazáskor, el sem ment a brassói nagygyűlésre. Így a vezér nélkül maradt hívei hallgattak, ha ott voltak. Ellenben ő maga, néhány héttel a gyűlés után panaszkodott Magyar Antalnak, a bukaresti magyar követség tanácsosának az ellene továbbra is folytatott hajsza miatt, valamint az *Ellenzék* című napilapnak az ő tudomására jutott, tervezett – és Magyarország által is támogatott – tulajdonosváltása miatt. Magyar jelentése szerint Bernády azt szerette volna elérni, hogy ez ne következhesse be, ugyanis annak alapján valószínű, hogy a lap nem közölné írásait, elvonnák megszólalási, megnyilatkozási lehetőségét.³⁰⁶ Magyar jelentésében azt is közölte, hogy ő megérti a pártvezetőség azon szándékát, hogy egy rendelkezésére álló sajtóorgánumról kívánt saját maga gondoskodni.

A román közvélemény is széles körben érdeklődött az OMP brassói nagygyűléséről, annak román visszhangjáról a *Magyar Kisebbség* „Románok rólunk” című rovata tudósított Willer összeállításában.³⁰⁷

³⁰² Gyárfás Elemér levele Ugron Istvánnak, Dicsőszentmárton, 1925. jan. 8. KmÁL, Fond Ugron, Fasc. 362, 16.

³⁰³ Az erdélyi szabadkőművesség története még feldolgozatlan. Tény, hogy a katolikusok a zsidókat tartották a szabadkőműves eszmék hordozóinak.

³⁰⁴ Pál István levele Ugron Istvánnak, Székelyudvarhely, 1924. dec. 15. KmÁL, Fond Ugron, Fasc. 322, 32-34.

³⁰⁵ *Kós* 1971, 1510.

³⁰⁶ Magyar Antal jelentése a Magyar Kir. Külügyminisztériumnak, Bukarest, 1925. jan. 27. MOL, K64-1925-27-41/res. pol. 1-4.

³⁰⁷ *Willer* 1925a.

A nagygyűlésen elfogadott **Szervezeti és Ügyviteli szabályzatot**, valamint a párt programját kiadták. Ennek alapján működtek a vezető testületek, az új Elnöki Tanács, rögzítették a négy alelnöki és ügyvezető elnöki tisztséget, a választókerületi tagozatokat egy-egy megyei tagozatba javasolták összevonni.³⁰⁸

Egy korabeli, 66 oldalas munkaprogram is létezett, ami a szakirodalomban mindeddig ismeretlen.³⁰⁹ A munkaprogram egyházi- és iskolai, politikai, közigazgatási, igazságügyi, gazdasági, közigazgatási követeléseket, Románia jogi, politikai, gazdasági, kereskedelmi ipari, pénzügyi viszonyainak tanulmányozására vonatkozó irányelveket, a társadalmi szervezkedés, a sajtó és a külföldi propaganda feladatait tartalmazza. Grandpierre úgy írt róla, mint ami könnyen nélkülözhető. Szerinte a párt programja adott, amelynek alapja a magyar kisebbség mindenkori szükségletein alapul, és azok szerint módosul.

Előírás szerint mind az Elnöki Tanács, mind az Intéző Bizottság legalább havonta egy ülést tartott. A gyakorlatban ezt általában úgy oldották meg, hogy az Intéző Bizottság ülése előtt összeült az Elnöki Tanács, és annak határozatait terjesztették a szélesebb plénum elé. (Azt is mondhatnánk, hogy az Elnöki Tanács volt a végrehajtó hatalom, a „kormány”, míg az Intéző Bizottság a törvényhozó, a „parlament”.) Az *Ügyviteli szabályzat* alapján, a kisebbség viszonyainak figyelésére, feldolgozására és véleményezésére **szakosztályok** alakítását mondták ki – közművelődési, sajtóügyi, gazdasági, néprajzi, kisebbségi-jogi és történelmi – de a felsoroltakon kívül az Elnöki Tanács más szakosztályok létrehozását is elrendelhetette.

Az Elnöki Tanács 1925. március 7-én a következő szakbizottságok megalakítása mellett döntött:³¹⁰

Közművelődési szakosztály, elnöke Sándor József,

Sajtóbizottság, elnöke gr. Bethlen György,

Gazdasági bizottság, elnöke Gyárfás Elemér,

Néprajzi és történelmi bizottság, elnöke Gabányi Imre,

³¹¹Kisebbségi szakbizottság, elnöke Jakabffy Elemér,

Igazságügyi szakbizottság, elnöke Róth Hugó,

³⁰⁸ *Szerv. Szab. Ügyv. Szab.* 1924.

³⁰⁹ *Az erdélyi Magyar Párt politikai és munkaprogram tervezete.* Szövegkörnyezete alapján minden bizonnyal Magyarországon készült (Jancsó Benedek?), és onnan juttathatták el bizalmasan a párthoz. A pártvezetőség is ismerte, hiszen Grandpierre feljegyzéseiben írt róla. Bernády hagyatékában fellelhető, ami – akárcsak a csúcsai paktum esetében – azt bizonyítja, hogy a beavatottak köréhez tartozott. MmÁL, Fond Bernády, Fasc. 53, 1-66.

³¹⁰ *Iratok*, 219; *Ügyvitelükről ld. Szerv. Szab. Ügyv. Szab.* 1924, 18-21.

³¹¹ Ceruzával kiegészítve: „*Államjogi és*”

Közigazgatási bizottság, elnöke Thury Kálmán.

Ezek közül egyesek működtek, mások nem. Az OMP szervezeti szabályzatának 16.§-a a nemzeti kisebbség politikai viszonyainak figyelésére, feldolgozására és szakszerű vélemények előkészítésére létesítette a kisebbségi, jogi és történelmi szakosztályt. Az Elnöki Tanács Jakabffyra bízta a szakosztályvezetést,³¹² amelynek tagjai voltak: Balázs András, Balogh Arthur, Darkó Ákos, Fekete Nagy Béla, Fritz László, Issekutz Viktor, Kecskeméti Lipót, Kovács Kálmán, Róth Hugó, Teleki Arctur, Tornya Gyula, Várady Aurél. A szakosztály első nyilvános ülésére 1926. január 21-én került sor, amikor olyan elméleti kérdéseket elemeztek, mint a Nemzetek Szövetsége brazil beosztottjának, Mello Franconak a kisebbségek beolvadására vonatkozó tétele. Ezzel szemben állt az észtországi kultúraautómia elve és gyakorlata. Több tag tartalmas hozzászólása alapján az ülés sikeresnek volt mondható, és további folytatást ígért.³¹³

A gazdasági kérdések, és általa a párt mezőgazdasági szakosztálya megalakításának szükségessége folyamatosan került előtérbe. Erről cikkeztek elsősorban Udvarhely megyében.³¹⁴ Az Elnöki Tanács 1925. május 13-án tartott ülésén Gyárfás, szakosztályi elnök betérjlesztette az általa vezetett szakosztály tagjainak névsorát, ebben három témakör – mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi, pénzügyi érdekeltség – szerint voltak a tagok feltüntetve.³¹⁵ A szakosztályok üléseit általában a nagygyűléseket megelőzően tartották, ugyanis akkor volt rendkívüli alkalom a tagok összejövételére.

Az oktatás kérdése, amit az OMP vezetősége általában a felekezeti értekezleteken tárgyalt meg, a közgazdasági szakosztályban is terítékre került, annál is inkább, mert a párt támogatta az elméleti középiskolák gyakorlati iskolákká való átalakításának tervét. Ifj. Csiszár Lajos előadása tartalmazta városonként a különböző szakiskolák felsorolását, az Iparos Tanuló Otthonok célját és működését.³¹⁶ A következő nagygyűlés előtt is összeült a szakosztály, és tanácskozásaik anyagát ismételtén kiadták.³¹⁷ Valószínű az iskolakérdések előtérbe kerülésének köszönhetően, a felekezeti értekezlet tanügyi bizottsága, az erdélyi magyar egyházak megbízottai, az egyházfők engedélyével, 1926. augusztus 23-án, Kolozsvárt tartott értekezletükön bejelentették,

³¹² Jakabffy már 1925 őszén bejelentette, hogy a párt kisebbségi szakosztálya részletes statisztikai összeállításhoz tett előkészítő lépéseket, amelyhez kérte az egyházak támogatását az adatszolgáltatásban. Ld. *Emlékeztető* a magyar egyházak képviselőinek a Magyar Párt képviselőivel Kolozsvárt, 1925. okt. 1-én és folytatólag 2-án tartott együttes értekezletéről. ERELt, 455/1926.

³¹³ *Az Országos* 1926.

³¹⁴ *Ugron* 1925; *Szakács* 1925.

³¹⁵ *Iratok* 222; A névsort ld. KmÁL, Fond 1283, Fasc. 1. 90.

³¹⁶ *Csiszár* 1927.

³¹⁷ *Gazdasági* 1926.

hogy a bizottság ezt követően, mint az OMP tanügyi tanácsa működik, tehát akkori minőségében az értekezlet utolsó értekezletét tartotta.³¹⁸ A többi szakosztálynak érdemi működése nem volt.

1925. március 1-én kelt levelében, az OMP vezetősége ismételten hajlott a liberális kormánnyal való **kapcsolatok felvételére**, amelyre Bernádyt kérték fel. Ő az elnöknek 1925. március 8-án kelt levelében jelezte, hogy a felkérésnek sajnálattal nem tud eleget tenni, mert alább kifejtett okai miatt nem tudná a magyarság érdekeit olyan eréllyel képviselni, mint azt korábban tette. Ennek egyik oka, hogy sem a pártelnökség, sem az Intéző Bizottság, sem az Elnöki Tanács a korábbi, közel 10 hónappal előbbi jelentését tudomása szerint mindeddig nem tárgyalta. Bernády nehezményezte, hogy a fentiek alapján nincsen tájékoztatva arról, „...hogya a pártvezetőség helyesli-e azt az álláspontot, azonosítja-e magát azzal a felfogással, amelyet mi annak idején Tătărescu miniszter úrral szemben elfoglaltunk, illetve vallottunk? Nem tudok a felhívásban foglaltaknak eleget tenni azért sem, mert abszolút tájékozatlan vagyok a tekintetben, hogy minő irányban és minő célzattal óhajtaná az Elnökség a tárgyalásokat újból felvételre.”³¹⁹ A levélíró azt is kifogásolja, hogy a párt az általa képviselt (liberális) irányzattal szemben más irányvonalat képvisel, ezért a tárgyalások felvételére másvalakit javasol maga helyett, ő tehát visszautasította a felkérést. Szintén márciusban kelt Bernádynak azon levele, amelyben beszámol Ugronnak e hó 8-án, a néppárti Gogával való tárgyalásairól, és az ő támogatásáról, aminek következtében Gogát a szászrégeni körzetben időközi választáson hathatós magyarpárti támogatással képviselőnek választották.³²⁰ Minden bizonnyal Bernády előtt nem volt feledhető a közel egy évvel korábbi, Jakabffy által folytatott tárgyalások fogadtatása sem az Intéző Bizottságban, amelynek következtében sokan bírálták őt, majdnem kegyvesztetté lett, és a brassói nagygyűlésen csak Ugron erőteljes támogatásával kerülhetett be ismételten a vezetésbe.

Az 1925. október 7-én tartott Elnöki Tanács ülésén dr. Deutschek Géza, a kalotaszegi tagozat titkára engedélyt kért, hogy a Lapedatu miniszterrel folytatott tárgyalásokról, és a neki írásban átadott emlékiratról jelentést tehessen. Az Elnöki Tanács meghallgatta és elhallgatta a jelentést, az emlékiratot egy véleményező bizottságnak adta ki, és egyben

³¹⁸ Emlékeztető az erdélyi magyar egyházak megbízottainak Kolozsváron, 1926. augusztus 23-án tartott értekezletéről. ERELt, 7550/1926. A módosításra vonatkozó tárgyalásról ld. még: A Magyar Párt iskolatanácsa. Villani Frigyes jelentése Walkó Lajos mb. külügyminiszternek, Bukarest, 1926. szept. 21. MOL, K64-1926-27a-458, 311.

³¹⁹ Bernády György levele Ugron Istvánnak, Marosvásárhely, 1925. márc. 8. KmÁL, Fond Ugron, Fasc. 322, 48.

³²⁰ Bernády György levele Ugron Istvánnak, Marosvásárhely, 1925. márc. 27. KmÁL, Fond Ugron, Fasc. 322, 51-53.

megállapította, hogy azt választási paktum kötésére alkalmas alapnak nem tartotta.³²¹ Mindez érthető, hiszen a pártvezetés a kormánnyal folytatandó tárgyalások kezdeményezését nem engedhette át egy tagozatnak, azon belül is párthűség szempontjából főleg egy kevésbé megbízhatónak.

Két évvel, a román Néppárttal kötött megállapodás, az ún. csúcsai paktum megkötése után, a Magyar Párt annak **felülvizsgálatára** törekedett. A kérdés bizalmas megbeszéléseken több alkalommal is szóba került, a gyakorlati kivitelezésre Ugron elnök tette meg a lépéseket. A politikában igen hosszúnak bizonyult két esztendő lejárta után a már meghozott törvények is indokoltá tették a Bukarestben, 1923-ban megkötött paktum revízióját.³²² A fent említett bizottság néhány tárgyalás során elérte célját, újraértelmezték a szöveget, míg 1925. november 8-án rögzítették és aláírták azt.³²³ (A Magyar Párt részéről jelen volt Bethlen György, Ferenczy Géza, Gyárfás Elemér, Nagy Jenő, Pál Gábor, Szele Béla és Török Andor, míg a Néppárt részéről Bucsan, aki a jegyzőkönyvet azon megjegyzéssel írta alá, hogy az nem a korábbi „politikai megállapodás módosítását, avagy csak kiegészítését, hanem csupán annak értelmezését jelentették.”³²⁴

1925. év folyamán mind a telepések, mind az egyházak a Nemzetek Szövetségéhez fordultak panaszaikkal. Szeptember közepén Genfben, Ugron találkozott Duca külügyminiszterrel, aki felajánlotta segítségét a kisebbségi panaszok megoldásában.³²⁵ Az 1925. október 1-2-án tartott felekezeti értekezleten felvetődött, hogy felvegyék-e, és ha igen miként a tárgyalások fonalát a kormánnyal? Többek hozzászólása után abban állapodtak meg, hogy a külügyminiszternek Genfben tett kijelentései alapján a kormánnyal az érintkezést fel kell venni. Felkérték Ugront, úgy is, mint főgondnokot, és úgy is, mint a Magyar Párt elnökét, hogy Ducával közölje: az egyházak vezetői készek felvenni a tárgyalást a kormánnyal, hogy az általuk sérelmezett törvényjavaslatok az országban megnyugtató megoldást nyerjenek. Ugron vállalta a megbízatást, egy

³²¹ *Iratok* 234. Mindezt a követi jelentés is alátámasztja, azzal a figyelmeztetéssel, hogy Lapedatu valószínű pártbontási szándékkal tárgyalt a kalotaszegiekkel. Ld. Villani jelentése Walkó Lajos mb. külügyminiszternek. Sinaia, 1925. okt. 18. MOL, K64-1925-27-478, 437/res. pol. 9-11.

³²² Grandpierre üv. alelnök jelentése Ugron elnöknek. Kolozsvár, 1925. júl. 17. BGYH.

³²³ *Jegyzőkönyv*. Felvétel a Néppárt és az Országos Magyar Párt megbízottainak Brassóban, 1925. november 8-án megtartott értekezletén. BGYH. Közlötte: *Gyárfás* 1937a. 81-85.

³²⁴ Uo.

³²⁵ *Emlékeztető*. A magyar egyházak képviselőinek a Magyar Párt képviselőivel Kolozsvárt, 1925. okt. 1-én és folytatólagosan 2-án tartott együttes értekezletéről. ERELt, 455/1926.

bizottság levelet fogalmazott meg a tárgyalások felvételének szándékáról, valamint egy tervezetet az esetleges tárgyalások alapjául szolgáló minimális kívánságokról.³²⁶

Október 30-án Balázs András beszámolt, hogy Ugron levelére Duca külügyminisztertől válasz érkezett, amelyben tudatta, hogy az egyházak rendelkezésére áll. Ő meg Majláth püspök Bukarestben tárgyaltak Ducaval, aki kijelentette, hogy a genfi panasz beadásától függetlenül „ő a kisebbségek kibékítésén óhajt dolgozni, de az iskolaügyek szakkérdést képezvén, a szakminiszterrel kell a tárgyalásokat lefolytatni.”³²⁷

Ősszel, amikor már az egyházak részéről beadott a genfi panasz, és közeledtek a helyhatósági választások, úgy tűnt, hogy a kormánynak fontos a kisebbségekkel való kiegyezés, szükségük van azok szavazataira. Az ezt tárgyaló felekezeti értekezleten Gyárfás javasolta – mivel a kormányt nyomja Genf és a közeli helyhatósági választások – a kapcsolatok felvételét, vezetésére meg Bernádyt. Nagy püspök kijelentette, hogy Bernády már egyszer visszautasított egy ilyen jellegű tárgyalásokon való részvételt, de ő maga, a közjó érdekében hajlandó ismételt felszólítani Bernádyt a tárgyalások vitelére, de egyben kihangsúlyozza, hogy megállapodások megkötésére ne legyen joga. Kimondta az értekezlet azt is, hogy a tárgyalásokról és megállapodásokról jegyzőkönyv felvételét kéri.³²⁸

Bernádyt október közepén felkereste Tancred Constantinescu kereskedelmi miniszter, aki a kormánya nevében tárgyalásokat ajánlott az OMP-nek, ígéreteket tett a magyar kisebbségnek, és felkérte Bernádyt, hogy az együttműködés feltételeinek megbeszélése céljából, politikai barátaival keresse őt fel, és akkor az összes időszerű kérdésekről tárgyalhatnak. Bernády a miniszternek azt a választ adta, hogy ilyen tárgyalásokba csak akkor bocsátkozhat, ha a párt vezetőségétől utasítást kap. Egyben jelentést tett a pártvezetőségnek, amely nem kifogásolja a magánjellegű politikai megbeszéléseket, javasolták, hogy puhatolja ki a román kormány álláspontját az összes magyar kisebbségi kérdéseket illetően. Irányelvekként megküldték neki a párt minimális politikai kívánságait, amelyek nagyjából azonosak a csúcsai paktumban fogalmazottakkal. Ugyanakkor Bernády kérésére a pártközpont kiküldöttekként még Teleki Arcturt,

³²⁶ Ua.

³²⁷ Az 1925. október 30-án tartott felekezeti értekezlet emlékeztetője. ERELt, 1103/1926.

³²⁸ Az 1925. október 30-án tartott felekezeti értekezlet emlékeztetője. ERELt, 1103/1926.

Toldalaghi Mihályt és Szele Bélát ajánlotta. (Közülük csak Teleki és Toldalaghi vett részt a tárgyalásokon.) Ezzel Bernády Bukarestbe utazott.³²⁹

A tárgyalásokról Bernády nem, de Toldalaghi beszámolt a pártvezetésnek. A szerteágazó, tapogatózó politikai folyamatokról 1925. október 31-én tartott Elnöki Tanács ülésén tartottak beszámolót. Az elnök bejelentette, hogy állást kell foglalniuk a közigazgatási választások kérdésében. E célból több irányban is tárgyalásokat folytattak, a Néppárttal a csúcsai paktum felülvizsgálatát (revízióját) óhajtották, és ennek előkészítésére és kidolgozására Bethlen, Gyárfás és Szele tagokból álló bizottságot küldtek ki.

A kormánynak, annak kérésére, memorandumot fogalmaztak, amelyek általános, egyházi, közoktatásügyi, közművelődési, közigazgatási, igazságügyi, közgazdasági és vegyes kívánalmakat, követeléseket tartalmazott. Egy bizottságot – amelynek tagjai Bernády, Toldalaghi és Teleki – felhatalmaztak a tárgyalásra, e mellett a Román Nemzeti Párttal, és a kisebbségek képviselőivel is tárgyaltak. Ugyanakkor az Elnöki Tanács kimondta, hogy a közigazgatási választásokat politikai cselekedetnek tekintette, a községi választások megrendezését a tagozati elnökökre bízta, de a megyei és városi választások vezetését és irányítását magának tartotta fenn. Az elnök egyenként felkérte a tanács tagjait, hogy nyilatkozzanak politikai elképzeléseikről. A felszólalások elhangzása után kialakult a szokásos vélemény, egyesek a liberálisokkal, mások a Parasztpárttal, míg ismét mások a kisebbségekkel vagy önállóan vettek volna részt a választásokon.³³⁰

Időközben a kormánnyal a tárgyalások folytatódtak, így a későbbiekben az a helyzet állt elő, hogy az egyházak képviselői iskolakérdésekben Anghelescu miniszterrel, míg a Bernády vezette küldöttség Constantinescu kereskedelmi miniszterrel, folytattak tárgyalásokat. Az egyházak küldöttsége – Majláth püspök, Gyárfás státustanácsos, Illés Gyula ref. tanügyi előadó, Mikó Lőrinc unitárius egyházi titkár – kinevezett román tárgyaló küldöttséggel november 6-án Bukarestben, 19 pontból álló jegyzőkönyvet írtak alá, amely a törvényjavaslatok módosítását tartalmazta a magyar felekezeti oktatás javára.³³¹ Ezt a jegyzőkönyvet a kormány kijutatta Genfbe, az egyházi panaszok gyengítésére, azután, decemberben ezzel ellentétesen hozták meg a törvényeket. Ez sokakban növelte a liberálisokkal szembeni, addig is nem csekély ellenszenvet.

³²⁹ Villani jelentése Walkó Lajos mb. külügyminiszternek. Sinaia, 1925. okt. 18. MOL, K64-1925-27-478, 437/res. pol. 9-11.

³³⁰ *Iratok* 236-241.

³³¹ *Jegyzőkönyv*. Bukarest, 1925. nov. 6. MOL, K64-1926-27b, 616-618.

November 8-án aláírták a csúcsai paktum már említett revízióját és közben – novemberben és decemberben – a Bernády vezette bizottság (Teleki, Toldalaghi, Paál,³³² Gabányi) többször tárgyalt Constantinescuval és szakembereivel. A november 8-án beadott memorandumokra november 27-én kaptak választ. (Ekkor még nem ismerték az egyházak és Angheliescu között létrejött megállapodást, aminek az a hátránya, hogy azzal a kormány az oktatási kérdéseket letárgyaltnak gondolta). Gabányi hazautazott, a bizottság nélküle december 2-án adott viszontválaszt a román válaszra. Erre december 4-én kaptak Constantinescutól szóbeli viszontválaszt, amelyben ő támogatóan, nagyvonalúan kezelte a magyar igényeket. A miniszter beígért írásos válasza késett, bár mindkét fél szeretne volna a tárgyalásokat karácsony előtt befejezni. Ugyanakkor a miniszter azt is szeretne volna tudni, hogy a magyar tárgyalófélnak milyen hatáskörű felhatalmazása van. Erre kijelentették, hogy kérelmeik teljesítése esetére teljes a felhatalmazásuk ugyan, de a kész szerződést a párt elnöke fogja aláírni. Azt is közölték a miniszterrel, hogy sejtésük szerint az előterjesztésük jó része figyelmen kívül fog maradni, ezért jelentést kell tenniük, és újabb utasításokat kérniük.³³³

December 7-8-án a tárgyalófelek Angheliescu részvételével, az iskolakérdésről tárgyaltak. A magyar fél az összes módosításokra súlyt helyezett, de különösképpen kérték a zsidó tanulók, a piarista iskolák, a kisebbségi tanítóképzők, a nyilvánossági jogtól megfosztott iskolák, valamint az államsegély ügyének rendezését. Várva a beterjesztett magánoktatási törvényjavaslatban való módosításokat a képviselőház és a szenátus által, ők maguk hazautaztak.³³⁴ December 16-án tartott Elnöki Tanács ülésén az elnöklő Bethlen közölte, hogy a kormánnyal folyamatban levő nagyfontosságú tárgyalásokra való tekintettel, az Intéző Bizottság ülése elmaradt, azt későbbi időpontra halasztották.³³⁵

A tárgyalóbizottság december 18-án visszaérkezett Bukarestbe, és szomorú csalódással vették tudomásul, hogy az általuk javasolt csekély módosításokkal, mind a képviselőház, mind a szenátus elfogadta a magánoktatási törvényjavaslatot. Abban állapodtak meg, hogy a miniszter előtt a november 8-án átadott memorandumot, és az

³³² Bernády kétrészes, közel félszáz oldalas *Emlékeztető*-t állított össze jelentésként féléves tárgyalásairól. I. Marosvásárhely, 1926, jan. 6. In: Paál Árpád Hagyaték. Haáz Rezső Múzeum, Székelyudvarhely, MS 7651/741. II. 1926. márc. 7. MmÁL, Fond Bernády, Fasc. 47, 11-24. Paált kimondottan Bernády kérésére, a pártegység bizonyítására küldték a tárgyalóbizottságba. Ld. Bernády: *Emlékeztető*. HRM, PÁH, 12-13.

³³³ Uo. 18.

³³⁴ Uo. 19-21.

³³⁵ *Iratok* 243.

arra kapott választ tekintik továbbra is tárgyalási alapnak, a pártvezetőségnek jelentést tesznek, a miniszternek megköszönik szíves közreműködését.³³⁶ (Bernády azt is közölte Szentirmay magyar követségi tanácsossal, hogy a kisajátított erdélyi birtokosok kártalanítására vonatkozó kívánalmakat egyelőre a tárgyalásokból kizárták, azzal a céllal, hogy egyetlen oldalról se támadhassák őket, hogy tárgyalásaik célja az erdélyi nagybirtokosok kártalanítása lenne.)³³⁷

A jelentéstétel helyszíne körül némi viták, és feszültségek keletkeztek, mert Bernády titoktartás és egészségügyi okokból szerette volna, ha az elnökség Marosvásárhelyre, vagy környékére utazik, a pártvezetőség azonban egyértelműen ragaszkodott Kolozsvárhoz. 1926. január 4-re, Károly volt trónörökös lemondatása, és Mihály trónörökössé való kijelölése tárgyában a törvényhozás ülést hirdetett. Azért, hogy ne kelljen találkoznia Constantinescu miniszterrel, Bernády az ülésre el sem ment.³³⁸

A román belpolitikai kavargásban az volt az OMP ekkori módszere, hogy mindenkivel tárgyal, nem szakít senkivel sem, de nem köti le magát egyetlen irányban sem, a politikai viszonyok teljes tisztázásáig. Azonban a közigazgatási választások közeli valószínűsége a pártot is lépéskényszerbe hozta. Bár Gabányi a tárgyalóbizottság tagjaként december közepén jelentést tett a pártvezetőségnek, egy hónapra rá, az adott körülmények között szükségessé vált a tárgyalások részletes jelentésének megvitatása, és az esetleges irányvonalak kijelölése. Mivel az Elnökség ragaszkodott Kolozsvárhoz, és biztosította a diszkréciót, a jelentéstétel napjává 1926. január 16-át jelölték. Az Unitárius Kollégium könyvtárába összehívott értekezleten jelen volt Ugron, Bethlen, Balázs András, Makkai Sándor, Ferenczy Géza, Róth Hugó, Gabányi, Várady, Mikó Lőrinc (tehát nem kimondottan az Elnöki Tanács), és persze megjelentek a tárgyalóbizottság tagjai is, Bernády, Teleki, Toldalaghi, Paál. A rövid megszakításokkal folytatott beszámoló jelentés, és az azt kiegészítő tanácskozás, délelőtt 10 órától éjjel kettőig tartott. Azzal a megállapodással ért véget, hogy a beszámoló a tárgyalási anyaggal együtt január 20-án az Elnöki Tanács elé kerül, határozathozatal céljából.³³⁹

Az Elnöki Tanács ülésén részt vettek: Ugron elnök, Bethlen, Jakabffy, Sándor alelnökök, Várady ügyvezető, Deák Gyula főtitkár, Gabányi, Róth, Teleki, Thury

³³⁶ Bernády: *Emlékeztető*. HRM, PÁH, 23-25. A Magyar Párt és a román kormány közötti politikai tárgyalásokról folyamatosan beszámolnak a magyar külügyminiszternek Magyar és Szentirmay követségi tanácsosok jelentései is, akik állandó kapcsolatban voltak a magyar tárgyaló bizottsággal. Ld. MOL, K64-1925-27, 509/res. pol. 534/res. pol. és 546/res. pol.

³³⁷ Szentirmay jelentése Walkó Lajos mb. külügyminiszternek. Bukarest, 1925. dec. 21. MOL, K64-1925-27, 546/ res. pol.

³³⁸ Bernády: *Emlékeztető*. HRM, PÁH 26-27.

³³⁹ Bernády: *Emlékeztető*. II. 1926. márc. 7. MmÁL, Fond Bernády, Fasc. 47. 11-12.

Kálmán, és mint meghívottak Balázs András, Kocsán János és Paál Árpád (de nem vett részt Bernády, az Elnöki Tanács tagja). Az elnök ismertette az addig történeteket, és a tagok hozzászólását kérte. Sándor a tárgyalások megszakítását javasolta, míg mások, így Jakabffy, Thury, Gabányi, Paál, politikai-taktikai okokból a tárgyalások folytatása mellett szóltak. Jakabffy és Ugron is azt javasolták, hogy célszerűségi szempontból paktum csak a közigazgatási választásokra köttessen, a választási számarányokat a megválasztandó tanácsokba biztosítani kell, és a paktum csak akkor lép életbe, ha azt a kormány elnöke, és az OMP elnöke is aláírta. Ugron indítványozta, hogy a kormánnyal tárgyaló bizottság terjessze a kormány elé azokat a követeléseket, amelyek a választások előtt teljesítendőek lennének, illetve azokat, amelyek teljesítésére elvi deklaráció tételre. E feltételek teljesítése esetén tárgyalhatnának a megbízottak az általános követelések alapján a paktum megkötéséről. Az Elnöki Tanács elhatározta, hogy az előzetesen teljesítendő követelések alapján a kormánnyal a tárgyalások folytatandók, és felhatalmazták a bizottságot, hogy az előzetesen teljesítendő kívánalmak, illetőleg azok teljesítésére tett elvi deklaráció, és az általános követeléseikre adott kielégítő válasz alapján, a megállapodást megkösse. Ha az elnök a tárgyaló bizottság által megkötött megállapodást a párt szempontjából elfogadhatónak találja, azt aláírhatja. Terv szerint a közzététel a kormány képviselőivel közösen állapítandó meg. Az Elnöki Tanács arról is döntött, hogy amennyiben ezek a tárgyalások nem vezetnének eredményre, úgy a testület 1925. augusztus 12-i határozatai maradnának érvényben. („...ezen választások alkalmával magyar többségű helyeken önálló magyar listával, a teljes küzdelmet felveszi, vegyes vagy kisebbségben levő megyékben pedig a helyi viszonyoknak megfelelően más politikai pártokkal lehet kollaborálni azon célból, hogy mentől több magyar képviselő jusson be a községi és megyei képviselő testületekbe.”)³⁴⁰ Az Elnöki Tanács megszövegezte a választásokig teljesítendő kívánások minimumát, amit 17 pontban foglalt össze,³⁴¹ és megbízóleveleket küldött a tárgyalóbizottság tagjainak.³⁴²

Január 22-23-án, hárman Bernády, Teleki, Toldalaghi, majd 27-től Paállal kiegészülve folytatták a tárgyalásokat Bukarestben. A tárgyalások menetéről és eredményéről Teleki tájékoztatta Ugront. Levelében azok az ígéretek szerepeltek, amelyeket a kormány a 17 pont letárgyalása előtt tett. Ezek szerint a községi választásokat illetőleg még a

³⁴⁰ *Iratok* 231-232.

³⁴¹ MmÁL, Fond Bernády, Fasc. 45, 1-4. Ugyanaz: MOL, K64-1926-27a, 44/res. pol. 14-15.

³⁴² A titokban tartott értekezlet lefolyása források hiányában nehezen rekonstruálható. Az Elnöki Tanács Jakabffy előterjesztésében számolt be az Intéző Bizottságnak, az 1926. márc. 14-én tartott ülésén. Ennek csak egy fogalmazványtöredéke ismeretes. KmÁL, Fond 1283, Fasc. 1, 368-378.

megegyezés aláírása előtt úgy szerepelhetnek minden kötelezettség nélkül, mintha már az aláírás megvolna. Az elnök válaszában arról érdeklődött, hogy a kormány vállalja-e az Elnöki Tanács által felállított minimális követeléseket, hiszen a megegyezés előfeltételül azok elfogadását jelölték meg. Ez számára annál inkább fontos, mert február 2-ra, tanácskozásra hívta össze a tagozati képviselőket, ezért neki február 1-re szükséges a válasz, a tisztánlátás, a tájékoztatás, az utasítások érdekében.

Január 30-án, d.u. Constantinescu bemutatta a községi választásokra vonatkozó megegyezésnek a magyarok kívánsága szerint módosított, letisztázott tervezetét. Ennek alapján az elnököt a fővárosba kérték, aki Bethlen Györggyel másnap reggel meg is érkezett. Ott tájékoztak, és mindketten megállapították, hogy az elért eredmények, a kívánságok függvényében még nem kielégítők. Ennek ellenére az elnök kijelentette, hogy ha az eddigi ígéreteket Brătianu miniszterelnök is aláírja, a paktumot ő is megkötöttnek tekinti. Constantinescu azt ígérte, hogy az egész megegyezés anyagát jegyzőkönyv alapján írásba foglaltatja, a tárgyalások folytatására február 3-át jelölte meg, és egyben körrendeletet küldött a prefektusoknak, hogy a helyhatósági választásokra megállapodás született a Magyar Párttal, és utasítja őket, hogy ennek ismeretében járjanak el.³⁴³ Ugron február 1-én még azt írta Telekinek, hogy az egyezmény ad hoc a községi választásokra kötendő, de kiterjedhet az általános választásokra is, amennyiben a kormány a most vállalt kötelezettségeit amennyire csak lehet, teljesíti, és a magyarság számarányának megfelelő képviselőket biztosít a parlamentben. Egyben Ugron pártelnök magánlevélben Averescu tábornoknak udvarias levélben felmondta a csúcsai paktumot, amelyről az aláírókat magánlevélben értesítette.³⁴⁴

Ezek után ült össze Kolozsvárt a tagozati képviselők tanácskozása, hogy behatóan tárgyalják meg a községi, majd a parlamenti képviselőválasztások ügyét. Felemlgették az előző (1922-es) választások szomorú emlékét, ismertették az addig titokban tartott csúcsai paktumot, valamint a mostani tárgyalások menetét, és hangsúlyozták, hogy a megegyezés bár még nincs aláírva, annak megkötése célszerűnek mutatkozik. Felolvasták azokat az eredményeket, amelyeket a paktummal a kormánynál eddig elértek, közölték, hogy mások teljesítésére elvi deklaráció született, és ismertették a prefektusoknak küldött körrendeletet. Az egész napos vitában közel húszan is hozzászóltak. Sokan ellene szóltak, de többen, főképp célszerűségi okokból támogatták

³⁴³ Constantinescu körtáviratának szövegét ld: *Minorităţi* 1996. 117-118.

³⁴⁴ *Gyárfás* 1937a. 87.

a megállapodás gondolatát. Egyes tagozatok számára felvetődött az önálló lista (a többségiben magyarok, lakta területeken), míg a vegyes lakosságú vidékeken, főképp a Bánságban, a svábokkal való együttműködés lehetősége. A vezetőség kérte, hogy az ülést bizalmas jellegűnek tekintsék, mivel a részletek a nyilvánosságra nem tartoznak. A nap végén elfogadták azt a határozatot, hogyha a párt elnöke, és a kormány elnöke a paktumot aláírják, azt érvényesen megkötöttnek tekintik, és a tagozatoknak ahhoz kell alkalmazkodniuk.³⁴⁵

Időközben a bukaresti tárgyalóbizottság a megállapodás véglegesítésén dolgozott, és tárgyalt Constantinescuval. Úgy tűnt, hogy a megállapodás február 6-án aláírható lesz. A február 4-i délutáni tárgyaláson a miniszter feltűnően kedvetlen volt, ami a magyaroknak feltűnt, de annak okát nem értették. Az esti beszélgetések alkalmával egy magyar újságírótól értesültek arról, hogy a bukaresti *Lupta* c. újság, amely a kora délutáni órákban jelent meg, írt a megegyezésről.³⁴⁶ A magyar tárgyalók megdöbbenve tanulmányozták az ominózus újságcikket, amely, csak nagyvonalakban volt azonos a tárgyalási pontokkal, de lényegében fedte azokat. Ekkor értették meg tárgyalópartnerük rosszkedvének okát, annál is inkább, mert a megállapodás szövegének tanulmányozására és jobb kidolgozására a magyarok előző éjszakára kölcsönkérték a megállapodás egyik példányát, így a miniszter joggal gondolhatta, hogy ők szivárogtatták ki.³⁴⁷ Constantinescu azon kérdésére, hogy az értesülés honnan származhat, a magyar küldöttség nem tudott válaszolni, de abban egyetértettek, hogy a szöveg, stílusa alapján magyarból lett visszafordítva románra.

A titkos tárgyalások nyilvánosságra kerülése nagy bonyodalmakat okozott. Maga Constantinescu bevallotta, hogy számára is nagyon kellemetlen, így politikai megállapodás megkötéséről szó sem lehet. Már aznap, a képviselőház délutáni ülésén Vaida interpellált. Válaszként Nicolae Chirculescu, munkaügyi miniszter elismerte, hogy a kormány a közigazgatási választásokra az Országos Magyar Párttal egyezményt kötött, de politikai megállapodás kötéséről szóló hírek teljesen alaptalanok. Február 6-án reggel Bukarestbe érkezett Ugron elnök, akit tájékoztattak a tényállásról. Constantinescu vele is közölte, hogy a történetek után politikai megállapodás megkötéséről nem lehet szó, de javasolta, hogy ratifikálás nélkül is a paktumot tekintsék

³⁴⁵ Tagozati képviselők értekezlete. 1926. 02. 02. [Jegyzőkönyvi fogalmazvány] KmÁL, Fond 1283, Fasc. 1. 138-142.

³⁴⁶ *Condițiile* 1926.

³⁴⁷ A tárgyalások hangneméből erre lehet következtetni. Ld. Bernády: *Emlékeztető*. II. 1926. márc. 7. MmÁL, Fond Bernády, Fasc. 47. 16-18.

létrejöttek. Ugron ezzel szemben kijelentette, hogy az Elnöki Tanács határozatával ő lekötöztetett, és csak a miniszterelnök által aláírt megállapodást tarthat érvényesnek. Ő maga szeretett volna találkozni Brătianuval, de ez nem volt lehetséges. Hosszas eszmecsere után, abban állapodtak meg, hogy az elnök a megváltozott helyzetről a tagozatokat táviratban értesíti, akiknek az alábbi szöveget küldte: „Vidéki tagozatokkal való kolozsvári megállapodásunk választásokra nem kötelező. Tagozatok belátására bízom helyi körülményekhez mérten önálló listát, vagy kolozsvári megállapodás szerinti listát összeállítani. Kérem megfontolni előnyöket, melyeket a Liberális Párttal való együttműködés nyújthat.”³⁴⁸

A távirat kiegészítéséül az elnökség sajtóközleményt is kiadott, amelyben a tagozatok belátására bízta a döntést.³⁴⁹ A magyar küldöttség tárgyalópartnerétől, Constantinescu minisztertől búcsúzkodott. A miniszter közölte, hogy teljesen tőlük függ, hogy a községi választásokon alkalmazkodnak-e a megállapodásokhoz, vagy nem. Ők azt választották, hogy a magyarság álláspontjáról az elnök dönt, de a maguk részéről azon lesznek, hogy a választási egyezményt, amely jelentős eredményeket biztosít a magyarság számára, teljes mértékben, érvényben lévőnek tekintik.³⁵⁰ Valószínű ezen meggyőződésüknek tudható be, hogy az elnök tudta és beleegyezése nélkül, külön táviratot küldtek a tagozatoknak: „Helyzetnek és viszonyoknak és a jövő kilátásoknak mérlegelése, és teljes ismerete folytán, egész felelősséggel kívánjuk, hogy községi választásokért prefektussal azonnal érintkezésbe lépni, és hozzáérkezett utasításhoz ragaszkodva, közös listát hétfő estig összeállítani, és kedden letétni szíveskedjék. Bernády György, Paál Árpád, Teleki Arctur, Toldalghi Mihály. Jelen táviratunkat Ugron elnök úr tudtával és hozzájárulásával küldjük.”³⁵¹ Érthető módon, mindez még jobban bonyolította a helyzetet, és fokozta a zűrzavart, az amúgy sem túl erős tagozatokban.

A tárgyalások lezajlottak, de a következtetések levonása nem maradhatott el. Egyik legfontosabb az, hogy Ugron Kolozsvárra visszaérkezve, megütközve értesült a tárgyalóbizottság külön táviratáról, és főképp annak szövegéről, hogy azt az ő beleegyezésével küldték el. Ezért levelében sürgős felvilágosításokat kért, hogy a

³⁴⁸ Idézi Jakabffy előterjesztése az Intéző Bizottságnak 1926. márc. 14-én tartott ülésén. KmÁL, Fond 1283, Fasc. 1, 376.

³⁴⁹ Uo. 377.

³⁵⁰ Bernády: *Emlékeztető*. II. 1926. márc. 7. MmÁL, Fond Bernády, Fasc. 47. 16.

³⁵¹ Villani jelentése Walkó Lajos mb. külügyminiszternek. Bukarest, 1926. febr. 7. MOL, K64-1926-27a, 72/res. pol. 34. Megjegyezzük, hogy a tárgyalások folyamán a követség részletesen tudósított azok menetéről, ugyanakkor a magyar tárgyalóbizottságnak továbbította a budapesti utasításokat.

kérdésben, érdemben foglalhasson el álláspontot.³⁵² Bernády a levelet 9-én vette, és a választások, megszervezése okozta elfoglaltságára hivatkozva, megkérte Telekit és Toldalaghit, hogy a levelet ők válaszolják meg.³⁵³ Az OMP elnöke Bernádyval szemben azt is sérelmezte, hogy bár a bukaresti magyar követ tudatta Bernádyval a felsőbb helyről érkezett utasításokat, Bernády ezeket vele nem közölte, bár azokat neki tudnia kellett volna. Ő csak utólag tájékozódott a követtől, aki meglepetten hallotta, hogy azokról Bernády által még nem volt tájékoztatva.³⁵⁴

Ugron eljárása azzal magyarázható, hogy ő kezdettől nem volt híve a liberálisokkal való megegyezésnek, és ezért kikötötte, hogy bizonyos minimális követelések garantálása mellett hajlandó csak a kormánypárttal együttműködni. A tárgyalóbizottság attól tarthatott, hogy a liberálisokkal erőteljesebbé váló kapcsolat merev megszakítása kárára lehet a magyar egységnek, és az erők, szétforgácsolását idézheti elő. Ezért óhajtották mindenképp a megegyezést. Liberális orientálódásuk okán nem akarhatták a Nemzeti Parasztpárt hatalomra jutását sem, ugyanis az erdélyi magyarságban élt egy félelem a Parasztpárt által tervbe vett újabb földreformtól. A pártvezetőség is megosztott volt a kérdésben. Sándor József a kormánnyal való kapcsolatok megszüntetését, és a Nemzeti Parasztpárttal való együttműködést szorgalmazta. Annak ellenére, hogy javaslatát elvetették, ragaszkodott ahhoz, hogy különvéleménye az 1926. január 20-i Elnöki Tanács ülésén jegyzőkönyvbe vétessék.³⁵⁵

Gyárfás a tagozati képviselők február 2-i értekezletén azt képviselte, hogy a választásokon, területenként a magyarság számaránya legyen irányadó, és önálló listával szerepeljenek.³⁵⁶ Ugyanitt Gabányi, aki a tárgyalóbizottságnak is tagja volt egy ideig, hevesen védelmébe vette a paktumot, kijelentette, hogy a Nemzeti Parasztpárt a múltat nem tudja megbocsátani, és szerinte vétek lett volna nem kihasználni a helyzetet.³⁵⁷ Ezzel szemben Bethlen György alelnök, az elnökkel korábban közölt azon véleménye alapján, hogy a szabadelvű párttal való megegyezés az ő elveivel ellentétes, számára lehetetlen az alelnöki tisztségből ráháruló feladatok vállalása, ezért bejelentette

³⁵² Ugron István levele Bernády Györgynek. [Kolozsvar], 1926. febr. 7. MOL, K64-1926-27a, 109/res. pol.107-108.

³⁵³ Bernády: *Emlékeztető*. II. 1926. márc. 7. MmÁL, Fond Bernády, Fasc. 47. 19.

³⁵⁴ Aichorn jelentése a Magyar Királyi Követségnek. Kolozsvar, 1926. febr. 14. MOL, K64-1926-27a, 109/res. pol. 98-104.

³⁵⁵ Villani jelentése Walkó Lajos mb. külügyminiszternek. Bukarest, 1926. jan. 25. MOL, K64-1926-27a, 44/res. pol. 11.

³⁵⁶ Gyárfás hozzászólása az értekezleten. [Jegyzőkönyvi fogalmazvány] KmÁL, Fond 1283, Fasc. 1. 138-142.

³⁵⁷ Ua.

az alelnöki állásáról való lemondását, és kérte a szükséges intézkedések meghozatalát.³⁵⁸

Constantinescu miniszternek előnyére válhatott, hogy a Bernádyval korábbról ápolt jó viszony alapján, ő szállíthatta volna a kormánynak a magyarok szavazatait. Mivel nem támogatta Ugron találkozását a miniszterelnökkel, és a *Lupta* bombaként hatott közlését ürügyül használta a megegyezés aláírásának elmaradására, feltételezhető az is, hogy nem élvezte teljes mértékben a miniszterelnök támogatását. Úgy tűnik, hogy a titokszegés valóban magyar részről történt, a kolozsvári tagozati értekezlet után Légrády, a temesvári tagozat elnöke, valamint Kocsán János, a nagyváradi tagozat elnöke, állítólag jóhiszeműen követték el azt.³⁵⁹ Bernády még azt is közölte a követtel, hogy sokan úgy gondolják, hogy a magyarországi frankbotrány miatt egy ideig az eddiginél is kevesebbet várhatnak a magyar kisebbségek a Nemzetek Szövetségétől. Ezért volt hasznos a kormánnyal való tárgyalás, mert bizonyította, hogy a nemzetközi szerződések ellenére, Romániában a kisebbségi kérdés még mindig nincsen megoldva.³⁶⁰

Ilyen előzmények után történtek az egyes városokban és községekben a jelölések. A kormány arra az álláspontra helyezkedett, hogy bár a paktum nem jött létre, annak szelleméhez tartja magát, azokon a vidékeken, ahol a magyarság többségben volt, igyekeztek mindenhol a Magyar Párt vezetőivel megállapodásra jutni a jelölőlistákat illetően. Ahol a kormánynak nem volt esélye a választási sikerre (Nagyenyed: önálló magyar lista, Brassó: magyar-szász közös lista), ott a magyar tagozat megtagadta a vele való együttműködést. A kormány nagy súlyt helyezett Kolozsvárra, ahol előbb Tătărescu, majd Lapedatu miniszterek folytattak tárgyalásokat. A kormány nem engedhette meg, hogy a Nemzeti Parasztpárt győzhessen, de a helyi tanács román jellegét sem áldozhatta fel. Így megállapodást kötöttek a Magyar Párttal, amelynek értelmében a 48 városi tanács tag közül 25 lesz román, és 23 magyar. A Kolozs megyei és kalotaszegi magyar többségű falvakban a polgármester (bíró) is magyar lehetett.³⁶¹

Ezáltal a magyarság a február 17-20-i közigazgatási választásokon méltó képviselőkhöz jutott. Ahol teljes többséggel nem rendelkezett, ott is arányos képviseletet kapott. Ily módon, sok helyen nem csak a képviselőtestület, hanem a polgármester is

³⁵⁸ Bethlen György levele Ugron Istvánnak. Kolozsvár, 1926. febr. 5. BGYH.

³⁵⁹ Villani jelentése Walkó Lajos mb. külügyminiszternek. Bukarest, 1926. febr. 7. MOL, K64-1926-27a, 72/res.pol. 92.

³⁶⁰ Ua.

³⁶¹ Aichorn jelentése a Magyar Királyi Követségnek. Kolozsvár, 1926. febr. 14. MOL, K64-1926-27a, 109/res. pol. 103.

magyar lett. 31 városban a magyarok által támogatott lista győzött, és csak 13 városban bukott el. Községekben a magyarságot legalább 90%-ban, városokban a magyarság legalább 70%-át képviselőkhöz jutatták. Bernádyt a kormány Marosvásárhely polgármesterévé nevezte ki.

Az Elnöki Tanács az eredményeket pozitívumként könyvelte el, valamint azt is, hogy a magyarság semmilyen irányban nincsen lekötve.³⁶² Az is eredmény volt, hogy a román kormány utasításba adta a prefektusoknak, hogy az OMP tevékenységét ne akadályozzák. Így a tagozatok olyan helyen is megalakulhattak, ahol addig nem volt lehetséges. Ezen sikeres választások után következett a váratlan fordulat, a liberális kormány lemondása, és Averescu kormányfővé való kinevezése.

2. Averescu kormányzása

A liberálisok négyéves kormányzásuk lejártával (1926. március 27.) lemondtak. Ennek következtében parlamenti választásokat írtak ki, amire az OMP-nek is készülni kellett. Az Elnöki Tanács foglalkozott a kérdéssel, és összeállította azok névsorát, akikre, mint az erdélyi magyarság arra hívatott képviselőire a törvényhozói választásoknál számított. Több mint félszáz tagnak levelet írtak,³⁶³ (Tornya Gyula, Sulyok István, Bornemissza János, Ferenczy Géza, Laár Ferenc, Vásárhelyi János, Kós Károly, Balogh Arthur, Abrudbányai Ede, Bene Ferenc, Verzán Endre, Szenkovits Aurel, Görög Joachim, Sebesi János, Török Andor, Szele Béla, Meskó Miklós, Kocsán János, Jakabffy Elemér, Barabás Béla, Béli Kálmán, Bitay Árpád, Balázs András, Szoboszlai László, I. Joksmann Ödön, Jósika János, ifj. Jósika Gábor, Bethlen Bálint, Toldalaghi László, Bánffy Dániel, Desbordes Ernő, Nikolics Dániel, Molnár Kálmán, Ferencz József, Almási Samu, Mikó Lőrinc, Bethlen József, Pál Gábor, Nagy Jenő, Szentkereszthy Béla, Bernády György, Fülöp Béla, Sándor József, Pál István, Weisz Sándor, Bürger Albert, Bethlen György, Willer József, Paál Árpád, Gyárfás Elemér, Kovács Károly, László Dezső, Barabás Béla/kisküküllői, Tőkés Ernő, Szentiványi

³⁶² Ld. Jakabffy előterjesztése az Intéző Bizottságnak 1926. márc. 14-én tartott ülésén. KmÁL, Fond 1283, Fasc. 1, 378. Vö. *Mikó* 1941. 57.

³⁶³ *A Magyar Párttól, Sz: 306/926*. KmÁL, Fond 1283, Fasc. 6, 125. Mindannyian olyan személyek, akik a konzervatív pártvezetés bizalmát élvezték.

József, Szakács Péter)³⁶⁴ tájékoztatták őket, hogy névsorba vették, de egyben tudomásukra hozták, hogy a névsorba vétel nem jelent egyet a jelöléssel, a politikai kombinációk változatossága miatt. Kérték a válaszban közölni, hogy az illető vállalja-e a jelölést, és ha igen, melyik megyében, írja meg életkorát, és utaljon nyelvismeretére. A válaszok folyamatosan érkeztek, volt, aki vállalta a jelölést, volt olyan, aki különböző okokra hivatkozva, nem.

Tőkés Ernő bukaresti református esperes még márciusban arról tájékoztatta bizalmasan a párt elnökségét, hogy előző napon hosszasan tárgyalt Goga miniszterrel, aki kijelentette, hogy szívesen tárgyal a párt vezetőségével, tartja a csúcsai paktumot, de revíziója elől sem zárkózik el, elképzelhetőnek tartja az iskolasegély megadását, és visszaveszi az előző Averescu kormány idején esküt tett tisztviselőket, a telepések ügyét felülvizsgálják, Petru Groza Erdély minisztere lehet. Tőkés arról is írt, hogy elérkezettnek látja az időt, hogy a magyarság jogos igényeit és sérelmeit feltárják, hisz számarányuknak megfelelően – a szavazatok szempontjából – értékük megnövekedett. A saját maga számára megtiszteltetésnek venné, ha kinevezetnék a tárgyaló bizottságba, mivel állandó összeköttetésben volt a mai miniszterek többségével, és a magyar kérdést többekkel megvitatta.³⁶⁵ Tőkés bukaresti református esperes közreműködését és közvetítését a magyarok olykor felhasználták, de mint az Erdélyi Segélyiroda idején sem bizonyult megbízhatónak, később sem volt az. Magyary követségi tanácsos egy évvel korábban azt írta róla, hogy nem fordulhat hozzá felvilágosításért, mert „ismert csirkefogó, és talán a Siguranța embere.”³⁶⁶

A király 1926. március 30-án Averescut bízta meg kormányalakítással, aminek következtében Ugron április 1-én az elnökségről lemondott, hogy személye ne legyen akadálya az új kormányral folytatandó tárgyalásoknak. Ezáltal lavinát indított el a párt életében az utódlás kérdésében. Az elnök lemondását régóta fontolgatta, és azt most véglegesnek tekintette. Lemondólevelet tett közzé,³⁶⁷ és hiába kérlelték,³⁶⁸ nem maradt. A magyar követség is beszámolt Ugron lemondásának körülményeiről,³⁶⁹ de

³⁶⁴ *Kimutatás az Országos Magyar Párt szenátor és képviselő jelöltjeiről.* KmÁL, Fond 1283, Fasc. 6, 139-140.

³⁶⁵ Tőkés Ernő levele az OMP Nagytekintetű Elnökségének. Bukarest, 1926. márc. 31. BGYH. A levélíró arról is tájékoztat, hogy a címzetten kívül másolatot küld Makkai Sándornak, Jakabffy Elemérnek, Gyárfás Elemérnek és Szele Bélának is.

³⁶⁶ Magyary Antal levele Khuen Héderváry grófnak. Bukarest, 1925. ápr. 1. MOL, K64-1925-17, 126/res. pol. 3.

³⁶⁷ *Jakabffy* 1926d.

³⁶⁸ *Egy tagozat* 1926.

³⁶⁹ Villani követ jelentése Walkó Lajos mb. külügyminiszternek. Bukarest, 1926. ápr. 6-án. MOL, K64-1926-27a, 191/res. pol.

leghitelesebben ő maga adott számot Bethlen Istvánnak.³⁷⁰ Ugron lemondó levele a sajtónak és a tagozatoknak, tehát a nyilvánosságnak szólt. Hivatkozott a pártszervezés eredményeire, az egység megőrzésére, a pártsajtó szerepére, és arra a tényre is, hogy a román pártok már elfogadják a Magyar Pártot tárgyalópartnerként. Utódját Bethlen Györgyben látta, akinek személyét a pártvezetés figyelmébe ajánlotta. A követség jelentése az elnök lemondásáról már átfogóbb, megpróbálja a lemondás tényét szélesebb keretekbe helyezni. E szerint Ugron az elnökséget csak ideiglenesen vállalta, és több alkalommal, de leginkább 1924. novemberében, próbált meg szépszerével megszabadulni tőle. „A kolozsvári *Ellenzék*-nek átvétele iránt folytatott tárgyalások viszontagságai, a liberálisokkal megkísérelt paktum megkötésének elmaradása, és a pártban ennek folytán támadt ellentétek, a csúcsai paktum rövidesen elhamarkodottnak bizonyult felmondása nagyon megtámadták az amúgy sem erős idegzetű ember idegeit, és bizonyára megerősítették benne a feltétlen lemondás gondolatát.”³⁷¹ A februári közigazgatási választások után, valamint a márciusi Elnöki Tanács ülésén Ugron hangoztatta lemondásának szükségességét, de mindkét alkalommal sikerült őt maradásra bírni. Március utolsó napjaiban a követ Aichorntól, kolozsvári konzuli kirendeltség vezetőjétől olyan értesítést kapott, hogy Ugron elhatározta az azonnali lemondását, és azt meglepetésszerűen akarja végrehajtani, hogy a visszatérés útja el legyen zárva. A követ a külügyminiszter rendeletére Csáky István követségi titkárt küldte Kolozsvárra, hogy Ugront maradásra bírja. Ugron nem is fogadta Csákyt, titkára útján értésére adta, hogy szándéka megváltoztathatatlan, lemondó levelét postára adta, és elutazott bethleni birtokára.

Az elnök lemondásának ilyen szokatlan formájára a követ két okot említ: „1. Ugron István nem bízott eléggé elhatározásának szilárdságában, és attól tartott, hogy mint már annyiszor a múltban, a külső és belső tényezők most is újra ráveszik a maradásra. 2. Kényszeríteni akarta Bethlen György grófot, hogy a helyettesítést vállalja, illetőleg az elől ki ne térhessen. Utóbbi sikerült is, amennyiben Bethlen gróf kijelentette Csáky grófnak, hogy a helyettesítést *ideiglenesen*, azaz a parlamenti választások lebonyolítása utánig vállalja.”³⁷² A követ saját véleménye az volt, hogy bár politikailag nem tartotta a legjobb megoldásnak Ugron ilyen formában történő lemondását, emberileg, megviselt egészségügyi állapotára való tekintettel, megértette őt. Jelentésében arról is

³⁷⁰ Ugron István *Szigorúan bizalmas!* jelentése. MOL, K64-1926-27a, 218, 187-194.

³⁷¹ Villani követ jelentése Walkó Lajos mb. külügyminiszternek. Bukarest, 1926. ápr. 6-án. MOL, K64-1926-27a, 191/res. pol.

³⁷² Ua.

tájékoztató, hogy Ugron megígérte a követnek: lemondásának okairól 1-2 héten belül bizalmasan tájékoztatja őt.

A követnek írt levélben Ugron nagy súlyt helyezett arra, hogy mérvadó helyen tisztába legyenek lemondásának okaival, ezért levele mellé megküldte a tagozatokhoz írt levele másolatát is. Mellékelte még „azon kívül egy egészen bizalmas feljegyzést... hogy szíveskedj azokat az *illetékes kezekbe* direkt eljuttatni.”³⁷³ A követnek írt levélben a fő hangsúlyt a Bánffy Miklós megbízatásai okozta zavarokat, említette, mivel sértette az, hogy az ő szavának nagyobb súlya volt, mint az övének. Figyelmeztetett, hogy sem Bethlen György, sem más önérzetes erdélyi politikus nem fogja túrni előtérbe kerülését. A lemondás formáját akarattal úgy választotta meg, hogy Bethlen kényszerítve legyen a vezetőséget vállalni. A választási költségekre kapott 200 ezer lejgel is elszámolt, a községi választásoknál csak 29.025 lejt használt fel, erről pontos elszámolást készített, a fennmaradó 170.075 lejt Bethlen Györgynek adta át. Utóiratban azt is közölte, hogy Jakabffy is kijelentette, csak abban az esetben marad alelnök, ha Bethlen György lesz az elnök.³⁷⁴

A „*Szigorúan bizalmas!*” hat oldalas levél, a magyar miniszterelnöknek szolgált magyarázattal. Lemondását a párt érdekében tartónak mondta, hisz a csúcsai paktum felmondása és a helyhatósági választások nyomán, a Néppárt egyes vezető tagjai kifogásolták az OMP magatartását, és az elkövetett politikai lépéseket az elnöknek tulajdonították. Mivel csak a néppárti kormány mutatott hajlandóságot a kisebbségi kérdés jóindulatú kezelésére, a tárgyalások felvételét fontosnak tartotta, ezért nem akarta, hogy az ő személye akadály legyen. Sok más okot a nyilvánosság előtt nem sorolhatott fel, de itt megtette. Ide tartoznak a Bernády-féle intrikák (szereplése a liberálisokkal folytatott tárgyalásokon, 1926. január-februárjában), Sándor József szélsőséges magatartása és fegyelmetlensége, valamint Bánffy szereplése. Mindhármuk magatartását részletesebben kifejti, amivel, szerinte, Bethlen György sem érthet egyet. Bár elismeri Gyárfás ügyességét és használhatóságát, politikai állásfoglalásában igazában kiszámíthatatlan. Az adott vezetőség közepette ő a mérsékelt irányvonalat, a középutat képviselte, elve az volt, hogy „jogainkból *semmit* fel nem adni, de a magyarság számára a lehető legtöbb előnyt biztosítani, ezért a közeledési kísérleteket nem kizárni.”³⁷⁵

³⁷³ Ugron levele a magyar nagykövetnek. Az *illetékes kezek* minden bizonnyal Bethlen Istvánt jelentik. MOL, K64-1926-27a, 218, 187.

³⁷⁴ Ua.

³⁷⁵ Ugron István levele: „Szigorúan bizalmas!” MOL, K64-1926-27a, 218, 187-194.

Bánffy „szereplése már eddig is sok visszahatást szült, engem is nagyon elkedvetlenített, s lemondásomhoz *nagyban hozzájárult.*” Ugron számára Bethlen György politikája a legrokonszenvesebb, így az utódlás kérdésében csak órá gondolhatott.³⁷⁶

Ugron lemondása az elnöki tisztségről, mindenkire meglepetéskén hatott, de leginkább, a kiszemelt utódot, Bethlen Györgyöt³⁷⁷ „bombaként érintette.”³⁷⁸ Azt írta, hogy egyéni szempontból megérti elhatározását, de a párt szempontjából nem. Mivel Ugron maga is felajánlotta támogatását, Bethlen elvállalta a megbízást. „Befejezett tény elé állítva az adott helyzetben hacsak el akartam kerülni azt, hogy a teljes káosz álljon be, amit hiszek, hogy bekövetkezett volna, ha másképp cselekszem, úgy gondolom, mást nem tehettem, minthogy a poszton helyt álljak, és vállaljam az egyéb irányú nagy elfoglaltságom, és sajnos nem a legjobb idegrendszer mellett is ezt a végtelenül sok teendővel, és súlyos felelősséggel járó állást, éppen a legnehezebb időkben. Természetesen csak a helyettesítésről beszélek. Hogy meddig, fogom bírni, és mit hoz a jövő, majd meglátjuk...”³⁷⁹

Ugron és Jakabffy mellett Gyárfás is támogatásáról biztosította Bethlent.³⁸⁰ Mindezek ellenére a bukaresti magyar követség részéről is megindult a tapogatózás a párt elnöki tisztségének betöltéséről. Villani követ (aki valószínű Budapestről kapta az utasításokat, és nem saját elhatározásából cselekedett) Vörnle János követségi titkárt, azzal a megbízatással küldte Kolozsvárra, hogy „közöljem az egyházfőkkel és az erdélyi magyarság vezető köreivel, a legilletékesebb körök ama véleményét, miszerint Bethlen György gróf tervbe vett elnöksége nevének a magyar miniszterelnök úr nevével való azonossága következtében aggályosnak látszik, amiért is Teleki Arctur gróf volna a Magyar Párt vezetőjévé választandó.”³⁸¹ A titkár jelentésében, zárójelben megjegyzi, hogy csak az egyházfőkkel folytatott beszélgetéseiben hivatkozott a legilletékesebb körökre, míg a magyarság más vezetőivel folytatott tárgyalásain kérdéseinek csak tájékoztató jelleget adott. Azután, pontokba szedve beszámol a különböző személyekkel folytatott eszmecsereiről. Bethlen Györgyről megállapítja, hogy „e szerepet nem ambicionálja, és elhatározásának indítóoka tisztán a kötelességérzete, önfeláldozó

³⁷⁶ Ua.

³⁷⁷ *Ligeti* 1941, 140-141; *Ligeti* 1937; *György* 2003b. Munkássága még nem kellőképpen feltárt. Beszédeiből, írásaiból, levelezéséből és a róla szóló írásokból kötetet szerkeszttek, *Bethlen György emlékezete* címmel.

³⁷⁸ Bethlen György levele Ugron Istvánnak, Kolozsvár, 1926. ápr. 7. BGYH.

³⁷⁹ Ua.

³⁸⁰ Gyárfás Elemér levele Bethlen Györgynek, Dicsőszentmárton, 1926. ápr. 5. BGYH.

³⁸¹ Vörnle titkár jelentése Villani követnek, Bukarest, 1926. ápr. 16. MOL, K64-1926-27a, 218, 195-198.

hazafisága, amely az erdélyi magyarság kívánsága és választása elől nem engedi kitérni.³⁸²

Majláth püspök csak Bethlen Györgyben látta az egyetlen lehetséges elnököt, akinek puritán protestantizmusa nem szálka az erdélyi katolikusok szemében. Megértő, simulékony modora, óvatossága biztosíték a belső egyenetlenségek eloszlatására. Telekit Bernády emberének tartotta. Makkai Sándor református püspök a Teleki kombinációt rokonszenvesnek vélte, de csak abban az esetben, ha Bethlen nem fogadná el a jelöltséget. Ferencz József unitárius püspökkel, bár felkereste a titkár, annak előrehaladott kora miatt a kérdést nem tartotta célszerűnek tárgyalni. Balázs András kanonok a leghatározottabban Teleki gróf ellen és Bethlen gróf mellett nyilatkozott. „A Bethlen névazonosságnak következményeitől nem fél, mert bárki legyen is a Magyar Párt elnöke, sohasem lesz mentes ama gyanútól, hogy budapesti utasítás szerint jár el.”³⁸³

Jakabffy csak Bethlen grófban látja az elnöki tisztre a legalkalmasabb embert. Gyárfás Bethlen feltétlen híve. Bernády Teleki Arctur grófot kívánja elnöknek. Róth Hugó és Deák Gyula, Teleki pártelnökségét csak abban az esetben tartják keresztülvihetőnek, ha Bethlen önként lemondana. A jelentésben a követségi titkár levonta azt a következtetést, hogy a magyar párt vezetősége (Bernádyt kivéve) elsősorban Bethlen György elnökségét óhajtja, és csak másodsorban a Telekiét. A pártban uralkodó irányzatokról is megemlékezik; a Sándor József képviselte nemzeti parasztpárti, valamint a Bernády neve fémjelezte, liberális orientációkat említette. A középúton haladt Bethlen, és vele az erdélyi magyarság túlnyomó többsége. Míg Sándor Józsefnek nincsenek hívei, a liberális orientációt nem szabad lebecsülni.

Az adott politikai konstellációban a titkár azt az utat tartotta járhatónak, amelyet a magyarság nagy része Bethlen vezetése alatt folytatott. A magyar miniszterelnökkel való névazonosságra vonatkozóan ő maga is Balázs kanonok véleményét osztotta. Néhány sorban Bethlen György grófról is véleményt alkot, amivel mi csak kiegészíthetjük Bethlenről alkotott ismereteinket: „én azt hiszem, óvatos, latolgató természete támogatva a magyarság többségének bizalmától, kisiklás nélkül vezeti majd az erdélyi ügyeket, ha mindjárt nem is ideája az elnöknek. A contre-coeur elfogadott, ideiglenes elnöki teendőik vállalásával ez a gyöngye fizikumú ember óriási áldozatot hozott, és megmentette a pártot attól, hogy a fenyegető káosz következtében egy részt

³⁸² Ua. 195.

³⁸³ Ua. 196.

elveszítse a nép bizalmát, másrészt a románok örömtelt gúnyjának tárgyává válják. A nép bizalmának kérdése pedig különösen fontos, a jelen időben, amikor a caranistáknak³⁸⁴ a mennyországot ígérő propagandája az erdélyi magyarokra is kivetette hálóját.”³⁸⁵

Valószínű Bethlen György ismeretéből fakadóan, mind Ugron *Szigorúan bizalmas* beszámolója, mind Vörnle jelentése, megemlítették, hogy a nagy áldozatot vállaló Bethlen részére ajánlatos volna Budapestről jövő enyhe biztatás, ami támogatná az előtte álló nagy munkában. Ez rövidesen meg is érkezett Bethlen István miniszterelnök rokoni, baráti, támogató hangvételű, saját kézzel írt, hosszas levele formájában. Azt írta, hogy nem örül vállalkozásának, de egyben felhívta figyelmét néhány dologra. Politikai tisztánlátással figyelmezteti a közeljövő lehetőségeire. „Most nagy az értéketek, úgy bent, mint kint. Bent, mert számot jelentetek. Kint, mert nagy érték reájuk nézve, ha jó bizonyítványt állítottok ki. Ezt ki lehet, és ki kell használni. Értéketek rövid életű lesz. Annyit fogtok megszerezni, amit 2-3 hónap alatt meg tudtok kapni. Azután értéketek rohamosan csökkeni fog. Arra törekedjete, hogy nélkülözhetetlenek legyetek később is. Fődolog, hogy most jól beorganizálódjatok vidéken. Ha azt látnák, hogy paraszt, munkás nem hallgat reátok, minden értéketek elveszne. Ismétlem, óriási fontosságú, hogy mind együtt legyetek és maradjatok.”³⁸⁶ A tapasztalt politikus a jövő politikusnak hasznosnak mondható irányt mutatott, autokratikus vezetési módszereket ajánlott, támogatókul pedig Bernádyt és [?] Bélát.³⁸⁷ És elköszönt: „Isten veled.”³⁸⁸ Mintha ezzel is érzékeltette volna azt a nehéz feladatot, ami előtt Bethlen György állott, akinek valóban sok segítségre lesz szüksége.

Időközben a párton belül is megpezsdült a tevékenység. Bethlen elfogadta a helyettes elnöki tisztséget, és április 13-án tartott Elnöki Tanács megerősítette abban. (A tárgysorozat éppen az elnök lemondásának és helyettesítésének bejelentése, az általános politikai helyzet ismertetése – kormányváltás, képviselő választások előkészítése, jelölések ügye – valamint a kisebbségek együttműködésének kérdései voltak.)³⁸⁹

1926. április 9-én az Averescu kormány kiáltványában a kisebbségeknek a megértés és a jog politikáját ígérte. Ezek után mindkét részről történtek kezdeményezések,

³⁸⁴ Értsd: parasztpártiak, a Nemzeti Parasztpárt tagjai. (Partidul Național-Țărănesc)

³⁸⁵ Vörnle titkár jelentése Villani követnek, Bukarest, 1926. ápr. 16. MOL, K64-1926-27a, 218, 198.

³⁸⁶ Bethlen István levele Bethlen Györgynek. [(hely és keltezés nélkül), Más kézírással ráírva az érkezés napja: 1926. IV. 25.] BGYH.

³⁸⁷ Bethlen levelében: „Béla, ki most volt nálam.” Nem tudjuk, kire vonatkozik: Barabás, Bethlen, Fülöp, Szentkereszthy Béla? BGYH.

³⁸⁸ Uo.

³⁸⁹ Tárgysorozat az 1926. ápr. 13. Elnöki Tanácsülésre. KmÁL, Fond 1283, Fasc. 6, 18.

puhatolózások **tárgyalások** előkészítésére. Az OMP vezetősége a felmondott paktum körüli bonyodalmakat szerette volna tisztázni, valamint a csúcsai paktumot, és annak revízió alá vett változatát (1925. november 8-án) érvényben levőnek tekinteni és kibővíteni. Gyárfást még Ugron megkérte, hogy ha Bukarestbe utazik, próbáljon a néppárti barátaival kapcsolatot találni. Ezzel körülbelül egy időben Goga belügyminiszter, és Bucşan kisebbségi államtitkár is próbálkozott a kapcsolatok felvételével. Bucşan Gyárfást kérte magához, Goga meg Szele Bélát. Gyárfás bukaresti útja előtt tájékoztatta Bethlen Györgyöt, a lemondott Ugron utódát, és kérte a párt utasításait. A helyettes elnök azt ajánlotta, hogy egyelőre tapogatózó jellegű beszélgetéseket folytasson. Gyárfás az utasítás értelmében tárgyalt Bucşannal, míg Szele hasonló szellemben Gogával. A megbeszélésekről Gyárfás sajtóközleményben számolt be, amit a magyar lapok többsége lehozott. Ennek lényege az volt, hogy tárgyaltak a néppárti vezetőkkel a csúcsai paktumról, és a választásokra vonatkozó lehetőségekről.

A hivatalos megbeszélésekre április 19-től kerül sor. Az OMP részéről a kormánnyal való tárgyalásokra Bethlen György, Pál Gábor, Gyárfás Elemér, Szele Béla és Sebesi János volt hivatalos, tehát a helyettes elnök, és hárman a paktum aláírói közül (valamint Sebesi). Magyar részről tárgyalási alapul az 1925. őszén kiegészített csúcsai paktum, a liberálisokkal folytatott tárgyalásokra megfogalmazott kívánságok, valamint erre az alkalomra összeállított követelések szolgáltak.³⁹⁰ Tehát Gyárfás hathatós közreműködésével a felmondott paktumot 1926. április 21-én választási egyezményé alakították.³⁹¹ A megállapodás kimondta, hogy a kormány a választások előtt teljesít bizonyos követeléseket, így: az esküt nem tett közalkalmazottakat vagy visszahelyezik, vagy nyugdíjazzák, államsegélyt utalnak ki, rendezik a Csíki Magánjavak ügyét, elismerik a szabad iskolaválasztás jogát, és más részletkérdéseket is folyamatosan megoldanak. A választásoknál a kormány 15 képviselői és 13 szenátori mandátumot ajánlott fel listáján az OMP-nek, a magyar szavazatokért cserébe, és az adott helyekre a párt szabadon tehetette meg jelöléseit.³⁹² Az egyezséget az Intéző Bizottság április 24-én

³⁹⁰ Villani jelentése Walkó Lajos mb. külügyminiszternek. Bukarest, 1926. ápr. 19. MOL, K64-1926-27a, 216/res. pol. 174-179.

³⁹¹ A megállapodás magyar és román nyelvű szövege: BGYH, valamint magyarul a Bernády hagyatékban. MmÁL, Fond Bernády, Fasc. 51, 1-4. Közölte: *Gyárfás* 1937a. 89-92.

³⁹² Az egyezményről alapos, titkos beszámolót készített a követség a Külügyminisztérium számára. Bukarest, 1926. ápr. 21. MOL, K64-1926-27a, 263/res. pol. 229-233. Ld. még: Villani jelentése Walkó Lajos mb. külügyminiszternek. Bukarest, 1926. máj. 24. MOL, K64-1926-27a, 263/res. pol. 229-233.

jóváhagyta, ennek alapján folytatódhattak a választási előkészületek, a jelöltek kiválasztása, és a választások megszervezése.

Makkai Sándor bukaresti tárgyalásairól számolt be a felekezeti közti értekezleten, és elmondta, hogy a beszélgetésekből azt a meggyőződést merítette, hogy a jelenlegi kormány fontosságot tulajdonít a magyarság támogatásának, és ha a magyarság a választásokon támogatja, a választások után hajlandó a kormány jelentős engedményeket tenni. Bár van némi bizalmatlanság a kormányban, ezt eloszlathatnák a magyarságnak egységes támogatásával a hivatalos lista mellett.³⁹³ Ennek egyik következtetése, hogy a kormány az engedményeket a választások utánra halasztotta, sőt voltak olyan engedmények is, amelyek csak a választásokig voltak érvényben. Így például május 17-én a közoktatási miniszter 51.354. sz. távirati rendeletével visszaadja a nyilvánossági jogot mindazoknak az iskoláknak, amelyeknek 1918. előtt is megvolt, de a rendelet csak a választásokig volt hatályban. Mindezek ellenére a magyarság reménykedett a kormányígéreteken.

Bethlen György és Hans Otto Roth, a Német Párt elnöke, levélváltásuk alapján megállapodtak, hogy helyenként, vegyes lakosságú vidékeken (Kisküküllő, Nagyüküllő, Temes-Torontál megyék) a két párt közösen indul a választásokon.³⁹⁴ A kezdeti nehézségek ellenére, a németek túlzott követelési miatt, folyamatos tárgyalások után a német kisebbség kiküldöttei is április végén választási paktumot kötöttek a kormánypárttal. „A két paktum között a németek javára mutakozó inkább <nuance> szerű különbséget, mely tisztán relatív jellegű, könnyű megérteni, ha nem tévesztjük szem elől egyrészt azt a <politikai handicap>-et, amellyel a magyarság Romániában még mindig meg van terhelve, másrészt meg, ha mérlegeljük azon körülményt, hogy a román párt jobban bízik a német kisebbségek politikai szervezetének pontos és zavartalan működésében, mint még a kezdet nehézségeivel küzdő Magyar Pártban” – véli az eseményeket közeliről figyelő követ jelentése.³⁹⁵

A Maniu vezetése alatt megmaradt nemzeti párti csoport is próbálkozott az erdélyi kisebbségek tömbbe való tömörítésével, sőt „Erdély az erdélyieké” jelszó mögött, a magyar párti képviselőkkel folytatott tárgyalásokon első alkalommal kimondatott az erdélyi autonómia szükségessége. A magyar tárgyalófelek azt válaszolták, hogy ez szép

³⁹³ Emlékeztető az 1926. máj. 5-én tartott felekezeti közti konferenciáról. ERELt, 4135/1926.

³⁹⁴ Bethlen és Roth levélváltása, 1926. május elején. BGYH.

³⁹⁵ Villani jelentése Walkó Lajos mb. külügyminiszternek. Bukarest, 1926. ápr. 27. MOL, K64-1926-27a, 238/res. pol. 214-215.

dolog, de ezt egy kisebbségi párt maga nem vállalhatja fel, anélkül hogy ne támadnák érte, ilyen kezdeményezés csak egy többségi párt részéről jöhet.

A kormánypárttal kötött választási egyezmény miatt megegyezés Maniuékkal nem jött létre.³⁹⁶ A támogatottságot nélkülöző, baloldali *Falusi és Városi Dolgozók Blokkja* is óhajtott országos választási megegyezést kötni az OMP-vel.³⁹⁷ Valószínű ezt a tervezetet a pártnál figyelemre sem méltatták. Marosvásárhelyen az *Ellenőr* című lap 1926. április 18-án kelt első lapszámában megjelent hangulatkeltő cikkel a *Székely Kiszgazda Párt* megalakítására hívta fel a figyelmet. A mozgalmat Jeney József volt körjegyző, Lengyel Béla, az *Új Világ* c. lap volt szerkesztője, és Truppel Győző volt katolikus pap indították.³⁹⁸ Az OMP Maros megyei Intéző Bizottságának 1926. április 22-én tartott ülésén viszont megállapították, hogy az említett pártalapítás ellentétes a magyarság érdekeivel, ugyanis az OMP a romániai magyarság minden rétegének érdekeit egyformán képviseli, így a gazdakörök jogainak kielégítését is feladatának tekinti.³⁹⁹ Az OMP képviselő és szenátorjelölése, érthető módon, az erdélyi magyarság köreiben bizonyos fokú izgalmat és elégtelenséget váltott ki. Ennek tulajdonítható a Jeney-féle, a Kós nevéhez fűződő néppárti, valamint a kiszgazdákat vezetni óhajtó Bárdos Péter kezdeményezte mozgalom.

A párt tevékenységével szemben az évek folyamán olykor már hallatszottak **ellenzéki** hangok,⁴⁰⁰ amelyek a pártvezetés tevékenységét és módszerét bírálták. Különösen a kalotaszegi tagozat tagjai óhajtották tisztázni a csúcsai paktum körülményeit. Már a brassói nagygyűlésen kifejezésre jutott, hogy a bánffyhungyadi tagozat nincs megelégedve a központi, arisztokratikus vezetéssel, és képes külön utakat keresni, ha nem tudja a pártban akaratát érvényesíteni. A kalotaszegi tagozat szónokát Deutschek Gézárt Brassóban elhallgattatták, de ők már tavasszal összefoglalták követeléseiket, és annak a párt programjába való felvételét javasolták. Az OMP-ben való maradásukat ettől tették függővé. Az 1925. május 13-án tartott Elnöki Tanácson a főtitkár felolvasta átiratukat, amelyben kérték a pártvezetőséget, hogy a csúcsai paktumot hozza nyilvánosságra, és annak elfogadásáról hívjanak össze rendkívüli nagygyűlést. Az

³⁹⁶ Villani jelentése Walkó Lajos mb. külügyminiszternek. Bukarest, 1926. ápr. 19. MOL, K64-1926-27a, 219/res. pol. 201-202.

³⁹⁷ Rozván Jenő levele a Magyar Párt Elnökségének. Oradea, 1926. ápr. 20. KmÁL, Fond 1283, Fasc. 6, 63.

³⁹⁸ Villani jelentése Walkó Lajos mb. külügyminiszternek. Bukarest, 1926. ápr. 27. MOL, K64-1926-27a, 237/res. pol. 212-213.

³⁹⁹ A Maros megyei tagozat Intéző Bizottsága ülésének jegyzőkönyve. KmÁL, Fond 1283, Fasc. 2/1926, 24-25.

⁴⁰⁰ *Kós* 1925.

Elnöki Tanács megállapította, hogy a paktumban a magyarságnak semmilyen jogáról nem mondtak le, annak létrehozói vállalják érte a felelősséget, és hogy az, Averescu hatalomra jutásával lép életbe, ami ha bekövetkezne, a vezetőség a megállapodást az Intéző Bizottság elé terjesztené.⁴⁰¹

A két tábor közötti feszültség elmérgesedésének jele, hogy Kós lemondott tagozati elnöki tisztségéről, sőt kilépett az OMP-ből. Ő, mint a volt Magyar Néppárt alapítója, régi elveihez ragaszkodott. Ez alapján, állapítja meg a követi jelentés, hogy a két párt egyesült, de „az egyesülés sohasem hozta meg a két különböző elemnek teljes egybeolvadását.”⁴⁰² Az OMP úgy próbálta a mozgalmat leszerelni, hogy a hangadókat ígéretekkel, állásokkal elhallgattatja, és a tagozatot újjászervezi. Ez valóban 1925. nyarán megtörtént, de a kalotaszegi tagozat minden későbbi ellenzéki mozgalom idején jó táptalajnak bizonyult. 1926. áprilisában, a választásokra készülve, Kós, egy küldöttség élén kérte a jelöltek névsorának olyképpen való módosítását, hogy abban mindenféle irányzat és osztály képviselve legyen, valamint a párt vezetőségének átszervezését, utalva a kívánságok nem teljesítésének káros következményeire. Bethlen helyettes elnök az első kérdésre azt válaszolta, hogy a jelöltek listáján már nem lehet változtatni, mert az már beadott, a másodikra meg a legközelebbi nagygyűlést, mint vitafórumot ajánlotta. Mivel úgy tűnt, hogy Kósék a Magyar Néppárt felélesztésére töreksenek, szándékuk leszerelése érdekében, Dózsa Endre javaslatára, a pártvezetőség, az elnök távollétében (de utólagos jóváhagyásával), egységre szólító nyilatkozatot adott ki, Deák Gyula, Gabányi Imre és Gyárfás Elemér aláírásával.⁴⁰³ Akadt még más elégedetlenkedő is a kalotaszegi tagozatban. Bárdos Péter szászfenesi kiskazda, május 2-án Tordán kiskazdagyűlést hívott össze, de érdeklődés és részvétel hiányában a mozgalom magától kimúlt.⁴⁰⁴

A jelölések megtörténtek, azokat véglegesítették. Megindult a kampány, a jelölések körüli vitákról: Arad, Bihar, Háromszék, Maros megyékben, valamint az egyes személyek körül, például Bitay Árpád, Elekes Dénes, Kocsán János, Kotzó Jenő, Sulyok István, Szele Béla, Zima Tibor, Weisz Sándor. A Bihar megyei és nagyváradi tagozat 12 pontban *Választási Kátét* állított össze. Megfogalmazták a szavazók tennivalóit és közölték jelöltjeiket. Képviselőnek Kotzó Jenőt (volt ügyvéd,

⁴⁰¹ *Iratok* 224.

⁴⁰² Villani jelentése Walkó Lajos mb. külügyminiszternek, Sinaia, 1925. okt. 3. MOL, K64-1925-27, 411/res. pol. 2-4.

⁴⁰³ Villani jelentése Walkó Lajos mb. külügyminiszternek. Bukarest, 1926. ápr. 27. MOL, K64-1926-27a, 252/res. pol. 216-219.

⁴⁰⁴ Ua.

szőlőbirtokos) és Weisz Sándort (laptulajdonos), szenátornak Kocsán Jánost (volt táblabíró) jelölték.⁴⁰⁵ Érdekes, hogy épp a három bihari jelölttel szemben fogalmazott meg kifogásokat, emelt óvást Bethlen István, Bethlen Györgynek írt levelében. Tudatja, hogy a levéllel egy időben intézkedett egy millió lej megküldéséről, abban a reményben, hogy tanácsait és feltételeit megszívlelik. Nehezményezte, hogy a jelöltek listáját senki sem tudatta vele, de hallomásból tud olyan jelöltekről, mint „valami Kóczán és Koczó nevű” és Weisz Sándor, akiről köztudomású, hogy lapja „a *Keleti Újság*, a Jászi-tanokkal megfertőzött radikális irányt szolgálja.”⁴⁰⁶ Az „illetékes” hiányolja Toldalaghi Mihály, Czifra Kálmán és Thury Kálmán kimaradását, és a választási kampányban Bernády igénybevételét ajánlotta. A küldött pénzről elszámolást kért, és a Bánffyról szállongó hírekkel kapcsolatosan közölte, hogy ő nem aspirál a párt vezetésére. Biztosan a levél már későn érkezett, a jelölőlistákat a választások előtt 30 nappal be kellett nyújtani, így a párt elnöke nem volt abban a helyzetben, ha akart volna sem, hogy azokon, akkor módosíthasson.

A választásokra készülve olyan eset is adódott, hogy a prefektusok, és más helyi hatalmasságok a választási egyezmény szerinti megállapodást nem tartották tiszteletben (pl. úgy, hogy magyar jelölteket a szavazó listán hátrább próbáltak helyezni, így Bihar, Maros, Szatmár megyékben).⁴⁰⁷ Ezeket a pártvezetőségnek mind helyesbítenni kellett.

E korszak elején a **parlament** csoportot továbbra is az előző korszakban tevékenykedők alkották. Közülük Sándor József képviselő volt a legtevékenyebb, aki tucatnyi alkalommal – „nagy egyedüliségemben”⁴⁰⁸ – szólalt fel, kért, követelt, tiltakozott, hozzászólt, állást foglalt, legtöbbször hiába. Az 1926. május 25-én és 28-án tartott, már prémiumos választási rendszerrel tartott⁴⁰⁹ parlamenti választásokon az OMP vezető grémiumát bejutatta a parlamentbe,⁴¹⁰ akik közül csak néhányan beszéltek románul. A 27 parlamenti tag közül 18 a pártvezetőséghez tartozott (elnök, alelnök, Elnöki Tanács tagja, intézőbizottsági tag, vagy valamelyik megyei tagozat vezetésének tagja). A többi 9 személy (egyetemi tanár, ügyvéd, lelkész, főgondnok), a közügyek terén kifejtett tevékenységéért, szakmai ismereteiért (Balogh Arthur,

⁴⁰⁵ *A Magyar párt Választási Kátéja*. KmÁl, Fond 1283, Fasc. 7, 25.

⁴⁰⁶ Bethlen István levele Bethlen Györgynek. 1926. máj. 4. [Kézírással ráírva: Érkezett V. 11.] BGYH.

⁴⁰⁷ KmÁl, Fond 1283, Fasc. 2/1926, 7-9.

⁴⁰⁸ Sándor József levele Ugron Istvánnak, Kolozsvár, 1925. febr. 23. KmÁl, Fond Ugron, Fasc. 322, 43.

⁴⁰⁹ Az 1926. március 27-i választótörvény alapján a szavazáskor legalább 40%-ot elért párt győzött, ugyanakkor százalékarányban osztozott a többi szavazatokon a 2%-ot elért pártokkal. Így a győztesnek erős parlamenti többsége volt.

⁴¹⁰ *Melléklet 2*. A jelölések költségeit nem tudjuk, ki fizette. Tevékenységükről a fennmaradt jegyzőkönyveket közöltük. *Iratok* 259-287.

Domahidi Elemér, Ignác László, Laár Ferenc, Molnár Kálmán, Parecz Béla, Sebesi János, Tornyai Gyula, Weisz Sándor) kaphatott képviseleti megbízást.

A választások során, a párt másfél évtizedes történetében a magyarság a legnépesebb parlamenti csoportot küldhette a román törvényhozásba. (15 képviselő és 12 szenátor).⁴¹¹ A vezetőségnek gondot okoztak azok a nehézségek, amelyek Szele Béla mandátuma körül felmerültek.⁴¹² Már Szele jelöltsége idején a brassói románság jelezte, hogy megválasztása esetén országos botrányt fog csapni, a *Brassói Lapok* szerkesztőjének a világháború idején írt cikkei miatt. Hiába kérték visszavonulásra, vagy hogy cseréljen valamelyik csíki jelölttel, Szele nem volt hajlandó. Megválasztása után valóban kitört a botrány, ami mind a pártnak, mind a kormánynak kellemetlenné vált, és némiképp megzavarta a kialakult harmóniát.⁴¹³

A magyar parlamenti csoport 1926. június 24-én alakult meg, és a nyári parlamenti szünet idejéig már három értekezletet tartott.⁴¹⁴ Elnökül a párt megbízott elnökét, Bethlen Györgyöt választották, aki a csoport tevékenységét irányította. (Tartalmas, programadó beszédét 1926. július 8-án tartotta a képviselőházban. Javasolta a békés együttélést, és az állam megszilárdítása érdekében is a magyarság sérelmeinek orvoslását).⁴¹⁵ Helyettese Sándor József alelnök lett, akinek kitűnő román nyelvtudása, előző ciklusbeli tapasztalata és a szászok kisebbségi politizálási módszerei nagy segítségül szolgált a nagyszámú „újonc” képviselőnek és szenátornak. A pártiroda vezetője Willer József volt, főtitkári minőségben. Már első alkalommal felvetődött a csoport Bukarestben történő elhelyezésének, valamint a parlamenti klub, és a pártiroda megszervezésének kérdése. Megtörtént a törvényhozók munkabeosztása, és a parlamenti bizottságokba való beosztásuk, ugyanakkor tárgyaltak a politikai munka módszertanáról és a politikai stratégia kérdéseiről.

Magyary Antal, bukaresti magyar követségi tanácsos Budapestre küldött jelentésében nagyon tartalmas, építő ötleteket tartalmazó javaslatokkal szolgált egy bukaresti magyar ház és központ létesítésére vonatkozóan. Szerinte ez kül- és belpolitikai okokból hasznos lenne, segítené a pártvezetést a fővárosban, az ottani 30–40 ezer magyar

⁴¹¹ Bethlen György beleegyezett, hogy a szatmári szenátorságot, kolozsvári képviselőségre cseréljék. Ld. Bethlen távirata Constantin Bucsan miniszter úrnak. Kolozsvár, 1926. V. 3. BGYH. Ugyanakkor Goga belügyminiszternek, és Bucsan kisebbségi miniszternek köszönőlevelet írt a választások tisztaságáért, egyben kiemelte a magyar választók egységét és fegyelmességét. 1926. jún. 1. BGYH.

⁴¹² Szele Béla mandátuma körül heves viták voltak. Végül megsemmisítették azt. *Mikó* 1941. 61-63. Ld. még: *A Magyar* 1926; Szele Béla levele Ugron Istvánnak. In: *Minoritáji* 1996. 149-152.

⁴¹³ Villáni követ jelentése Walkó Lajos mb. külügyminiszternek. Bukarest, 1926. jún. 1. MOL, K64-1926-27a, 281/res. pol. 240-241.

⁴¹⁴ *Iratok* 259-263.

⁴¹⁵ *Bethlen* 1926. 546-551.

számára tagozati székhelyül szolgálna, a ház a kolozsvári központ mellett második központ lehetne, amely alkalmassá válhatna különböző orgánumok (elnök, képviselők, szenátorok, sajtó és jogsegélyiroda) elhelyezésére. Javaslatára erdélyi magyar vezető körökben azon elhatározás érlelődött meg, hogy a segélyirodát feloszlassák és helyette parlamenti irodát, állítsanak fel, amely a párt hivatalos szervét képezné. Ez a segélyiroda által korábban végzett informatív tevékenységet is átvinné. Az iroda felállításának mintájául a szászok, illetve a romániai németek (szászok és svábok) által már felállított hasonló példa is adva volt.⁴¹⁶

A november közepén nyíló ülészakra érkező magyar törvényhozók november 18-án tartották meg értekezletüket. A főtitkár jelentést tehetett az új otthon berendezéséről, és a párt jogvédő irodájának megnyitásáról, remélve, hogy az új otthon a magyarság fővárosi gyülekező helyévé válhat. Willer a *Brassói Dalárda* karnagya volt. Bethlen pártelnök 1926-ban őt kérte fel az alakuló bukaresti iroda vezetésére, és később is biztos mandátumhoz jutó helyet biztosított neki. Ő volt az „Öreg Titoknok”, „Charge d'affaires”, ahogy Bethlennek küldött leveleiben titulálta magát. 12 év alatt közel 300 levelet, tudósítást küldött Bethlennek a főváros politikai „boszorkánykonyhából”, összeszövődésekről és széthúzásokról, kormányalakítási szándékokról és bukásokról, a mindennapi kijárássokról, anyagi gondokról stb.⁴¹⁷ Bethlen elnök bizalmas hívének számított.⁴¹⁸ A főtitkár vezetésével a bukaresti pártiroda különböző alkalmazottakkal (Balázs Mária, Bokor [?], József Lajos, Kiss Árpád, Koppány [?]) a párt fennállása alatt három helyen is működött,⁴¹⁹ nagyságát természetesen befolyásolta a mindenkori képviselők száma. Ha kisebb számú képviselőnek nagynak bizonyult, egyes szobákat a fővárosban tanuló magyar diákoknak adtak ki szálláshelyül. Kapcsolatot tartottak az elnökkel, a kolozsvári központi irodával, egyházakkal, egyesületekkel, a bukaresti magyarsággal, sajtóval/tudósítókkal, Budapesttel stb. Az iroda feladatai között szerepelt az egyének ügyeinek intézése, állás, nyugdíj, nyelvvizsga, iskolaválasztás stb.

⁴¹⁶ Magyary Antal jelentése Walkó Lajos mb. külügyminiszternek. Bukarest, 1925. jún. 5-én, MOL, K64–1925–27, 462/res. pol. 2.

⁴¹⁷ BGYH.

⁴¹⁸ 1943-ban, Willer nyugdíjügye érdekében így nyilatkozott róla: „1918 előtt előbb Kecskeméten, utóbb Lugoson állott közszolgálatban. A román uralom alatt, mint a Magyar Párt bukaresti parlamenti képviselője, és mint a Párt bukaresti parlamenti irodáját vezető főtitkár működött. Így mint legközvetlenebb munkatársam egyikének személyéről, és működéséről pontos ítéletet alkothattam... Willer állandóan a legnagyobb buzgalommal és lelkiismeretességgel állott őrhelyén, és a súlyos, akadályozó körülmények ellenére is viszonylagos sikerrel védte, mondhatnám az összes magyar intézményeket, és sok ezer magyar ember jogos ügyét, és keresett orvoslást a sérelmek özönére.” Bethlen György levele Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszternek, Kolozsvár, 1943. március 25. BGYH.

⁴¹⁹ Bukarest: Poincaré utca [házszám ismeretlen]; Clemenceau utca 11. sz.; Transilvania utca 6. sz.

megoldása. Annak ellenére, hogy javaslatban kimondták, hogy az iroda anyagi érdekű magánügyeket ne vállaljon, a magán és közérdek határainak összemosódása a későbbiekben még sok vitára adott alkalmat a parlamenti csoporton belül. A ciklusban olykor Makkai Sándor református püspök részvételével, valamint Tornyai Gyula szenátor dinamizmusának köszönhetően a csoport a korábnál erősebb munkába kezdett.

Ennek ellenére az Averescu kormány a csúcsai megállapodásban, és annak revíziójában vállalt kötelezettségeit nem váltotta be. Mivel egyes képviselők, akárcsak a választók, becsapottnak érezték magukat, felmerült az ellenzékbe vonulás lehetősége is. A parlament munkálatai során a magyar csoport a paktumban foglalt megállapodásokat szerette volna a valóságba ültetni. Goga belügyminiszter csak ígéretet, a magyar küldöttséget a miniszterelnök vonakodva fogadta, így a magyarok csoportjában is két irányzat – egy mérsékelt és egy radikális – alakult ki. Előbbi a türelmes kivárás talaján állt, a radikálisabb, amelynek szószólója Tornyai ügyvéd, szenátor, a csúcsai paktum felmondásának gondolatáig is eljutott. Év végén már a kormányváltásról is hírek terjengtek, ami a paktumban foglaltak megvalósítását tette egyre inkább kétséges.⁴²⁰ Tehát a parlamenti munka, minden erőfeszítés ellenére, nem hozta meg a kívánt eredményeket, a sérelmek orvoslását, és a kívánságok teljesítését. A parlamenti csoport jelentése Willer főtitkár előterjesztésében vázolta a magyar csoport szélmalomharcát a többségi román parlamenti többség keretei között. „A Magyar Pártban tömörült romániai magyar nemzet azért adta föl elsősorban passzivitását, és azért küldte be képviselőit a román parlamentbe, hogy [...] az előítéletet a román közvéleményben eloszlassa, és meggyőzze a románságot céljainak, törekvéseinek tisztaságáról, érületének barátságos voltáról. A lelki közeledésnek, bizonyos barátságos atmoszférának megteremtése szintén nem volt könnyű feladat, mert politikai és társadalmi tapintattal állandóan résen kellett lenni, nehogy a baráti közeledés gesztusa gyöngeség látszatát keltse. Önérzettel hangsúlyozhatjuk, hogy a magyar parlamenti csoport ezt a kényes feladatot jó eredménnyel oldotta meg.”⁴²¹ 1927-től kezdve, minden parlamenti ciklus végén, általában tavasszal, Willer főtitkár beszámolt az Intéző Bizottságnak végzett munkájukról.

⁴²⁰ *Mi lesz* 1926.

⁴²¹ A parlamenti csoport jelentése Willer József képviselő előterjesztésében. *Iratok* 96-99. (Az idézet a 97. oldalon.)

A Néppárt a választások előtti ígéreteinek teljesítése elmaradt, bár a parlamentben is kezdetben pozitív hozzáállást tapasztaltak.⁴²² Ennek tisztázására Deák Gyula főtítkárr és Bucşan kisebbségi miniszter között 1926. szeptember 17-én négy és fél órás eszmecsere került sor. Bucşan kijelentette, hogy a kormány állja mindazt, amit a csúcsai paktumban, és a kiegészítő egyezményekben vállalt, de teljesítésének akadályát a szakminisztériumok mellett működő *Állandó Tanácsok*-ban (Consiliul Permanent) látja, amelyek liberális többségűek, és akadályozzák a tervezetek kivitelezését. Ezen ügy próbálnak változtatni, hogy a tanácsok létszámát 11-re emelnék, így kormánytöbbséget biztosítanak. Deák Gyula a tárgyalásokból azt vonta le, hogy „a kormány ígéreteiben bőkezű, de az ígérek bevalóságát a román pártok és érdekek által diktált helyzettől teszik függővé.”⁴²³

Bethlen helyettes elnök szeptember 23-án Bucşannal, és 24-én Gogával folytatott beszélgetésében hangsúlyozta a magyarság növekvő elégedetlenségét, és néhány kérelmet átbeszélte annak teljesítése reményében, de mindketten csak a nehézségekre hivatkoztak, és magyarázatokkal szolgáltak. Bethlen remélte, hogy az október 10-i OMP nagygyűlést megelőzően néhány kívánságuk teljesíthető lesz, de arra sem került sor.⁴²⁴ A következő hónapban, október 19-20-án Bethlen, Willer kíséretében az államsegély ügyében néhány miniszternél eljárt, és nyomatékkal előadta, hogy a megállapodásokban beígért engedmények további halogatása, vagy azok elmaradása nem maradhat következmények nélkül.⁴²⁵

1926. november 25-én két emlékeztetőt adtak át a miniszterelnöknek is. Az egyik az iskolai államsegélyre vonatkozott, hisz ígéret volt arra, hogy 1926-ban az állami többletbevételből, míg 1927-ben a költségvetésből fognak a magyar felekezeti iskolák államsegélyt kapni. A másik felsorolt jó néhány sérelmet, emlékeztetik Averescut megállapodásaikra, és a kormány ígéreteiben bízva remélik és elvárják azok teljesítését.⁴²⁶ A kormányfő maga is csak folyamatosan ígéretet, anélkül, hogy bármit is meg tudott volna valósítani. 1936-ban, amikor Averescu a bukaresti *Indreptarea c.* lapban, cikksorozatban emlékezett meg a román-olasz szerződés megkötésének tízedik

⁴²² Willer 1926b.

⁴²³ Villáni követ jelentése Walkó Lajos mb. külügyminiszternek. Bukarest, 1926. szept. 20. MOL, K64-1926-27a, 457/res. pol. 308.

⁴²⁴ Emlékeztető feljegyzés gróf Bethlen György, a Magyar Párt helyettes elnökének Bukarestben, 1926. szept. 23-án és 24-én Goga és Bucşan miniszterekkel folytatott politikai megbeszéléseiről. BGYH.

⁴²⁵ Emlékeztető feljegyzés dr. gróf Bethlen György pártelnök, és dr. Willer József parlamenti főtítkárr kíséretében okt. 19-21-én, Bukarestben folytatott megbeszéléseiről. BGYH.

⁴²⁶ A két emlékirat átadásáról az elnök beszámol: *Iratok* 268. Szövegüket ld. *Miniszterelnök Úr!* és *Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!* BGYH.

évfordulójáról, említést tett a romániai magyarsággal kötött szerződéseire, és egyben sajnálatosnak tartotta annak elgáncsolását. Talán ekkor mondott ki igazat: „Szerencsétlenségemre a paktum nem volt tartós, mert nálunk a megszokott politikai intrika nyomban és biztosan olyan éket vert, amely ártalmára vált az országnak.”⁴²⁷

Az Averescu vezette néppárti kormányt az OMP kívülről, támogatta, remélve a megkötött egyezségek betartását. Leginkább a többször beígért államsegély megadását várták, még ha jogosan kevesellték is annak összegét, 1926. novemberében.⁴²⁸ Később, a Magyar Párt értesülése szerint a minisztérium döntött az 1927. évre szóló államsegély kiutalásáról, míg végrehajtását a kormányfő hatáskörébe utalta. Ez 30 millió lejt állapított meg a magyar felekezeti iskolák részére. Azt is közölték, hogy ha a kormánynak lehetősége lesz, 15 millió lejt fog még adni az iskoláknak. Ennek alapján a felekezeti közti értekezlet az elveket egyeztetette a szétosztást illetően.⁴²⁹ Az iskolák, tanerők, és osztályok száma alapján állapotok meg az összeg százalékos arányában. Ennek alapján az Erdélyi r. kat. Státust 33%, a Temesvári r. kat. Státust 5%, a Nagyváradi r. kat. Státust 6%, a Szatmári r. kat. Státust 5%, az Erdélyi ref. egyházkerületet 34%, a Királyhágó melléki ref. egyházkerületet 11%, az unitárius egyházkerületet 4%, a magyar lutheránus egyházat 2% illetve meg a várható államsegélyből. Az *Ellenzék* a következő arányokról értesült: katolikusok 45%, reformátusok 45%, unitáriusok 8%, lutheránusok 2%.⁴³⁰ A magyar várakozások ellenére ez az összeg azonban sohasem került kifizetésre.

1927. április 24-30-a között a néppárti kormányzat népszavazást rendelt el, bevezetve az „originea etnică” (etnikai eredet) kifejezést, amely csak a kisebbségek megosztottságához járult hozzá, ugyanis „egy rovatba kívánja az etnikai eredetet és a születés szerinti nemzetiséget.”⁴³¹ Amikor az OMP kezdeményezte a nemzetiségi kataszter összeállítását, a belügyminisztérium, hatósági illetékességre való hivatkozással leállította azt, a résztvevőket pedig megfenyegette. Így a magyarság romániai lélekszáma továbbra is csak becslésekre alapulhatott. Az országos választások technikai előkészítésével kapcsolatosan a magyar követjelentés is kiemeli: „Igen kár, hogy a romániai magyar kisebbségnek még nincs nemzetiségi katasztere, mert e nélkül nagyon

⁴²⁷ *A csucsai* 1936.

⁴²⁸ *Jakabffy* 1926e.

⁴²⁹ Jegyzőkönyv a felekezeti közti értekezlet 1927. ápr. 9-én, Kolozsváron tartott üléséről. ERELt, 3851/1927.

⁴³⁰ Jegyzőkönyv a felekezeti közti értekezlet 1927. ápr. 28-án, Kolozsváron tartott üléséről. ERELt, 4914/1927. *Megszavazták* 1927.

⁴³¹ *Originea etnică* 1927. Sándor József szenátusi beszédeiben a népszámlálási visszaéléseket két alkalommal is szóvá teszi. *Iratok* 385.

nehéz a szavazatjogosultak lajstromából önkényesen kihagyottak számát ellenőrizni, illetve kimutatni.⁴³²

Mint utóbb kiderült, a kormány kultuszminisztere, Vasile Goldiș 1927. május 10-én, kormánya támogatásával, de teljes titokban, és minden ünnepélyesség nélkül írta alá Ferdinánd király nevében a konkordátumot a Vatikánnal. Elsősorban az ortodoxok támadásainak leszerelése miatt tartották titokban, és még sajtóközleményt sem adtak ki róla. Amikor a megállapodás kitudódott, és a támadások Goldiș ellen irányultak, ő védekező iratában közzétette a konkordátum szövegét, és igyekezett megnyugtatni az ortodoxokat, hogy mindent megtett a román érdekek megvédésére.⁴³³ Ugyanezt mondta Gyárfás is a magyar érdekek védelméről, miután vita bontakozott ki a konkordátum körül.⁴³⁴ Bár a konkordátum körül élénk magyar diplomáciai tevékenység is szerepet játszott, a Goldiș által közzétette szövegben voltak olyan részletek, amelyek a magyar katolikusokat elkeserítették.

A Magyar Párt kezdetben évente tervezett nagygyűléseit a korszakban kétévente tartotta (Kolozsvár, 1922; Brassó, 1924), a következő esedékest, **Gyergyószentmiklóson**, 1926. október 10-én. Annak tárgysorozata kiterjedt az előterjesztésekre, az Intéző Bizottság jelentésére, szervezeti szabályzat módosítása, választásokra és indítványokra.⁴³⁵

A párt elnöksége, a folyamatban levő ellenzéki mozgalmak ellenére sima lefolyást remélt. Bethlen megbízott elnök megválasztását biztosra vették, Ugront díszelnöknek, vagy elnöki tanácstagnak tervezték megválasztani, míg a Grandpierre távozásával megüresedett, és ideiglenesen Várady által betöltött ügyvezető alelnöki helyre Inczedy-Joksmann Ödönt jelölték. A nagygyűlés – a belső ellenzék vezére, Krenner Miklós feszült várakozással várt, de végül is pozitív kicsengésű beszéde ellenére – békésen zajlott, megválasztották a jelölteket, és az Intéző Bizottságba beválasztottak reformistákat is.⁴³⁶

⁴³² Villani jelentése Walkó Lajos mb. külügyminiszternek, Sinaia, 1925. aug. 21. MOL, K 64-1925-27, 305/res. pol.

⁴³³ Goldiș 1928.

⁴³⁴ Pál 1928a; Gyárfás 1928; Pál 1928b.

⁴³⁵ Villáni követ jelentése Walkó Lajos mb. külügyminiszternek. Bukarest, 1926. szept. 20. MOL, K64-1926-27a, 457/res. pol. 302-306.

⁴³⁶ A gyergyói nagygyűlésen, mivel elhatározták a magyarság kataszterének elkészítését, a vidéki tagozatok egy része hozzákezdett a gyakorlati kivitelhez, és megállapították az összeíró lapok kérdéseit. Több fővárosi lap arra hivatkozott, hogy statisztikai adatgyűjtés csak a közigazgatási hatóságok hatáskörébe tartozik. Ezért a belügyminisztérium vizsgálatot rendelt el, és a pártirodába kiküldött rendőr felügyelő 1927. március elején lefoglalta a gyergyói nagygyűlés jegyzőkönyvét is. Ld. *A kisebbségi*

A gyergyószentmiklósi nagygyűlés előtt, 1926. október 9-én összeült a gazdasági szakosztály, hogy nyilvános ülésen vitassa meg a kisebbségi magyarság gazdasági sérelmeit és kívánságait. Az ott elhangzott előadásokat és hozzászólásokat kötetbe szerkesztve kiadták (szerzők: Molnár Imre, Török Bálint, Cs. Lázár László, dr. Szász Ferenc, dr. Nagy Endre, Orbán Balázs, Bárdos Péter, dr. Ferencz József, dr. László Dezső, dr. Kotzó Jenő, Sz. Szakáts Péter, Szabó Károly, Szabó Béni, Csiszár Lajos, Részeg Viktor, dr. Lakatos Sándor, Gyárfás Elemér, dr. Róth Hugó).⁴³⁷

A **tagozatok** megszervezése a korszakban felgyorsult, és számuk megsokasodott. A korábban tiltott, határmenti övezetben is lehetségessé vált a szervezkedés, főképp az 1925-ös helyhatósági választások után, valamint az Averescu kormány alatti nyugodtabb időszakban. Ekkor alakult meg többek között a szatmárnémeti városi, a Bihar megyei és nagyváradi,⁴³⁸ 1926. októberében a Szatmár megyei,⁴³⁹ és legutóbb az aradi tagozat 1926. február végén, ahol addig a Magyar Pártot az „öreg kuruc,” id. Barabás Béla képviselte.⁴⁴⁰

Ebben az időszakban, szerveződött a román főváros 30 – 40 ezer lélekszámú magyarsága is, ahol szintén felvetődött egy párttagozat megalakítása. Bár az ottani magyarság tapasztalatai alapján kevésbé bízott a román kormányban, Bethlen György szorgalmazására, 1926. május 16-án, kb. 350 magyar tag jelenlétében, kimondták a Magyar Párt bukaresti tagozatának megalakulását, ahol megválasztották a tagozat vezetését: Buna Márton volt konzuli irodaigazgatót elnöknek, Kányádi Béla ref. lelkészt és tanítót, Szabó István fakereskedőt, a Magyar Társulat elnökét és Nagy Sándor ref. lelkészt alelnököknek, valamint 50 tagú Intéző Bizottságot. Az elnök tervei szerint a főváros magyarságát kerületenként szándékoztak megszervezni. Ugyanakkor a

⁴³⁷ *Gazdasági* 1926.

⁴³⁸ „A Bihar megyei és nagyváradi tagozat már megalakulásakor, a helyi viszonyok tekintetbe vételével az egész Bihar megye és Nagyvárad városa magyar lakosságára kiterjedően akként szerveztük meg, hogy tagozatunk területe az új választójogi törvény alkotta Bihar megyei választókerület területével teljesen azonos. Tagozatunk tisztkara, Intéző Bizottsága és nagyválasztmányja is ennek megfelelően a Nagyvárad városi és Bihar megyei lakosság egymás közti arányos képviseltetésével állítatott össze.” OMP Bihar megyei és nagyváradi tagozata az OMP Elnökségének, Nagyvárad, 1926. ápr. 8. KmÁL, Fond 1283, Fasc. 6. 12.

⁴³⁹ *A Magyar Kisebbség* c. folyóirat, amely *Dokumentumok* rovatában olykor közli a tagozatok vezetőségét, megjegyzi, hogy egyes román közéleti férfiak, és a román sajtó egy része időnként még mindig szükségesnek véli a Magyar Pártot, osztálypártnak, vagy mint mondják a *Mágnások Pártjára*-nak minősíteni. Ezért tartják fontosnak a tagozatok vezetőinek név- és foglalkozás szerinti leközlését, ami bizonyítja, hogy a Magyar Párt az egész romániai magyarság képviselője. Ld. *Magyar Kisebbség*, 1926. 1. sz. 33.

⁴⁴⁰ *Kovács* 1926.

regáti (ó-romániai) városok magyarsága is a bukaresti tagozathoz tartozott.⁴⁴¹ Az Averescu kormány képviselője kijelentette, hogy a fővárosi magyar iskolák kérdését is a kormány jóakarattal fogja kezelni.⁴⁴² Egy későbbi követi jelentés arról tájékoztat, hogy a főváros magyarságának egy része, akik főképp Tőkés Ernő ref. esperes befolyása alatt álltak, nem voltak megelégedve az alakuló közgyűlésen választott elnökséggel, ezért külön szervezetbe akartak csoportosulni. Tőkés erős propagandisztikus tevékenységet indított a bukaresti tagozat vezetősége ellen, amelynek következtében híveivel június 9-én összejöttek, és megalakították a Magyar Párt bukaresti „belvárosi” tagozatát, arra való hivatkozással, hogy a május 16-i összejövetelre csak a külvárosok magyarsága kapott meghívót. Az új tagozat elnöke Horváth, bárániai róm. kat. káplán lett, de a jelentés szerint ő gyenge ember lévén, a vezetést minden bizonnyal Tőkés tiszteletes fogja gyakorolni. Mindez persze fokozta az esperessel szemben fennálló ellenszenvet, amit Bethlen, megbízott pártelnök a parlamenti iroda felállításával szándékozott ellensúlyozni, amely a fővárosi tagozatokat felügyelte.⁴⁴³

Ebben az időszakban megindult a községi tagozatok szervezése is, tehát a pártszervezés lement megyei, törvényhatósági városi, járási szervezés után községi szintre is, amelyre Ugron elnök lemondó levele is hivatkozott: „...a községek szerinti szervezkedés is megindult, és igen sok helyt szép eredményeket ért el.”⁴⁴⁴ Ugyanakkor – mintegy érdekességként – megalakult Nagyváradon (itt Gulácsy Irén írnő fejtett ki tevékenységet a szervezés terén)⁴⁴⁵ és Aradon⁴⁴⁶ az OMP női tagozata is. Egy 1927-es összesítés 59 tagozatot jegyzett,⁴⁴⁷ míg egy későbbi összefoglalja a megyei és törvényhatósági városok tagozatait, vezetőségükkel együtt.⁴⁴⁸ A tagozatok, tevékenységükről általában „rendes évi jelentéseket”⁴⁴⁹ készítettek, és tájékoztatásul beküldték a központnak.⁴⁵⁰

⁴⁴¹ Jegyzőkönyv az OMP regáti és bukaresti tagozatának központi intéző bizottsági üléséről, Bukarest, 1927. jún. 10. KmÁL, Fond 1283, Fasc. 1, 156-160.

⁴⁴² Villáni követ jelentése Walkó Lajos mb. külügyminiszternek. Bukarest, 1926. jún. 1. MOL, K64-1926-27a, 284/res. pol. 244-245.

⁴⁴³ Villáni követ jelentése Walkó Lajos mb. külügyminiszternek. Bukarest, 1926. jún. 1. MOL, K64-1926-27a, 301/res. pol. 248-249.

⁴⁴⁴ Ugron István lemondó levele. Közölte *Jakabffy* 1926d; Ld. még: Nyárádszeredai jelentés a környező községek, valamint a csiki falvak megszervezéséről. *Iratok* 244.

⁴⁴⁵ *Megalakult* 1926. Pálffyiné Gulácsy Irén írnő a *Magyar Kisebbségben* 1924-től megjelent írásaiban tárgyalta a kisebbségi nőegyletek szövetségének megalakulását.

⁴⁴⁶ *Az aradi* 1927.

⁴⁴⁷ *Kimutatás* 1927. 152-153.

⁴⁴⁸ *Erdélyi* 1931, 26-31.

⁴⁴⁹ A bányászati tagozat jelentése, KmÁL, Fond 1283, Fasc. 2/1930, 968-971.

⁴⁵⁰ A Maros-Torda megyei tagozat 1922-1933 közötti időszak történetéről már szakdolgozat is készült. *Szőcs* 2002. 34.

Az **ellenzéki mozgalmak** közül a legjelentősebbnek a Krenner vezette reformmozgalom bizonyult, 1926-1927-ben. A reformcsoportba tömörültek elégedetlenek voltak az arisztokratikus vezetéssel, demokratizálni akarták azt a szélesebb körű társadalmi rétegek bevonásával, továbbá közeledést óhajtottak a román politikához, és azzal jobb együttműködést.⁴⁵¹ Az elégedetlenkedők táborának lökést adott Bánffy Miklós gróf Erdélybe való hazatelepedése is. Az elégedetlenkedők csoportja így 1926. őszére mozgalommá terebélyesedett, és mind a párton belül, mind azon kívül sok vitára adott alkalmat. A helyi, aradi vezetők – Barabás Béla, Baross Lajos, Justh János, Karácsonyi Sándor, Kintzig János, Korossy György, Parecz Béla, Takácsy Miklós, Zima Tibor – mellett Krenner Miklós, a szélről figyelte, szemlélte az erdélyi politikai helyzetet (innen a *Spectator* – néző, szemlélő – írói név, amely ismertté vált belső Erdélyben is). Ő maga az *Ellenzék* című kolozsvári lapnak Aradról küldött írásaiban többször kiállt a kisebbségi jogvédelem mellett.⁴⁵² A fentről jövő pártszervezéssel szemben az alulról jövő szerveződés híve volt, aminek gyakran hangot is adott.⁴⁵³

A személyes elégedetlenségét a magyar kisebbségi politikai elittel szemben helyi és országos ügyek váltották ki. Zima Tibor, korábbi parlamenti képviselő jelölését az 1926. májusára hirdetett választásokra a pártközpont nem támogatta, ami szűkebb pátriájában, Aradon elégedetlenséget váltott ki. Ellenfele, Parecz Béla ügyvéd érdekcsoportja, a városi tanácsosok kiválasztásánál a maguk javára is sakkjátékot folytatott, ugyanis a liberálisokkal kötött helyhatósági megállapodás alapján a városi tanácsában a 24 tag közül 16 magyar és 8 román volt. Amikor az elégedetlenség már forni kezdett, a megbízott pártelnök Kintzig Jánost, a jelölések elleni mozgalom csillapítására és ellensúlyozására kérte.⁴⁵⁴ Krenner ugyanakkor Ugron pártelnök tettét – a csúcsai paktum felmondását – ostoba politikának tartotta akkor, amikor Averescu kormányzása előrelátható volt. Magyar hibának tartotta dr. Róth Hugónak, Ugron ügyvédjének tulajdonított felületes alapszabály-tervezetét is. A románsággal szemben hatékonyabb politikai vonalvezetést, és a párt demokratikus átszervezését szerette volna elérni.⁴⁵⁵

⁴⁵¹ György 1995. 9-23.

⁴⁵² Cikkei miatt az aradi, 1920-1921-ben megjelenő *Rendkívüli Újság*-ot többször betiltották, végül ellehetetlenítették és megszűnt. A „Kisebbségi Magyar Városkönyvek” sorozatban ő írt városáról. Lásd: *Spectator* 1937.

⁴⁵³ *Spectator* 1924a, *Spectator* 1924b.

⁴⁵⁴ Bethlen György gróf dr. levele Kintzig Jánosnak, Kolozsvár, 1926. ápr. 29. BGYH.

⁴⁵⁵ Krenner visszaemlékezései hagyatékában. OSZK. Kézirattár.

A fenti közéleti kérdések mellett 1926. tavaszán Krennert a Magyarországra való áttelepedés is foglalkoztatta. Aggodalmairól, szándékairól Kecskeméthy István református teológiai tanár Krennernek írt leveleiből tudhatunk.⁴⁵⁶ 1926. júniusában – Kecskeméthy június 7-én és 29-én írt levelei keltezése közötti időszakban – mindketten Budapesten jártak, és ott is tárgyalták a témát. Krenner áttelepedési szándékát bizonyosan nem koronázta siker, ugyanis „pesti kudarcról” írt Kecskeméthynek, aki viszont júliusban írt leveleiben gratulált a helybenmaradás mellett való döntéséhez, és gyakorlati, taktikai tanácsokat fogalmazott meg Krenner számára egy ellenzéki mozgalom elindítására.⁴⁵⁷ Arról írt, hogy levelek írásával kezdené a tömörülés toborzását, azért, hogy érdemes emberekkel kerüljön levélbeli összeköttetésbe. A címzetteknek írt szöveg nem kritizálna, csak véleményt kérne a vázolt, elégedetlenséget kiváltó politikai helyzet megoldására vonatkozólag. Mindezt addig kellene folytatni, amíg minden vidéken egy sejtrendszer alakulna ki, amely „csiraképes”, és amelyet az események lendülete már vinne előre. Ugyanakkor, mint leendő szövetségest, tucatnyi személyt ajánlott Krenner figyelmébe, akiknek levelet írhatna.⁴⁵⁸ Egyben mindenkitől kérte ajánlatot, hogy ők kiket javasolnak, még kiknek küldhetné meg azonos tartalmú levelét. Hangulatkeltés céljából Kecskeméthy elengedhetetlennek tartotta egy sajtótermék megindítását is: „...ha sikerül neked a polgári alapon haladó, egyben nemzeti és kisebbségi gondolat hirdetői és hívői számára lapot teremteni, mely megélhetésedet és közéleti állásodat is alátámasztja, úgy kétségtelenül a közhasznára elégitetted ki privát érdekeidet.”⁴⁵⁹

A felgyülemlett elégedetlenség és a bátorítás cselekvésre sarkallta Krennert. Írt egy körlevelet, amelyben vázolta az elégedetlenség okait, és a megoldásra összefogást sürgetett. A levelek írásához az *Erdélyi Hírlap*⁴⁶⁰ írógépét, levélpapírosát és borítékát használta, ami később a lapot támadások célpontjává tette. Három ízben - aug. 7-én, 10-én és 16-án - Erdély kb. félszáz személyiségéhez írt. „Néhány írónak, és irodalmilag pallérozott politikusnak küldtem őket”⁴⁶¹ vallotta ő maga. A körlevelekre több tucatnyi válasz érkezett – azok egy részét ő maga megsemmisítette, mert íróik azt kérték tőle –

⁴⁵⁶ Kecskeméthy István levele Krenner Miklósnak, 1926. június 7. és 1926. június 29. KMH, MOL P. 2043. 11. cs.

⁴⁵⁷ Kecskeméthy István levelei Krenner Miklóshoz, 1926. júl. 10. és 1926. júl. 24. Ua.

⁴⁵⁸ Kecskeméthy hivatkozik Krenner szervezési elképzeléseire is. Ua.

⁴⁵⁹ Kecskeméthy 1926. júl. 14-én írt levele. Ua.

⁴⁶⁰ *Monoki* 1940.

⁴⁶¹ A levél szövege megjelent: Kedves jó Uram! *Molter* 1995, 275-276. *Krenner* 1995. Az idézetet ld. Krenner Miklós válaszelevelében Molter Károlynak, Arad, 1926. aug. 15-én. *Molter* 1995, 275.

ezekből ma kb. 20 ismeretes.⁴⁶² Bernády és Jakabffy nem válaszolt (utóbbi éppen útban volt Genfben), pedig éppen egyiküket szerette volna Krenner a mozgalom élére megnyerni.

Kós, ugyanebben az időszakban, korábbi néppárti sikertelen kísérletezése után, szintén mozgalmat kezdeményezett. Erre bizonyosan indítást kapott a nemrégiben Erdélybe visszatelepült Bánffytól, akivel a júliusi marosvécsi helikoni találkozón (1926. július) is beszélhettek.⁴⁶³ Kós miután Kalotaszegen szervezkedett,⁴⁶⁴ Biharban keresett szövetségeseket, majd augusztus második felében néhány kalotaszegi politikussal Aradra ment, ahol a Kereskedelmi és Iparkamara székházában tanácskozott az ottan szervezkedő személyekkel. Hosszas megbeszélés során elhatározták a mozgalom kiszélesítését, új tagok bevonásával mindannyian egyetértettek, de már kezdetben jelentkeztek nézetkülönbségek is. Az aradiak reálpolitikusabbnak tündek, míg Kós hosszas beszédében erdélyi regényes eszméket hirdetett.⁴⁶⁵

A körlevelek nyomán Erdélyben mozgolódás támadt, Krenner cselekedetének, a közös ellenzéki szervezkedésnek híre ment.⁴⁶⁶ Megszólalt a kritikai hang is, Szász Endre a *Keleti Újság* szerkesztője⁴⁶⁷ adott hírt a mozgolódásról, és bírálta a külön úton tévelygőket. Cikkére Krenner válaszolt, összefoglalta elégedetlenségének okait, és addigi cselekedeteit.⁴⁶⁸ Az írásokat olvasva Tessitori Nóra, a népszerű hivatásos előadó-művésznő írt neki békítő szándékkal baráti levelet, elfogadható magyarázattal szolgálva Szász cikkének megírására. Szerinte Szász cikke Krenner melletti kiállítás „a hamu alatt égő tűznek a lángra lobbantásáért...”, és úgy látja, hogy a kalotaszegiekből akarja kiugrasztani szándékukat, mert Kósékból igazán nehezen lehet kiszedni szándékukat. Szász azt akarja megtudni, hogy „*ugyanazt* akarnak-e, mint Krennerék, és ha igen, vagy ha nem, *mi az, amit akarnak?*”⁴⁶⁹

Szeptember 11-én Krenner a nyilvánossághoz fordult *Igen Tisztelt Szerkesztő Úr!* című nyílt levelével, megküldve levelét közlésre több lap szerkesztőségének.⁴⁷⁰ Ebben

⁴⁶² A részletekről beszámol Krenner 1951-ben kelt visszaemlékezésében. KMH, OSZK, Kézirattár. A levelek fele itt, fele a MOL-ban található.

⁴⁶³ Ezen tényre Kós maga is utalt: „amint Bánffy grófnak ígéretet tettem” Ld. Kós Károly levele Krenner Miklósnak, Sztána, 1926. szept. 28. KMH, OSZK, Kézirattár. Ld. még Kós Károly „tájékoztató politikai akcióját” *Kós* 1971. 1510.

⁴⁶⁴ Az ellenzékiek 1926. augusztus közepén Bánffyhunyadon gyűlést tartottak.

⁴⁶⁵ Krenner Miklós visszaemlékezése. KMH, OSZK. Kézirattár.

⁴⁶⁶ *Spectator* 1926a, *Spectator* 1926b.

⁴⁶⁷ *Respectator*

⁴⁶⁸ *Spectator* 1926c.

⁴⁶⁹ Tessitori Nóra levele Krenner Miklóshoz, Gyimesbükk, 1926. szept. 5. KMH, MOL, P. 2043. 11. cs.

⁴⁷⁰ A levelet szeptember közepén több lap leköszölte, pl. *Ellenzék*, 1926. szept. 22. 10. Újraközölve: *Az erdélyi út*. 122-123.

vázolta az eseményeket, és egyben programot adott; a Magyar Párt demokratikus átalakítását tartja szükségesnek a közelgő, Gyergyószentmiklóstra tervezett nagygyűlés előtt. Elvbarátaival egy tágabb értekezlet megtartását tervezték, ahol a tennivalók összegzését tartották fontosnak.⁴⁷¹ A kolozsvári értekezletre való meghívás szeptember 19-én kilenc személy aláírásával fogalmazódott: „Meg kellene állapítanunk azokat az okokat, melyek mai vigasztalan és kilátástalan helyzetünket elsősorban és tőlünk függetlenül okozták, és keresnünk kell azokat a módokat, amelyek által életsorsunk minden élő és meglévő erőink valóságos egyesítésével és munkába állításával a bizonytalanságokból kiemeljük, és a magunk haladását biztosabb úton határozott célkitűzéssel munkálhatjuk és biztosíthatjuk.”⁴⁷²

Az értekezletre Krenner külön cikket írt, amelyben magyarázza az „elégedetlenek tanácskozásának” formáját.⁴⁷³ A szervezők 70 meghívót küldtek ki Kézdivásárhelytől Szatmárig, Temesvártól Gyergyószentmiklósig. A meghívottaknak nagyrészt polgári vagy szellemi foglalkozásuk volt.⁴⁷⁴ A kolozsvári New-York szállodában szeptember 26-án este 8 órakor megtartott tanácskozáson 42 személy vett részt, míg 7 személy írásban csatlakozott hozzájuk. A résztvevők a „Magyar Párt politikáját aggodalmas bírálatban részesítik” és emlékirattal fordultak a párt elnökségéhez, amelyben kívánságaikat fogalmazták meg. Egyben esetleges megbeszélésekre öttagú tárgyalóbizottságot neveztek ki Kecskeméthy István, Krenner Miklós, Tabéry Géza, Toldalaghi Mihály és Weisz Sándor személyében.⁴⁷⁵

Az emlékiratot szeptember 27-én eljuttatták a párt elnökének, és azzal az Elnöki Tanács október 2-án tartott ülésén foglalkozott. Alapjaiban elutasította azt, és az éppen esedékes gyergyószentmiklósi nagygyűlés elé utalta a reformerek emlékiratát.⁴⁷⁶ Krenner újságcikkben szólt hozzá az Elnöki Tanács határozatához, hiányolta a pártpolitika bölcsességét, azzal vádolta, hogy nem hajlandó érdemben tárgyalni a reformokról, azokat mellékútra tereli, és levonta azt a következtetést, hogy a két tábor szeptember 26-a óta inkább távolodott egymástól, mintsem közeledett.⁴⁷⁷

⁴⁷¹ Kós Károly levele Krenner Miklósnak, Sztána, 1926. szept. 13. KMH, OSZK, Kézirattár.

⁴⁷² Kós Károly levele Molter Károlynak, 1926. szept. 19. *Molter* 1995. 279.

⁴⁷³ *Spectator* 1926d.

⁴⁷⁴ A kolozsvári értekezlet meghívottjai. KMH, OSZK, Kézirattár. Közölve: *Magyar Kisebbség*, 2003. 1. sz. 126-127.

⁴⁷⁵ A Magyar Párt igen tisztelt Elnökségének. KMH, OSZK, Kézirattár. Közölve: *Magyar Kisebbség*, 2003. 1. sz. 128-131.

⁴⁷⁶ Az Elnöki Tanács kommunikéje az emlékiratról. KMH, OSZK, Kézirattár. Közölve: *Magyar Kisebbség*, 2003. 1. sz. 132-133.

⁴⁷⁷ *Spectator* 1926e.

A pártvezetőség, amely a választási egyezmény eredményeképpen 1926. nyarán a kormányra jutott Néppártot támogatta, tőle várta a magyar sérelmek orvoslását. A maradinak tartott pártvezetéssel szemben Krenner a polgári elemeket, a szellemi foglalkozásúakat szólította meg. A kolozsvári értekezlet meghívottjai között tucatnyi foglalkozású szerepelt, minden társadalmi rétegből (a meghívó tartalmazta a nevet, lakhelyet, valamint a foglalkozást is). Volt köztük olyan is, mint Kós, aki már kilépett a pártból, ezért a csoportot olykor disszidenseknek nevezték. Krenner nem akart pártszakadást, hanem a párt belső reformját szerette volna elérni. Persze, a különféle érdekek az ellenzékiek közt is különböző irányzatok kialakulásához vezetett.

Mivel a csoport nagy része nem óhajtott pártszakadást, a gyergyószentmiklósi nagygyűlésen megválasztott elnöknek, Bethlen grófnak viszonylag könnyű volt a párt egységének megőrzése jelszavával az elégedetlenkedők táborát leszerelni.⁴⁷⁸ Ilyen körülmények között kezdődött a Magyar Párt gyergyószentmiklósi nagygyűlése, amelyet lázas kíváncsiság előzött meg, és sokan a pártegyeséget féltették, pártszakadástól tartottak.⁴⁷⁹ A gyűlésen Krenner, nagy várakozás közepette, kitűnő szónoki tehetségének köszönhetően sikeres beszédet mondott, amelyben kifejtette, hogy a párt szervezete nem elég erős, be kell vonni minden demokratikus erőt, és megteremteni egy igazi, minden társadalmi réteget magába foglaló, és minden erőt felhasználni tudó pártszervezetet.⁴⁸⁰ Az egység szellemében a vezetőséget újraválasztották, a párt megválasztott elnöke Bethlen lett, míg az Intéző Bizottságba bekerült néhány személy a Krenner-csoportból is (néhány iparost és földművest is beválasztottak, akik a későbbiekben a kolozsvári gyűlésekre pénzhiány miatt nem utaztak el).

A Krenner csoport a nagygyűlés után nevezte magát reform-csoportnak, akik az új szervezeti szabályzat kidolgozásában szerettek volna részt vállalni, reformelképzeléseiket itt szerették volna a gyakorlatba ültetni. Az ünnepélyes, békés megegyezés nem csillapította a kedélyeket, a radikálisabb elemek elfogadták Krenner vezérségét, de nem elégedtek meg az ellenzéki mozgalom addigi eredményeivel. A volt disszidensek készen álltak a pártbontásra is, eszméik terjesztéséhez pedig külön sajtóorgánumot is akartak.⁴⁸¹

A nagygyűlés utáni egy hónap eredményét és eredménytelenségét számba veendő, a bihari csoport képviselőjében Tabéry Géza, Telegdy József mezőtelegdi birtokos házába

⁴⁷⁸ A reformcsoporthoz való viszonyáról: *Mikó* 1941, 68-69.

⁴⁷⁹ *Jakabffy* 1926.

⁴⁸⁰ *Krenner* 1926c.

⁴⁸¹ Kós Károly levele Molter Károlynak, Kolozsvár, 1926. nov. 8. *Molter* 1995. 288-293.

értekezletre hívta a csoportot.⁴⁸² Elképzelései között szerepelt a mozgalom kiszélesítése, a szélesebb néprétegek és neves személyiségek bevonása, a szervezeti szabályzat demokratikus átdolgozása, a román néppel békésebb együttélés kialakítása. A készítendő szervezeti szabályzat alapelvei a következők lennének: általános irányelvek érvényre juttatása demokrata szellemben, gazdasági, kulturális, felekezeti intézmények bekapcsolása a pártéletbe, a vezetőség és a vezető testületek alulról felfelé, a tagozatokon keresztül alakíttassanak ki, az új szervezeti szabályzat alapján legyen általános tisztújítás, a képviselőjelöltek ismerjék a román nyelvet. A november 14-én tartott értekezletről maga Kós is részletesen beszámolt: „Ott voltak: Telegdy József (Királyhágóntúli ref. főgondnok), Toldalaghi Mihály, Ugron András, Krenner, Zima Tibor (Arad), Kun Richárd (Temesvár), Tabéry Géza, Czeglédy M. (Várad), Tarnóczy esperes (Bihar), Weisz Sándor (Cluj) [sic!] és jómagam.”⁴⁸³ A 11 tagú résztvevő közt máris különböző szándékok jelentkeztek a további tevékenységet, valamint a politikai irányzatot illetően. Telegdy, Tarnóczy, Czeglédy, Zima és Kós radikálisabbak, Kun és Tabéry mérsékeltebb, Krenner maga reformban gondolkodott. A párt új, demokratikusabb szervezeti szabályzatát legkésőbb januárban óhajtották elfogadtatni a pártvezetéssel, és elleneztek a román Néppárttal megkötött paktumot. Kós Krenneréket – saját bevallása szerint – faltörő kosnak próbálta használni, de az ő alapvető szándéka „a dolgozó magyarság radikális pártját akarom és a polgári demokrata politikát, ami inkább szocialista már.”⁴⁸⁴ Az értekezlet végül is a fenti szellemiségben fogalmazta meg határozatait.⁴⁸⁵

Népszerűsítés céljából egy időszaki kiadvány, valamilyen sajtótermék kiadása már a Krenner – Kecskeméthy levélváltásban felmerült.⁴⁸⁶ A szervezkedő Kós is levélben érdeklődött Molternél, hogy az alakuló ellenzéki csoport számára lapengedélyt, vagy valamilyen megjelenő lapot tudna-e szerezni.⁴⁸⁷ A kezdeményezések után jelent meg egy csekély számot megérő, kérészéletű hetilap a fővárosban, a *Bukaresti Magyar Hírlap* (1926. nov. 30. – 1927. febr. 28, felelős szerkesztő Gara Ernő, szerkesztő Győri Ernő), amelynek főszerkesztésére az alapítók, Tőkés Ernő és Gara Ernő, Krenner

⁴⁸² Tabéry Géza levele Krenner Miklósnak, Nagyvárad, 1926. okt. 15. KMH, MOL, P 2043. 11. cs.

⁴⁸³ Kós Károly levele Molter Károlyhoz, Kolozsvár, 1926. nov. 15. *Molter* 1995. 295-297.

⁴⁸⁴ Uo. 297.

⁴⁸⁵ Tabéry Géza emlékeztetője a mezőtelegdi megbeszélésről, Tabéry Géza levele Krenner Miklóshoz. Nagyvárad, 1926. nov. 16. KMH, OSZK, Kézirattár. Közölve: *Magyar Kisebbség*, 2003. 1. sz. 137-138.

⁴⁸⁶ Kecskeméthy István levelei Krenner Miklóshoz, 1926. júl. 10. és 1926. júl. 24. KMH, OSZK.

Kézirattár.

⁴⁸⁷ Kós Károly levele Molter Károlyhoz, Sztána, 1926. szept. 15. *Molter* 1995. 279-281.

Miklóst kérték fel.⁴⁸⁸ Az oktobristának minősített lap nem töltött be jelentős szerepet az erdélyi magyar közvéleményben, sőt egyes magyarpárti vezetők támadásai miatt ellenérzéseket váltott ki. Sebesi János levélben ajánlotta Krennernek, hogy vetesse le nevét a lapról (amelybe csak két cikket írt), hisz az neki sem anyagi, sem erkölcsi hasznot nem hoz.⁴⁸⁹ A lap rövid, dicstelen lét után (hét száma jelent meg), kimúlt anélkül, hogy a reformcsoport szócsöve lehetett volna.

A párt újonnan választott, és Bethlen elnök szűk köréhez tartozó ügyvezető alelnöke, Inczedy-Joksmann Ödön, tevékeny, szervező tevékenységet fejtett ki. Az új szervezeti és ügyviteli szabályzat elkészítésére az Elnöki Tanács már 1926. november közepén Bethlen elnökletével 15 tagú bizottságot küldött ki. Tagjai: Balogh Arthur, Dobai Péter, Ferenczy Zsigmond, Krenner Miklós, Kocsán János, Kun Richárd, László Dezső, Molnár Imre, Róth Hugó, Sándor József, Szabó Béni, Toldalaghi Mihály, Várady Aurél. Előadó Inczedy-Joksmann alelnök.⁴⁹⁰

A két tábor közötti polémia a szervezeti szabályzat kérdésében tovább folytatódott, értekezleteken kívül sajtócikkek témájává is vált. Balogh Arthur egyetemi tanár, szenátor *Kisebbségi gondolatok* című írásában⁴⁹¹ három szemszögből vizsgálta a magyar kisebbség helyzetét: „Ezek: a nemzeti kisebbségi gondolat, és a kisebbségi kérdés általános állása, viszonyunk a többségi román nemzethez, végül kisebbségi nemzeti voltunk belső problémái és szükségai.” Utóbbiról szólva megmagyarázza a demokratizmus értelmét, amelyből az egység szüksége is következik. Tehát burkolt támadás a külön utakon járók ellen.

1927. január 9-én a reformcsoport marosvásárhelyi értekezletén, Ugron András lakásán megtárgyalták a szervezeti szabályzat kérdését. Húszan értekeztek, bevonták a város neves polgármesterét, Bernádyt, a bukaresti politikai körökben is járatos kanonokot, Zombory Lászlót, és saját kérésére jelen lehetett Inczedy-Joksmann alelnök is. Ő átvette a csoport szabályzattervezetét, azt ígérve, hogy mint a kérdés előadója, figyelembe veszi annak tételeit. Mezőtelegd szellemében a tervezetet Toldalaghi elnöklete alatt egy bizottság dolgozta ki, a példányokat szétosztották a csoport tagjai közt, hogy tegyék meg észrevételeiket, majd a végleges javaslatot eljuttatták a

⁴⁸⁸ György: Magyar lap a román fővárosban. Egyetlen általam ismert eredeti példány a bukaresti Akadémiai Könyvtárban található. Ld. még: *Monoki* 1940. 18. Vö. *Magyarok kisebbségben* 1995. 217-218.

⁴⁸⁹ Sebesi János levele Krenner Miklósnak, 1927. febr. 24. KMH, MOL, P. 2043, 11.cs.

⁴⁹⁰ *Fontos ügyet*

⁴⁹¹ *Ellenzék*, 1926. dec. 26. 2.

pártvezetéshez. Ezek után élénk és hosszas vita zajlott a politikai helyzetről.⁴⁹² Egyértelművé vált, hogy a politikai porondon az ellenzéki csoport ugyan úgy szembetalálta magát a hasonló gondok sokaságával, mint maga a pártvezetés. Balogh Arthur 1927. január 10-én *A szervezeti szabályzat kérdéséhez* címmel közölt írásában⁴⁹³ csökkentette a szabályzat megalkotásának jelentőségét, azt hosszabb időre halasztja, és tartalommal való megtöltését tartja fontosabbnak. Krenner maga is, írói nevén, *Függő kérdések* főcímen cikksorozatot indított az *Ellenzék*-ben a magyar kisebbség helyzetelemzéséről.⁴⁹⁴ A harmadik cikk alcíme: *A szervezeti szabály.*⁴⁹⁵ Szerinte a Magyar Párt tevékenysége csak a parlamenti küzdelemre szorítkozik, és ha nincs komoly munka, csak felületes eredmények várhatók. Így a párt „belső válsága a szervezeti szabályzat kérdésén fordul meg ... A szervezeti szabályzat megalkotása a jövő hónapok talán legfontosabb és talán legizgatóbb kérdése lesz – befelé.”

Az OMP alapszabályát módosító bizottság Bethlen elnöklete alatt márciusban összeült, amelynek előadója Inczedy-Joksmann volt.⁴⁹⁶ Tevékenységét nagy figyelem övezte, mert az alapszabály módosításának szükségessége körül voltak a leghevesebb harcok, és az új alapszabály elkészítésének szükségessége képezte gerincét a reformcsoport programjának. Krenner eszmetársai közül rendszerint egyedül vett részt a bizottság ülésein, és demokratikus javaslatait a többségben levő konzervatív tagok rendszerint leszavazták. Így Inczedy-Joksmann tervezete vált a párt hivatalos álláspontjává.

A gyergyószentmiklósi nagygyűlés után, a parlamenti munka sodrában a pártvezetőség az Intéző Bizottságot nem hívta össze, ami folyamatos támadásokat eredményezett. Végre elkerülhetlenné vált annak összehívása, amelyet május 7-re hirdettek meg.⁴⁹⁷ A kormányválság miatt ekkor már esedékessé vált a közelgő újabb választásokra való készülődés, és a stratégia kidolgozása. Az ülésen sor került az ügyvezető alelnök, a központi ellenőr és a parlamenti csoport főtitkárának jelentéstételére. Az alelnök jelentéséhez szólva, Krenner előadta, hogy miután a szervezeti szabályzatot előkészítő bizottság javaslataikat elutasította, ők a küzdelem folytatását magukra nézve erkölcsi kötelességnek érzik. Többen javasolták, hogy a reformcsoport tevékenységét a párton belül fejtsse ki, és Krenner deklarációja nem

⁴⁹² *A Magyar Párt* 1927a.

⁴⁹³ Az *Ellenzék*-ben.

⁴⁹⁴ 1927. jan. 7-e és 14-e között négy cikke jelenik meg, különböző alcímekkel.

⁴⁹⁵ 1927. jan. 13. 2.

⁴⁹⁶ *A Magyar Párt* 1927b.

⁴⁹⁷ Jegyzőkönyvét ld.: *Iratok* 89-99.

képezheti külön tárgyalás alapját. Éjszakába nyúlóan a reformcsoport is értekezletet tartott, megállapítva mozgalmuk tulajdonképpeni eredménytelenségét.

Averescu alig több mint egyéves kormányzása után bebizonyosodott, hogy még azokat az ígéreteket sem váltotta be, amelyeket a csúcsai paktum szerint, valamint annak módosításai alapján a kormánynak a választások előtt kellett volna teljesítenie. Azonban – véli Mikó Imre – már az is haladásnak számított, hogy egy román kormány jogosultnak ismerte el a magyarság követeléseit, és lehetőség adódott a törvényhozásban annak hangot is adni. Így vihették be a román köztudatba a magyarság kérdéseit.⁴⁹⁸

Krenner Bernádyval együtt a Liberális Párttal való orientáció híve volt, továbbra is maradt a pártban, és a reformokat belülről próbálta megvalósítani.⁴⁹⁹ A Brătianu kormány kinevezésének napján (1927. június 21.), ők ketten, Bukarestben tárgyaltak a liberálisok vezetőivel (a „liberális nagyfejűekkel,” ahogy Krenner nevezte őket), de mivel néhány mandátumért cserébe nem voltak hajlandók pártbontásra, így nem jutottak megállapodásra.⁵⁰⁰

Míg a párt belső élete a reformmozgalomnak köszönhetően pezsgett, a nagypolitikában is zajlottak az események. Az Averescu kormány megbukott, Știrbey herceg kormánya rövid életűnek bizonyult, így a liberálisok kaptak kormány megbízást és szervezheték a választásokat, amelyeket 1927. július 7. és 10-re írtak ki.

A Brătianu vezette liberális kormány kinevezése a nagypolitikában új helyzetet teremtett.

Kós és radikális eszmetársai bejelentették, hogy kilépnek a reformcsoportból, és megalakítják a Magyar Néppártot,⁵⁰¹ egyben a Nemzeti Parasztpárttal kerestek együttműködést.⁵⁰²

Az OMP-nek is gyorsan kellett cselekednie, bár nem akart a két nagy román párt választási küzdelmében részt venni. A szervezett nemzetkisebbségi értekezletek nyomán az egyes országokban való összefogás eszméje is egyre inkább hatott. Ugyanakkor – a választásokra készülve – „mérvadó helyről” Budapestről is üzentek:

⁴⁹⁸ Mikó 1941. 70.

⁴⁹⁹ Krenner 1927a. Vö. Krenner 1927b. (Újraközölve: *Magyar Kisebbség*, 2003. 1. sz. 141-142.)

⁵⁰⁰ Krenner Miklós visszaemlékezései. KMH, OSZK, Kézirattár. Bernády és a liberálisok közötti kapcsolatfélévelről ld. még: Willer József levele Bethlen Györgynek, [Bukarest], 1927. jún. 23. BGYH.

⁵⁰¹ Bővebben: *Bárdi* 1997; Vö. *György* 2000; *György* 2004b. 97.

⁵⁰² A Magyar Néppárt ideiglenes vezetősége (Antalfy Endre, Deutsek Géza, Erdélyi Pál, Kapdebó Szilárd, Kecskeméthy István, Koleszár Jenő, Kós Károly, Molter Károly, Paál Gusztáv, Smidt Béla, Tabéry Géza, Tarnóczy Lajos, Wenzel Miksa, Zágonyi Dezső), Kolozsvárt, 1927. jún. 24-én közzétette terjedelmes felhívását: *Erdély magyar népéhez: földművesekhez, iparosokhoz, kereskedőkhöz, testi és szellemi munkásokhoz!* BGYH.

„Tekintettel arra, hogy ajánlat liberális részről történt,⁵⁰³ Liberális Párttal való tárgyalást közös választási listáról helyeslik. Magyar részről való önkéntes felajánlkozást nem ajánlották volna. Ha megyei liberálisokkal nem sikerülne, lehetőleg törekedni kellene közös listával indulni többi nemzetiségekkel.”⁵⁰⁴ Mindezek következtében Bethlen pártelnök választási megállapodást kötött a Német Párt elnökével, a közös küzdelemben való részvétel céljából. A terror jegyében megtartott választásokon a szavazók ismét megtapasztalhatták a liberálisok módszereit, melynek eredményeképpen a liberális lista került ki győztesen.⁵⁰⁵ A kisebbségek megegyezése ellenére a júliusi választásokon jóval kevesebb magyar párti törvényhozó került a törvényhozásba, mint az előző ciklusban.⁵⁰⁶

Mivel a reformcsoport a választott vezetőséggel szemben sikereket nem érhetett el, a reformmozgalom lángja 1927. nyarán, néhány értekezés, nyilatkozat és sajtótámadás után kialudt. Ennek okaként még a pénzhiány, valamint a szervezés gyenge hatékonysága bizonyult. Az év őszén, a párton belüli ellentétek még mindig nem kerültek nyugvópontra, az erők egységesítésére hívó hang – Krenner felhívása a magyarság vezéreire – pusztába kiáltó szó maradt.⁵⁰⁷ Az ellenzéki mozgalmakról természetesen a román sajtó sem felejtkezett el beszámolni.⁵⁰⁸

3. Újabb liberális kormányzás

Ferdinánd király, az egyre súlyosbodó betegsége miatt szövetségi, nemzeti egységkormány alakítását szerette volna elérni. Ştirbey herceg szövetséginek nevezett kormányát (1927. június 4-20.) hatalomra juttatták, de ennek ellenére a tényleges politikai hatalom Ionel Brătianu kezében összpontosult. A kormányt megbuktatták, a választásokat a következő hónap közepére írták ki, és e miatt kezdetét vette a pártok közti szövetségi tárgyalások bonyolult, szövevényes folyamata. Mivel a haldokló király békét és nyugalmat szeretett volna hátrahagyni, az ország élére egységkormányt óhajtott. A két nagy párt vezetői, Brătianu és Maniu tárgyalásokat folytattak a Ştirbey

⁵⁰³ Sok ismeretünk nincs a liberális kezdeményezésekről, de Mikó Imre is utalt a felajánlott mandátumokra. *Mikó* 1941. 71.

⁵⁰⁴ Bethlen István üzenete, 1927, VI. 13. BGYH.

⁵⁰⁵ *Jakabffy* 1927b.

⁵⁰⁶ *Melléklet 2.*

⁵⁰⁷ *Spectator* 1927.

⁵⁰⁸ *Willer* 1927c.

kormány idején, de nem tudtak a kormányzásról megegyezni. A kisebbségi kérdésben viszont igen. Brătianu álláspontját Maniu elfogadta (a Nemzeti Parasztpártba tömörült erdélyi románok a csúcsai paktum miatt nehezteltek a magyarságra): „Szeretném, ha megegyeznének a kisebbségek iránti magatartásunk tekintetében. El kell kerülnünk a túllícitálást. Előnyös volna a kisebbségek elszigetelése.”⁵⁰⁹

Ugyanakkor a két nagy párt egymásközti harcában a kisebbségi pártok sem óhajtottak részt venni. Bár lehetett valamilyen formában liberális kezdeményezés, hisz erre utal Bethlen István Bethlen Györgynek küldött üzenete, ő maga azt tanácsolja, hogy „ha megegyezni a liberálisokkal nem sikerülne, lehetőleg törekedni kellene közös listával indulni többi nemzetiségekkel.”⁵¹⁰ Ekkor már az erdélyi magyarság köreiben is közismert volt Paul Schiemann⁵¹¹ lettországi német kisebbségi képviselő tervezete, aki országában megpróbálta a kisebbségek összefogását megvalósítani, és azt az 1925-ös, a Szervezett Nemzetkisebbségi Csoportok genfi kisebbségi konferenciáján, mint annak egyik szervezője, hirdette azt.⁵¹²

Adott körülmények között egy romániai kisebbségi együttműködés minden feltétele adva volt, mind nemzetközileg, mind Bukarest és Budapest részéről, valamint maguk a kisebbségek elhatározása szempontjából is. Ennek során jelent meg a romániai politikai palettán a magyar-német kisebbségi blokk lehetősége, a két kisebbségi párt választási szövetsége, annak ellenére, hogy az adott időszakot megelőzően mindkét pártban erőteljes ellenzéki mozgalmak bontakoztak ki, amelyek mindkét párt egységét veszélyeztették, és némiképp bonyolították a pártok politikai irányvonalának kialakítását a választások előtt.⁵¹³

A romániai kisebbségek politikai egységének megvalósítása több alkalommal is felmerült, így például Hans Otto Roth, a Német Párt, és egyben annak parlamenti csoportjának az elnöke részéről. Ő maga is hangoztatta a kisebbségek összefogásának szükségességét, egyik legfontosabb írása e témában a Magyar Párt lapjában közzétett elvi jellegű nyilatkozata: „Szóval a kisebbségi blokk praktikus problémája csak organikusan és idővel oldható meg. *De annál határozottabban ki kell tűzni ezt a célt, annál inkább kell törekedni* utána, hogy elérjük. Természeti törvény garanciáinak megfelel az a

⁵⁰⁹ „Aș dori să ne intelegem în privința atitudinii noastre față de minorități. Trebuie evitată o supralicităție. De preferat ar fi, ca minoritățile să rămână izolate.” *Scrutator*

⁵¹⁰ Bethlen István üzenete, 1927. jún. 13. BGYH.

⁵¹¹ Schiemann, Paul (1876 - 1944), jogi egyetemet végzett. Az első világháborúban orosz tiszt, majd a lett parlament tagja. 1925-től ő képviselte a német kisebbséget az európai kisebbségi értekezleteken.

⁵¹² A *Magyar Kisebbség* című folyóirat a témának szenteli az 1925. nov. 1-én megjelent 21-22. összevont számát. Ld. még: *Spectator* 1925.

⁵¹³ *Egyre nagyobb* 1927, Ld. még: György 1995; György 2003b.

nagyon is különböző mód, ahogyan a romániai kisebbség az első években látta a praktikus és napi politikát. *A németek* az első pillanattól kezdve cselekvő részt vettek az országos politikában. Tették ezt, mert a német kisebbséget *sorskisebbségnek* nevezhetem, mindig kisebbségi életet folytattak, mióta e földön élnek. *A magyarok* természetesen később határozták el magukat az aktivitáshoz. *Az oroszok, rutének és bolgárok* még egészen a mai napig sem alakultak ki teljesen igazi népszemélyiségben, politikai értelemben. *A zsidóság* tulajdonképpen csak 2 év óta, és az óta is nem egységesen indult politikai útjára.⁵¹⁴

Štirbey herceg kormányra jutása után, választási szövetségest keresve, mindkét kisebbségi párt minden párttal tárgyalásokba bocsátkozott, de az adott politikai konstellációban a közös megállapodás mellett döntöttek. 1927. június 11-én a két elnök, Bethlen és Roth megállapodtak, akkor még fenntartva a további tárgyalások lehetőségét, majd június 14-én választási megállapodást kötöttek.⁵¹⁵

A két elnök megállapodása csak akkor vált érvényessé, ha a két párt vezető testületei elfogadták azt. A Magyar Párt belső ellenzéke az Intéző Bizottság ülésén a Liberális Párt melletti állásfoglalást képviselte,⁵¹⁶ de a többség, az elnök által kötött megállapodást megszavazta. Ezt a tény, és az esetleges részletkérdések megoldásának módjait Bethlen magánlevélben hozta Roth tudomására.⁵¹⁷ Az Erdélyi Szászok Nemzeti Tanácsa (Deutsch-Sächsische Nationalrates in Siebenbürgen) a megállapodást szintén ratifikálta. Így a pártok elfogadták a közös választási jelet (olyan fektetett szorzójel, amelynek alsó és felső szögei tompaszögek, míg a jobb és bal oldaliak hegyesszögek), és a tagozatokkal közösen, megyénként, összeállították a képviselő és szenátorjelöltek jegyzékét.⁵¹⁸

Július 7-10 között, a liberálisok által vezényelt, sok csalással és erőszakkal tarkított választások lezajlottak. A kisebbségi listán 15 képviselő került megválasztásra.⁵¹⁹ A mandátumok végleges elosztása megoldásra várt, ugyanis, mint a megállapodások is sejtetni engedték, bizonyos részletkérdések nem voltak kellőképpen tisztázottak. Ezért a magyarok javukra történő kiigazítást szerettek volna elérni,⁵²⁰ míg a németek a

⁵¹⁴ *A kisebbségi* 1926.

⁵¹⁵ Szövege később német és román nyelven került közlésre: *Minoritáji* 1996, 220-221. Magyar nyelven az eredeti okmányt magunk közzöltük. *György* 2004.

⁵¹⁶ Az 1927. jún. 16-án tartott ülés jegyzőkönyvét lásd: *Iratok* 99-103; Részleteket közölt: *Minoritáji* 1996. 222-229.

⁵¹⁷ Bethlen György levele Hans Otto Rothnak, 1927. jún. 16. KmÁL, Fond 1283, Fasc. 7, 24.

⁵¹⁸ Közölte: *Minoritáji* 1996. 229-233.

⁵¹⁹ Közölte: *Minoritáji* 1996. 235.

⁵²⁰ *Tárgyalások* 1927.

megállapodáshoz ragaszkodtak. Ezek után Gyárfás Elemér a kisküküllői, míg Jakabffy Elemér az aradi képviselői megbízásáról lemondottak.⁵²¹ (Előbbi csíki szenátor lett, míg utóbbi nem került a parlamentbe). Így 9 magyar (8 képviselő, 1 szenátor),⁵²² és 7 német (5 képviselő, 2 szenátor) törvényhozó került ekkor a román parlamentbe (a református püspököt és a párton kívülieket nem számítva közéjük).

A Magyar és Német Párt megállapodását csak választási megállapodásnak, és nem közös kisebbségi frontnak tekintették. Bár képviselőik folyamatosan egyezkedtek, és olykor egyeztettek, a két parlamenti csoport a kisebbségi érdekvédelem külön útjait járta. Joggal állapíthatta meg az OMP elnöke július 18-án, az új parlamenti csoport első értekezletén, hogy: „a súlyos küzdelemből erősen megfogyatkozva tértünk vissza, annál több és nehezebb feladat vár a megválasztottakra”⁵²³ Az adott parlamenti ciklusban, a számban legkevesebb magyar parlamenti képviselőnek nehézségek bizonyultak a magyarság érdekvédelme. Érvényesnek tűnt mindaz, amit korábban Zima Tibor megfogalmazott, vagyis az, hogy az ők helyzetét különösen nehezítette azon ellenséges hangulat, amely a magyarokat körülvette, másrészt a kisebbségi helyzetből fakadó, megoldandó sok kívánság, panasz és sérelem, amelyeknek szóba hozása ellenzéki szerepre kényszerítette, és megszüntette a közlekedést a szakintézményekkel. A nehézségek mellett Zima a leghatásosabbnak a kijárást tartotta, a sérelmek közvetlen, és nem nyilvános előterjesztését.⁵²⁴ A választási törvénytelenések miatt a mandátumigazolások alkalmával Udvarhely, Háromszék és Bihar megye választási eredményét tették bírálat tárgyává, minden eredmény nélkül. A csoport tagjai nyári szünet idejére 500 lej, míg ülésszakok idejére havi 1000 lej tagdíjat fizettek.⁵²⁵

Az egyedüli kínos pontnak a romániai **magyarok és németek viszonyában** a szatmári svábok kérdése bizonyult. Ez nem is annyira svábkérdés, nem is annyira magyar-német ügy, mint inkább a román antirevizión politikai egyik sajátos változata: a magyarság létszámának a csökkentése, akárcsak más kisebbségek esetében, amit a román hatóságok éleztek ki. A Szatmár megyei svábkérdés a magyar és a német pártok tárgyalásainak állandó témája volt, bár a megegyezéseknek a román kormánykörök figyelmeztetései gyakran akadályai voltak. Jakabffy figyelmeztetésére – „A szatmári sváb eredetű magyarok ügye mindég súlyosabbá válik. Odavaló tagozatunk vezér

⁵²¹ *Újság*, 1927. júl. 25. 3.

⁵²² *Melléklet 2.*

⁵²³ *Iratok* 287.

⁵²⁴ *Zima* 1923.

⁵²⁵ *Iratok* 287-288.

férfiaitól egyik panasz a másik után érkezik hozzám, amelyek a sváb agitáció ellen orvoslást kérnek”⁵²⁶ Bethlen mb. elnök azt válaszolta, hogy a kérdést ők is állandóan napirenden tartják, Rothal, a Német Párt elnökével folytatott szövetségi tárgyalásain szóvá is tette, és a kérdés reményei szerint megoldást nyer, hisz a svábok a szászoknak politikailag alá vannak rendelve. Bethlen egyben felkérte Jakabffyt az ügy érdekében való közreműködésre.⁵²⁷ A kérdés még hosszú távon nem oldódott meg, a román hatóságok nem engedték nyugvópontra jutni, mert a magyar-német külpolitikai egyetértés zavarására később is felhasználták azt.

Három héttel a választások után a pénzügyminiszter kijelentette, hogy az előző kormány által beígért államsegélyt nem tudja folyósítani, mert az előző kormány üresen hagyta az állampénztárt. Ez belső feszültségekre adott okot a Magyar Párton belül, mivel még ennyit sem sikerült kivívniuk. A feszültségek növekedtek, a liberális kisebbségellenes politika tovább folytatódott. Az általános közhangulatról a nagyváradi, 1927. decemberében tartott diákkongresszus alkalmával lezajlott zavargások adtak képet, amely alkalommal, a román diákok főképp zsidó intézményeket, üzleteket és zsinagógákat vertek szét, embereket bántalmaztak. Útban visszafelé, az ország belseje felé, Kolozsvárt megismételték randalírozásukat, amelynek magyar üzletek és szerkesztőségek is estek áldozatul. Willer december 14-én a parlamentben szóvá tette azokat.

1927. őszén, a liberálisok kormányzásának idején, magyar követi jelentés szerint a kormány, különböző okokból, az erdélyi magyarsággal szemben hajlandónak mutatkozott barátságosabb politikát folytatni, és szívesen felvonná az összeköttetést az OMP vezetőivel. Ennek okaiként felhozták a kormány azon meggyőződését, hogy a renegátokkal és disszidensekkel nem képesek a párt egységét megbontani, így hajlandó a vezetőkkel szóba állni, az eddigi kapcsolatfelvétel hiánya is a magyar párt hibája, amely egyenesen „bojkottálta” a Brătianu kormányt, de az is elképzelhető, hogy a nemzeti parasztpártiak kormányellenes küzdelme és előretörésük némi engedékenységre hangolta a kormányt.⁵²⁸

Duca belügyminiszter, aki 1925. őszén is részt vett a kapcsolatfelvételekben, ez alkalommal is értésére adta Bethlen pártelnöknek, hogy hajlandó vele a magyar kisebbség sérelmeit megtárgyalni. Bethlen a tárgyalások elől azzal tért ki, hogy amíg a

⁵²⁶ Jakabffy Elemér levele Bethlen Györgynek, Lugos, 1926. ápr. 13. BGYH.

⁵²⁷ Bethlen György levele Jakabffy Elemérnek, [s. l.], 1926. ápr. 15. BGYH.

⁵²⁸ Villani jelentése Walkó Lajos mb. külügyminiszternek. Bukarest, 1927. okt. 17. MOL, K64-1927-27-663, 506/res. pol. 5-23.

belügyminiszter nem ismeri a kérdés teljes együttesét, addig fölösleges a tárgyalás. Ezért maga ajánlotta, hogy írásba foglalja a kívánalmakat, amelyek majd tárgyalási alapul szolgálhatnak. A követ három mellékletet említ, és csatolt a jelentéshez, amelyeket Bethlen megfogalmazott, egyet kívánalmakként és kettőt emlékiratként. Kívánalmak: I. Általános kívánalmak (1-6. pont), II. Egyházi kívánalmak (1-5. pont), III. Közoktatási kívánalmak (1-19. pont), IV. Közművelődési kívánalmak (1-2. pont), V. Közigazgatási kívánalmak (1-12. pont). A két emlékirat, a telepések és a Csíki magánjavak ügyében a közigazgatási kívánalmak 6. és 7. pontjait képezik, azok részletes elemzéseként.⁵²⁹ Részletesebb tájékoztatásról vagy megoldásokról nincsen tudomásunk.

Bernády és köre a júliusi választásokon a liberálisokat támogatta, ami kemény belső és hírlapi vitákhoz vezetett 1927. augusztus-novemberben, magukra vonták az erdélyi magyarság nagy többségének haragját, ami által levelekben és a sajtóban éles vita bontakozott ki magatartásukat illetően.⁵³⁰ Megfogalmazódott az a kívánság, hogy az egységbontókat felelősségre kell vonni. A magyar követ jelentése szerint még a nyár folyamán megállapodott a párt elnökével, hogy mivel súlyos emberekről van szó, nem fog elhamarkodottan dönteni, és döntése előtt kikéri a „legilletékesebb magyar tényező” véleményét is. Ő maga „csak végső szükség esetében volna hajlandó hozzájárulni, hogy az illetők a pártból kizárassanak, és megelégednék azzal, hogy a pártvezetőség eljárásukat elítélvén, nekik rosszallását fejezze ki.”⁵³¹

A pártfegyelem szellemében az Elnöki Tanács napirendre tűzte a választásokon történtek kivizsgálását. Várady elnöki tanácsstag az 1927. október 14-i ülésen jelentést tett a választásokról, és az azokkal kapcsolatos eseményekről.⁵³² Egyben javaslatot terjesztett elő, hogy Bernády György, Toldalaghi Mihály, Ugron András, Lakatos Sándor és Nagy Gyula a választások alkalmával, és az azt követően tanúsított magatartásuk miatt igazolásra szólíttassanak, és vonják őket felelősségre.⁵³³ Sándor József Bernády ellen még azt a vádat is felhozta, hogy volt polgármesteri állása és elnöki tanácstagsága között összeférhetetlenség áll fenn, és ezért kérte a magyar párti szervezetekből való lemondatását. Bernádyt ez alkalommal tisztázták a vádak alól,

⁵²⁹ Ua.

⁵³⁰ Közel félszáz cikket, iratot gyűjtöttem össze a témában, amelyeket kötetbe szerkesztek, *Vita a nemzetárulásról* címmel.

⁵³¹ Villani jelentése Walkó Lajos mb. külügyminiszternek. Bukarest, 1927. okt. 17. MOL, K64-1927-27-663-506/res. pol. 47, 51.

⁵³² A jelentés szövegét ld. *Iratok* 246-252.

⁵³³ *Iratok* 245-246.

polgármesteri állását az Elnöki Tanácsnak a megfelelő időben bejelentette, és csak annak tudtával foglalta el.⁵³⁴ Vele szemben azt is nehezményezték, hogy azt terjesztette: a szászok megkapták az Averescu kormánytól az államsegélyt, csak a magyarok nem voltak képesek kiharcolni azt. Willer szerint erre még maguk a szászok is fölháborodtak, hiszen ők ugyanúgy nem kaptak államsegélyt, mint a magyarok.⁵³⁵

A vezetőség megbízásából Bernádynak külön, a másik négy személynek azonos tartalmú, igazolásra felszólító (Szerv. Szab. 17. §-a alapján) levelet írtak. (Bernádynak különösen az *Erdélyi Hírlap*-ban megjelent cikkeit kifogásolták.)⁵³⁶ Azt kérték, hogy 15 napon belül válaszoljanak, és tisztázzák magukat.⁵³⁷ A vizsgálat eredményét az Elnöki Tanács november 7-én tartott ülésén tárgyalta.⁵³⁸ Válaszában Bernády jelezte, hogy kilépett a Magyar Pártból.⁵³⁹ Ugron András, Toldalaghi és Nagy magatartása miatt a párt rosszállásának adott kifejezést, míg Lakatos ellen bizonyítékok nem állottak rendelkezésükre. Az Elnöki Tanács határozatáról a másnapi Intéző Bizottság ülésének résztvevőit tájékoztatták, a meghozott elmarasztaló határozatokat közölték, Bernádyt nemzetellenes cselekedettel és nemzetárulással vádolták, akinek védelmére Krenner keresett menetséget.⁵⁴⁰ A helyzet elmérgesedését jelezte, hogy jelentős személyek léptek ki a pártból.⁵⁴¹

A liberális kormányzat a középiskolai, valamint a kultusztörvény elfogadásával írta be nevét a korszak történelmébe. Angheliescu oktatásügyi miniszter a magyar felszólalókat azzal próbálta leszerelni, hogy a magyar törvények még rosszabbak voltak. A kultusztörvény bizalmatlannak bizonyult az egyházakkal szemben, és az államnak túlzott beavatkozást biztosított. A törvényjavaslatok és tervezetek, meg azok ellen az immár szűkebb számú magyar parlamenti képviselő tiltakozott ugyan, de kézzelfogható

⁵³⁴ Ua.

⁵³⁵ Willer József levele Bethlen Györgynek, Bukarest, 1927. nov. 1. BGYH.

⁵³⁶ *Bernády* 1927a.

⁵³⁷ KmÁL, Fond 1283, Fasc. 1, 326, 350. Ld. még: *Iratok* 258.

⁵³⁸ *Iratok* 252-253.

⁵³⁹ „Arra való tekintettel, hogy a párt Elnöki Tanácsa az e nyár elején lefolyt általános választások kapcsán írott hírlapi cikkeim tartalmát a párt érdekében ütközőnek látta, igazolásra hívtam fel. Minthogy olyan fórum előtt, amely a választásokat megelőzően határozottan körvonalazott állásfoglalásomat az annak idején tartott ülésében minden észrevétel és ellenvetés nélkül tudomásul vette, és csak most, hónapok múltján látja állásfoglalásomat a párt érdekében ütközőnek, és amely fórum maga szorul elsősorban igazolásra, magamat igazolni hajlandó nem vagyok. És mert a romániai magyarság érdekeit a párt érdekein felülállónak tekintem, abból a célból, hogy az éveken áthúzódó féltékenykedéseknek véget vessek, és hogy a romániai magyarság érdekében kifejtendő munkámhoz szükséges akciószabadságot a magam számára biztosíthassam, kilépek a Magyar Pártból.” Táviratának szövegét a sajtó is közölte. Ld. *Bernády* 1927b. Ld. még: *Perédy* 1927.

⁵⁴⁰ *Iratok* 103-112.

⁵⁴¹ Korábban Kós Károly, Tabéry Géza, később Tornya Gyula. Ugron András válaszlevelében a pártelnökségre bízta, hogy kilépettnek tekintik-e, vagy sem.

eredmény nélkül. Boros unitárius püspök javaslatára a magyarság úgy próbált meg védekezni a sérelmes rendelkezések ellen, hogy a felekezetek megbízottai, a magyar lutheránus egyház és a szászok bevonásával iskolai jogvédő szakbizottságot alakítottak, amelynek hívatása volt legalább hetenként áttekinteni az iskolai eseményeket, és ha szükséges, összehívni a bizottságot, az ügyben a szükséges javaslatokat előkészíteni, a felekezetek megbízottainak, vagy az OMP tanügyi bizottságának, akár mindkettőnek intézkedés végett előterjeszteni. A három magyar egyház e szakbizottságba dr. Illés Gyulát, dr. Mikó Lőrincet és dr. Mohai Gábort jelölte. A magyar és szász lutheránus egyház e felhívás alapján jelölte ki megbízottait.⁵⁴²

Az 1924-es brassói nagygyűlés utáni viták sokáig kihatottak a **magyar-zsidó** kapcsolatokra, ugyanis némiképp kiélezték az azonosságtudati állásfoglalásaikat. Ennek ellenére a kapcsolatok mégis éltek. 1925. július 18-án, a magyar egyházak értekezletén, Nagy püspök előadta, hogy „kapott megbízás folytán” ő tárgyalta Eisler Mátyás főrabbiával, a kolozsvári zsidó felekezet egyik képviselőjével, aki maga is elfogadta azt az elvet, hogy közös ügyekben közös tetteket fejtsenek ki.⁵⁴³ Nagy püspök ősszel is fenntartotta a kapcsolatot, és az október 1-i értekezleten idézett Eisler leveléből, amely szerint „a kooperáció a kisebbségi közös sors alapján megvalósítható, nemcsak egyes esetekben, hanem általában is, bárha mindenik egyháznak vannak külön a saját ügyét képező speciális esetei is.”⁵⁴⁴ A sváboknak a magyarságról való leválasztása mellett a román kormányzat hasonló tevékenységet vitt a zsidók és az örmények esetében is.

Ezzel szemben a magyarok, esetenként más kisebbségek keresték egymással a kapcsolatot, így például a **bolgárokkal és az ukránokkal**. A romániai bolgárok kisebbségi életében, fontos esemény történt; minden társadalmi területen megkezdtek külön politikai párttá váló szervezkedésüket. Hozzávetőleges számuk 300 ezer körül volt (egyházi statisztikából nem lehet következtetni létszámukra, mivel ők is görögkeletiek). Korábban a Parasztpártban tevékenykedtek, de érdekelte őket a kisebbségek tömörülésének lehetősége is.⁵⁴⁵ Az ukránok is keresték a közeledést a magyarsághoz, akár egy kisebbségi blokk kialakításáig.⁵⁴⁶ Sándor József a Szenátusban 1927. március 8-án örömeinek ad kifejezést, hogy az ország kisebbségeinek száma nőtt,

⁵⁴² Az 1928. aug. 8-án tartott felekezetközi konferencia emlékeztetője. ERELt, 8611/1928.

⁵⁴³ Az értekezlet *Emlékeztetője*. ERELt, 6581/1925.

⁵⁴⁴ *Emlékeztető* a magyar egyházak képviselőinek a Magyar Párt képviselőivel Kolozsvárt, 1925. okt. 1-én és folytatólag 2-án tartott együttes értekezletéről. ERELt, 455/1926.

⁵⁴⁵ *A bolgár 1927.*

⁵⁴⁶ Tornyai szenátor nyilatkozata. *Iratok* 269.

abból az alkalomból, hogy Besszarábia bekebelezését Olaszország elismerte.⁵⁴⁷ Az erdélyi magyar sajtó is cikkezett róluk, ismertette őket.⁵⁴⁸

A román belpolitikában, az 1928-as esztendő vége felé a liberálisok korszaka a befejezéshez közeledett, annál is inkább, mert a nemzeti parasztpártiak erőteljes kormányellenes kampányt folytattak ellenük. A magyarság is remélte, hogy az esetleges kormányváltás rendszerváltást fog eredményezni, ami a kisebbségi sors enyhülését hozhatja.

E korszakváltó időszakban, és a várakozás jegyében tartotta meg a párt Székelyudvarhelyen, 1928. október 14-én nagygyűlését, amelynek fordulatváltását a gyűlés légkörében Paál Árpád is hangsúlyozta.⁵⁴⁹ A párt gyakorlati politikáját megalapozó elméletek kidolgozásában egyre több feladatot ellátó Pál Gábor olyan határozati javaslatot terjesztett elő, amely a nagygyűlés alapján felhatalmazza, és utasítja az elnökséget, hogy a magyar kisebbség panaszait a Nemzetek Szövetsége elé juttassa.⁵⁵⁰ A nagygyűlésen elfogadták (11. változatban) az új, húsz oldalas *Szervezeti Szabályzatot*,⁵⁵¹ benne a parlamenti csoport szabályzatával (41.§. *Parlamenti csoport*, 42. §. *A parlamenti csoport tagjainak kötelessége*, 43. §. *Bukaresti pártiroda*). Így kialakult a magyar törvényhozók tevékenységének egy új elméleti és korábbi gyakorlati alapja. Az ezt követő Intéző Bizottság megválasztotta a vezető testületeket.⁵⁵²

Egy hónapra rá megtörtént a kormányváltás, 1928. november 10-én Maniu kormánya került hatalomra, és decemberre kiírták a választásokat. Az Intéző Bizottság november 13-án döntött a választásokkal kapcsolatos taktikáról. Az elnök közölte, hogy tárgyaltak a kormányelnökkel és a Német Párttal is. A miniszterelnök kijelentette, hogy sem a kormánynak, sem az OMP-nek nem lehet érdeke a választási megállapodás. Az Intéző Bizottság elfogadta az Elnöki Tanácsnak azon határozatát, hogy önálló listával veszik fel a választási harcot, és elfogadták a jelöléseket.⁵⁵³ Udvarhely megyében, a választási kampányban fellángolt a Magyar Néppárt tevékenysége, és az elnök, Kecskeméthy István szenátori jelölést is vállalt a kormánypárt listáján. Ennek következtében Kós kilépett saját pártjából.⁵⁵⁴

⁵⁴⁷ *Iratok* 385.

⁵⁴⁸ *Semaka* 1926; *Lukaszevicz* 1927a, 1927b.

⁵⁴⁹ *Paál* 1928.

⁵⁵⁰ *Iratok* 126.

⁵⁵¹ *Szerv. Szab.*

⁵⁵² *Melléklet* 1.

⁵⁵³ *Iratok* 128-129.

⁵⁵⁴ *Kós* 1927.

Az erdélyi románság hatalomra jutása reményeket táplált a kisebbségekben, és egyben új korszak nyitányát is jelentette.

Az OMP történetének előző korszakában egyik negatívumnak bizonyult a párt **sajtóorgán**ának hiánya. Voltak persze párt közeli lapok, az ülésekről a párt sajtóközleményt adott ki, de kimondottan központi pártlap nem létezett. Hiánya annyiban érződött, hogy a pártvezetés értékelése szerint a sajtó nem támogatta kellőképpen. 1923. nyarán az *Ellenzék* és az *Újság* c. napilapokat próbálták a párt szerkesztőbizottsága által saját politikai irányvonaluknak megfelelően befolyásolni, 1924. végén *Magyarság* címmel új napilapot szerettek volna indítani. 1925. nyarán Bethlen a szabadságát töltő Ugront arról tájékoztatja, hogy „az *Ellenzék* ügyében teljesen negatív helyzet állott újból elő, aminek következtében szabad kezünket teljesen visszanyertük, és e szerint fogunk cselekedni.”⁵⁵⁵ Azt, hogy egészen pontosan ez mit jelent nem tudjuk, de mindenképpen pártlap alapítással, az *Ellenzék* átvételével volt összefüggésben. Június 27-én Várady ügyvezető alelnök számolt be az elnöknek a fenti témában. Szerinte Kovács Kálmán elmondása szerint az irányadó vélemény az, hogy új lapot kell indítani, amivel gr. Béldi Kálmán, az *Ellenzék Rt.* Igazgatótanácsának elnöke is egyetértett. A többség véleményével szemben Várady kétségeinek adott kifejezést amiatt, hogy az új lap indítása új nehézségekkel jár a párt számára. Kifejtette, hogy amikor már Erdélyben kilenc napilap van, alig hiszi, hogy egy tizediket a magyar olvasóközönség el tudna bírni.⁵⁵⁶

Valószínű a lapalapítás ezúttal is elmaradt, de az *Ellenzék* politikai befolyásolása nem szűnt meg. 1925. végén, Bethlen István Ugron Istvánnal való tárgyalásai nyomán azt tervezte, hogy a Magyar Párt is megbíz egy tagot az *Ellenzék Rt.* Igazgatóságába „akinek feladata lesz a lapnál a párt politikai törekvéseinek megfelelő szellemi irányt szabni.”⁵⁵⁷ A párt Bethlen Györgyöt kívánta delegálni, és ennek vállalására Bethlen István is felkérte őt, mert személyétől „úgy a párt jövőbeli törekvéseinek, mint a lap irányításának biztos sikerét várom” – írta levelében.⁵⁵⁸ Mindezek ellenére az *Ellenzék* nem lett az OMP hivatalos lapja. Ellenkezőleg, Bánffy Miklós hazatérése után inkább az ő befolyása alá került, ami által a hagyományosabb pártlapokkal szemben egy szabadelvűbb irányzatot képviselt.

⁵⁵⁵ Bethlen György levele Ugron Istvánnak, Kolozsvár, 1925. jún. 19. KmÁL, Fond Ugron, Fasc. 322, 54.

⁵⁵⁶ Várady Aurél levele Ugron Istvánnak, Kolozsvár, 1925. jún. 27. KmÁL, Fond Ugron, Fasc. 322, 95-96.

⁵⁵⁷ Bethlen István levele Bethlen Györgynek, 1925. dec. 18. BGYH.

⁵⁵⁸ Ua.

Nem sokkal korábban viszont, 1925. április 25-én az *Újság* c. napilap szerkesztését a radikálisnak tartott, és a *Keleti Újság*-tól kivált Paál Árpád és köre vette át. Paál, aki megvásárolta az *Újság*-ot, a pártot bírálók köréből a pártot szolgálók felé közeledett (korábban a csúcsai „ebéd” résztvevője, a Bernády vezette tárgyalóbizottság tagja, majd 1926. márciusától az Elnöki Tanács tagja, májustól parlamenti képviselő), ez által a konzervatív vezetés által elfogadott személlé vált. A pártot egyre inkább képviselő Paál újságját 1926. nyarán súlyos anyagi gondok gyötörték, így nem maradt más választásuk a lap fenntartása érdekében, mint segítségül hívni a Magyar Párt oltalma alatt létrejött *Magyar Sajtó Részvénytársaság*-ot, amely már korábban lemondott a külön lapalapítási tervéről, és 1926. július 1-től vállalta az *Újság* kiadását. Ennek következtében megalakult a *Magyar Sajtóvállalat Igazgatósága*, tagjai közt Ferenzy Gyula, Janovics Jenő, Szántó Miklós, Kertész Jenő a közben megalakult *Magyar Újság Rt.*-től, és Ugron István, Bethlen György, id. Bánffy János, Tavaszy Sándor, Vásárhelyi János ref. püspök helyettes, Boros unit. püspök. Ügyvezető igazgató: Fritz László lett. A lapnál történő változásokat Vásárhelyi János jelentette be, az 1926. július 4-i lapszámban.⁵⁵⁹

Mivel a lap továbbra is veszteségesnek bizonyult, és cikkeivel inkább semleges, mint pártot támogató volt, a pártvezetés úgy döntött, hogy a maga hivatalos lapjává teszi az *Újság*-ot. Megvásárolta a *Magyar Újság Rt.* részvényeit, és 1926. december 6-án felkerült a lapfejre: „A Magyar Párt hivatalos lapja.”⁵⁶⁰ Erről az egyházakat maga az elnök tájékoztatja, és a lap irányítása kapcsán kinyilvánítja, hogy az egyházak érdekeit soha nem hagyja figyelmen kívül, sőt azok mindig egybeesnek a párt érdekeivel. Egyben felkéri őket a lap támogatására és terjesztésére.⁵⁶¹

A Weisz Sándor tulajdonában levő *Keleti Újság* Paálék kiválása után még inkább balról bírálta a pártot (bár Weisz az Intéző Bizottság tagja volt, és részt vett a Krenner-féle reformmozgalomban is), ezért a pártvezetés tárgyalásokba bocsátkozott a laptulajdonossal, és 1927. nyarán a Magyar Párt és a Magyar Sajtóvállalt Rt. megvásárolta a *Keleti Újság*-ot is, amely így 1927. augusztus 14-től országos magyarpárti lap lett. Felelős szerkesztője Szász Endre volt.⁵⁶² Az *Újság* augusztus 13-án jelent meg utoljára, mivel a párt sem engedhette meg anyagilag két lap megjelenését,

⁵⁵⁹ György Dénes: *Visszaemlékezés*. TLI K 2788/99, 286-287. Vö. Szele Béla levele Ugron Istvánnak. Brassó, 1926. dec. 9. In: *Minoritáji* 1996. 149-152.

⁵⁶⁰ Ua. Ld. még *Az Újság* 1926.

⁵⁶¹ Bethlen György levele gr. Majláth Gusztáv püspöknek, Kolozsvár, 1926. dec. 6. BGYH.

⁵⁶² *Monoki* 1941. 93.

és kettőre nem is volt szüksége, ezért megszüntette az *Újság*-ot, vagyis az beleolvadt a *Keleti Újság*-ba.

A párt hivatalos lapján kívül voltak természetesen a párthoz közelálló lapok, amelyekben a párt közreadta közleményeit, felhívásait, tájékoztatásait. Egy összesítésen a következő lapok szerepelnek: *Csíki Lapok*, *Keleti Újság*, *Ellenzék* (Kolozsvár), *Ellenzék* (Marosvásárhely), *Brassói Lapok*, *Temesvári Hírlap*, *Nagyvárad*, *Szamos* (Szatmár), *Aradi Közlöny*, *Déli Hírlap* (Temesvár), *Nagyvárad* *Napló*, *Nagyvárad* *Friss Újság*, *Magyar Kisebbség* (Lugos), *Nagyvárad* *Estilap*, *Székely Napló* (Marosvásárhely), *Szilágyság* (Zilah), *Déva és vidéke*, *Vármegyei Hírlap* (Székelyudvarhely), *Magyar Nép* (Kolozsvár).⁵⁶³

Az OMP a romániai magyar kisebbség **autonómiáját** szeretne volna elérni, de a politikai viszonyok nem kedveztek annak.⁵⁶⁴ Még a Magyar Szövetség idején annak vázlatát Jósika Sámuel kérésére Grandpierre maga készítette el. Alapja a két többségben magyarok lakta terület, a Székelyföld és a partiumi rész, Bánffyhunyadon, Hidalmáson és Zilahon át összekötve, 70%-ban magyar többségű terület. A magyar pártra, mint kisebbségi pártra nézve a nemzeti autonómián túlmenő egész Erdélyre vonatkozó területi autonómia veszélyes lenne, tehát csak akkor támogatható, ha azt egy román párt tűzné zászlójára.⁵⁶⁵

Az autonómia jogi háttere a kisebbségi szerződésben is bennfoglaltatik: „Románia hozzájárul ahhoz, hogy az erdélyi székely és szász közületeknek a román állam ellenőrzése mellett, vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot engedélyezzen.”⁵⁶⁶ A Magyar Szövetség, valamint az OMP programja is ezt tekintette alapnak. Az *Erdélyi autonómiák* című tanulmánykötet vázlatos és felszínes összefoglalója a korszak tervezeteinek.⁵⁶⁷ Ennél már lényegesen jobb összefoglalót közölt Bárdi,⁵⁶⁸ és említ két okmányt az OMP korabeli korszakából, minden hivatkozás nélkül. Címük alapján önmagukért beszélnek, a megoldást az egyenjogúsításban, és a jogegyenlőség biztosításában látták. (*A romániai Országos Magyar Párt*

⁵⁶³ KmÁL, Fond 1283, Fasc. 6, 156.

⁵⁶⁴ *Romsics* 1987, *Romsics* 1999, 352-367. *Bárdi* 1999.

⁵⁶⁵ Ő maga írta *Feljegyzéseiben*. *A magyar autonómia vázlat*. [Gépirat] 8 p. BGYH. Elemzi: *Bárdi* 2000, 166-168.

⁵⁶⁶ *Mikó* 1941. 270.

⁵⁶⁷ *Lipcsey* 1990. 17-33.

⁵⁶⁸ *Bárdi* 1999, 29-113, 2000. 137-179.

*memoranduma a kisebbségek helyzetének rendezéséről, Törvénytervezet a nemzetiségek egyenjogúsága tárgyában.)*⁵⁶⁹

A 20-as évek végén egyre inkább előtérbe került a székely iskolai autonómia és kultúraautonómia⁵⁷⁰ kérdése. Előbbit elsősorban a székelyföldi vezetők szorgalmazták, az elnyomás elleni lehetséges megoldásként. Paál Árpád képviselő a vallástörvény tervezet vitájában, 1928. április 5-én, hozta szóba a kérdést: „a székely autonómia az egyházi törvényben teljesen el van tüntetve, és ha ezt a parlament előtt nem tettük volna szóvá, lassanként elfelejtettük volna egy jogunkat.”⁵⁷¹ Fejtegetéseire a kormány választ sem adott.⁵⁷² Ugyanő 1928. tavaszán a székely iskolai és egyházi autonómiát a romániai németekkel vélte megvalósíthatónak,⁵⁷³ hozzátéve „ha előbb velük a szatmári sváb kérdést rendeztük.”⁵⁷⁴

Mint egyik legfelkészültebb jogász, Pál Gábor – Paál Árpáddal összhangban – már az Intéző Bizottság 1928. május 23-án tartott ülésén javaslatot terjesztett elő az iránt, hogy bizalmas tanácskozásokon vitassák meg a magyar egyházak képviselőivel a kisebbségi egyezményben biztosított jogok, különösen a 11. cikkben a székelység részére ígért iskolai autonómia értelmezését. „A székely autonómiát a felekezeti oktatás védelmére kell állítani. A párt egysége soha nem lehet akadály, hogy a székely autonómia kellő előkészítés után megvalósíttassék.”⁵⁷⁵ Vintilă Brătianu miniszterelnök a júliusi törvényjavaslatok tárgyalása során a vezetése alatt álló Liberális Párt nevében nyilatkozatot tett a kisebbségi politika szabályozásának szükségességéről, de azt is jelezte, hogy ez a szabályozás az ország belső ügye, ami szerint nem állt szándékában teljesíteni a párizsi kisebbségi szerződésben foglalt kötelezettségeket.

A miniszterelnöki szándék szükségessé tette a magyar vezetők és egyházak egységes álláspontjának kialakítását, az említett szerződés cikkelyei alapján az iskolákat megillető jogok meghatározását. A párt elnöksége július 7-én arra hívta fel Pált, hogy az Intéző Bizottság székelyföldi tagjaival tartsanak tanácskozásokat a felvetett kérdésben. Ennek alapján, a nyár folyamán több tanácskozásra is sor került Homoródon, Csíkszeredán és Brassóban. Erre vonatkozott, és ezt sürgette Pál Gábor

⁵⁶⁹ *Bárdi* 1999. 95. Ua. *Bárdi* 2000. 168. A párt iratanyagában sem az írásokat, sem utalásokat nem találtunk.

⁵⁷⁰ Nagy Sándor, az OMP Szatmár megyei tagozatának ügyvezető elnöke a kultúraautonómia kérdését elemezte. *Nagy* 1926.

⁵⁷¹ *Iratok* 116.

⁵⁷² *Iratok* 115. Ld. még. *Biserica* 378-382.

⁵⁷³ A kisebbségi egyezmény 11. cikke az erdélyi székely és szász községeknek biztosított vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot.

⁵⁷⁴ *Iratok* 116.

⁵⁷⁵ *Iratok* 114-115, 116-117.

Kisebbségi egyezmény és magyar kisebbség című írása is.⁵⁷⁶ Ennek lényege, hogy a kisebbségi szerződés (10. cikk) a kisebbségi iskolák részére kötelező állami, megyei, városi és községi hozzájárulásokat kötött ki költségvetéseikből, ami nem azonos a magyar egyházak által igényelt államsegély szűkebb fogalmával. Mivel az agrárreform elvette a felekezeti iskolák fenntartására szolgált földvagyon túlnyomó részét, az 1925. évi magánoktatási törvény korlátokat emelt az iskolák részére tehető alapítványok vagy adományozások elfogadása elé, mégis törvény kötelezte a kisebbségi iskolák fenntartóit, hogy tanerőiknek az állami tanerőkkel egyenlő fizetést adjanak, amit nem tettek panasz tárgyává. Az 1924-es elemi iskolai törvény szerint az állami elemi iskolák építése és évi dologi kiadásai a községeket terhelték, így a magyarság kettős iskolai terhet viselt.

Ezért sokakat igen érdekelt, hogy az egyházak vezetői milyen elhatározásra jutnak a fenti hozzájárulások igénylésében. A székelyföldiek együttes elhatározás alapján kérték Balázs András kanonokot, Státus előadót, hogy a kérdések megbeszélésére hívjon össze bizalmas értekezletet. Ennek indokaként felhozták, hogy a közelgő, székelyudvarhelyi nagygyűlés határozati javaslatai érdekében szükséges az egységes fellépés. A kért értekezletet nem hívták össze, de a párt Elnöki Tanácsa 1928. szeptember 11-i ülésén Pál szóban és írásban betérjesztette a tanácskozások során felmerült javaslatokat és terveket, azzal a kéréssel, hogy küldjék meg az egyházi főhatóságoknak tanulmányozás és észrevétel közlése céljából. Válaszában Majláth püspök a katolikus egyház ősi, autonóm iskoláihoz való ragaszkodást hangoztatta, és a közös közdelem szükségességét. Azt a törekvést minősítette jogosultnak, hogy az állam kezén levő iskolák alakíttassanak át autonóm iskolákká, az egyházak joghatósága alatt. Az Erdélyi Ref. Egyházker. Igazgatótanácsa sem látta időszerűnek a székely iskolai autonómia követelését, mert alkalmat adna a székely és magyar megkülönböztetésre. Átiratuk szerint a felekezeti iskolákat fenntartó magyarságnak az állami iskolák építése és fenntartása alól való mentesítését politikai úton, a Magyar Pártnak kell kivívnia. Az unitárius egyház Képviselő Tanácsa 1928. október 10-én kelt átiratában azt közölte, hogy a magyar oktatásügy szomorú helyzetén való változtatást nem a homályos szövegezésű kisebbségi egyezmény 11. cikke alapján, hanem a békeszerződések által egyetemesen biztosított kisebbségi kulturális autonómia alapján kell megkísérelni.

⁵⁷⁶ Pál 1928a.

Szerintük nem szabad egy ábrándképért feladni azt a történelmi alapot, amelyhez való ragaszkodásban a művelt világ közvéleményének támogatásában reménykedhetnek.⁵⁷⁷

Tehát az egyházi főhatóságok elutasították a székely iskolai autonómia követelését. Balázs András 1928. november 2-án kelt észrevételei szerint az egyházi főhatóságok képviselőinek együttes értekezlete aggodalmasnak, sőt veszélyesnek találta a székely iskolai autonómia követelését, mert az a hitvallásos iskolák addigi egységének megbontásához vezetne. Sőt, a kérdés mostani felvetése sem időszerű, hanem a jövő, egyik nagy megoldandó feladatának tekintendő, amelynek megoldására beható tanulmányozással állandóan készülni kell.⁵⁷⁸

Az adott korszakban néhány személyiség **eltávozott** a párt életéből. Az 1918 utáni időszak egyik jeles képviselője, a románok által sokat bírált Grandpierre Emil 1925. januárjában már bejelentette ügyvezető alelnöki tisztségéről való lemondását, és Magyarországra való áttelepedési szándékát. Kezdetben az Elnöki Tanács nem akarta tudomásul venni, de később kénytelen volt elfogadni azt. 1925. augusztus 12-én tartandó ülésre még meghívták, de ő, a közérdekre való tekintettel kimentette magát: „... állandóan az volt a vád ellenem, hogy budapesti irányítások szerint akarok befolyjni az erdélyi magyarság életébe. Ma, amikor már a hivatalos köröknek is tudomásuk van közeli expatriálásomról, súlyosan sértené az erdélyi magyarság érdekeit, ha az ügyek intézésében továbbra is részt vennék.”⁵⁷⁹ Grandpierre 1925. őszén hagyta el Erdélyt. Búcsúünnepségén, november 17-én Ugron köszönte meg munkásságát.

Az adott időszakban a pártvezetők közül elhunytak Hajdú István, Nagy Károly ref. püspök, id. br. Szentkereszhy Béla, Görög Joachim, Ferencz József unitárius püspök, Várady Aurél, Buna Márton, Ignác László.

⁵⁷⁷ Pál Gábor: *ELŐTERJESZTÉS az erd. Rom. Kath. Status Igazgatótanácsának folyó év nov. 19-én kelt 2922. számú felhívása alapján, az 1919. dec. 9-i párizsi kisebbségi egyezményben biztosított székely iskolai autonómia értelmezésére nézve*. Csíkszereda, 1929. dec. 6. [Gépirat, 23 p.]. ERELt, A Magyar Párttól, Fond I. 6/1923- 00809/1930. Ennek bevezetőjében Pál beszámol az előzményekről is.

⁵⁷⁸ Dr. Balázs András prelátus kanonok: *A székely autonóm-iskolákról*. Kolozsvár, 1928. nov. 2. BGYH.

⁵⁷⁹ Grandpierre Emil levele Ugron Istvánnak, Kolozsvár, 1925. aug. 4. KmÁL, Fond Ugron, Fasc. 322, fol. 20.

IV. Az önálló politizálás útján (1928. október-december – 1938. március)

1. Kisebbségi reménységek (1928. ősz –1933. ősz)

Az adott korszakban, 1928. november és 1933. novembere között, amely nagyjából egybeesett a gazdasági világválság időszakával, kilenc kormány váltotta egymást (ebből nyolc Nemzeti parasztpárti), három választást is tartottak (1928, 1931, 1932), és 1930-ban Románia trónjára visszatért Károly király.

Az évtizedes kisebbségi sors tapasztalatai egyfajta mérlegkészítésre készítették az érintett illetékeseket, az OMP vezetőségét és az értelmiségieket egyaránt. A kisebbségi sors szomorú tapasztalatai, és főképp az utóbbi másfél éves liberális uralom annyira súlyosbította a helyzetet, hogy a párt vezetőiben is érlelődött a népszövetségi panaszjog a sérelmek orvoslásának reményében.⁵⁸⁰ Ugyanakkor az 1928-as választásokkal kezdődően az önálló politizálás útjára léptek, a párt önállóan vett részt a későbbi választásokon. 1928 ősztől új korszak jelei érzékelhetőek politikájukban, amit az erdélyi románok képviseletében is hatalomra jutott Nemzeti Parasztpárthoz fűződő remények is fokoztak.

Az elnökség összetétele az elkövetkező tíz esztendőben majdnem egészében azonos maradt, míg a parlamenti csoport a gyakori választások következtében főképp számarányában gyakran változott. A pártszervezetek ekkora már nagyjából kialakultak, és a belső politikai érdekharok elcsitultak, így a régi vezetőség, egyre nagyobb magyarországi anyagi támogatással,⁵⁸¹ szilárdan őrizhette helyét továbbra is.

a, Választástól választásig: 1928-1931.

A liberálisok lemondása után a régenstanács (a királyt helyettesítő háromtagú testület) nemzeti egységkormányt óhajtott, de Maniu határozottan ellenezte azt. A helyzet javulására némi reményt a **Nemzeti Parasztpárt** várható hatalomra jutása keltett 1928. november 10-én. Felszámolták a cenzúrát és ostromállapotot, politikájukban a „nyitott

⁵⁸⁰ *Iratok* 118.

⁵⁸¹ *Bárdi* 1995, II. 4-5.

kapuk” elvét vallották. Kormányzásuk alatt tört ki a világgazdasági válság, amely éreztette hatását Romániában is, amelyhez a kormánynak alkalmazkodnia kellett. Ennek következtében sok terv, még ellenzéki korból, megvalósíthatatlan maradt. A kormány a gazdaság élénkítésére külföldi kölcsönöket vett fel, termelési ágakat külföldieknek adott engedménybe, és törvénykezéssel próbálta elérni az ország biztonságát. Ugyanakkor szembe kellett néznie a belső ellenzékkel, valamint a válság okozta társadalmi feszültségekkel is.

A gazdasági válság elmélyülése mellett a király utódlásának kérdése egyre hangzatosabb téma lett a politikusok között. A kormány a trónörökös Károlyt támadó, és ugyanakkor a visszatérését óhajtó sajtótermékeket elkoboztatta. A politikai helyzetet kedvezőnek ítélve, Károly hosszas kalandok után, feltehetően hallgatólagos francia beleegyezéssel, 1930. június 6-án este, váratlanul megérkezett Bukarestbe, annak ellenére, hogy 1925. decemberében írásban vállalta, hogy hívás nélkül, 10 évig nem tér vissza az országba. Telefonon, majd személyesen tárgyalta a miniszterelnökkel, anélkül, hogy bármilyen kötelezettséget vállalt volna magára nézve. Mivel több politikus Károly királysága elismerésének volt híve, ami pedig Maniu elveivel ellenkezett, a miniszterelnök június 7-én este, a régenstanácsnak benyújtotta kormánya lemondását, azzal indokolva, hogy az „alkotmányos ügyeket nem sikerült megoldania.” Két napra, 1930. június 7-8-ra Gheorghe Mironescu elnökletével új kormány alakult, amely megvalósította a királyság visszaállítását: érvénytelenítették a Károlyt lemondató 1926. január 6-i törvényt, és a trónörökösöt királlyá választották. Az új király június 11-i hazafias hangú beszédében kiemelte, hogy nem bosszúálló szándékkal tért vissza, és országa érdekében szeretne kormányozni. Kormányalakításra ismételten Maniut kérte fel, aki újabb kormányzása alatt a gazdasági nehézségeket szeretette volna megoldani, és a jobboldal előretörését meggátolni. A király szeretőjének, Elena Lupescunak, 1930. augusztusában való visszatérése áthidalhatatlan feszültségeket okozott a király és miniszterelnöke között. A hölgy körül létrejött kamarilla sok politikai bonyodalmat kavart román politikai körökben. A fennálló feszültségek és bizalomhiány miatt, Maniu miniszterelnök 1930. november 8-án beadta lemondását, amelyet a király elfogadott. Mironescu elnökletével egy újabb parasztpárti, de rövidéletű kormány alakult (1930. október 10 – 1931. április 4), amely a válság nehézségeit próbálta különböző módszerekkel ellensúlyozni, azonban sikertelenül.

A Régenstanács által kinevezett Maniu kormány 1928. december 12-én és 15-én tartotta a választásokat, és a háború óta fennálló ostromállapot és cenzúra

megszüntetésével, az ország népe szabadon választhatott. A kormányzópárt a két világháború közti legtisztább választásokon 77,76%-ot ért el, és ez által 348 képviselőt küldhetett a képviselőházba. Az OMP az önálló politizálás útjára lépett,⁵⁸² és saját reményeit is túlszárnyalva, 172.699 szavazatot kaptak, amellyel az ország második legnagyobb parlamenti pártjaként 16 képviselőt és 6 szenátort küldhettek a törvényhozásba, ami nagy erkölcsi elégtételt jelentett.⁵⁸³ A párt elnöke a felirati vitában elhangzott beszédében kijelentette, hogy pártja a magyarság képviseletének tartja magát, és elvárja az új kormánytól, és a törvényhozástól a 10 éven át felgyülemlett sérelmek orvoslását, mind a magyar kisebbség, mind az állam érdekében. Kérte a gyulafehérvári határozatok és a kisebbségi egyezmény gyakorlatba ültetését, vagyis a kisebbségi jogok biztosítását.⁵⁸⁴ A Maniu kormány kisebbségi politikájáról készített magyarországi elemzés megállapította, hogy a külvilág felé tulajdonképpen kevésbé kisebbségellenes politikát követ, de a valóságban azt teszi ő is, mint elődei.⁵⁸⁵

Maniu és általa az erdélyi románság hatalomra jutása miatt az OMP a genfi panaszokat későbbi időre halasztotta, bár az ő kormányzásuk sem hozta meg a remélt intézkedéseket. Bethlen György szerint Bethlen István többször tett előtte olyan nyilatkozatot, amely szerint ő az erdélyi románok szeparatizmusát oly erősnek tartja, hogy komolyan számolhatnak azok önállósodási vagy elszakadási szándékaikkal.⁵⁸⁶ Bethlen György, mint aki a helyzetet közelebbről ismerte, ezt óriási tévedésnek tartotta, és a történelem neki adott igazat. Az erdélyi elszakadási törekvések Bukaresttől, ha voltak is, nem bizonyultak erőteljeseknek, de a kormány törvénykezései valamelyest enyhítettek a kisebbségek helyzetén.

Az új kormány gazdaságpolitikájának köszönhetően külföldi kölcsönöket vettek fel, sikerült a lej stabilizációja, a magyar felekezeti iskoláknak is államsegélyt adtak, és Romulus Boilă⁵⁸⁷ hatékony közreműködésével rendezték az elmaradt nyugdíjakat is. Ebben a küzdelemben magyar részről elévülhetetlen érdemeket szerzett Hegedűs Nándor nagyváradai képviselő. Közigazgatási téren a kormány decentralizációt követett, az új törvény alapján az ország területét hét igazgatóságra osztották, amelyek több

⁵⁸² Választási jele két olyan egymást metsző vonal volt, amely fönt és lent, tompaszöveget, jobbra és balra hegyesszöveget zárt (mint az András-kereszt.)

⁵⁸³ *Melléklet 2.*

⁵⁸⁴ *Bethlen 1928. 37.*

⁵⁸⁵ *Jancsó Benedek a Maniu kormány kisebbségi politikájáról.* MOL, K63-1929-27/4, 134-154. Ld. még: *Maniu*

⁵⁸⁶ Bethlen György: *Feljegyzések.* BGYH.

⁵⁸⁷ Az Országos Nyugdíjpénztár igazgatója, Maniu sógora, az erdélyi helyzet, és sok erdélyi magyar politikus jó ismerőse.

megyét foglaltak magukba, és azokat bizonyos hatalommal ruházták fel. Mint a Magyar Párt parlamenti csoportjának emlékiratából kitűnik, Eduard Mirto államtitkár a parlament tagjaihoz is eljutatta a tervezetet (Anteproiect de lege pentru organizația administrațiunei locale), annak bizonyítékául, hogy a kormány észrevételeket és javaslatokat is meghallgat. A magyar emlékirat sajnálattal állapítja meg, hogy a törvénytervezet olyan elvek alapján készült, amelyek szöges ellentétben állnak a gyulafehérvári határozatokkal. Egyben hivatkoztak a párizsi kisebbségi szerződésre is, valamint arra, hogy az évek során az erdélyi románok is nemzetpolitikai követelményeiket a nemzeti autonómiára építették, tehát ők is követelik azt.⁵⁸⁸ Egyben elvi kívánságaikat 15 pontban terjesztik elő,⁵⁸⁹ amiből sajnos semmi nem valósult meg. Maniu kormányzása elején az OMP késznek mutatkozott az általános kisebbségi kérdések megtárgyalására, ennek érdekében már 1929. januárjában emlékiratot adtak át a miniszterelnöknek és Costăchescu oktatásügyi miniszternek.⁵⁹⁰

A kormány a kisebbségi kérdést törvénnyel vélte megoldani. E célból a kormánypárt egy szakembert, Pop Ghițăt nyugati tanulmányútra küldte, hogy ismerkedjen az ottani megoldásokkal, de ennek ellenére, és az OMP kisebbségi törvényjavaslata ellenére sem valósult az meg. A párt közölte a kormánnyal, hogy a közeljövőben az egyházak a kormány elé terjesztik közoktatási kéréseiket, amelyeket a párt magáévá tesz, kéri azok figyelembevételét és teljesítését. E miatt nem térnek ki a kérdés teljes komplexumára, de néhány megoldásra váró tényezőt maguk is jeleznek. Ezek: a magyar ifjúság anyanyelvén való oktatásának biztosítása, megfelelő számú magyar tannyelvű óvodák és iskolák felállítása, azokban magyar tanerők alkalmazása, a szülők elleni, beiskoláztatás miatti zaklatások, megtorlások megszüntetése.⁵⁹¹

A kisebbségi kérdés jogszerű megoldására a felszólalások, emlékiratok, tervezetek a Maniu kormány idején is hiábavalónak bizonyultak. Megoldások helyett „szócsata” kerekedett Maniu és Goldiș, a gyulafehérvári határozatok létrehozói támadták Bethlent, hogy ők nem ígértek olyat, amit tőlük követelnek. Beszédeikre Bethlen válaszolt.⁵⁹² Az

⁵⁸⁸ Természetes és sajnálatos, hogy az autonómiát mindig a kisebbségben levők kérték, követelték.

⁵⁸⁹ *A parlamenti* 407-412; A magyar parlamenti csoport válaszát Balogh Arthur, Jakabffy Elemér, Paál Árpád és Pál Gábor szövegezték meg. *Iratok* 306.

⁵⁹⁰ Gépelt szövegmásolat, főképp oktatási kérdésekről. BGYH.

⁵⁹¹ *A Magyar Párt emlékirata*. 1929. januárjában átadott Maniu miniszterelnöknek és Costăchescu közoktatási miniszternek. BGYH.

⁵⁹² *Egy szócsata* 81-89. A közlemény az alábbi beszédek szövegét adta közre: 1. Maniuét, amely elhangzott 1930. jan. 19-én, Kolozsváron, a Nemzeti Parasztpárt ún. százaskomissziójának ülésén; 2. Goldișét, amely elhangzott Aradon, 1930. jan. 25-én, a néppártiak gyűlésén; 3. Bethlenét, amely 1930. jan. 26-án Csíkszeredában, a romániai Országos Magyar Párt csíkszeredai tagozatának közgyűlésén hangzott el.

állam iránti lojális nyilatkozatok oda vezettek, hogy egyes kormányférfiak és a kormány francia nyelvű félhivatalosa, úgy nyilatkoztak, mintha a kisebbségi kérdés semmi kívánnivalót nem hagyna maga után, és a kisebbségek már megtalálták volna boldogulásukat az országban. Ennek ellensúlyozására és tisztázására nyilatkozta a párt elnöke, hogy bár a székelyudvarhelyi nagygyűlés kimondotta, hogy panaszait a Nemzetek Szövetsége elé terjesztik, önkéntes elhatározásból felfüggesztették, abban a reményben, hogy az új kormány a kisebbségi kérdést rendezni fogja. Mivel ez nem történt meg, a párt nem mondott le arról, hogy a Nemzetek Szövetségéhez fordul, ha erre kényszerítik.⁵⁹³

A Nemzeti Parasztpárt programjában szerepelt a helyi önkormányzatok visszaállítása. Amikor átvették a hatalmat, a korábbi, liberális tanácsokat feloszlatták, és helyükbe saját embereikből, időközi (ún. interimar) bizottságokat neveztek ki.⁵⁹⁴ Az általuk rendezett helyi közigazgatási választásokig ezek tartották kézbe a helyi hatalmat. A Maniu kormány 1930. február–márciusában rendezte meg a helyhatósági választásokat. Február 5-én, a megyei tanácsok választásakor a párt a tagozatokra bízta, milyen módon vesznek részt a választásokon. A községekben a választásokat 1930. február 11. és március 14. között tartották. Az előző, 1925. évi közigazgatási reform Erdély 23 megyéjében több mint 4.000 községet állapított meg, minden különbözőség nélkül, az 1929. évi közigazgatási beosztás a 23 megyében a községek öt csoportját különböztette meg. A túlbonyolított választási előkészítés és azok kivitelezése sok bonyodalomra adott okot városokként, megyénként és községenként. A választási eredményekről megállapítható, hogy a magyar lakosság nem jutott számarányának megfelelő képviselőhöz, de mégis a hatalomváltás után az eredmény elfogadhatónak volt mondható. A helyhatósági választások eredményeiről az OMP kisebbségi szakosztályának előadója, Fritz László készített összefoglalót.⁵⁹⁵ A közigazgatási választások alig hogy lezajlottak, és a tanácsok alakulása folyamatban lehetett, amikor megjelent Aurel Dobrescu, erdélyi tartományi igazgató körrendelete (1930. április 7.), amely szerint, bár a tanácsulések nyelvhasználata nincsen szabályozva, azok csak román

⁵⁹³ *Bethlen* 1929. Ld. még: West jelentése Walkó mb. külügyminiszternek, Bukarest, 1929. febr. 5-én. MOL, K64-27-1929-27-112/res. pol. 1-2. A követ jelentése arról szól, hogy ő is úgy látja, hogy a Magyar Párt kénytelen lesz a panasszal élni, hisz a Maniu kormány nem tudja, vagy nem akarja a kisebbségi kérdést megoldani.

⁵⁹⁴ Ezek, főképp a székely megyékben, helyi kiskirályokként viselkedtek. *Iratok* 310.

⁵⁹⁵ *Fritz* 1930a.

nyelven tartandók. A nyelvhasználat ily módon, való szabályozása a magyarság körében nagy felháborodást keltett,⁵⁹⁶ és parlamenti interpellációt is vont maga után.⁵⁹⁷

A magyarság a hazatért Károly király személyéhez fűzött reményeket. A király a párt elnökét 1930. december 12-én fogadta (a kihallgatás 20 percig tartott). Bethlen felsorolta a magyarság általános sérelmeit, az anyagiakat illetően a király a nehézségekre hivatkozott, azon sérelmekről, amelyekről nem volt kellőképpen tájékozott, ígérte, hogy információkat kér. A viszonylag rövid eszmecsere után magánjellegű beszélgetés következett, amelyben a király érdeklődött Bethlen György családi viszonyairól és Bethlen Istvánnal való rokonságáról. A pártelnök közlése szerint, és neki lett igaza, a király személyéhez fűzött remények nem váltak valóra.⁵⁹⁸

1929. augusztusában, a Szervezett Népkisebbségek 5. genfi értekezletén elhatározták, hogy minden kisebbség – bizonyos elvek alapján – készítsen magáról egy összeállítást, amelyet a nemzetközi szervezet nyilvánosságra hoz. Az OMP kisebbségi szakosztálya foglalkozott a kérdéssel 1929. őszén, 1930. tavaszán.⁵⁹⁹ A parlamenti csoport 1930. április 3-án tartott ülésén Balogh Arthur szenátor jelenti, hogy a romániai magyar kisebbség helyzetjelentése elkészült, postázásra vár.⁶⁰⁰ Ugyanakkor javasolta, hogy a munka nagy fontosságára való tekintettel, az Elnöki Tanács tagjai, és egyes szakszervezők kapják kézhez, és vitassák meg.⁶⁰¹ Fritz László az elnök nevében kérte Jakabffy, közölje, hogy a beadásig még van-e idő vitára, kiegészítésekre. Egyben megküldték a jelentést egyes személyeknek, hogy észrevételeiket rövid időn belül tegyék meg. Jakabffy közölte, hogy a jelentés beadásának ideje április 12, de kiegészítéseket május 1-ig lehet tenni. Azt is a vezetőség számára közölte, hogy a jelentésért a küldöttségek viselik a felelősséget, tehát nem kell a párt vezetőségének aláírnia.⁶⁰² Bethlen elnök arra kérte Jakabffy, a kisebbségi szakosztály elnökét, és valószínűleg a munka összeállítóját (irányítóját), hogy mivel határozott kívánságok merültek fel abban az irányban, hogy a véglegesítés előtt az Elnöki Tanács is megismerhesse, kéri, hogy kb. május 5-re tervezett Elnöki Tanács ülésre terjesszék elő. Egyben felhívta figyelmét arra, amit már Fritz Lászlóval közölt, hogy a magyar kisebbség becsült lélekszámát túlzottnak találta, és figyelmeztette, hogy az adatoknak, támadások elkerülése végett, megalapozottaknak

⁵⁹⁶ Jakabffy 1930b.

⁵⁹⁷ Willer József felszólalása a nyelvhasználat ügyében, 1930. ápr. 12. *Iratok* 394.

⁵⁹⁸ Magyary követ jelentése Károlyi Gyula külügyminiszternek. Bukarest, 1930. dec. 18. MOL, K63-1930-27/4, 2-5.

⁵⁹⁹ Jakabffy 1930a.

⁶⁰⁰ *Iratok* 311-312.

⁶⁰¹ *Iratok* 312.

⁶⁰² Jakabffy Elemér levele Bethlen Györgynek. Lugos, 1930. ápr. 7. BGYH.

kell lenniük.⁶⁰³ A jelentés vitájára 1930. május 11-én tartott ülésen került sor, ahol Gyárfás, Pál és Sándor szenátorok, valamint Ferenczy és Róth elnöki tanácsstagok észrevételének figyelembevételével véglegesítették azt.⁶⁰⁴ A munka elkészült, és a *Magyar Kisebbség* is leköszölte azt.⁶⁰⁵

Az OMP ötödik országos **nagygyűlését** 1930. október 26-án tartotta Szatmáron, ahol az ellenzéki mozgalmak kimúlásával (reformcsoport, Magyar Néppárt) megnyilatkozott a magyar egység és vezetőválasztásra került sor.⁶⁰⁶ A szakosztályok közül a gazdasági szakosztály ülése, és a kisebbségi szakosztályban Jakabffy előadása emelkedett ki. A viszonylag eseménytelen nagygyűlés kapcsán a kritika sem maradt el, Kós aggmenházhoz hasonlította azt.⁶⁰⁷ A nagygyűlés határozata megfogalmazta a kisebbségi sérelmeket, és egyben utasította a törvényhozói képviselőit, hogy amikor a parlamenti harc sikertelennek bizonyul, a magyar kisebbség sérelmeit a Nemzetek Szövetsége elé vigye.⁶⁰⁸

A félévig hivatalban levő Mironescu kormány 1930. december 29-én **népszámlálást** tartott,⁶⁰⁹ amelyre a magyarságot pártja készítette fel. Már 1930. március 21-én a *Monitorul Oficial (Hivatalos Közlöny)* 66. számában megjelent a népszámlálásról szóló törvény (*Lege privitoare la recensămintul general al populațiunii*), amelynek tervezetéhez már február 19-én Willer is hozzászólt.⁶¹⁰ A törvény végrehajtási utasítása (*Regulament pentru aplicarea legii recensămintului general al populației*) a *Monitorul Oficial* november 13-i 257. számában közzétette királyi rendelettel lett közzétéve. A népszámlálás végrehajtása – a kérdőívekről, számlálóbiztosokról, diákok lakhelyéről, az egy nap alatt történő lebonyolítás, pártatlanság stb. – sok kérdést vetett föl. Az OMP 1930. június 21-én tartott Elnöki Tanácsa ülésén Paál Árpád indítványozta, hogy a tervbe vett hatósági népszámlálásra a magyarság készüljön fel, a tagozatok jelöljenek ki megbízottakat, adják meg a magyarságnak a szükséges útbaigazításokat, és a sérelmükre elkövetett hatósági visszaéléseket jelentsék a központi pártelnökségnek. Sándor József ugyanott bejelentette, hogy tudomása van olyan miniszteri nyilatkozatról, amely szerint a kormány a valóságnak megfelelő adatok alapján, becsületesen

⁶⁰³ Bethlen György levele Jakabffy Elemérhez, Kolozsvár, 1930. április 12. BGYH.

⁶⁰⁴ MOL, K63-1931-27/4t, 255-313. Megjelent: *A romániai* 1930. [A határidőt valószínű rugalmasan kezelték.]

⁶⁰⁵ *A romániai* 1930.

⁶⁰⁶ *Mikó* 1941. 98. Ld. még: *Magyar nemzetgyűlés*.

⁶⁰⁷ *Kós* 1930.

⁶⁰⁸ *A szatmári nagygyűlés*

⁶⁰⁹ *Mikó* 1941. 99-100.

⁶¹⁰ *Iratok* 394.

szándékozik végrehajtani. Ő meg ezt javasolná az esetleges helyi terror ellensúlyozására hírlapilag közzététetni.⁶¹¹ A pártközpont utasította a tagozatokat, hogy mindegyikük jelöljön ki megbízottakat a népszámlálás ellenőrzésére, akik a magyarságnak a szükséges felvilágosításokat is megadják. Közölték azt is, hogy amint a kibocsátandó kérdőíveket megismerik, tájékoztatót készítenek, és a tagozatok rendelkezésére bocsátják.⁶¹² A küszöbön álló népszámlálásra a pártelnökség 13 oldalas, 26 cikkből (rovatból) álló tájékoztatót állított össze.⁶¹³ Azt megküldték a tagozatoknak, kérve az abban foglaltaknak minél szélesebb körben való ismertetését, ugyanakkor december 7-re, és 14-re sajtóértekezletet hívtak össze a párt kolozsvári székházába, ahol az elnökség ismertette a népszámlálást illetően az addig megtett intézkedéseket, és ígérte, hogy a párt Sajtóirodájának újabb kiadványait továbbra is eljuttatja a szerkesztőségekbe. A magyar napilapoknak a sajtóértekezleten megjelent képviselői egyöntetűen elhatározták, hogy örömmel tesznek eleget az elnökség felhívásának.⁶¹⁴ Az említett *Tájékoztató*ban a 17. rovatot tartották a magyarsághoz tartozókra a legéletbevágóbbnak, ugyanis ez a rovat a *nemzetiséget* (neamul) tudakolta. A végrehajtási utasítás szerint „a válasz erre a kérdésre a személy lelkiismeretéből, azokból a családi és történelmi tradíciókból kell fakadjon, amelyekhez kapcsolódva érzi magát.” A párt egyben nyomtatott szórólapokon is megpróbált tájékoztatni.⁶¹⁵ A lezajlott népszámlálás alkalmával is voltak a magyarságnak sérelmei: Fritz László, az OMP Kisebbségi Szakosztályának előadója 27 napilap 1930. december 14-től 1931. február 15-ig terjedő számait nézte át, és azokban 114 sérelem leírását találta.⁶¹⁶ Szerinte a napilapokból merített valódi sérelmi esetek csak igen kis esetben merítik ki a ténylegesen elkövetett visszaéléseket, ezért javasolta hogy a tagozatoktól kérjenek bizonyítékokkal alátámasztott jelentéseket. A tagozatok nem voltak a helyzet magaslatán, a beküldési határidőt három alkalommal is hosszabbítani kellett a jelentések beérkezésének reményében, amelyeket a pártközpont

⁶¹¹ Kivonat az OMP Elnöki Tanácsának Kolozsvárt, 1930. jún. 21-én tartott ülésének jegyzőkönyvéből, Kolozsvár, 1930. júl. 9. BGYH.

⁶¹² Az OMP körlevele valamennyi vármegyei és törvényhatósági városi tagozat elnökségének. 1206/1930. Kolozsvár, 1930. aug. 4. BGYH.

⁶¹³ Tájékoztató az 1930. évi népszámlálás összeirási ívének kitöltéséhez. (Érdekességgént: az 1910-es magyar népszámlálás alkalmával a Központi Statisztikai Hivatal 63 oldalas nyomtatott utasítást adott ki.) Lásd még: *Fritz* 1930b, *Fritz* 1930c.

⁶¹⁴ Az OMP körlevelei a tagozatoknak (dec. 2.) és a szerkesztőségeknek (dec. 9). BGYH.

⁶¹⁵ Különböző szövegű plakátokat nyomtattak. Néhány példány: BGYH. Egy példányát ld. *Képek, plakátok* 8.

⁶¹⁶ Jelentése a BGYH-ban.

igyekezett begyűjteni.⁶¹⁷ A parlamenti hozzászólás sem maradt el, a visszaéléseket 1931. február 6-án Willer tette szóvá a képviselőházban.⁶¹⁸

b, Választástól választásig: 1931-1932.

1931. áprilisában, a leghosszabb (két hetes) kormányválság után a neves történész, **Nicolae Iorga**, egy évig vezethetett kormányt (1931. április 18 – 1932. május 31), bár a kormánylistát a király állította össze. Iorga szerint számára csak a végrehajtó szerep jutott. Az erős ellenzék miatt a parlamentet feloszlatták, és újabb választásokat írtak ki (1931. június 1, 4), amelyen a „Nemzeti Egységpárt” a szavazatok többségét megnyerte (47,49%, ami 289 helyet biztosított a képviselőházban). A Iorga-féle választások ismételen csalásokkal tarkítottak voltak, az OMP önállóan indult a küzdelemben, és 139 ezer szavazattal, az összes leadott szavazatok 4,95 %-al 10 képviselői és két szenátori megbízást nyert,⁶¹⁹ akik a törvényhozásban folytatták tevékenységüket: kihallgatások, felszólalások, tanácskozások rendjén, lényeges eredmények nélkül.

Iorga kormányzása törvénykezésben a felsőoktatást próbálta egységesíteni, és a mezőgazdasági adósságok csökkentését rendezni. Hegedűs Nándor képviselő – utalva a miniszterelnököknek a kisebbségek iránti jóindulatú nyilatkozataira – javasolta, hogy a parlamenti csoport vegye fel a kapcsolatot Iorgával, és tudakolja meg terveit a magyar kisebbség sorsának enyhítésére.⁶²⁰ Ez rövidesen kiderült, ugyanis a kormányfő a kisebbségi ügyek rendezésére kisebbségi államtitkárságot állított fel, amelynek élére nem a legnagyobb kisebbség, a magyarok, hanem a szászok képviselőjét, Rudolf Bradschot, a német közösségből kitalizott, románbarát személyt kérte fel. Az államtitkárság munkaprogramjából jól látszott, hogy az csupán a kormány tanácsadó szerve, amely mellett egy állandó bizottságot szerveznek szakemberek bevonásával.⁶²¹ Iorga miniszterelnök Bitay Árpád tanárt kérte fel, hogy egy szaktanácsos megbízást fogadjon el. Az OMP Elnöki Tanácsa 1931. április 28-i ülésén úgy döntött, hogy miután az állás nem politikai, hanem hivatalnoki megbízás, Bitay elhatározására bízta, hogy

⁶¹⁷ Az OMP körirata a tagozatokhoz, 1931. jan. 2. és 1931. febr. 24. BGYH.

⁶¹⁸ *Iratok* 397.

⁶¹⁹ *Melléklet* 2.

⁶²⁰ *Iratok* 326.

⁶²¹ *A kisebbségi* 1931.

egyéni körülményei tekintetbe vételével a felkérést elfogadja-e.⁶²² Amikor Bitayt tájékoztatták, hogy szerepe csak a külföld előtti igazolásra szól, lemondott állásáról. Sem a kormány, sem az új államtitkársága nem tudta a kisebbségi kérdést sikeresen kezelni. Brandsch megpróbálta értekezletre összehívni a kisebbségi képviselőket közös kérdések megtárgyalására.⁶²³ Bethlen elnök pártja nevében azzal utasította el, hogy nem remél semmit az illető hivataltól, és sem a politikai légkört, sem a kormányzati politikát nem tartja alkalmasnak a tárgyalások lebonyolítására. Mindezt nyílt levélben hozta az államtitkár tudomására,⁶²⁴ aki válaszában nehezményezte Bethlen eljárását, azt állítva, hogy tévesek kiindulási pontjai, amelyeket alkalomadtán megvitathatnak.⁶²⁵ Az események ismeretében erre valószínű nem került sor, annál is inkább, mert a kormány rövidesen megbukott.

A pénzügyek rendezésére a kölcsönt adó országok pénzügyi referenst küldtek Romániába. Ő, Charles Rist volt, aki 1932. május 26-án megírta jelentését, amelyben szigorú pénzügyi reformot ajánlott az országnak. Néhány nappal rá a király minisztertanácsot hívott össze a válság kezelésére, amelynek ideje alatt Iorga lemondott, nem bízva a válság megoldásának sikerében.

c, Választástól választásig: 1932-1933.

Június 3-án a király Titulescunak ajánlotta fel az „egységkormány” megalakítását, de mivel ő nem vállalta, a Nemzeti Parasztpárt alelnöke, **Vaida-Voevod** kapott megbízatást (1932. június 6 – augusztus 10). Támogatottsága hiányában, júliusban választásokat tartottak (1932. július 17, 20), ahol a Nemzeti Parasztpárt alig érte el a szükséges többséget (40,3%; 274 képviselővel a képviselőházban). Az OMP ismét önálló listával vett részt, eredménye 141. 910 szavazat, 14 képviselői és 3 szenátori hely a törvényhozásban. A választások megtartása után **Vaida** lemondott, de mivel Maniu nem vállalta a miniszterelnökséget, ismételten ő kapott megbízást a királytól (1932. augusztus 11 – október 17). A kormány fő gondja pénzügyi jellegű: a hiányokat csökkenteni, és a fizetéseket, meg a külföldi adósságokat kifizetni. Mindezek érdekében

⁶²² *Az Országos* 1931.

⁶²³ Rudolf Brandsch levele Bethlen Györgynek. Bukarest, 1932. aug. 22. BGYH.

⁶²⁴ Bethlen György levele Rudolf Brandschnak, Bukarest, 1932. szept. 1. Megjelent: *Keleti Újság*, 1932. szept. 11, és *Magyar Kisebbség*, 1932. 18. sz. 569-572.

⁶²⁵ Rudolf Brandsch levele Bethlen Györgynek. Bukarest, 1932. szept. 15. BGYH.

különböző megszorító törvénykezésekkel próbálkoztak, és a Nemzetek Szövetsége támogatását is kérték. 1932-ben a Lausanne-ban Románia azon álmait, hogy a vesztes államoktól kárpótlást kapjon, az egyezmény értelmében szertefoszlottak. A szeptemberben kezdődő román-szovjet tárgyalások lebonyolítását a miniszterelnök, Titulescu ellenében magának követelte, ami a külügyminisztere lemondását eredményezte. Ez kormányválságot okozott, ami miatt Vaida 1932. október 17-én lemondott.

A két Vaida kormány még megtartotta a kisebbségi államtitkárságot, de a Maniu kormány (1932. októberében) takarékosági okokra hivatkozva, megszüntette azt. Az új kormányfő ismét **Maniu** lett, azzal a feltétellel, hogy az ügyek intézésében „szabad kezet” kap. A Minisztertanács feladata a fizetési mérleg racionalizálása, a behozatal szabályozása, és a „nyitott kapuk politikájáról” való lemondás volt. Az utóbbi kormányok külpolitikája – így a Maniué is – az ismert koordináták között mozgott. Az év végére a király és Maniu viszonya erőteljesen megromlott. A király nem teljesítette vállalásait, és a fővárosi rendőrfőnökök – a király emberei – kinevezése körüli vita a viszonyt még jobban elmérgesítette. Ennek következtében Maniu 1933. január 12-én lemondott. Ismételten **Vaida** lett a kormányfő (1933. január 14 – november 9). Bár hangoztatta, hogy a politikájuk azonos, akár ő, akár Maniu van hatalmon, a gyakorlat ezt nem igazolta. Az ország költségvetési egyensúlyának biztosítása csupán papíron maradt. A kormánynak ugyanakkor szembe kellett néznie a társadalmi feszültségekkel is, a megszorító intézkedések és az életszínvonal romlása miatt.

Az utolsó, Vaida vezette parasztpárti kormányban, kevés kézzelfogható eredménnyel, Mihail Şerban töltötte be a kisebbségi államtitkári tisztséget. Hatékony együttműködés helyett Bethlennek vele is inkább vitája volt. A sérelmekről 1933. március 2-án emlékiratot⁶²⁶ adtak át neki (főbb pontjai: nyelvhasználat, oktatásügy, nyugdíjak, közbirtokosságok, kisajátított földek bérbeadása, földadó, csíki magánjavak).⁶²⁷ Abban kifejezésre juttatták, hogy „a magyar kisebbségi intézményekkel és polgárokkal szemben az államigazgatás legkülönbözőbb ágaiban egyenlőtlen elbánás és önkény érvényesül.”⁶²⁸ Megállapításaik jogosak voltak, hisz 1932-től elkezdődtek a revízió ellenes gyűlések, és 1933. kezdetén beindult Vaida „numerus valachicus” néven ismert

⁶²⁶ Az írást Pál Gábor állította össze. A parlamenti csoport értekezlete köszönetet mondott neki. *Iratok* 347.

⁶²⁷ *Şerban*

⁶²⁸ Uo. 173.

kezdeményezése.⁶²⁹ Ilyen politikai légkörben felerősödtek a magyarellenes nacionalista mozgalmak.⁶³⁰ 1932. májusában a magyarországi határrevíziós mozgalom ellen Tordán román gyűlés volt, amely után egyik különvonat utasai leszálltak Sinfalva község állomásán, benyomultak e magyar lakosságú községbe, házakat dúltak fel, egy magyar embert megöltek, többet megsebesítettek. Az OMP bűnvádi eljárást kezdeményezett, a vizsgálat meg is indult, de mindenkit felmentettek. Elítélték azonban azt a magyar újságíró, aki a dúlást leírta. A magyarság elleni tüntetéseket Willer a parlamentben is szóvá tette.⁶³¹

Miniszteri rendelet tette kötelezővé a „străin” (idegen) nyelvű cégtáblák után sokszoros adó kivetését. A Magyar Párt hiába érvelt, nem tudta elérni, hogy az ország legnagyobb számú, román állampolgárságú kisebbségének, a magyarságnak nyelve ne legyen idegennek tekinthető. Az államtitkár nehezményezte, sértőnek találta a pártelnök, 1933. június 19-én tartott beszédét. Bethlen erről levelében így válaszol: „Amit Székelyudvarhelyen ez úttal mondtam, az nélkülözött minden sértő jelleget. Csupán annak tárgyilagos megállapítására szorítkoztam, hogy a kisebbségi alminiszterség (és ezt személytelenül mondtam), nem rendelkezik az ahhoz szükséges és megfelelő hatáskörrel, hogy tényleg hatályos és üdvös működést fejthessen ki. Hozzátettem, hogy a kormány a választáskor, és az óta is beleavatkozik a magyar kisebbség belső ügyeibe – és ez talán leginkább éppen Udvarhely megyére áll – olyképpen, hogy mesterségesen elősegíti, támogatja bizonyos elemeknek ama törekvéseit, hogy az egységes Magyar Pártot megbontsák, hogy protezsált ellen magyarpártot alakítsanak. Természetes, hogy mi ezt kifogásoljuk, mivel e módszer legkevésbé sem alkalmas arra, hogy a kisebbségi kérdést helyes mederbe terelje, tehát román állampolitikai szempontból sem jelent ez semmi előnyt.”⁶³² Bethlen egyben hivatkozott előző évben, Brandschnak, a politikai jelenség hasonlósága miatt közérdekből írt levelére is, amelyben szintén hasonló témakörrel foglalkozott.

Úgy a külpolitikai, mint a belpolitikai válságokkal a Vaida kormány nem tudott megbirkózni, ami feszültséget keltett a király és a kormány között. A liberálisok a polgári engedetlenséghez folyamodtak. Többen egyetértettek abban, hogy a Nemzeti Parasztpártnak ebben az időben, ellenzékben kellett volna maradnia. Az viszont tény,

⁶²⁹ Vaida kezdeményezése a magyarok állásokból való kiszorítására irányult, a románok javára. Ld. még: *Fogarasi; Mikó* 1941. 152-155.

⁶³⁰ Dávid Mihály jelentése Magyar Antalnak: *Revíziós hangulat Erdélyben*. Kolozsvár, 1932. dec. 30. MOL, K64-1933-27-8/res. pol. 7-10.

⁶³¹ *Willer* 1932.

⁶³² Bethlen György levele Șerban Mihai, kisebbségi alminiszternek, 1933. júl. 11. BGYH.

hogy Vaida 1933. november 9-i lemondásával véget ért a polgári Románia utolsó parasztpárti kormányzása.

Az OMP következő országos nagygyűlését 1933. július 1-2-án tartotta Marosvásárhelyen,⁶³³ amely egységes megnyilatkozással folyt le. Előtte voltak a szakosztályi ülések,⁶³⁴ és az Intéző Bizottság ülése.⁶³⁵ A nagygyűlésen jelentések hangzottak el a kisebbségi sérelmekről, a párt tevékenységéről, tárgyalták az ifjúságnak a párt kebelén belül való megszervezésének kérdését,⁶³⁶ valamint határozatot hoztak a kulturális autonómia tárgyában,⁶³⁷ egyben megválasztották a vezetőséget.⁶³⁸

Mint már utaltunk rá, a **pártvezetőség**, fennállásának utolsó tíz évében nagyjából azonos maradt. Természetesen ez nem nélkülözte az ellenvéleményeket, olykor az ellenzéki hangot. Amint az 1924. brassói nagygyűlés után a katolikusok, az 1932-es júliusi választásoknál az unitáriusok nehezményezték a kellő képviselő hiányát a jelöltek között. Írásban és szóban tettek panaszt a Magyar Párt elnökségénél, amelyre Bethlen elnök ad magyarázatot az unitárius főgondnoknak, aki egyben az Elnöki Tanács tagja is volt. Szinte hitvallásszerűen fogalmaz levelében, sorai bizonyítékai elveinek, amelyekkel, másfél évtizeden át, nehéz idők ellenére sikerült a pártot összetartania. „Mióta a pártot vezetem, mindig ügyeltem arra, nehogy a magyar egyházak közül, bármelyik is, a legcsekélyebb mértékben sérelmet szenvedjen, hogy azok testvéries egyetértésben együtt dolgozva támogassák a pártot, a párt pedig viszont az egyházakat. Nyugodt lelkiismerettel állíthatom, hogy nem vétettem sohasem ezen elv ellen, és hogy amíg a párt élén fogok állni, a párt is követni fogja azt. Kérem az egyházakat, hogy eme végeredményben elsősorban az ő javukat, szolgáló működésemet támogassák belátással, segédkezzenek az elénk tornyosuló nehézségeket elhárítani. Hisz a belátás hiányában könnyen állhatnak elő mindnyájunkra egyaránt végzetes következményű kolléziók.”⁶³⁹ Ily módon, a méltánytalanság érzésének kifejezése mellett, az elnök az egységre szólított fel.

Az Elnöki Tanács, az Intéző Bizottság ellátta szerepét, rendszeresen összeült, az új Szervezeti Szabályzat alapján folyamatosan végezte tevékenységét. A korszak

⁶³³ *Hatodik*

⁶³⁴ *Balogh* 1933.

⁶³⁵ *Iratok* 159-165.

⁶³⁶ *A marosvásárgelyi*

⁶³⁷ *A Magyar Párt* 1933.

⁶³⁸ *Melléklet* 1.

⁶³⁹ Bethlen György levele Ferenczy Gézának (Nagyajta), 1932. júl. 30. BGYH.

nagygyűlésein – Székelyudvarhely, Szatmár, Marosvásárhely – megválasztották az említett szervek hiányzó tagjait.

Az Averescu kormány idején több **magyar törvényhozó** került a román törvényhozásba, míg az azt követő liberális választások „eredményeként” számuk megfogyatkozott. Tárgyalt korszakunkban három parlamenti választás volt, így a magyar csoport összetétele változott, és az adott kormány politikájához kellett viszonyulnia. A kijelölt kormányfő általában tiszta szavazásokat ígért, de az 1928-as választásokat leszámítva, soha nem voltak azok. A kormánypárt gyakran renegátokkal, ellenpárttal, más kisebbségekkel kötött szövetséggel próbálta gyengíteni az OMP választási esélyeit. A magyar törvényhozóknak már több tapasztalatuk volt, sérelmeikkel és javaslataikkal felszólaltak a törvényhozásban, a bukaresti iroda akadályokkal,⁶⁴⁰ de már bejáratottan működött, így leginkább a törvényhozók „kijárással” érthettek el eredményeket az ellenséges légkörben. Parlamenti időszak idején a magyar csoport általában minden hónap első csütörtökén ült össze, és az iroda fenntartására a tagok ezer lejt fizettek havonta. Üléseiken megvitatták a folyamatban levő törvénytervezeteket, kijelölték a hozzászólókat, és a sérelmek előterjesztésének módját.

Több tanácskozás alapjául Pál Gábor előterjesztései szolgáltak, így amikor a központi elnökség 1931-ben éves beszámolót kért a tagságtól, az övé bizonyult a legjobbnak, amit a *Magyar Kisebbség* is leközölt.⁶⁴¹ A csoport tagjai tartották a kapcsolatot a bukaresti magyarsággal, annak párttagozatával, a *Bukaresti Népkörnek* nevezett kulturális egylettel, és tudományos előadásokat tartottak a fővárosban tanuló magyar egyetemi hallgatóknak. Román és magyar oldalról egyaránt jövő támadások ellenére próbálták ellátni feladatukat. Amikor Szabó Béni kisiparos képviselő, 1933. április 11-én közölte hivatali tisztségeiről és képviselői megbízatásáról való lemondását, társai kiálltak mellette és maradásra bírták.⁶⁴²

A **szakosztályok** is időnként tevékenykedtek, főképp a nagygyűlések előtt ültek össze. A Közgazdasági szakosztály a mindhárom alkalommal tanácskozásainak anyagát megjelentette.⁶⁴³ A gazdasági válság előidézett gondjaira megoldásokat keresve 1930. augusztus 4-én, Kolozsvárt, az OMP központi helyiségében ülést tartott, ahol jelentések

⁶⁴⁰ A hivatalos és magánügyek szétválasztása, az iroda pénzkezelése több alkalommal is vitára, vizsgálatra adott okot a csoporton belül.

⁶⁴¹ *Egy beszámoló*

⁶⁴² Kérték, hogy „a szenvedéseket felejtse el, a méltánytalanságokon tegye magát túl, és folytassa velünk együtt, ameddig ki nem dülünk az Eszme szolgálatában.” *Iratok* 348-349.

⁶⁴³ *Gazdasági*

hangzottak el az előző ülésen hozott határozatok végrehajtásáról, és tárgyaltak fontosabb közgazdasági (ipari, pénzügyi- és kereskedelmi, mezőgazdasági- és agrárpolitikai) kérdéseket.⁶⁴⁴

A szakosztályok munkájának eredménytelenségét jelzi az is, hogy még az 1933-ban tartott marosvásárhelyi nagygyűlés után is tárgyalták azok alakításának kérdését.⁶⁴⁵

A **tagozatok**ról az *Erdélyi Magyar Évkönyv*⁶⁴⁶ és a *Magyar Kisebbség*⁶⁴⁷ adott korabeli összefoglalót, felsorolva azok vezetőségi tagjait és azok elérhetőségét is.⁶⁴⁸ Egyesek jobban működtek, mások kevésbé, szerveződtek és átszerveződtek, a vezetők vitatkoztak és cserélődtek. A törvényhatósági városok tagozatai általában hatékonyabbak voltak, hisz nagyobb értelmiségi réteggel rendelkeztek. Így a nagyváradi és Bihar megyei tagozat saját munkatervet dolgozott ki és adott ki, a szervezés, párt pénzügy, politika, közgazdaság, közművelődés, Magyar Ház építése témakörben.⁶⁴⁹ A Szatmár városi és megyei tagozat hol egybeolvadt, hol különvált, a bánási tagozatban Németh Kálmán fegyelmi ügye központi kérdéssé vált,⁶⁵⁰ és ugyaninnen hangzottak el éles kritikák a parlamenti csoport ellen Hajdú Frigyes és Gyulay Árpád részéről.⁶⁵¹ A bánási tagozat sokáig különállónak tekintette magát,⁶⁵² külön szabályzatot is alkotott, részben külön utakon járt (pl. egyes választásokon sváb csoportokkal való együttműködés), mindaddig, amíg a párt alelnöke, Jakabffy nem került a tagozat elnöki tisztségébe.⁶⁵³ A tagozatok és a központ között olykor hatásköri viták is merültek fel,⁶⁵⁴ pl. jelölések esetén,⁶⁵⁵ a pártból kilépett személy visszavételét illetően, ami a következő korszakra is kihatott. A tagozatok tevékenységének a népszámláláskor is voltak hiányosságai, míg az 1931-es választásoknál a bánási tagozat az Intéző Bizottság egyértelmű tiltó határozata ellenére,⁶⁵⁶ Anton Hügel szakadár sváb csoportjával léptek szövetségre.

⁶⁴⁴ *Meghívó*. KmÁL, Fond 1283, Fasc. 2/1930, 216-217.

⁶⁴⁵ *Iratok* 166.

⁶⁴⁶ *Erdélyi* 1931. 26-30.

⁶⁴⁷ *Kimutatás*

⁶⁴⁸ Természetesen tagozatok ezek után is szerveződtek, pl. Csíkszeredában. Ld. *Megalakult* 1929.

⁶⁴⁹ *Munkaterv*

⁶⁵⁰ *Iratok* 141. Ld. még: *Az OMP bánási tagozatának elnöksége levele az OMP t. Elnökségének*. Temesvár, 1930. július 19. KmÁL, fond 1283, Fasc. 1. 228.

⁶⁵¹ *Iratok* 161.

⁶⁵² *Iratok* 141. Ld. még: *Jakabffy-Páll* 1939.

⁶⁵³ 1935-ben.

⁶⁵⁴ *Iratok* 151.

⁶⁵⁵ „Csíkvármegyében az a kívánság merült volna fel, hogy ezúttal eltérőleg többször követett gyakorlatunktól, az Országos Központ helyett a Megye Közgyűlése határozzon.” Bethlen György levele Pál Gábornak, Buk., 1928. nov. 16. BGYH.

⁶⁵⁶ *Iratok* 155.

A párt **propagandáját** illetően megállapítható, hogy a hivatalos lap, a *Keleti Újság* nem állt a helyzet magaslatán, szerkesztése kívánnivalót hagyott maga után. Gyárfás Elemér maga is szóvá teszi a hivatalos lap fogyatékoságait, és a parlamenti csoport felkérte a központot, hogy a lap igazgatóságával közösen gondoskodjék a szerkesztés javításáról.⁶⁵⁷ A magyar törvényhozók fölkérték az elnökséget, hogy a csoport számára fizessen elő a *Juventusra*.⁶⁵⁸ A párthoz közelálló *Magyar Nép* c. lap szerkesztősége kérte a parlamenti csoport tagjait, hogy írjanak cikkeket a nagy elterjedtségnek örvendő lapba.⁶⁵⁹ Ugyanakkor egyes lapok támadták a pártot, így a *Bukaresti Magyar Kurír*, *Erdélyi Tudósító*, *Falvak Népe*. A *Brassói Lapok* pártellenes magatartását is gyakran kifogásolta Bethlen.⁶⁶⁰

1929. tavaszán, a Maniu kormány korábbi hatalomra jutása során, ismételten előtérbe került a **kisebbségi kérdés rendezése**. A kormány nyilatkozata szerint kisebbségi törvény készül, annak kidolgozását Pop Ghițara bízta, és a magyar körökben az a hír terjedt, hogy a kormány meghallgatja a kisebbségi képviselőket is. Erre próbált felkészülni az OMP, tervei szerint követeléseik kimerítő összefoglalásával. E feladatot tiszta lelkiismerettel csak úgy vállalhatták, hogy az iskolaügyre vonatkozó szakszerű összeállítást az egyházi főhatóságoktól kérnek, velük egyeztetnek.

A parlamenti csoport 1929. január 24-én tartott ülésén Pál Gábor fölvetette, hogy a Magyar Néppárt kidolgoztatott egy kisebbségi törvényt.⁶⁶¹ Szerinte az OMPnek is készülnie kell a feladatra, nehogy éppen ők maradjanak el munkálataikkal. Az értekezlet a kisebbségi törvény összeállítására bizottságot küldött ki, amelynek tagjai voltak: Balogh Arthur, György József, Jakabffy Elemér, Paál Árpád és Pál Gábor.⁶⁶² Balogh a parlamenti csoport március 7-én tartott értekezletén jelentette, hogy a kisebbségi törvény tervezetének összeállítására kiküldött bizottság március elején akart összeülni, de Jakabffy Budapestre történő utazása miatt a munkálatok később kezdődnek.⁶⁶³ Gyárfás szerint nem tanácsos az egyházi autonómiát belevinni a kisebbségi törvénybe, hisz a törvény értelmében minden egyház köteles egy éven belül megalkotni szervezeti szabályzatát. Az persze más kérdés, hogy azokat jóváhagyják-e, vagy sem. Az értekezlet határozata kimondta, hogy „felhívja az egyházak figyelmét a

⁶⁵⁷ *Iratok* 300.

⁶⁵⁸ A román sajtóban megjelent hírek és cikkek magyar nyelvű szemléje, 1928 és 1931 között, Sulyok István szerkesztésében.

⁶⁵⁹ *Iratok* 318.

⁶⁶⁰ Bethlen György levele Szele Bélának. Kolozsvár, 1929. máj. 18. BGYH.

⁶⁶¹ *Tornya* 1928.

⁶⁶² *Iratok* 300-301.

⁶⁶³ *Iratok* 304.

problémára és felkéri őket, közöljék azokat a princípiumokat, amelyeket a kisebbségi törvény tervezetébe is föl kell venni.⁶⁶⁴

Az ügy sürgősnek tűnt, ezért a párt március 29-én kelt átiratában április 25-i határidővel az iskolaügy részletes programjának kidolgozását, a kérdésre vonatkozó szakszerű összeállítást kérték az egyházi főhatóságoktól, azok figyelmükbe ajánlva a gyulafehérvári határozatokat, az észt kultúraautómia törvényét, valamint a porosz iskolarendeleket. Terveik szerint az így elkészült munkát az OMP a tervezett kisebbségi követelések iskolaügyi fejezetébe illesztené.⁶⁶⁵ A felkérésére folyamatosan érkeztek az egyházi hatóságok válasza. Április 10-én írt Pacha Ágoston püspök, temesvári apostoli kormányzó,⁶⁶⁶ április 22-én Vásárhelyi János ref. püspök helyettes,⁶⁶⁷ április 23-án az előzővel, azonos szöveggel az unitáriusok Képviselő Tanácsa Varga Béla főjegyző aláírásával,⁶⁶⁸ Sulyok István nagyváradai ref. püspök április 24-én és május 4-én.⁶⁶⁹ Az egyházi főhatóságok megfogalmaztak néhány oktatási sérelmet és kívánságot, a reformátusok és unitáriusok szakember közreműködését vennék igénybe (mindkét levél Gál Kelemen unitárius kollégiumi igazgatót ajánlja), Sulyok püspök második leveléhez iskolai autonómia tervezet is mellékelte.⁶⁷⁰ Az az ötlet is felmerült, hogy az egyházak felekezeti értekezlete dolgozzon ki javaslatokat. Egy dokumentum, valószínű ennek a terméke, amely hat fejezetben, 49 cikkben foglalta össze az iskoláztatás kérdéseit.⁶⁷¹

1929. május 2-án tartott parlamenti értekezleten az elnök közölte, hogy a közigazgatási törvénytervezet tanulmányozására és a kisebbségi törvénytervezet összeállítására kiküldött bizottságok más parlamenti tagok bevonásával együtt tárgyalták a kérdéseket. Eduard Mirto államtitkár tervezetére a kormányhoz benyújtandó magyar választ Balogh, Jakabffy, Paál és Pál szövegezték meg.⁶⁷² Különben is ők tekinthetők az OMP legfelkészültebb kisebbségi szakembereinek. A jogi kérdések tisztázásához kapcsolódott a parlamenti csoport 1929. március 7-én tartott értekezletének⁶⁷³ az a határozata is, hogy könyvtáruk részére szerezzék be a

⁶⁶⁴ *Iratok* 305.

⁶⁶⁵ *Az Országos Magyar Párttól*. 416/929. sz. Kolozsvár, 1929. márc. 29. KmÁL, Fond 1283, Fasc. 2/1929, 17.

⁶⁶⁶ Uo. 18-19.

⁶⁶⁷ Uo. 20.

⁶⁶⁸ Uo. 288.

⁶⁶⁹ Uo. 21, 22.

⁶⁷⁰ Uo. 23-32.

⁶⁷¹ Javaslat a romániai kisebbségi törvénybe *tanügyi részként* felveendő szövegre. Uo. 7-15.

⁶⁷² *Iratok* 306.

⁶⁷³ *Iratok* 303.

Hamangiu-⁶⁷⁴ és Térffy⁶⁷⁵ szerkesztette törvénytárakat, a kisebbségi egyezményt, a békeszerződés magyar szövegét és Baranyai tanulmánykötetét.⁶⁷⁶

Mint csíki szenátor és a kisebbségi törvény összeállítására kiküldött bizottság tagja, egyben az egyik legtevékenyebb jogi szakember, Pál Gábor, a Katolikus Státus Igazgatótanácsának kérésére 1929. december 6-án foglalta össze az autonómia kérdéskörét, és alapelveire vonatkozó tételeit. A *Bevezetésben* összefoglalja az autonómia kérdéskörének közelmúltbeli történetét, majd hét fejezetben I. *A székely iskolai autonómiára vonatkozó eddigi követelések.* II. *Egyetemes kulturális autonómia.* III. *A székely iskolai autonómia és a Székelyföldön kívül levő felekezeti iskolákat érhető veszélyek.* IV. *Hitvallásos iskolák védelme.* V. *Lehet-e megegyezés az állammal?* VI. *Székely iskolai autonómia és kisebbségi törvény, a hetedik, tíz cikkelyében A székely iskolai önkormányzat magyarázata és alapelvei,* kifejti saját álláspontját. Pál a párizsi kisebbségi egyezmény 9. 10. és 11. cikkeit értelmezte.⁶⁷⁷ „Székely közület” fogalma alatt csak a Székelyföld területe értendő, az önkormányzat fogalma és hatásköre nemcsak a 11. cikkben említett tanügyi kérdésekre terjed ki, hanem azon kisebbségi jogokra is, amelyeket a kisebbségi egyezmény 9. cikke a nem tömör egységben lakó minden kisebbség részére jogosít. Az önkormányzat területi kiterjedése az egész történelmi Székelyföldre vonatkozik, a helyi „önkormányzat” területi hatáskört jelent, amely alá van vetve az állam ellenőrzésének, de az állam hatásköröket ruház át az önkormányzatnak. Ezáltal bizonyos feladatok kikerülnek az állam hatásköréből, és a nemzeti kisebbség hatáskörébe utaltatnak. A területi önkormányzat kizárja, hogy az állam a kisebbség részére bármilyen iskolát létesítsen, mert minden állami iskola az autonóm közület tulajdonába, vezetése és igazgatása alá kell, hogy kerüljön. Az iskolai önkormányzatot – választás útján – erre a célra alkotott szervek gyakorolnák. A választás során az egyházak megfelelő képviselőhöz juthatnának.

Pál szerint alapelveinek elfogadása esetén – amelyek hasonlóak az észt kultúraautonómia rendszeréhez – megegyezésnek kell létrejönnie a magyar egyházi főhatóságok, és a magyar kisebbség politikai képviselője között. Szerinte a politikai küzdelemnek célja kell, hogy legyen és ennek szellemében a kisebbséget illető jogok

⁶⁷⁴ Constantin Hamangiu, a *Román Törvénytár* szerkesztője.

⁶⁷⁵ Térffy Gyula, a *Magyar Törvénytár* szerkesztője.

⁶⁷⁶ Baranyai 1922, 1925.

⁶⁷⁷ Pál Gábor: *Előterjesztés az Erd. Róm. Kath. Status Igazgatótanácsának folyó év nov. 19-én kelt 2922. számú felhívása alapján, az 1919. dec. 9-i párizsi Kisebbségi egyezményben biztosított székely iskolai autonómia értelmezésére nézve.* Csíkszereda, 1929. dec. 6. [Gépirat, 23 p.]. ERELt, A Magyar Párttól, Fond I. 6/1923- 00809/1930.

tartalma és terjedelme felől, nem élhetnek bizonytalanságban. A kisebbségi egyezmény cikkeire vonatkozóan még érdemi magyarázat nem születet, ezért kell a kérdésekre minél hamarabb feleletet adni. Pál maga írja, hogy az *Előterjesztésében* foglaltakat Balogh Arthur és Paál Árpád egészében elfogadták.⁶⁷⁸ Pál tervezetének alapelveit a Státus Igazgatósága december 11-én tartott ülésén magáévá tette. Ennek közlésével az OMP vezetősége tanulmányozás végett megküldte az Erd. Ref. Egyházker. Igazgatótanácsának.⁶⁷⁹ A levél hátlapján található a válasz tervezete, amely szerint a ref. egyház fenntartja magának az oktatásügy intézési jogát, de amennyiben a székely közületek helyi autonómiája biztosítható lesz, a fenti álláspont sérelme nélkül és a ref. egyház bekapcsolásával minden támogatást megad majd a kérdés gyakorlati megvalósításához.⁶⁸⁰

1930. február 12-én tartott értekezlet már más álláspontot foglalt el. Ekkor már az egyházi főhatóságok között egységes felfogás alakult ki, amely egy részletes tervezet kidolgozásának szükségességét elismerte. A fentiekben szó esett már arról, hogy a párt történetének első éveiben az egyházak szervezettebb és hatékonyabb intézményrendszernek bizonyultak, most, az autonómia kérdésében nem voltak a helyzet magaslatán. Nem voltak szakembereik, ők is a gyakorlati munkával voltak leterhelve, a reformátusok és unitáriusok is csak egy személyt, Gál Kelement tudták ajánlani. Bizonyosan közrejátszott az is, hogy óvták a felekezeti oktatásban játszott szerepüket is. Így a párt szakembereinek kellett őket felvilágosítaniuk, és meggyőzniük a követelések helyességéről és jogosságáról.

A parlamenti csoport 1929. december 12-én tartott ülésén László Dezső képviselő a kisebbségi törvény, és a kiküldött bizottság munkája után érdeklődött. Szerinte az autonómia kérdését is bele kell kapcsolni a tervezetbe.⁶⁸¹ A kérdésfelvetésre Jakabffy ismertette munkásságát.⁶⁸² Ez bizonyára az általa készített törvénytervezet (*Törvényjavaslat az etnikai kisebbségekről*) munkálataira vonatkozott, amelyet 1930. márciusában már a pártvezetőség szűkebb köreiből és a párt szakértői között vitára bocsátott.⁶⁸³

⁶⁷⁸ Uo. 23.

⁶⁷⁹ Az OMP Elnöksége az Erdélyi Ref. Egyházker. Igazgatótanácsának, Kolozsvár, 1930. jan. 8. ERELt, A Magyar Párttól, Fond I. 6/1923- 00206/1930.

⁶⁸⁰ Ua. Illés referens aláírásával, 1930. jan. 11.

⁶⁸¹ *Iratok* 310.

⁶⁸² Ua.

⁶⁸³ HRM PÁH (Katalógus. Ms. 7651/754). Másik ismert példány: KmÁL, Fond 1283, Fasc. 14, 46-65. *Jakabffy* 1930c. (Ez a példány kézirat gyanánt bizalmas bírálatra kinyomtatott Lugoson, a Húsvéth és Hoffer könyvnyomdában, 100 példányban. Jakabffy szakvéleményt, kritikát szeretett volna róla, ezért

Bethlen István 1931. május 14-én kelt üzenetében, a június 1-i választásokra taktikát ajánlott, és egyben utasított is: „A Magyar Párt ne kössön paktumot semmiféle párttal, amennyiben azonban haszonnal járna, egyes *helyi* vezetők helyben Maniu párttal egyezségeket köthetnek, de semmi esetre sem Magyar Párt központi vezetősége nevében, és nem Maniu Párt Központi Vezetőségével. Ezen tilalom bolgár és ruthén pártra is vonatkozik. Magyar Párt adjon már most nyilvános programot, és követelje Erdély autonómiáját.”⁶⁸⁴ Az autonómia követelése tehát „mérvadó” helyről utasítás formájában támogatásra talált. Ez is hatással lehetett az OMP tervezeteire, bár a hatalomra kerülő Iorga miniszterelnök is többször ígérte a kisebbségi kérdés rendezését.

Paál Árpád 1931. novemberében született tervezetében idealisztikus *otthonterületek*ben gondolkodott, tervezete az alkotmány megváltoztatását is feltételezte volna, ami messze túlhaladta azon kötelezettségek határát, amelyeket az állam a kisebbségi szerződésben vállalt.⁶⁸⁵ 1932-ben, a román kormány támogatásával létrejött *Magyar Gazdasági Szövetség* a székely iskolai autonómia követelésének jelszavával igyekezett választáskor híveket toborozni.⁶⁸⁶ Ennek ellensúlyozására, és a kérdés párton belüli megoldására az évek során Pál Gábor több alkalommal tett előterjesztést.⁶⁸⁷ A párizsi kisebbségi szerződés a székelyek számára iskolai önkormányzat létesítését kötötte ki, amelynek értelmében nyelvüket szabadon használhatják, és iskoláik fenntartására a közjövödelmekből részt követelhetnek. A kisebbségi magyarság soraiban évek óta vita zajlott e jog értelmezése felett, de nem sikerült egységes elhatározásra jutni az eltérő nézetek, valamint a magyar egyházi főhatóságok ellenzései miatt. Paál tervezete mellett Balogh Arthur is az iskolai önkormányzat fogalmának magyarázataát adta.⁶⁸⁸ A témáról való gondolkodást előbbre vitte a román-jugoszláv iskolai egyezmény, amely a Romániában élő, bánági szerbek részére, a nemzetiség szabad bevallásának biztosításával elismerte a szerb tannyelvű iskolák nyilvánossági jogát, 20 tanköteles gyermek részére engedélyezte szerb iskola létesítését, jugoszláv tankönyvek

kérte Bethlent, hogy hívja össze a szakembereket, akár több napra is. Ld. Jakabffy Elemér levele Bethlen Györgynek, Lugos, 1930. febr. 25. KmÁL, Fond 1283, Fasc. 2/1930, 464-465) Ismertette *Bárdi* 1999, 98-100.

⁶⁸⁴ Bethlen István saját kézírásos üzenete Bethlen Györgynek. BGYH. Bethlen István Erdély tervezetéről bővebben: *Romsics* 1987; *Romsics* 1999. 352-367.

⁶⁸⁵ *Paál* 1931. Ismertette *Bárdi* 1999, 100-102.

⁶⁸⁶ *Iratok* 339. (Egyben ez a szervezet alkalmazta a legellenségesebb hangulatkeltést az OMP-vel szemben.)

⁶⁸⁷ *Iratok* 332 (Itt említi Pál, hogy Pop Gița képviselő sajtónyilatkozatában is az autonómia megvalósítása mellett foglalt állást). 337.

⁶⁸⁸ *Balogh* 1931.

használatát, és szükség esetén jugoszláv tanerők alkalmazását is.⁶⁸⁹ Az OMP marosvásárhelyi nagygyűlésén, 1933. július 2-án a kisebbségi egyezmény végrehajtása érdekében határozatban kívánták a székely közület önkormányzatát, amely közművelődési és népjóléti hatáskörrel is felruházandó, míg az egész romániai magyar lakosság számára követelték a kulturális autonómiát.⁶⁹⁰

Mindezek ellenére még nem volt egységes álláspont az értelmezés kérdésében. Pál maga is – a korabeli törvénytervezeteket felhasználva – átfogó dolgozatot készített, amely az 1933. június hó keltezését viseli, így nem a július 2-án tartott marosvásárhelyi nagygyűlés határozata alapján született. Tervezete *Törvényjavaslat a Szövetséges és Társult Főhatalmak, valamint Románia között 1919. évi december 9-én Párizsban kötött kisebbségi szerződés 11. cikkében biztosított kulturális önkormányzat életbeléptetéséről* címet viseli, és azt *Általános indoklás* kíséri.⁶⁹¹ Ebben kifejezésre jut, hogy a székelység Erdély többi magyar lakosságával teljesen azonos faji és nyelvi egységet alkot, így együtt illeti meg őket a székelyek részére ígért jog. Amíg ez teljesülhet addig a székelyek részére, adassék meg az önkormányzat, amelynek vezető szerve választás úján jön létre, és hatáskörébe tartozik az iskolák igazgatása, felügyelete és ellenőrzése. A Székelyföldön a székely-magyar tanulók oktatására szolgáló mindenfokú állami iskola törvény erejénél fogva székely önkormányzati iskolákká alakulnak át, amelyek tanítási és vizsgáztatási nyelve a magyar. A magyar irodalom és történelem kötelező tantárgyak, tantervüket az önkormányzat állapítja meg. Az államnyelv tanítása is a tanulók meghatározandó korától kezdve kötelező tantárgy. Az önkormányzat felső szerve megszüntethet olyan helységekben levő iskolát, hol a magyar egyházak a tankötelesek részére elegendő iskolát tartanak fenn. A önkormányzati iskolarendszer is állami feladatot teljesít, s ezért fenntartására az állami, megyei, városi és községi költségvetések iskolai célra fordítandó tételeiből arányos rész biztosítandó, melynek módját törvény határozná meg. Az állam főfelügyeleti joga az állambiztonsági követelmények, a kötelező állami terv megtartásának, és a tanerők képezésének ellenőrzésére terjedne. A magyar egyházak által fenntartott iskolák felett az igazgatás, felügyelet jogát teljes önkormányzattal az egyházak gyakorolnák, és

⁶⁸⁹ *Egy figyelemreméltó* (A közlemény adja Gyárfás ezzel foglalkozó szenátusi beszédét a szerződés ratifikálása kapcsán, 1933. márc. 29-én, továbbá a szerződés teljes szövegét.)

⁶⁹⁰ *A Magyar Párt* 1933. (Az előző napon tartott intéző bizottsági ülésen az elnök előadta, hogy a székely autonómia kérdését az egyházakkal való megvitatás és megállapodás után terjeszti az Elnöki Tanács az Intéző Bizottság elé. Ld. *Iratok* 161.)

⁶⁹¹ A közel 100 oldalas dolgozat a Kolozs megyei levéltárban, több példányban is megtalálható. KmÁL, Fond 1283, Fasc. 10. 1-65; Uo. Fasc. 14. 136-218; Uo. Fasc. 14, 89-135, 219-255. Röviden ismertette *Bárdi* 1999. 102-103.

visszakövetelhetnék a magyar államnak a magyarnyelvű oktatás kikötésével átengedett iskoláikat is. Pál elgondolása meghaladta az észtországi kultúratonómia kereteit, ennek ellenére egységes magatartás továbbra sem jött létre.

Pál Gábor az Intéző Bizottság 1933. november 30-án tartott ülésén felszólalt, mivel „szükségét látja, hogy a pártéletben gyakrabban előforduló fontos kérdések megvitatás tárgyává tétessenek. Ilyenek lennének politikai természetű indítványok és javaslatok előzetes bejelentése ... Ezek és más hasonló fontos kérdések megbeszélésére egy-egy külön ülés lenne tartandó, most csak felhívni akarja az Intéző Bizottság tagjait, hogy ezen fontos kérdések megvitatása további halasztást nem szenvedhet...”⁶⁹² Az autonómia kérdését kimondottan itt nem említi Pál, de a sorok között olvasva, bizonyosan gondolt arra is.

Ellenzéki mozgalmaktól ezen időszak sem volt mentes. 1930. tavaszán, a pártból 1927-ben kilépett Bernády vezetésével Marosvásárhelyen *Magyar Polgári Demokrata Blokk* megalakítását jelentették be. Az OMP tagozat Intéző Bizottsága ezt a magyar népi egység megbontásának tartotta, és óvta a párt tagjait az erők megbontásától.⁶⁹³ Szintén ebben az időben, Temesváron is született egy kezdeményezés *Országos Gazdasági Szövetség* megalakítására. Annak célja a tagok gazdasági ügyeinek intézése lett volna. A tervezet kidolgozója Szathmáry Péter nyugalmazott postai altiszt, aki tervezetét megküldte Szele Bélának, akire hivatkozik, mint aki róla referenciákkal szolgálhat.⁶⁹⁴ Szele azzal a kísérőszöveggel küldte meg az elnökségnek a levelet, hogy ő az illető személyt nem ismeri, így referenciával sem szolgálhat.⁶⁹⁵ Ezek alapján valószínű a pártelnökség sem támogatta a tervezetet.

1930. nyarán Pál Gábor kezdeményezésére, Brassóban bizalmas megbeszélést terveznek, a magyar parlamenti tagok részvételével. Indító oka az általános elégedetlenség, és annak levezetése lett volna. Az egyik a bankok által szedett magas kamat, amely inkább a Bankszindikátusra tartozott, másodsorban a székelyföldi autonómia napirendre tűzése, és egy népgyűlés előkészítésének terve (talán Székelyudvarhelyen). Bethlen elnök is fontosnak tartotta a kérdés bizalmas megbeszélését, de a több oldalról megismert álláspontja az, hogy „a székely autonómia kérdésével a nagy nyilvánosság elé csak akkor léphetünk, hogyha abban előzőleg

⁶⁹² *Iratok* 170.

⁶⁹³ Kivonat a Magyar Párt marosvásárhelyi tagozata Intéző Bizottságának 1930. márc. 27-én tartott ülésének jegyzőkönyvéből. KmÁL, Fond 1283, Fasc. 2/1930, 953.

⁶⁹⁴ Szathmáry levele és javaslata. Uo. 674-678.

⁶⁹⁵ Szele Béla levele az OMP Nagytekintetű Elnökségének! Brassó, 1930. ápr. 1. Uo. 678.

sikerült az összes mérvadó tényezők egyöntetű megállapodását létrehozni.”⁶⁹⁶ Ő úgy látta, írta továbbá, hogy a kisebbségi törvény kérdésében a kormány csak mesterkedik, és nem érdekük, hogy az komoly stádiumba jusson. Úgy gondolta, hogy szükség esetén az őszre tervezett nagygyűlésen megtárgyalhatják a témát.

„Azon körülmény, hogy az erdélyi magyarság kulturális, társadalmi és gazdasági élete a szervezetlenség sivár képét mutatja, és a tapasztalatok szerint eddig a szervezkedés kérdésében semmilyen közület, vagy intézmény komoly, tervszerű és mindent átfogó programot fel nem állított, még kevésbé pedig tett valamit a szomorú helyzet megváltoztatására, arra indított engem, hogy néhány Szébenen kívül élő barátom véleményét kérjem ki, egy, a fenti kérdéseket megvitató értekezlet összehívását illetően.” A fenti sorokat a „második reformcsoport” néven ismert mozgalom kezdeményezője, dr. Kedves András, nagyszebeni magánhivatalnok, az OMP szebeni tagozatának titkára, városi tanácsos írta Erdély néhány, ellenzékiességéről ismert személyiségnek, egy értekezlet összehívása céljából. Ezen, szándékai szerint, a magyarság társadalmi, kulturális szervezkedésének felépítése, és egy romániai magyar kultúrhatóság megteremtésének és működésének beindítása lett volna célja.⁶⁹⁷ Az értekezlet megtartását 1930. szeptember 19-21-e között tervezte, és a jelentkezők számára újabb levelet, programot és térképet mellékelte. Mindezeket, mint „a párt hűségese katonája,” Ferenczi Zsigmond, marosvásárhelyi ügyvéd jelentette, és a leveleket küldte be a pártközpontnak.⁶⁹⁸ Válaszlevelében Inczedy is feltételez pártellenességet a megívóban, a meghívott személyek névsorában, ugyanakkor helyesnek tartja azt, ha Ferenczi is elmegy, „mert így legalább hű információnk lesz az esetleg készülő reformcsoport, No. 2-ről.”⁶⁹⁹ Ez a mozgalom is minden bizonnyal elaludt, mint a Krenner vezette korábbi reformcsoport.

A gazdasági válság nehéz éveiben a bankbukások, ipar- és kereskedelmi vállalatok csődje országszerte egymást követte. A magyarság körében is sokan megvalósíthatatlan terveket szöttek, a válság nyomasztó következményei ellen közhasznú bank alapítását sürgették. Ez persze nem tartozott a pártra, de egyeseknek fegyvert jelentett kezükben. Ilyen szellemben jött létre Bukarestben a *Magyar Gazdasági Szövetség* néven egy szűk csoport, amelyet a *Magyar Kurír* című újság által László (Lövinger) Arnold szerkesztő

⁶⁹⁶ Bethlen György levele Jakabffy Elemérnek, Kolozsvár, 1930. júl. 30. BGYH.

⁶⁹⁷ Kedves András körlevele „Mélyen tisztelt Uram!” címmel. Nagyszeben, 1930. aug. 27-én. BGYH.

⁶⁹⁸ Ferenczi Zsigmond levele Inczedy-Joksman Ödönnek, Marosvásárhely, 1930. szept. 12. BGYH.

⁶⁹⁹ Inczedy levele Ferenczi Zsigmondnak, 1930. szept. 18. BGYH.

és Bordeaux Hugó ügyvéd irányítottak.⁷⁰⁰ Volt javaslat arra is, hogy a Magyar Párt mellett, vagy helyette, *Keresztény Szocialista Pártot* kellene megalakítani, azzal a céllal, hogy a keresztény társadalmat a valóságban megteremtse.⁷⁰¹ Bethlen az ajánlkozónak azt válaszolta, hogy a romániai magyar kisebbség szempontjából új párt alapítását aggályosnak, sőt károsnak ítéli, mert az, az erők, megbontását jelentené, a nehezen kivívott összetartozással, egységgel szemben. Ugyanakkor a magyarság felekezeti szempontból kialakult tarka képe egy ilyen jellegű pártalapítással a felekezeti béke megbontását okozhatná. Azt is említi, hogy a Felvidék két kisebbségi magyar pártja a helyi sajátosságok szüleménye, ami nem azonos az erdélyi helyzettel. A fenti okokra hivatkozva, ellene volt új párt alakításának.⁷⁰²

A tárgyalt korszakban az OMP-nek jó volt a viszonya a **szászokkal**,⁷⁰³ kivéve Brandschot (szerepe a magyarbarát németek helyzetét gyengítette), akit a szász képviselők, és a Volksrat (a szász népszervezetek legfőbb tanácsa) is kizártak soraikból. Ellenben Hans Otto Roth, útban Berlinbe, Bethlen György tanácsára kereste a találkozást Bethlen Istvánnal, ami a jó viszony jele. Igaz, és ezt maga Bethlen György is elismerte, anélkül, hogy beavatkozott volna a magyar belügyekbe: a német nevű tisztek és a Bonyhád környéki svábok névmagyarosítása nem volt jó hatással az erdélyi viszonyokra.⁷⁰⁴

A román kormányok továbbra is a magyarság gyengítésén, így más nemzetiségek leválasztásával is kísérleteztek. Ezt példázta a **szatmárvidéki visszánémetesítés**, a magyar iskolákból a zsidó felekezetűek kitiltása, vagy az örmények külön egyházba való szervezése.

1930. tavaszán Jakabffy Szatmár vidékén járt „az úgynevezett sváb falvakban” és utazásáról helyzetjelentést készített.⁷⁰⁵ Kardhordó Károly, írói nevén Cogitator, említett művében az ún. sváb kérdés iskolaügyét az 1928/1929-es tanév kezdetéig ismerhetjük meg.⁷⁰⁶ Amikor a Nemzeti Parasztpárt kormányra jutott, a magyarok azt remélték, hogy a törvény tisztelete kényszeríteni fogja, hogy a magánoktatási törvény előírásai értelmében a tannyelvet illetően az iskolafenntartó akarata érvényesüljön. Ebben csalódtak, ugyanis egyes szász és sváb képviselők közbenjárására a közoktatásügyi

⁷⁰⁰ *Iratok* 329; Ld. még: Mikó 1941, 126;

⁷⁰¹ Kölcsei Kálmán levele Bethlen Györgynek, Krasznabéltek, 1933. ápr. 27. BGYH.

⁷⁰² Bethlen György levele dr. Kölcsei Kálmánnak, (Krasznabéltek), Kolozsvár, 1933. máj. 6. BGYH.

⁷⁰³ *Jakabffy* 1933.

⁷⁰⁴ Bethlen György levele Bethlen Istvánnak. 1931. febr. 15. BGYH.

⁷⁰⁵ Jakabffy Elemér: *A Magyar Párt nagytekintetű Elnökségének*. Lugos, 1930. április 5. és Jakabffy Elemér levele Bethlen Györgynek. Lugos, 1930. ápr. 7. BGYH.

⁷⁰⁶ *Cogitator*

minisztérium az összes érdekelt szatmári iskolában a német tannyelvet rendelte el. Hiába tiltakozott ez ellen a püspökség, hiába volt a szülők újabb meghallgatása és a magyarság szempontjából legnagyobb részt kedvező megnyilatkozása, a kormány engedni nem akart. Kilenc község minden fenyegetésnek ellenállt, ahol a hatóságok az erőszakoskodással felhagytak, és azokban magyar nyelvű volt az oktatás. Két másik községet még a liberálisok fosztottak meg felekezeti iskolájától, és azokat államivá tették. Öt község a német tannyelvet maga kívánta, egy (Krasznabéltek), párhuzamos, magyar-német tagozatot kívánt. A többi községben, akaratuk ellenére, a katolikus felekezeti iskolában német nyelvű oktatás folyt. Jakabffy szerint a kormány a szatmári lehetetlen helyzetet azért tartja fenn, mert azt reméli, hogy a román tannyelv az összes iskolákba bevezethető lesz. Jakabffy felhívja a figyelmet néhány jelenségre:

- A magyar kormány a konkordátum óta a szatmári püspökség magyarországi részének jövedelmét nem szolgáltatja ki, amivel nagy csapást mér Szatmár vidékére.
- Kérdéses, hogy a magyarság tud-e tehetséges és magyar érzelmű fiatalokat a nevelés szolgálatába állítani.
- A helyieknek és a pártközpontnak a perek továbbvitelét ajánlotta.
- A német kisebbségnek hangulatkeltéséhez jelentős pénzösszeg (addig 80 millió lej) (valamint az államhatalom jóindulatú támogatása) állt rendelkezésére, ami a magyar kisebbségnek hiányzik.⁷⁰⁷

1929. tavaszán, Kecskeméti Lipót főrabbi, és Hegedűs Nándor, mint az OMP képviselője Maniu miniszterelnöknél jártak, és kérték, hogy a nagyváradi **zsidó** diákok magyar nyelven tanulhassanak, Maniu azt felelte, hogy „nem enged ablakot nyitni Magyarország felé.”⁷⁰⁸ Talán a zsidó identitás kérdése és a magyar-zsidó viszony 1931-ben, a Zsidó Párt megalakulásakor élesedett még ki annyira, mint a brassói nagygyűlést (1924) követően. 1930-ban Bukarestben megalakult a Zsidó Tanács, amikor az OMP elnökségével egyetértésben Hegedűs Nándor, magyarpárti, zsidó felekezeti képviselő tiltakozó táviratot küldött az antiszemita atrocitások ellen. A Zsidó Tanács nem volt hosszú életű, az 1930-as népszámláláskor az összes zsidóság nevében felhívást bocsátott ki, hogy mindenki vallja magát zsidó nemzetiségűnek.⁷⁰⁹ Azután nem lehetett hallani róla.

⁷⁰⁷ Uo.

⁷⁰⁸ *Néhány adat az erdélyi zsidóság helyzetéről.* 1929. jún. 28. MOL, K64-1929-27-520/res. pol. 2.

⁷⁰⁹ *Hegedűs* 1931.

1931. május 4-én megalakult a Romániai Zsidó Párt, a régi román királyság Zsidó Nemzeti Pártja, valamint a csatolt területek összes zsidó szervezeteinek összeolvadásából. Tiszteletbeli elnök Stern Aurel lett, elnöknek Fischer Tivadart választották. Bethlen elnöknek küldött román nyelvű átiratában Fischer elnök hangsúlyozta, hogy a zsidó felekezeti román állampolgárok képviselőjére ez az egyetlen politikai szervezet, közölte, hogy a Zsidó Párt a legjobb érzésekkel van a Magyar Párt iránt, és remélik, hogy a jövőben ők is megkapják az őket megillető megbecsülést.⁷¹⁰ A levél után Sebestyén József és Kertész Jenő, mint megbízottak is felkeresték az OMP elnökét, és elbeszélgettek a kisebbségekről és a kisebbségi pártokra váró politikai helyzetről.⁷¹¹

A Zsidó Párt megalakulása polemikus sajtóvitára adott okot, amibe a Magyar Párt tapintatosan nem szólt bele.⁷¹² Krenner Miklós, publicista, az Intéző Bizottság tagja, egy cikkében hálátlanságnak, hűtlenségnek, sőt a magyarság elárulásának véli a Zsidó Párt alakulását, és szerinte az elkülönülés megköveteli következmények levonását.⁷¹³ Erdős Izor *Spectatornak üzenem* írt cikkében, visszautasította a vádakot, és védelmébe vette a saját kisebbségi érdekei védelmére szövetkezett zsidóságot. Kifejtette, hogy szerveződésük nem a magyarok ellen irányult, és a zsidóság a magyarsággal párhuzamosan óhajtja érdekeit megvédeni, valamint azt is, hogy az ő személyes megállapításai nem lehetnek a Magyar Párt hivatalos álláspontja.⁷¹⁴ Krenner újabb cikkében az aradi sorsközösséget hozza fel példának, és fájlatja annak megbomlását.⁷¹⁵ Mindkét cikkére az *Új Kelet* névtelen (valószínű szerkesztőségi) vezércikkében kapott választ. Bár kerülni akartak minden polémiát, hivatkoznak arra, hogy maga Krenner is reformmozgalmat indított korábban az OMP ellen, így szabadelvű eszméi alapján nem tilthatja másnak meg azt, amit maga is elkövetett. A cikk szerint a zsidóság nem bízhatja továbbra is érdekeinek védelmét a Magyar Pártra, személy szerint Szentkereszthy Béla bárót, Hegedűs Nándort és Gyárfás Elemért is említik, hanem a Zsidó Párt programja kell, hogy legyen a zsidó közösség érdekeinek kiharcolása.⁷¹⁶

A személyes érintettség jogán is, megszólalt Hegedűs Nándor is, aki védelmébe vette képviselőtársait és a Magyar Pártot, felsorolva mindhármuk cselekedeteit a külön zsidó

⁷¹⁰ Fischer Tivadar levele Bethlen Györgynek. Bukarest, 1931. máj. 5. BGYH.

⁷¹¹ *A Zsidó Párt*

⁷¹² Az átiratra küldött semmiféle válaszról nincs tudomásunk.

⁷¹³ *Spectator* 1931a.

⁷¹⁴ *Erdős*

⁷¹⁵ *Spectator* 1931b.

⁷¹⁶ *Gorombáskodik*

érdekek védelmében.⁷¹⁷ A polémiát a közlő választások is tetézték,⁷¹⁸ ugyanis szavazatokról volt szó. Bethlen pártelnök május 23-án, Kolozsvárt tartott programbeszédében utalt is erre: „A Zsidó Nemzeti Pártnak megalakulása és a választásokon önállóan való részvétele, és az azon elnyerendő szavazatainak száma érdekes eredmények levonására fog készíteni. A pártjukra eső szavazatok számszerűleg fogják kimutatni, a zsidóság politikai rétegződését.”⁷¹⁹

A *Brassói Lapok* 1930. január 1-i számában a keresztre feszített Krisztus képe alatt egy szöveget közöltek,⁷²⁰ amit annak ellenére, hogy tördelési hibának minősítettek, bizonyosan oka lehetett egy katolikus napilap megjelenítésének.⁷²¹ Főszerkesztője Paál Árpád, főmunkatársa Gyárfás Elemér, mindketten a párt Elnöki Tanácsának tagjai. Az 1932-ben induló lap, egyesek szerint annak zsidóellenessége miatt, ismételt felvetődött az OMP-nek az erdélyi zsidósághoz való viszonya.⁷²²

Korszakunkban, a sváb és zsidó népesség leválasztása mellett a magyarság testéről, újabb jelenség tűnt fel. A kormány jóindulatú támogatásával találkozott az a hangulatkeltés, amely az **örmény** szertartású katolikusok között egy mechtarista szerzetes jóvoltából indult, azzal a céllal, hogy létesítsenek külön örmény szertartású püspökséget, ami a magyarságtól való szervezeti, szellemi és lelki elszakadáshoz vezetne.⁷²³ Az örmény katolikusok kérdése, amely Issekutz Viktor (aki egyben az erzsébetvárosi tagozat elnöke, és az Intéző Bizottság tagja volt) cikkeiből volt ismeretes,⁷²⁴ foglalkoztatta az OMP Elnöki Tanácsát, és 1929. őszén az örmény katolikusok örmény nemzeti alapon való szervezkedése ügyében felhívással fordulnak Issekutzhoz. Ő 1930. januárjában arról számol be, hogy nincsen tudomása újabb propagandalépésekről, de egyben felhívta néhány, különböző településen (Szamosújvár, Gyergyószentmiklós, Csíkszépvíz, Brassó, Déva stb.) élő személy figyelmét, hogy jelezzék, ha történik valami megmozdulás azon a helyen, ahol örmény katolikusok

⁷¹⁷ Hegedűs 1931.

⁷¹⁸ A Iorga kormány 1931. jún. 1. és 4-én tartotta a választásokat.

⁷¹⁹ Bethlen 1931. 409. (A Zsidó Párt az 1931-es választásokon 2,19 %-ot ért el és 4 képviselője volt, míg 1932-ben 2,26 %-al öt képviselőt küldhetett a törvényhozásba. A későbbiekben nem érte el a parlamentbe jutáshoz szükséges 2 %-ot. Scurtu 1980)

⁷²⁰ „Egy óriási grandiózus történelmi Nulla, uralkodó az üresség világában.”

⁷²¹ *Erdélyi Lapok*. Ld. Monoki 1941. 44-45; Horváth 2004, Horváth 2005.

⁷²² A budapesti *Századunkban* két írás jelent meg, amelyre Gyárfás, Hegedűs, Hexner Béla válaszolnak. Ennek kapcsán vetődött fel a párt antiszemitizmusa. Bővebben: Horváth 2003.

⁷²³ Az OMP Erzsébetvárosi tagozatának levele a pártelnöknek. Erzsébetváros, 1929. szept. 27. KmÁL, Fond 1283, Fasc. 2/1929, 1. Vö. Gyárfás Elemér levele Bethlen Györgynek. Dicsőszentmárton, 1928. ápr. 23. BGYH.

⁷²⁴ Issekutz Ld. még: *Iratok* 255.

élnék. Ha történne ilyen, a vezetők körlevél, felvilágosítás és egyéni súlyuk latba vetésével megghiúsítanának minden kísérletet.⁷²⁵

A 30-as évek egyik jellemzője a román társadalom egy részének jobbra tolódása. Mindez az új, nacionalista ideológiának, a jobboldali szervezetek tevékenységének tulajdonítható, amelyek a kisebbségeket, védelemkeresés érdekében a baloldal felé terelte. Ez érvényes a magyar kisebbségre is, de nyomon követhető a romániai **bolgár kisebbség** esetében is. A Balkánról Dobrudzsába telepített kucó-vlachok (oláhok), és az ott honos kb. 300 ezer lélekszámú bolgárok között politikai villongások, merényletek, szó szerint vérre menő küzdelem folyt. Ez közelítette a magyar és a bolgár kisebbséget, ugyanakkor Magyarország és Bulgária közti közeledés is nyomon követhető. Az érdekek közösek voltak Romániával szemben (így a fegyverkezési egyenjogúság, kisebbségi jogok betartatása) amit általánosan Stefan bolgár metropolita fogalmazott meg beszédében a cambridgei nemzetközi egyházi békekonferencián. Szerinte az igazi béke alapja csakis az erőszakon felépített békeszerződések igazságtalanságainak megszüntetése, a győzők és legyőzöttek közti különbségek, eltörlése lehet. Továbbá a békeszerződések legalább részleges jogi és morális alapon végrehajtott revíziója az út, amely a tényleges leszereléshez vezethetnek, és végül azon megállapítás, amely szerint a kisebbségek jogos követeléseit ki kell elégíteni, és politikai, katonai gazdasági téren helyre kell állítani az igazságon alapuló morális egyensúlyt, amely nem ismer győző és legyőzött nemzet közti egyenlőtlen elbánást.⁷²⁶ A fenti álláspontot, a kisebbségek közeledését tükrözik a szófiai követjelentések, a magyarpárti erdélyi sajtó cikkei, valamint Bethlen István utasítása az OMP-nek 1931-ben, hozzátéve, hogy az a bolgár kisebbségre is vonatkozik.⁷²⁷

A **munkásság** kérdésének a romániai magyar kisebbségi életben is kellő súlyú jelentőséget kellett volna kapnia. Ezt szorgalmazta a Krenner vezette reformmozgalom, és fokozatosan az OMP is. Az iparosodás Erdélyben is megteremtette az ipari munkásságot (becslések szerint kb. 400 ezres lélekszámmal), amely osztályá formálódott, külön gazdasági, társadalmi és politikai felfogással. Osztályöntudatából adódóan kivált nemzete testéből, és a szocialista eszmék alapján vállalta az osztályharcot és nemzetközivé lett. Egyesek úgy gondolták, hogy a romániai magyar

⁷²⁵ Issekutz Viktor levele Az OMP t. Elnökségének. Erzsébetváros, 1930. jan. 8. KmÁL, Fond 1283, Fasc. 2/1930. 930.

⁷²⁶ Rudnay követ jelentése Walkó Lajos külügyminiszternek. Szófia, 1931. szept. 11. MOL, K63-1931-27/4, 64.

⁷²⁷ Bethlen István levele Bethlen Györgynek. 1931. máj. 14. BGYH.

munkásság helye a kisebbségi magyarság egyetemében van, de az tulajdonképpen a *Szociáldemokrata Párt*ba tömörült, arra szavazott. 1930-ban úgy tűnt, hogy a párt részéről megkísérelik a munkásság közelítését, amit Csetri János munkás szereplése az 1924-es brassói nagygyűlésen, valamint az ellene felhozott kommunista vádak miatt addig csak nehezített. Voltak kezdeményezések a magyar munkásságnak a nem Szociáldemokrata Párthoz tartozó részének a Magyar Párt kereteibe való bevonásáról,⁷²⁸ választásokat megelőzően tárgyaltak a szociáldemokratákkal is.⁷²⁹ Paál Árpád 1930. nyarán méltatta a romániai Szociáldemokrata Párt bukaresti értekezletén hozott, a kisebbségi kérdés rendezésére hozott irányelveit. A párt törvényben kívánta biztosítani a kisebbségek egyenjogúságát. Paál fontosnak tartotta, hogy a szocialista gondolkodásban a nemzeti kisebbségek kérdését egyre fontosabbnak ismerik fel.⁷³⁰ Talán ennek szellemében szólalt fel Ördög János, temesvári sofőr a szatmári nagygyűlésen, és kijelentette, hogy majdnem az egész temesvári munkásság a Magyar Párt mellett van, „s nem szűnünk meg azon dolgozni, hogy pártunk erős és tekintélyes legyen.”⁷³¹ A párt elnöke, az 1931-es választások előtti programbeszédében hivatkozott arra, hogy az OMP a polgári társadalom alapján áll, a magyar anyanyelvű ipari munkásság a Szociáldemokrata Pártot támogatja, bár annak soha nem volt magyar nemzetiségű képviselője. Egyben emlékeztetett arra, hogy a magyarországi román szocialisták a maguk idejében nem feledkeztek meg a nemzeti kötelékek összetartó erejéről.⁷³²

Erdélyben az első kisebbségi évtized végére egy újabb kérdéskör került előtérbe, éspedig az **ifjúság**, a kisebbségi sorsban szocializálódott új nemzedék megjelenése és helykeresése. Ez a jelenség az OMP történetének újabb korszakával, és a gazdasági világválság okozta nehézségek egybeesésével jelentkezett. Az ifjúsági kérdések szempontjából alapvető összefoglalást Albrecht Dezső írt. Arról a korosztályról írt, amely a századelőn (1905-1910 között) született, a háború miatt apa nélküli otthonokban, magára hagyottan nőtt fel, a középiskoláik már nem neveltek az életre csak oktatattak, a román egyetem öt éves kiesést jelentett a gyakorlati elhelyezkedés lehetősége nélkül. Az ifjúság így magára maradt és helyét kereste. Érdekelte a magyar falu, amelyhez állandó érzése, a faji hovatartozása kötötte, és egyetlen kapaszkodónak az egyházi szervezetek maradtak. Helyzetelemzésében az egységvágyás óhajával

⁷²⁸ *Iratok* 134.

⁷²⁹ *Iratok* 157.

⁷³⁰ *Paál* 1930. 389-392.

⁷³¹ Ördög János sofőr beszéde. KmÁL, Fond 1283, Fasc. 2/1930, 600.

⁷³² *Bethlen* 1931. 409.

kereste azon okokat, amelyek más korosztályoktól és társadalmi osztályoktól őket elválasztották.⁷³³ Albrecht után korosztályának egy másik képviselője is megszólalt, aki egyik cikkében kereste a magyarországi és utód-államokbeli magyar ifjúság eszmevilágát,⁷³⁴ másikban meg a romániai magyarság körében jelentkező generációs elkülönülés okait fejtegette.⁷³⁵ Az egyetemet végzett fiatalok többsége az évtized első felében magyarországi egyetemeken és főiskolákon tanult, de az 1923/1924-es tanévtől kezdődően egyre tömegesebben iratkozott be a kolozsvári és bukaresti román egyetemekre, akiknek száma a 30-as évek elején már az 1000-et is meghaladta.⁷³⁶ A felsőoktatásban tanuló fiatalok kezdetben felekezetenként szerveződtek (reformátusok: IKE, Ifjúsági Keresztyén Egylet; katolikusok: ERKNsEFSz, Erdélyi Katolikus Népszövetség Egyetemi és Főiskolai szakosztálya, a későbbi Majláth Kör; unitáriusok: DFEIK, Dávid Ferenc Egylet Ifjúsági Köre), de nyitottak voltak felekezetteleti összefogásra is. Diákérdekek védelmében jöttek létre a Székelyek Kolozsvári Társaságának Főiskolás Tagozata, Bukarestben a Kós Ferenc Kör Diákosztálya, vagy irodalmi kezdeményezésként az *Új arcvonal* folytatásaként az Ady Endre Társaság. Eszmerendszerük alakulására hatással volt az Ady-Móricz-Szabó Dezső triász, Benedek Elek, Kós Károly, Makkai Sándor, Szekfű Gyula (utóbbi által Széchényi István is).

A diákélet kezdeti tapasztalatai később komolyabb szerveződésekhez vezettek. A Kolozsvárt tanuló magyar hallgatók 1929. júniusában mozgalmat indítottak egy olyan ifjúsági egyesület létrehozására, amelyben minden magyar egyetemi hallgató egyesülhetne. Egy előkészítő bizottság e célból felkereste az egyetem rektorát, aki a nemzeti alapon való szervezkedést elutasította, helyette a területi alapon való szervezkedést ajánlotta. Az ifjúság megtárgyalta a fejleményeket, és többségük elutasította e módon való szervezkedést, amely nem biztosítaná annak magyar jellegét.⁷³⁷

A korszak legjelentősebb ifjúsági szervezkedése az Erdélyi Fiatalok csoportosulás megalakulása volt 1930-ban, amely a különböző felekezeti keretekben tevékenykedő ifjúsági szervezetek tagjait próbálta összefogni, felekezeti és világnézeti meggyőződéstől függetlenül, a kisebbségi érdekérvényesítés céljából. Bár kezdetben a diák önszerveződést állította előtérbe, később, Jancsó Béla vezetésével, és az általuk

⁷³³ Albrecht D. 1929.

⁷³⁴ Parecz 1929.

⁷³⁵ Parecz 1930.

⁷³⁶ Fritz 1932a. Ld. még: Sebesi; A kolozsvári 1930a.

⁷³⁷ A kolozsvári 1930b.

kiadott *Erdélyi Fiatalok* című folyóirat által az erdélyi magyar kisebbség értelmiségnevelési műhelyévé vált.⁷³⁸ Amíg az Erdélyi Fiatalok köre az egység nevében politikamentes, kisebbségi társadalomépítő szerepet szeretett volna betölteni, egy másik csoportosulás, a későbbi *Hitel* köre, politikusabbnak, kritikusabbnak és radikálisabbnak bizonyult.

Jakabffy Elemér, a *Magyar Kisebbség* szerkesztője a lap 1934. februári számában fiatal munkatársait engedte szóhoz jutni a lap hasábjain. Albrecht Dezső, Petrovay Tibor, Venczel József, Vita Sándor és Vita Zsigmond írtak ekkor. Albrecht kemény bírálatot írt az OMP vezetéséről, mivel az nem volt képes egységes cselekedetekre, erős pártszervezetek kiépítésére, és így jutottak el az erdélyi magyar közélet teljes csődjéig. Szerinte új irányításra, társadalmi, gazdasági és kulturális szervezésre vár a magyarság. Ez által kell kikényszeríteni az állami gondoskodást, és kiharcolni a kisebbségi jogokat.⁷³⁹ Petrovay az ifjúság szociális szemléletével foglalkozott,⁷⁴⁰ Venczel írásában a fiatalság generációs öntudata jelentkezik, leszámolva az apák vakvágányra futott életútjával,⁷⁴¹ Vita Sándor a harmincévesek problémáiról,⁷⁴² Vita Zsigmond a magyar kisebbség kulturális kérdéseiről értekezett.⁷⁴³ Előbbi a korosztályi kérdések kapcsán szintén kritizálta a pártot, szerinte hiába fordultak iránymutatásért az idősebbekhez, nem volt kitől tanulniuk, és az idősebb nemzedék tart a fiatalok előretörésétől. Ezért a fiatalok kimenekülnek az öregek világából, és megmutatják, hogy különbek, mint ők.

A politikai gyakorlat nélküli fiatalok éles kritikája túlzott volt a pártvezetéssel szemben. A konzervatív pártvezetés foglalkozott az ifjúság kérdésével, a húszas évek közepétől diáksegélyező akciókat szerveztek, Inczédy, Sulyok István, Tornya Gyula közreműködésével, amelynek során az összegyűlt pénzüsségeket szétosztották a rászoruló diákok között.⁷⁴⁴

Álljon itt egy összesítés a diáksegélyezés során, a tárgyalt időszakban szétosztásra került összegekről:

1928/1929 tanévben	700.000 lej
1929/1930 tanévben	1.000.000
1930/1931 tanévben	600.000

⁷³⁸ Bővebben: *Erdélyi Fiatalok*

⁷³⁹ Albrecht D. 1933.

⁷⁴⁰ Petrovay

⁷⁴¹ Venczel 1933. [Utalás Kacsó Sándor: *Vakvágányon* című regényére.]

⁷⁴² Vita 1933a.

⁷⁴³ Vita 1933b.

⁷⁴⁴ Kakassy

1931/1932 tanévben 300.000

1932/1933 tanévben 200.000

A szükségletekhez mért csökkenő tendencia mutatja a magyar társadalom teherbíró képességét a gazdasági válság éveiben.⁷⁴⁵

Az Elnöki Tanács 1929. október 14-én tartott ülésén tárgyalta a magyar iparos ifjúság nemzeti alapon való megszervezésének kérdését. E célból egy értekezlet összehívását javasolták, amelyre szándékoztak meghívni Oswald Pál nagyváradi katolikus legényegyleti elnököt és Vásárhelyi János ref. püspök helyettest, és az ő meghallgatásuk után hozzanak határozatot a teendőkről.⁷⁴⁶ 1930. nyarán, az Intéző Bizottság ülésén a nagyváradi tagozati elnök hangoztatta az ifjúság szervezésének fontosságát a párt kebelében, hogy ez által a jövő politikusairól is gondoskodás történjen. Bejelentette, hogy a Bihar megyei tagozat az ifjúság megszervezését megkezdte, és hasonló cselekedetre hívta fel a többi tagozatokat is.⁷⁴⁷ A parlamenti csoport 1933. január 25-én tartott értekezletén Ferenczi Zsigmond képviselő ismertette a vásárhelyi tagozat tevékenységét az ifjúság megszervezése körül, és tapasztalataikat ajánlotta a többi tagozat figyelmébe is.⁷⁴⁸

1930-ban, amikor felmerült az önálló magyar főiskolai egyesület létrehozása, és küldöttség kereste fel a pártvezetőséget, ők támogatásukról biztosították az előkészítő bizottságot, és a parlamenti csoport támogatását ígérték a várható felsőoktatási törvény beterjesztése során.⁷⁴⁹

A pártvezetőség számolt azzal, hogy az idő múlásával felnövekedett egy újabb korosztály és gondjaira valamilyen formában megoldást kell találniuk. Ezért voltak a különböző szervezési próbálkozások. De ugyanakkor az új nemzedék is szervezkedett, kereste helyét és követelt is.

Voltak eredményes kísérletek az ifjúságnak a párttagozatokban való megszervezésére (pl. Bihar, Maros, Temes megyékben), és volt olyan vélemény is, hogy a fiatalokat a szakosztályokba kell bevonni.⁷⁵⁰ Az 1933-ban tartott nagygyűlésen megkerülhetetlenné vált az ifjúság kérdésének megvitatása. Az azt előkészítő intéző bizottsági ülésen az ügyvezető alelnök javasolta az ifjúságnak a párt kebelében való megszervezését, ennek

⁷⁴⁵ *Iratok* 182.

⁷⁴⁶ *Iratok* 254. Az értekezlet szervezése körül a forrásaink elapadtak.

⁷⁴⁷ *Iratok* 143.

⁷⁴⁸ *Iratok* 345. Ld. még: *Ferenczi*

⁷⁴⁹ Ld. az OMP iratanyaga. KmÁL, Fond 1283, Fasc. 2, 489-495.

⁷⁵⁰ *Iratok* 162. [Egyeseket a közgazdasági szakosztályban alkalmaztak, másokat a kisebbségi szakosztály foglalkoztatott. Utaltunk Jakabffy kezdeményezésére, aki helyet adott a párt elleni éles kritikának.]

érdekében határozathozatalra szólított fel, amely utasította a tagozatokat ifjúsági szakosztályok megszervezésére. Azok munkakörét az ifjúság képviselőinek bevonásával szándékoztak megvalósítani.⁷⁵¹ Nagygyűlési beszédében Bethlen elnök azt fejtette ki, hogy az ifjabb nemzedék nyilatkozatai elkeseredésből fakadnak, mert nem tud képzettségének megfelelően elhelyezkedni, a fiatalság nyitott kapukat dönget, amikor apáik ellen fordul, akiket a sors szintén visszaszorított az élet különböző tereiről, ezért az ifjúság fogjon össze velük, hogy együtt kopogtassanak azon a kapun, amely mindnyájuk előtt egyaránt zárva van.⁷⁵² Egyes tagozatokban az ifjúsági szakosztályok megalakultak és jól is működtek. Az Intéző Bizottság 1933. november 30-án tartott ülésén Becsky István, mérnök, a bányászati tagozat ifjúsági szakosztályának elnöke nyilatkozatot⁷⁵³ olvasott fel, hogy az ottani ifjúság támogatja a párt küzdelmes munkáját.⁷⁵⁴

Azt is megfogalmazhatjuk, hogy a fiatalok teret találhattak volna sok közérdekű tevékenységben, statisztikai adatgyűjtéssel, kulturális előadásokkal, a párt községi, városi, megyei szervezeteiben való részvétellel, de a leszámolás hangoztatása az apák nemzedékével arra mutatott, hogy a szándék a párt vezetésének átvételére irányult.⁷⁵⁵

Az adott időszakban a pártvezetésből Fritz László áttelepült Magyarországra, Ambrózy Andor és Várady Aurél elhunyt.

⁷⁵¹ *Iratok* 163.

⁷⁵² *A marosvásárhelyi* 433.

⁷⁵³ *Az ifjúság*

⁷⁵⁴ *Iratok* 169.

⁷⁵⁵ 1939-től sok fiatal a *Magyar Népközösség*be kerülve megtapasztalhatta a kisebbségi politika eredménytelenségét, amit Mikó Imre „sziszifuszi küzdelemnek” írt le. *Mikó* 1941. 238-244.

2. Önvédelem a megmaradásért (1934–1938)

1933-tól kezdődően a nemzetközi helyzetet Németország megerősödése és agressziós politikája határozta meg, amelynek következtében a revízió fokozatosan előtérbe került. Kilépvé a Nemzetek Szövetségéből, a nemzetközi szervezet elveszítette a kisebbségek jogvédelmének legnagyobb hatalmú támogatóját, amely által a szervezet szerepe még inkább meggyengült. A háborús készülődés jegyében az európai szövetségi rendszer is átalakulóban volt.

Romániában a király kiábrándult a Nemzeti Parasztpártból, Anglia és Franciaország javaslatára is a liberálisok, így Duca felé orientálódott. Ők tiszta liberális kormányzatot óhajtottak, ezért december végére választásokat írtak ki. Korábban az OMP Elnöki Tanácsa, 1933. november 30-án az Intéző Bizottság tárgyalta a választásokon folytatandó magatartás kérdését. Willer Duca miniszterelnökkel, és Alexandru Lapedatu erdélyi miniszterrel folytatott tárgyalásokat, ahol ígéretet kapott arra, hogy a választások erőszakmentesen, a törvények betartásával fognak megtartatni. A kormány részéről az a kívánság merült fel, hogy renegát magyarokat listájukra nem vesznek fel, ezért cserébe azt kérték, hogy az OMP Csík, Háromszék és Udvarhely megyék kivételével szenátorjelöltet ne állítsanak. A javaslatot vita követte, amely után az elnök javaslatára, bár a miniszterelnök ígéretét nem tartotta teljesen megnyugtatónak, azért, hogy a lakosságot megóvják brutalitásoktól, elfogadták az előterjesztett javaslatot.⁷⁵⁶

A liberálisok a december 20, 22-én tartott választásokat megnyerték (50, 99 %, 300 képviselő a képviselőházban), de a sikernek nem sokáig örülhettek, mert december 29-én este Duca-t vasgárdista fiatalok meggyilkolták. Vele a régi liberálisok egyik nagy képviselője távozott a román politikai színtérről. (Az OMP 119. 562 szavazattal 4, 01 %-al kilenc képviselőt juttatott a törvényhozásba.⁷⁵⁷) A rövid ideig tartó Anghelcut követően, feszült politikai helyzetben, a belső rend biztosítása érdekében, a király az ifjú liberálisokból választott kormányfőt **Tătărescu** személyében. Az ő vezetésével – több kormányátalakítás után – ez volt a második (liberális) kormány, amely kitöltötte a két világháború közötti Románia történetében a négyéves választási ciklust.

⁷⁵⁶ *Iratok* 167-169.

⁷⁵⁷ *Melléklet* 2.

A gazdasági élet területén állami megrendelésekkel próbálták a hazai ipart támogatni, míg a mezőgazdasági adósságok elengedésétől remélték a termelési ág fellendülését. Minden tiltakozás ellenére bevezették a törvényerejű rendeletekkel való kormányzást, amit uralmuk idejére mindvégig fenntartottak. A külpolitika terén, akárcsak korábban, a hagyományos, angol-francia irányvonalat követték.

1934. október 2-tól az „öreg” és „fiatal” liberálisok vitája új kabinetet eredményezett, amelynek tevékenysége némi fejlődést hozott a gazdaság területén az évtized közepére. Tătărescu miniszterelnök a királyi politika kiszolgálójává vált, amelyben Titulescu nem volt már partner, ezért az 1936. augusztus 29-én újjáalakult kormányban már nem is kapott helyet. Külügyminiszter Victor Antonescu lett. Tătărescu újabb megbízatása a király általi bizalmat jelentette, hisz így ő formálhatta a politikát a pártokkal szemben. A kormány viszont hálából támogatta a király egyre jobban körvonalazódó személyi diktatúráját. Mindezeket látva, az ország helyzetét és jövőjét a politikusok nem azonos módon ítélték meg, de többségük egyöntetűen elhatárolódott a szélsőséges nézeteket valló Vasgárdától akikkel a király is tárgyalt titokban, 1937. februárjában. Az ellenzék munkájának és a belső feszültségeknek köszönhetően 1937. november 14-én Tătărescu lemondott. A király, hogy saját helyzetén könnyítsen választott kormány kinevezésével, a hó 17-én ismételten neki adott megbízatást kormányalakításra. Ennek ellenére két napra rá bejelentették a parlament feloszlását és december végére a választások kiírását. A két nagy párt – a Liberális és a Parasztpárt – körül két tábor alakult ki, de a választásokat ez kevésbé befolyásolta: egyetlen párt sem érte el a kormányzáshoz szükséges 40%-ot.

A korszak nemzetiségi politikáját némiképp beharangozta a miniszterelnök 1934-es kolozsvári beszéde, amely szerint a múltbeli elnyomás címén teljes határozottsággal keresztül kell vinni kulturális és gazdasági téren egyaránt a történelmi igazságtalanságok kiigazítását.⁷⁵⁸ A magyarságot ért sok jogsértés ellentétben állt Tătărescu, 1935. december 1-én elhangzott azon kijelentésével,⁷⁵⁹ amely szerint „meg akarjuk tartani a kisebbségeket, részesíteni őket nem az elnyomatásban, hanem az egyenlőség, kiengesztelődés és igazságosság alkalmazásában,” de a valóságban a tények nem ezt, hanem az egy évvel korábbi nyilatkozatát takarták. Ezek alapján jogosan állapíthatta meg az OMP elnöke, hogy az erdélyi magyarság „erősen szorongatott,

⁷⁵⁸ Tătărescu 1934. Vö. *Iratok* 378.

⁷⁵⁹ *Iratok* 381.

viharverte nyáj”⁷⁶⁰ képét mutatta. A sorozatos támadások és erőteljes nyomás miatt, amelyek a magyarságot már létében veszélyeztették, a párt minden vonalon az önvédelemre szorítkozott. Annál is inkább, mert Gömbös Gyula magyar miniszterelnök gyakran hangoztatott magyarosító, majd revíziós politikája,⁷⁶¹ előbbi a németek körében (még Romániában is), utóbbi a román közvéleményben kedvezőtlen, ellenséges hangulatot keltett a magyarság ellen.

A párt történetének e fejezetét joggal nevezhetjük a megmaradásért folytatott önvédelem időszakának. A román sajtóban és közvéleményben erőteljes gyűlöletkeltő uszítás folyt a magyar kisebbség ellen, a sajtó igaztalan vádjait a román politikusok nyilatkozatai még fokozták. A közalkalmazottakat nyelvvizsgák ürügye alatt folyamatosan bocsátották el, a gazdasági törvénykezés sokasága kisebbségellenes volt, a közigazgatási hatóságok tevékenysége gyakran brutalitásba váltott, akadályokat gördített minden magyar kulturális tevékenység elé, a magyar helységnevek használatát betiltották, bevezették a cenzúrát. Az adóztatás (a 14%-os iskolai adó törvénytelen és igazságtalan felosztása), köz- és magánvagyonok elvétele, a kisebbségellenes törvénykezés, a székelyek elrománosítása, a névelemzés, továbbra is a románosítást szolgálta. Nyíltan vagy különböző ürügyek alatt elbocsátottak postásokat, vasutasokat, közigazgatásban dolgozókat, állami és felekezeti tanerőket. Egyes helyeken a tanulókat a román nemzeti viselet használatára próbálták rávenni, sok helyen az állami alkalmazottakat, az állampolgári kötelesség alapján, az *Antirevizión Ligába* való belépésre kötelezték. Sokan aggasztónak tartották a helyzetet, amelyben a román nyelvű sajtó Szent Bertalan éjszakájának rémét is elővetítette.⁷⁶² Az új, *Actiunea Patriotică* (Hazafias Mozgalom) egyesület programja további, végrehajtandó feladatokat jelölt meg a magyarság ellen.⁷⁶³ A közeledési kísérletek ilyen közegben teljesen lehetetlennek tűntek, hiszen azok korábban sem vezettek eredményre.⁷⁶⁴ Az OMP ilyen általános légkörben tevékenykedhetett.

A pártvezetőség az 1933-ban, Marosvásárhelyen tartott nagygyűlés után nem kapott engedélyt újabb nagygyűlésre, bár többször felvetődött annak lehetősége. 1934. november 13-án az Intéző Bizottság az Elnöki Tanácsot bízta meg a következő

⁷⁶⁰ Bethlen György levele Sulyok Istvánnak, 1935. máj. 30. BGYH.

⁷⁶¹ Pritz 1982; Zeidler 2001. 150-155.

⁷⁶² *Dobrotă* [A fenyegető cikk egy román nyelvű lapban, Székelyudvarhelyen jelent meg. Az OMP sajtópert indított ellene.]

⁷⁶³ *Actiunea Patriotică*

⁷⁶⁴ Balázs 1982; György 2000b, 2001.

nagygyűlés helyének és idejének kijelölésével.⁷⁶⁵ 1935. június 15-én az Intéző Bizottság Brassó, Sepsiszentgyörgy és Temesvár közül, Szentkereszthy Béla meghívására Háromszék mellett döntött, így csak az időpont kijelölése maradt az Elnöki Tanácsra.⁷⁶⁶ 1936. őszén Szentkereszthy a Sepsiszentgyörgyre kitűzött nagygyűlés betiltásának történetét ismertette, és indítványozta, hogy a következő év tavaszán, akár engedély nélkül is tartsák meg azt.⁷⁶⁷ A következő év május 30-án tartott intéző bizottsági ülésen a főtitkár, az Elnöki Tanács javaslata alapján, szeptember 4-ét javasolta a nagygyűlés idejéül. Helyszínnek Sepsiszentgyörgyöt, előreláthatatlan akadály esetén Kolozsvárt ajánlotta. Pekri Géza, a dicsőszentmártoni tagozat elnöke, készséggel javasolta a gyűlés helyszínének Dicsőszentmártont.⁷⁶⁸ Ezen ajánlatot a következő nagygyűlésre is fenntartották,⁷⁶⁹ de arra már nem került sor.

Ebben az időszakban, az előző hárommal ellentétben, a párt csak egy **nagygyűlést**, a hetediket, tarthatott, azt is csak a ciklus végén, 1937-ben, Sepsiszentgyörgyön, 3.210 igazolt tag jelenlétében.⁷⁷⁰ Néhányan távolmaradásukat kimentették, üdvözlő táviratot küldtek a királynak, és megemlékeztek az elhunytakról. Az elnök megnyitó beszéde után Inczedy alelnök a párt működéséről, Willer a parlamenti csoport tevékenységéről, Jakabffy a kisebbségi szakosztály, Paál a közművelődési szakosztály, Gyárfás a közgazdasági szakosztály tevékenységéről beszélt. Pál Gábor ismertette a magyarság sérelmeit, és egyben határozati javaslatot terjesztett elő, kérve a királytól a magyarság védelmét. Beszédében a sérelmek tömegét foglalta össze, megállapítva, hogy a cenzúra ellenére a magyarság ellen gyűlöletkeltő uszítás folyik, utalt a miniszterelnök említett beszédeire, a tömeges elbocsátásokra az élet minden területén, sajtóperekre, iskolapolitikára, a kultúrzónára, az egyenlőtlen adóztatásra, a magánvagyonok elvételére, a hatóságok önkényeskedésére. Szerinte a nemzeti túlzásoktól sem mentes liberális kormányzat politikája egyben felbátorítja az államhatalom közegeit a visszaélések, igazságtalanságok állandósítására. A magyarság politikáját a következőképpen fogalmazta meg: „A magyarság hajlandó arra, hogy közreműködjen a többségi néppel, az ország fejlődésének előmozdításában, a testvéries béke megteremtésében, ami az együttlakó népek közös érdeke, de ez a közreműködés csak

⁷⁶⁵ *Iratok* 178.

⁷⁶⁶ *Iratok* 187.

⁷⁶⁷ *Iratok* 193.

⁷⁶⁸ *Iratok* 202-203.

⁷⁶⁹ *Iratok* 209.

⁷⁷⁰ A párt iratanyagában erről maradt fenn a legtöbb okmány. Mi a jegyzőkönyvet, és Pál Gábor határozati javaslatát közöltük. *Iratok* 375-381.

akkor válik lehetségessé, ha nemzetiségből való kiforgatás, az életfeltételeinket támadó izgatás megszűnik, s az államhatalom lehetővé teszi nemzeti jellegünk megtartását, s gazdasági és kulturális létfeltételeink megóvását.”⁷⁷¹ A királynak továbbított emlékirat konkrétan fogalmazott, abban a következőket kérték: szüntessék meg azokat az eljárásokat, amelyek a magyarságot nemzetiségük és vallásuk elhagyására kényszerítik, engedélyezzék a magyar nyelvhasználatot a hatóságok előtt, szüntessék meg a felekezeti iskolákat akadályozó eljárásokat, biztosítsák a magyar egyházak és kulturális intézmények működését, szüntessék meg a méltánytalan elbocsátásokat.⁷⁷² Kéréseiket nem volt, aki meghallgassa.

Az OMP elnöke a tárgyalt időszakban is **Bethlen György** volt, akit 1937-ben, a fent említett nagygyűlésen is közfelkiáltással választottak meg.⁷⁷³ 1936-ban elnökségének 10 éves évfordulóját ünnepelte. Bírálatok ellenére nagy népszerűségnek örvendett.⁷⁷⁴ Az utókor egyes képviselői, anélkül, hogy ismerete lenne, könnyen kritizálta.⁷⁷⁵ Bethlen részéről transzilvanista hitvallásnak is beillő az 1931-ben elhangzott választási programbeszéd: „... kérdések ezek után is csak úgy lesznek megoldhatók, hogyha az évszázados együttélés folytán kialakult sorsközösség kényszerét magasabb államférfiúi belátással felismerve, *Erdély sorsának irányítását az itt élő nemzetek, egymással összefogva, veszik kezükbe. Ezek első feltétele adva lenne az által, ha a Nemzeti Párt visszatérne eredeti programjára, ami által valóra válhatna az itt élő nemzetek és azok tagjainak egyenjogúsága. Mert az erdélyi problémának ez az egyedüli megoldási módja, amelyhez felajánljuk támogatásunkat. Természetes, hogy e megoldás nem választási paktum lenne egynéhány mandátum kedvéért, hanem ez azt jelentené, hogy Erdély újra megtalálná önmagát, és végre talán az a sok energia, amely a kisebbségek, lenyűgözésére fordítottatik, az összes itt élő népek egyenlő boldogulását szolgálhatná.*”⁷⁷⁶

[Kiemelés az eredetiben – Gy. B.]

Az elnök az egyre nehezebbé váló körülmények között is igyekezett ellátni feladatát, mind a pártszervezésben, mind a román politikával való kapcsolatában. Ő volt egyben az Erdélyi Gazdasági Egyesület (EGE) elnöke, valamint az Erdélyi Református

⁷⁷¹ *Iratok* 378-381.

⁷⁷² Bethlen György emlékirata a királynak. Kolozsvár, 1937. okt. 30. BGYH.

⁷⁷³ *Iratok* 377.

⁷⁷⁴ Az évforduló alkalmával jeles személyiségek (Boross György unit. püspök, Grandpierre, Gyalui Farkas, Hegedűs, Jakabffy, Janovics Jenő, Reményik, Ugron stb.) több mint félszáz írása, és gratuláló levele tanúskodik erről. Ld. BGYH. Bírált az *Ellenzéki Közlöny* (Magyarpárti ellenzéki röpirat), *Előre* (A Városi és Falusi Dolgozók Blokkjának lapja), *Falvak Népe*, *Gyilkos* (Szatirikus riportlap).

⁷⁷⁵ Marosi Barna a transzilvánistáknak nevezett értelmiségiekkel szemben az OMP vezéreit ultrakonzervatívnak nevezte, anélkül, hogy értené és megmagyarázná, miért. *Marosi* 70.

⁷⁷⁶ *Bethlen* 1931. 406.

Egyházkerület egyik főgondnoka. Pártjának programjáról, stratégiájáról, belső áramlatokról a következőképpen adott összefoglalót: „...De mint párt kisebbségi életünkben nem azt jelenti, amit többségi életben a párt elnevezés. Nem egy árnyalatnak adunk kifejezést, hanem az összes árnyalatnak. Mi nem szokványos értelemben vett párttechnikai kérdésekkel foglalkozunk, hanem mindazokkal a kérdésekkel, amelyek a kisebbségi magyarság egyetemének létérdekét érintik. A párt lobogója alatt <szövetség> vagyunk, legfelsőbb összefogó szerv, amely igyekszik összhangba hozni mindazt a munkát, amely a kisebbségi élet terén kisebbségi jövőnkét biztosító szándékkal végzik. Hatásköröket elválasztani a kisebbségi életben nagyon nehéz. Gazdasági problémák, nevelési problémák, felekezeti problémák, iskolaproblémák, kulturális problémák – ezek bizonyos vonatkozásban mind összefonódnak egymással. Szükség van hát arra, hogy legyen egy szerv, amely azt a sok érdemes gyakorlati munkát összeegyezteti. Éppen a gyakorlat teszi szükségessé, hogy a Magyar Párt ugyanazt a munkát folytassa, amit eddig, ismétlem, nem pártpolitikát, hanem nemzetvédelmi munkát.”⁷⁷⁷ 1932-ben, beszédét államellenes cselekedetnek minősítve bünvádi eljárást indítottak ellene, és majd csak 1935. januárjában mentették fel.⁷⁷⁸ A képviselőház 1935. december 3-i ülésén, a trónbeszédre adandó válaszfelirati javaslat vitája alkalmával Bethlen nyilatkozatot olvasott fel, amelyben hivatkozott a nyelvvizsgák módjára és céljára, a megélhetéstől megfosztott magyar családok nyomorára, csendőri bántalmazásokra és egyéb sérelmekre. Erre Titulescu külügyminiszter hevesen kifakadt – „... minden legkisebb vélt jogtalanságért ahhoz a hangszóróhoz futnak, amit Népszövetségnek neveznek ... várnak a revízió nagy napjára ... de megismétlem <nem, nem, soha>” – tápot adva ez által a magyarelles hangulatkeltésre.⁷⁷⁹ Amikor pedig Bethlen indított pert nemzetiség elleni izgatás címén az említett Dobrotá-féle cikk miatt, a vádat bűncselekmény hiányában ejtették.⁷⁸⁰ Az OMP féltett kincsét, az egységet védte minden körülmények között, akár egységbontó támadások, akár balról jövő kritikák ellen. A jogsértő törvények ellen néhányszor közigazgatási bírósági eljárást (contenciós per = Contencios Administrativ)⁷⁸¹ indítottak, és tucatnyi panaszt adtak be a Nemzetek Szövetségéhez, Genfben.

⁷⁷⁷ *Beszélgetés* 1937.

⁷⁷⁸ *Ítéletek; Bethlen* 1935.

⁷⁷⁹ A vita szövegét adja: *Mikó* 1941. 284-290.

⁷⁸⁰ *Események*

⁷⁸¹ Kontenciós per elnevezés alatt azokat a jogszabályokat értették, amelyek a közigazgatási hatóságok és közhatalóságok intézkedéseinek a bíróságok előtt való megtámadási eljárásait szabályozták.

Bethlen sokrétű elfoglaltsága miatt, és több eredmény reményében az ellene folytatott támadások fokozódtak. (Ezek háttérben Bánffy Miklós tíz éves politikamentes romániai tartózkodásának lejártát is érzékeljük.) Mind Bethlen István,⁷⁸² mind az elnök saját köre javasolta Bethlen Györgynek, hogy sok elfoglaltsága miatt mondjon le az EGE elnöki tisztségéről. 1935. decemberében Bethlen István felvetette, hogy Bethlen György hajlandó lenne-e az EGE elnökségét, vagy az OMP közgazdasági szakosztályának vezetését Szász Pálnak átadni. Választ 1936. februárjában Budapesten adott, közölve, hogy hajlandó az EGE elnökségéről lemondani, hogy ne álljon a magyar kormány útjába. Bethlen István szerint Szász (mint egy szakminiszter a kormány elnökének), alá kell, legyen rendelve, nehogy diszharmónia támadhasson. Bethlen István azt is felvetette, hogy Bánffy nagyobb kulturális hatáskörrel ruháztassák fel, ugyanúgy alárendelve, ellenben azt Bethlen György nem fogadta el. Erdélybe hazatérve, felajánlotta lemondását a pártelnökségről, de az a parlamenti tagok lemondását is jelentette volna, ezért ettől tartózkodott.⁷⁸³ Közeledett az EGE elnöksége és igazgató választmánya megbízatásának lejártja. Ezért Bethlen elnök úgy intézkedett, hogy 1936. március 16-án bizalmas értekezletet hívott össze, azon bejelentette lemondását és javasolta a választások előkészítését. Az értekezlet az elnök megmásíthatatlan szándékát sajnálattal tudomásul vette, nagyrabecsülését fejezte ki, és egyben felkérte őt, hogy az egység szemléltetésére a közgyűlés elnöki tisztségét vállalja, amit ő el is vállalt. Az április 5-re tervezett közgyűlésen elnöknek így Szász Pált jelölték,⁷⁸⁴ míg Bethlent a közgyűlésen tiszteletbeli elnöknek választották.⁷⁸⁵ Minden előkészítés ellenére a változásokban egyesek többet láttak,⁷⁸⁶ egyes (román) sajtótermékek már Szász pártelnökségéről beszéltek.⁷⁸⁷ Ha ez ekkor nem is valósult meg, az ellentétek a két tábor között kiéleződtek, amelyek a Goga kormány idején (1937. december 28 – 1939. február 10), és a Magyar Népközösség vezetőválasztásának idején csúcsosodtak.

Bethlen György kortársaival és sorstársaival együtt egy olyan konzervatív-liberális eszmerendszert képviselt, amely a magyarság megtartására irányult, hisz a trianoni határrendezés számukra elfogadhatatlannak bizonyult. (Jobboldaliságot nála még akkor

⁷⁸² Bethlen István levele Bethlen Györgynek. Bp., 1931. márc. 26. („Arra kérlek, légy kegyes befolyásodat olyan irányban érvényesíteni, hogy a Gazdasági Egyesület elnökének Bethlen Laci választassék be.”) BGYH.

⁷⁸³ Bethlen György: *Feljegyzések*. BGYH.

⁷⁸⁴ Jegyzőkönyv, mely felvétel Kolozsivárt, 1936. március hó 16-án, az Erdélyi Gazdasági Egylet 1936. április hó 5-i közgyűlésén megejtendő általános tisztújítás előkészítése tárgyában tartott bizalmas értekezleten. BGYH.

⁷⁸⁵ *Az Erdélyi*

⁷⁸⁶ *Szentimrei*

⁷⁸⁷ *Ionescu*

is főleg keresni, amikor az Andrásskereszt jele alatt szónokolt 1937-ben,⁷⁸⁸ hiszen az, 1928-tól az OMP választási jele volt.) Nemzeti beállítottságú elkötelezettsége, szociálisan érzékeny protestáns erdélyi eszmerendszere semmiféle antiszemita megnyilvánulásra nem adott nála alkalmat. Bethlen – egy kisebbségi párt elnökeként a többség állandó nyomása közepette „...védelmi harcot folytatott azokkal az eszközökkel, amelyek rendelkezésére állottak.”⁷⁸⁹

A **központi vezető testületek** – Elnöki Tanács, Intéző Bizottság – a *Szervezeti Szabályzat* alapján folyamatosan működtek. Üléseik zártak voltak, általában sajtóközleményt adtak ki azokról. Bár a *Szervezeti Szabályzat* tucatnyi módosuláson esett át, és legújabb változatát a székelyudvarhelyi nagygyűlésen elfogadták, még 1934-ben is, a közbejött események előhozták a fegyelmi ügyeket, és azt is megpróbálták a szabályzatba illeszteni.⁷⁹⁰

Az 1937-ben megindult magyar-kisantant tárgyalások, Budapest kiegyezésre való hajlama némiképp megzavarta az addigi egyértelmű magyarpárti állásfoglalásokat. Az OMP Elnöki Tanácsa és parlamenti csoportja 1937. április 12-én együttes ülést tartott Kolozsvárt. Az értekezlet napirendje előtt szóba hozták Bethlen István húsvéti cikkét,⁷⁹¹ és a magyar-magyar kapcsolatok alakulását. Bár a román reagálások többsége elismerte Bethlen kezdeményezésének jelentőségét, mégis kiindulópontjuk az volt, hogy a revízió és a kisebbségi kérdés szétválasztása nem elegendő alap a magyar-román tárgyalások megkezdésére.⁷⁹² A párt vezetői, akik tárgyalták a kérdést, úgy vélekedtek, hogy Magyarországról a megbékélést nem a helyes úton indították el. Bár erdélyi magyar részről is sokan sürgetik a tárgyalások megindítását, a román közvéleményben ez úgy tűnhetett, mintha a magyarság behódolna, csak pártja akadálya a kibékülésnek. Szerintük Bethlen István rosszkor szólalt meg, és úgy tűnt, hogy a romániai magyarság sorsáról annak megkérdezése nélkül akartak dönteni. Károsnak tartották, hogy az erdélyi magyarságba beleviszik a revízió reménytelenségének gondolatát, ezért szerintük fel kellene világosítani a magyar kormányt, hogy a romániai magyarság nem

⁷⁸⁸ Horváth 2003. 374. [Bethlen a Gogával való megállapodás megkötésekor, a háború alatti zsidóüldözések idején is kiállt az OMP-hez hű zsidóság mellett, és a háború után is volt tartása, és Kolozsvárt maradt.]

⁷⁸⁹ Mikó 1940-1941. 179.

⁷⁹⁰ Bernády 1927-ben kilépett a pártból, ahová – magyarországi nyomásra – 1934-ben visszalépett, és „az elnökség működése iránt bizalmát fejezi ki.” A bizalomnyilvánításért az elnök köszönetét fejezte ki, de Szentkeresztly Béla, Varga Béla és Pál Gábor a fegyelmi ügyekre vonatkozóan indítványokat terjesztettek elő, a *Szervezeti Szabályzat* kiegészítése céljából. *Iratok* 174-178.

⁷⁹¹ Bethlen István 1937. (Bethlen ajánlata: a revíziós hangulatkeltés mérséklése, a revíziónak a tárgyalásokból való kikapcsolása, kérése pedig az erdélyi magyarság helyzetének javítása volt.)

⁷⁹² Romsics 1999. 390.

híve a revíziós politika feladásának, ő maga óhajt sorsáról dönteni, és nem óhajtják, hogy róluk, az ők megkérdezésük nélkül, a fejük fölött döntsenek. Tévesnek tartották Darányi Sándor miniszterelnök azon felfogását, hogy a kisebbségi szerződést, és a békeszerződés betartását tartja a kibékülés legfőbb követelményének. Szerintük ez téves, és tájékozatlanságra vall, hiszen annak pontos, szószerinti betartása sem védené meg a magyarságot az összeomlástól, a sok egyéb nyomasztó és sérelmes intézkedésektől.⁷⁹³

Hasonló eset ismétlődött meg másfél hónap múlva. Az OMP Elnöki Tanácsa és parlamenti csoportja együttes ülést tartott 1937. május 28-án, a nagygyűlés helyének, idejének és tárgysorozatának megállapítását illetően. Napirend előtt Pál Gábor elnöki tanácsstag és képviselő, szóvá tette a magyar miniszterelnök és külügyminiszter közelmúltban elhangzott bizonyos beszédeit, amelyek a romániai magyar kisebbség helyzetéről is megemlékeztek. Mindkét beszéd a román-magyar közeledés fő követelményeként a nemzetközi szerződésekben vállalt kötelezettségeit említette. A szónok szerint a beszédeket másképp kellett volna fogalmazni, ugyanis ismerve a román politikusok gondolkodásmódját, ők a nemzetközi szerződések betartása mellett is tovább végeznék kisebbségpusztító munkájukat.⁷⁹⁴ A magyar kormány több tagjának utóbbi hónapokban tett kijelentései miatt, a nemzeti kisebbségek ügyének említésénél az OMP vezetői továbbra is kifogásokkal éltek.⁷⁹⁵ Az eddigi kifejezések helyett tágabb fogalmi meghatározásokat javasolnak használni, mint „a magyar nemzeti kisebbségek kérésének megfelelő vagy kielégítő megoldása” vagy „a magyar nemzeti kisebbség mindennemű kulturális, gazdasági, szociális és politikai jogainak és érdekeinek biztosítása.”⁷⁹⁶

A **parlament** **harcot** tucatnyi törvényhozó vívta (8 képviselő és 3 szenátor),⁷⁹⁷ mindannyian már többedszer cselekvő résztvevői a román törvényhozásnak. A fent vázolt magyarellenes légkörben, a már tárgyalt felszólalások, kijárások, emlékiratok által, valamint azon kívül, keveset tehettek. Miután a választási visszaélések miatt több megye képviselő nélkül maradt, ezért területi munkabeosztási tervezetet készítettek,⁷⁹⁸

⁷⁹³ Willer József *szigorúan bizalmas* feljegyzése Bárdossy jelentése mellékleteként, Kánya külügyminiszternek. Bukarest, 1937. ápr. 22. MOL, K64-1937-27t-251/res. pol, 329-332.

⁷⁹⁴ Bárdossy László jelentése Kánya Kálmán külügyminiszternek. Bukarest, 1937. jún. 14. D. jelzetű melléklet. MOL, K64-1937-27t-353/res. pol. 148-149.

⁷⁹⁵ Valószínű utalások a beindult Magyarország – kisantant tárgyalásokra. Bővebben: *Ádám* 133-193; *Romsics* 1993. 61-82.

⁷⁹⁶ *Emlékeztető feljegyzés*. 1937. szept. 10. BGYH.

⁷⁹⁷ *Melléklet 2.*

⁷⁹⁸ *Iratok* 351.

a bukaresti pártiroda fenntartási költségeire tagdíjat fizettek,⁷⁹⁹ és a területi munkabeosztás mellett az egyházak képviselőit is egy-egy tagra bízták.⁸⁰⁰

1934. november 12-13-án, Kolozsváron együttes ülést tartott az OMP Elnöki Tanácsa, Intéző Bizottsága, parlamenti csoportja és a kisebbségi szakosztály tagjai. Értekezletükön a magyarság súlyos helyzetét tárgyalták, amelynek orvoslására felvetődött a parlamenti bizottság kiküldésének indítványa.⁸⁰¹ A parlamenti csoport november 29-én tartott értekezletén döntöttek, hogy a felirati vita alkalmával Willer a képviselőházban, Gyárfás a szenátusban terjessze elő indítványukat.⁸⁰² Az előbbi december 11-én, utóbbi december 13-án mondta el beszédét.⁸⁰³ Willer beszédében olyan parlamenti csoport kiküldését kérte, amelyben részt vennének az összes pártok vezetői, és amely meghallgatná a kisebbségek képviselőinek előterjesztését. Szerintünk valószínű, hogy az OMP előterjesztése, az egyházak által is immáron elfogadott, Pál Gábor törvénytervezete lett volna. Mikó is erre utalhatott: „A székely önkormányzat tervezete tehát elméletileg, minden közjogi finomságra való tekintettel kidolgozva, készen állott. A Magyar Párt azonban soha sem került abba a helyzetbe, hogy az önkormányzatról a kormánnyal komolyan tárgyalhasson.”⁸⁰⁴

Az OMP-nek tárgyalt korszakunkban négy, többé-kevésbé jól működő **szakosztálya** volt. Munkásságukra mindenképp nagy szükség lett volna az adtagyűjtésben, tájékoztatásban, szakvélemények megfogalmazásában stb. A közgazdasági szakosztály 1934. augusztus 6-án Kolozsvárt, nyilvános ülést tartott. Részt vettek a szakosztály tagjai, valamint a magyar pénzüzetek képviselői. A fő téma a mezőgazdasági hitelkérdések rendezésére irányuló intézkedések, különösen a legutóbbi konverziós (átváltásos) törvény volt, és annak várható hatása a magyar pénzüzetekre. A szakosztály főképp az adósságrendezés kérdését tárgyalta, mind a hitelezők, mind az adósok szempontjából. Határozatukban kimondták, hogy legfontosabb a bizalmi válság helyreállítása, ezért figyelmet kell fordítani arra, hogy a kérdés a magyarság különböző osztályait egymástól, és a magyar intézményektől el ne idegenítse. A

⁷⁹⁹ Ua.

⁸⁰⁰ *Iratok* 352.

⁸⁰¹ *Iratok* 361. Ld. még: *Keleti Újság*, 1934. nov. 15.

⁸⁰² *Iratok* 361.

⁸⁰³ *A Magyar Párt* 1935. Vö. *Mikó* 1941. 150-152; *Bárdi* 1998b. 128-185.

⁸⁰⁴ *Mikó* 1941. 150.

szakosztály ezért felhívta mind az adósok, mind a hitelezők figyelmét, hogy egymás iránt jóindulatú megértéssel igyekezzenek feloldani a fennálló ellentéteket.⁸⁰⁵

A kisebbségi és történelmi szakosztály Jakabffy vezetésével 1925-től jól működött. Az elnök a szakosztály feladatát tömören így fogalmazta meg: „Ez a szakosztály hívatott arra is, hogy a kisebbségi kérdés egyetemes fejlődését figyelje, hogy az európai nemzetiségek kongresszusával az érintkezést fenntartsa, és ennek munkásságát támogassa, továbbá olyan adatokat gyűjtsön, amelyek a párt, politikai tevékenységéhez nélkülözhetetlenek.”⁸⁰⁶ 1934. november 19-én a szakosztály úgy döntött, hogy Erdély különböző városaiban, az értelmiséggel való közvetlen kapcsolat, valamint utánpótlás nevelés céljából, vitaüléseket fog tartani. 1935. május 25-26-án Nagyváradon tartottak tanácskozásokat, és az ott elhangzott szövegeket közölték a *Magyar Kisebbség* hasábjain,⁸⁰⁷ valamint különkiadásban is.⁸⁰⁸ A jól sikerült előadássorozat hatékonyságát csökkentette, hogy éppen a megcélozott ifjúság hiányzott a hallgatóság soraiból.⁸⁰⁹ 1935. őszén és 1936. tavaszán az újabb rendezvények, különböző okokból elmaradtak. De a szakosztály tagjai foglalkoztak a különböző adatgyűjtéssel, amelyet a *Magyar Kisebbség* „Események” illetve a számban gyarapodó „Ítéletek” rovatában közöltek.⁸¹⁰ A kisebbségi szakosztály a későbbiekben 1937. május 30-án Kolozsvárt, és a nagygyűlés előtt, szeptember 3-án Sepsiszentgyörgyön tartotta üléseit. Az előbbi alkalommal a szórványmagyarság helyzetét tárgyalták, utóbbin, az elnök megnyitóját után különböző előadások hangzottak el.⁸¹¹

A jogügyi szakosztály 1935. december 8-án tartott ülést, Róth Hugó elnöklete alatt. Az elnök bejelentette, hogy bár szakosztályuk régóta nem ült össze, annál is inkább, mert a tagozatok igyekeztek megoldani a helyi jogügyi kérdéseket, most a tisztviselők sorozatos elbocsátása, és az ezzel kapcsolatos törvénykezés részükről is fokozottabb tevékenységet igényel. Az előadások főképp a közigazgatási bíráskodás témakörét elemezték, különös figyelemmel a kisebbségek szempontjaira. A nagyközönség érdemi tájékoztatása céljából elhatározták, hogy a *Monitorul Oficial* törvényeit és rendeleteit

⁸⁰⁵ Nagy László követségi tanácsos jelentése Kánya Kálmán külügyminiszternek. Bukarest, 1934. aug. 18. MOL, K63-1934-27/4, 228-240.

⁸⁰⁶ Kovács 1937. 278.

⁸⁰⁷ Az OMP Kisebbségi szakosztályának ülése. A folyóirat 1935. 11-16. számaiban ismertette az előadásokat és a hozzászólásokat.

⁸⁰⁸ *Népkisebbségi kívánságaink és feladataink* címmel.

⁸⁰⁹ *Kisebbségi* 1935.

⁸¹⁰ Kovács 1937. 284.

⁸¹¹ Jakabffy 1937.

lefordítják.⁸¹² A magyar ügyvédi kar fiatalabbjai Nagyszebenben tanácskoztak, és arra kérték a pártvezetőséget, hogy kiadott jelentésükkel a szakosztályi ülés foglalkozzék. Ezt a jelentést az elnök nem terjesztette az ülés elé, mert „...nem tudtam tisztán megállapítani, hogy hová és mire céloz, miképp véli megvalósíthatónak ez a fiatalabb generáció az ingyenes jogsegély útján a pártpolitikai életbe való bekapcsolódását.” Az elnök maga is elismerte jelentésében, hogy a fiatalabb nemzedék különösen annak jogi végzettségű tagjai játszhatnak szerepet a vezetők utánpótlása terén, ezért elgondolásaikról külön tanácskozást kellene tartani.⁸¹³ A fiatal jogász végzettségűek között felvetődött egy magyar nyelvű szaklap megjelentetése is, de mivel erre több okból sem került sor, Jakabffy adott helyet lapjában a jogászfórumnak.⁸¹⁴

„A párt munkájának minden irányú kimélyítése a tagozatoknál volna leginkább eszközölhető, a tagozatok adminisztrációja azonban sajnos nagyon sok kívánnivalót hagy maga után, hiszen a legegyszerűbb körlevélre is csak többszöri sürgetés után kap a központi elnökség választ, és akkor is legtöbbször hiányosat. A tagozati hozzájárulások pedig alig folynak be ...”⁸¹⁵ Így jellemezte a **tagozatok** munkáját az ügyvezető alelnök 1935 nyarán. Valószínű így volt ez máskor is. Ennek ellenére, egyes nagyvárosi, vagy egy jelentős személyiség által vezetett tagozat eredményesen működött, így a központ segítségére lehetett.

A nagyszebeni tagozat 1935. elején átirattal fordult a pártvezetőséghez és a tagozatokhoz. Miután bizalmáról biztosította őket, erőteljesebb harcot sürgetett, és azt javasolta, hogy a népszövetségi panaszokon túlmenően a békeszerződéseket aláírt nagyhatalmak támogatását is ki kell kérni. A parlamenti csoport február 28-án úgy határozott, hogy „a külföldhöz segítségért fordulni nem volna tanácsos, de az ilyen lépéstől eredményt sem lehet várni.”⁸¹⁶ Az OMP Kolozsvári Tagozat Elnöksége, Vásárhelyi János ref. püspökhelyettes elnökletével elhatározta, hogy havonta levéllel keresték fel tagozatuk Intéző Bizottságának tagjait, beszámoltak tereikről és tevékenységükről, ugyanakkor kérték a tagozat munkájának támogatását, észrevételeik és javaslataik által.⁸¹⁷ Jakabffy a lugosi, majd 1935. október 7-től a bánági tagozat

⁸¹² Jegyzőkönyv az OMP jogügyi szakosztályának üléséről. KmÁL, Fonf 1283, Fasc. 2/1935, 15.

⁸¹³ Róth Hugó levele az OMP nagytekintetű Elnökségének. Kolozsvár, 1935. dec. 9. KmÁL, Fonf 1283, Fasc. 2/1935, 14.

⁸¹⁴ *Beköszöntő* (A *Kisebbségi Jogélet* szerkesztőségi beköszöntője.)

⁸¹⁵ *Iratok* 186.

⁸¹⁶ *Iratok* 362.

⁸¹⁷ OMP Kolozsvári Tagozata levele Ugron Istvánnak. Kolozsvár, 1935. febr. KmÁL, Fond 1283, Fasc. 2/1935, 17. (1936. nyarán Vásárhelyi János nagy elfoglaltsága miatt Vékás Lajosnak adta át az elnöki tisztséget.)

elnökeként, az OMP alelnökeként és egyik „külpolitikusaként” az OMP egyik legtevékenyebb tagja volt.⁸¹⁸ A marosvásárhelyi tagozat Intéző Bizottsága, a súlyos sérelmek miatt, 1935. tavaszán erélyesebb harcot, új és frissebb harcmódot,⁸¹⁹ önvédelmi munkát határozott el, és ilyen irányú munkaterv kidolgozására hét tagú bizottságot választott (tagjai voltak: Bernády György, Bíró István, Bogdán István, Bustya Béla, Radó Sándor, Joós Andor, Szijgyártó Gábor). Azt is bejelentették, hogy ifjúsági csoport is alakult, amelynek elnöke Gagyi László lett.⁸²⁰ Ez év őszén, a városi tagozat Intéző Bizottsága aggodalommal szemlélte a magyar kisebbség egyre tűrhetlenebb állapotát, megállapította, hogy az OMP által véghezvitt eljárások eredménytelenek maradtak, ezért rámutattak a sérelmekre, és javaslatokat teszttek azok orvoslására. A kisebbségi egyezményre hivatkozva felemlégetik a helyi önkormányzat fogalmát, és megfogalmazták: „Ha létezik ez a fogalom, hogy <székely közület>, úgy ez bizonyosan alkalmazható Marosvásárhely, az ősi <Székelyvásárhely>, a <Novum Forum Siculorum> városban élő székely-magyar lakossága részére. Ez a törvény biztosította székely önkormányzat azonban a mi székely-magyar városunkban élő székely közület részére eddig biztosítva nem lett. Tehát ennek a székely-magyar közületnek ma még mindig nem áll módjában, hogy saját maga, a város által, a kisebbségi egyezmény 10. cikkelye szerint kötelezően, rendelkezésre bocsátott arányos összegekkel, iskolai és vallási ügyeit, a maga autonóm hatáskörében önállóan kormányozhassa.” Panaszait kérik ahhoz a nemzetközi fórumhoz felterjeszteni, amely azok orvoslására hívatott.⁸²¹

Nem egyszer a hatóságok is akadályozták a tagozatok munkáját, 1937-ben, Nagyváradon a tagozat népszerű jogi előadásait tiltották be.⁸²²

A magyar kisebbségre nehezedő többségi uralom közepette, az egyházaknak is sokasodtak panaszaik. Több alkalommal kérték az OMP közreműködését bizonyos sérelmek remélhető megoldásában. A parlamenti csoport a maga részéről Gyárfás és Pál szakértelmét ajánlotta, akár perek indítása, vagy népszövetségi panasz megfogalmazása esetére,⁸²³ míg az egyeztetésekre a **felekezeti közti értekezletek** rendszeresítését

⁸¹⁸ Bővebben ld.: *Jakabffy* 2005.

⁸¹⁹ Az ülést 1935. márc. 9-én tartották. Megvitatták a sérelmeket, a nagyszebeniek átiratát, Bernády meg a kettészakadt Szociáldemokrata Párt magyar osztályával javasolt kapcsolatfelvételt, valamint a székely autonómia kérdésének felvetését. Ld. *A székely autonómia*

⁸²⁰ *Gyorsan*

⁸²¹ Az OMP Marosvásárhelyi Tagozata 458/935. sz. beadványa az OMP Központi Elnökségének. Marosvásárhely, 1935. nov. 28. KmÁL, Fond 1283, Fasc. 2/1935, 38-42.

⁸²² *Nem engedélyezték*

⁸²³ *Iratok* 355.

javasolták.⁸²⁴ Pál Gábor képviselő 1934. augusztus 8-án tartott felekezeti értekezletre 23 oldalas beadványt szerkesztett a tanév elején várható iskolaügyi kérdésekben. Ennek alapján tárgyaltak olyan témákat is, mint a szülő iskolaválasztási joga, a tanulók beíratása és kitiltása, felvételi vizsgák, ellenőrzések, segélyek stb. Írásában utalt azokra a hibákra is, amelyeket az egyházi főhatóságok vétettek a törvények nem kellő ismerete által. Például: 17. cikk: a népszövetségi folyamodvány idején az egyházak képviselői egy minisztériumi vezérfelügyelővel olyan jegyzőkönyvet írtak alá, amely jóval kevesebbet tartalmazott, mint a beadvány, vagy az egyházi főhatóságok 1925-ös népszövetségi panasza, amelyet a világforum elutasított, a román kormányválasz valótlanságai alapján. Pál szerint nyolc év után eldöntendő, hogy az egyházi hatóságok pótolják a mulasztásokat és a kormány megtévesztő kijelentéseit cáfolják, vagy támogatják az OMP-t egy jogilag megalapozott panasz beadásában.⁸²⁵ A felekezeti tanerők nyelvvizsgájának ügyében 1934-ben beadott panaszt az újabb közoktatásügyi minisztériumi rendelet miatt, amely ismételten elrendelte a felekezeti tanerők nyelvvizsgáját, pótpanasszal egészítették ki, és eljutatták Genfbe.⁸²⁶ Egy évre rá, 1936. augusztusában a tanulók iskolaválasztási joga kapcsán még az 1924-es törvényt, míg a néveléssel kapcsolatosan az 1926-os törvényt vitatták. Ugyanakkor szükségesnek vélték egy iskolapolitikai referens alkalmazását is, ezen állás betöltésére egy jogot végzett fiatal tartottak alkalmasnak, aki egyben az OMP közművelődési szakosztályának titkári állását is betölthetné.⁸²⁷ Értekezlet témájaként szerepelt a tanítóképzők utánpótlásának biztosítása is, hogy az állami iskolai tagozatok éppen ne a magyar tanerő hiánya miatt szűnjenek meg.⁸²⁸

A **munkásságnak** az OMP-be való bevonására ebben a korszakban is történtek kísérletek. Kovács Árpád intéző bizottsági tag szerint „A Magyar Párt nem politikai párt, hanem egy nemzetnek a pártja, amelynek a magyar munkásság egy erős oszlopa kell, hogy legyen. Javaslatára az elnök azt válaszolta, hogy a magyar munkásság is a Szociáldemokrata Pártban van megszervezve, amelynek magyar szakosztálya semmilyen politikai hatáskörrel nem rendelkezik, tehát együttműködés kérdésében,

⁸²⁴ *Iratok* 370.

⁸²⁵ *Előterjesztések a Magyar Párt elnökségének az egyházi Főhatóságok képviselőivel együttesen Kolozsvárt 1934. aug. 8-án iskolai ügyekben tartandó értekezlete elé.* Csíkszereda, 1934. aug. 6. [Gépirat]. KmÁL, Fond 1283, Fasc. 12, 148-170; Ua: EREL, 8578/1934.

⁸²⁶ Jegyzőkönyv felvétel Kolozsivárt 1935. aug. 8-án tartott párt és felekezeti értekezletről. ERELt, 8117/1935.

⁸²⁷ Jegyzőkönyv az 1936. aug. 29-én de. 11 órai kezdettel a ref. Igazgatótanács ülésében tartott párt és felekezeti értekezletről. ERELt, 8800/1936.

⁸²⁸ Jegyzőkönyv felvétel Kolozsivárt 1938. febr. 21-én a Református Egyházkerület elnöki szobájában tartott felekezeti értekezletről. ERELt, 8117/1935.

nincsen, akivel tárgyalni lehetne. Legfeljebb arról lehet szó, hogy a magyar munkások egyénileg kapcsolódjanak az OMP életébe.⁸²⁹ Minderre azonban a későbbiekben sem került sor. Ennek ellenére Willer a törvényhozásban fellépett a munkásság védelmében.⁸³⁰

Az OMP és a különböző társadalmi osztályok és rétegek összefogásának egyik színtestje a párt és az írók viszonya, vagyis az a kérdés, hogy **politizálhat-e az író, újságíró?** 1935. év folyamán a kérdés két alkalommal is felvetődött, előbb egy belső vita kapcsán, később a Romániába látogató magyar írók beszámolóinak kapcsán.

A kisebbségbe került magyarság közösségében kezdetben a sajtó munkásai, harcai jelentették a „hőskor”-t.⁸³¹ A Végvári-Reményik versek, a *Kiáltó Szó*, Kós, Nyírő, Tamási regényei több öntudatot jelentettek, mint a politika. Az egységes magyar párt működése úgy hatott az irodalomra, hogy azt is egységesítette, az írók fokozatosan felhagytak a politizálással, és az *Erdélyi Helikon* körül létrejött az egység. Az irodalom és politika útja különválni látszott. Gyárfás Elemér 1935. tavaszán vetette fel a gondolatot, hogy politizál-e, politizálhat-e erdélyi író, újságíró? A téma tulajdonképpen az irodalom és a politika egymás szolgálatának kérdése volt.⁸³² A kibontakozott „élet és írás” vita lényegében érintett sok kisebbségi életkérdést, az írók az irodalom elsőbbségét hirdették, a politikusok támaszt kerestek a (közéleti) irodalomban.⁸³³

Az OMP körüli vitát kiélezték a **magyarországi írók látogatása**, valamint az ifjúság helykeresése körüli viták is. 1935. augusztusában négy fiatal magyar író: Németh László, Keresztury Dezső, Szabó Zoltán és Boldizsár Iván Magyarországról Romániába látogattak, és hazatérve különböző lapokban beszámoltak úti élményeikről, meglátásaikról.⁸³⁴ Kritikával illették a látottakat, és főleg Boldizsár bírálta az OMP politikai vonalvezetését.⁸³⁵ Vádja az volt, hogy a párt távol áll a néptől, nem alkalmazkodik a valóságos helyzethez, csak sérelmi politikát folytat, és ellenzékét, a magyarság legjavát a kommunisták, és szabadkőművesek táborába kergeti. Reakcióként a szerzőt védő, és őt támadó írások is természetesen megjelentek. Krenner Miklós első írásában Boldizsár túlzásait nem fogadta el (pl. az OMP-t bűnbaknak állítani), de

⁸²⁹ *Iratok* 185-187.

⁸³⁰ *Willer* 1936.

⁸³¹ Ligeti Ernő megfogalmazása az 1920-1925. közötti időszakra. Ld. *Ligeti* 1941. 30-79.

⁸³² *Ligeti* 1935c.

⁸³³ *Tabéry*

⁸³⁴ Bővebben ld. *Németh* (A könyv tartalmazza Monostori Imre összefoglalóját, *Vita egy útirajzban –s körülötte.*)

⁸³⁵ *Boldizsár*

hatásosnak tartotta gondolatainak felrázó erejét.⁸³⁶ A több oldalról is támadott Boldizsár magánlevélben köszönte meg Krenner őszinte bírálatát. Megírta neki, hogy sok támadás érte, sőt, egyes magyarpárti urak csak azért felutaztak Budapestre, hogy őt ellehetetlenítsék, és állásából eltávolíttassák. Ezen erős vád ellen védekezésül, Boldizsár csak Krenner írására hivatkozhatott, ami tulajdonképpen megélhetését mentette meg.⁸³⁷ Krenner egy másik írásában, az addig megjelent írások alapján latolgatta a szembenálló érveket,⁸³⁸ az OMP-t meg Hegedűs Nándor vette védelmébe.⁸³⁹ Ezek után Krenner Hegedűssel polemizált, hogy túlságosan védte az OMP-t, és nem akarta észrevenni, hogy a bírálóknak olykor igazuk van.⁸⁴⁰ Erre meg Hegedűs kérte számon Krenner túlzott bírálati jogát, egy neki címzett nyílt levelében.⁸⁴¹

A harmincas években, a hagyományosan rossz magyar-román viszony 1935-1936 folyamán különösen kiéleződött. Bethlen panaszaira Titulescu külügyminiszter hevesen támadást intézett az erdélyi magyarság ellen, a kisebbségek sérelmei súlyosbodtak, és elnyomott helyzetükben újabb fogódzókat, támpontokat kerestek. Amikor Erdély magyarsága már szinte válságba került a belső építkezés, önszerveződés, összefogás korparancsá vált. A meglévőn túl, valami új összefogásra, „mozgalomra” gondolt Krenner.⁸⁴² Sokan a felnövekvő új nemzedéktől várták ezt.

A harmincas évek közepére felnőtt egy újabb **fiatal nemzedék**.⁸⁴³ Jancsó Bélának igaza volt abban, hogy ennek, valamint egyéb külső és belső körülmények hatására az ifjúság nemzeti egysége szétbomlott, lásd „húszévesek” – „harmincévesek”, *Hitel – Erdélyi Fiatalok* köre. A *Brassói Lapok* vezércikkírójának meg abban volt igaza, hogy a kisebbségi fiatalok azért nem tudtak erőteljesebben részt venni a közéletben, mert a felnőtt magyar vezérlet korlátozta érvényesülésüket, hanem azért sem, mert „kinyújtott kezét nem fogta meg segíteni akaró jó szándékkal egy rokongondolkodású többségi ifjúság keze.”⁸⁴⁴ Az egyetemet végzett fiatalok számára gond volt az elhelyezkedés, az állástalálás a gazdasági válság nehéz éveitől. Néhányan elhelyezkedtek például az OMP szakosztályaiban és tagozataiban, de ugyanakkor ankét folyt arról, hogy miért

⁸³⁶ *Spectator* 1935a.

⁸³⁷ Boldizsár Iván levele Krenner Miklósnak. Bp., 1936. jan. 10. KMH, OSZK, Kézirattár.

⁸³⁸ *Spectator* 1936a.

⁸³⁹ *Hegedűs* 1936a.

⁸⁴⁰ *Spectator* 1936b.

⁸⁴¹ *Hegedűs* 1936b.

⁸⁴² *Spectator* 1935b.

⁸⁴³ A teljesség igénye nélkül két összefoglalót említünk: *Új kisebbségi; Jancsó*

⁸⁴⁴ Ld. az előző jegyzetet. Mint az első fejezetben utaltunk rá, a román ifjúság egyre inkább jobbra tolódott, tehetséges, vezető képviselői a *Vasgárda* ideológusaiá váltak.

nem vesz részt jobban az ifjúság a kisebbségi politikában.⁸⁴⁵ A visszatekintés, számadás és útkeresés folyamatában megszólalt Tamási Áron is, a cselekvő ifjúság nevében.⁸⁴⁶ Szerinte – az erdélyi toleráns hagyományok ellenére – „különböző világnézeti összefogásról, sem gyakorlati, sem elvi értelmezésben, egyáltalában nem beszélhetünk.”⁸⁴⁷ A fiatalság elsősorban ifjúsági lapok körül, vagy a *Méhkas*⁸⁴⁸ alakuló diákszövetkezetben szervezkedett. Utóbbiról a pártközpont úgy vélekedett, hogy „a tiszteletreméltó lelkesedésük nem tud konkrét gazdasági célokat és feladatokat találni” ... „a szövetkezet csak akkor igényelheti majd a Párt erkölcsi támogatását, ha előbb önerejéből ténylegesen megalakult, konkrét gazdasági feladatok irányában aktív munkához kezd, és bizonyosságot tesz arról, hogy valóban szövetkezeti célok szolgálatában áll.”⁸⁴⁹

1937. tavaszán az ifjúság körében mozgalom indult egy közös nagygyűlés, „ifjúsági parlament” megszervezésére. Az idézett terminológiát a mozgalom egyik igen tevékeny kezdeményezője, Balogh Edgár fiatal író vetette fel, akit korábban Csehszlovákiából baloldali/kommunista meggyőződése miatt kiutasítottak, és Romániában telepedett le. Mivel hangsúlyozta, hogy a mozgalomnak mellőznie kell a politikát, és kulturális téren kell maradnia, ezért több irányban sikerült érdeklődést keltenie. Hajlandóságot mutattak az együttműködésre a *Hitel* köre, a katolikus ifjúság egy csoportja, a szocialista fiatalok, az OMP köréhez tartozó fiatalok egy része, de leginkább a MADOSZ (Magyar Dolgozók Országos Szövetsége), a törvényen kívüli kommunista csoportosulás, amelynek Balogh Edgár is tagja volt.

Kérdés az, honnan származott a kezdeményezés: Baloghtól, vagy máshonnan, ami talán megmagyarázza az OMP tartózkodását a később megtartott, ún. *Vásárhelyi Találkozóhoz*?

A MADOSZ 1935. végén már közeledést keresett az OMP elnökségéhez, és felajánlotta együttműködését az erdélyi magyarság megvédésének érdekében az ország „demokráciáját sújtó Vaida-Goga-Cuza fasiszta” törekvéseivel szemben. Az OMP

⁸⁴⁵ A *Független Újság* 1935. év eleji ankétjában a felvetett kérdésben többen szólaltak meg: Péterffy Jenő, Demeter Béla, Suka Károly, Jordáky Lajos, Jakabffy Elemér, Hegedűs Nándor, Zathureczky Gyula, Kovács György, Cseresznyés Sándor.

⁸⁴⁶ *Tamási*

⁸⁴⁷ Uo. 308.

⁸⁴⁸ Eredetileg 1936-ban alakult Kolozsvárt 101 pályakezdő fiatal alapította gazdasági szövetkezet. Bővebben: *Romániai* 1994. 541. Ld. még: A „*Méhkas*” kölcsönösen segítő, beszerzési, eladási és fogyasztási, korlátolt felelősségű szövetkezeti társaság Alapító Okmányai és Alapszabályai. KmÁL, Fond 1283, Fasc. 14, 13-45.

⁸⁴⁹ Bethlen György levele a „Szövetség” Gazdasági Uniónak, Kolozsvár, 1935. nov. 13. KmÁL, Fond 1283, Fasc. 2/1935, 35.

informatív tárgyalásokat folytatott Bányai (Baumgarten) Lászlóval és Szepesi Györggyel, akiknek baloldali múltját ismerték, és bár tárgyaltak, az együttműködéstől elzárkóztak. A forrást jelentő kolozsvári konzul jelentése kitért egy érdekes szempontra. Azt írta, hogy nyár elején (1935) Moszkva állítólag utasította szerveit, hogy céluk elérése érdekében igyekezzenek kapcsolatokat teremteni az elégedetlen polgári elemekkel. Erre Romániában a magyar kisebbség tűnt alkalmasnak, tehát nagyon valószínű, hogy a MADOSZ tagok ily módon utasításra cselekedtek.⁸⁵⁰

Egy második adalék: 1935. szeptemberében a Csehszlovákiában emigrációban élő Garbai Sándor, a Magyar Tanácsköztársaság volt elnöke, Romániában járt, és Magyarország ellenes kampány beindításáról tárgyalt a munkásszervezetek vezetőivel. 1936. tavaszán Garbai Amerikában is járt, és az ottani magyar munkáskörökben egy bizonyos „Magyarország demokratizálása” nevű mozgalom csíráját vetette el. A magyarországi Márciusi Front látszólagos sikere az emigránsok mozgalmára ösztönzőleg hatott. Semleges területen, Párizsban, demokrata magyarok világértekezletét tervezték, amely a világ közvéleményét a magyarországi elnyomásra terelte volna. A kolozsvári szociáldemokraták és a Réthy-féle Kisgazdapárt támogatta az értekezletet, de a MADOSZ ekkor nem. A világértekezlet szervezésének sikertelensége Garbait elkedvetlenítették, de megmozgatta az amerikai emigránsokat, és a szervezést Forbáth Imre, a new-yorki *Új Előre* kommunista lap szerkesztője vette kezébe. A siker reményébe a MADOSZ tagjai radikalizálódtak, a szociáldemokraták továbbra is támogatták az értekezlet tervezetét, Réthy a közlő választásoktól tartva, nem válaszolt a szervezők felhívására. A tervezett értekezletre utazó háromtagú erdélyi küldöttség költségeit Garbaiék fedezték volna, amelynek tagja lett volna Bányai László is.⁸⁵¹ A fentiek ismeretében úgy véljük, hogy a Vásárhelyi Találkozó eszméje nem Balogh Edgártól, hanem általa a nemzetközi kommunista népfrontos mozgalomtól indult ki.⁸⁵²

A szervezkedésről néhány lapban népszerűsítő cikk jelent meg, így az EGE elnöksége is tudomást szerzett róla. Teleki Ádám, az előkészítő bizottságot (Balogh Edgár kivételével), tárgyalásra hívta marosújvári kastélyába. A szervezkedő fiatalok körében

⁸⁵⁰ Bothmér Károly konzul jelentése a Külügyminisztériumnak. Kolozsvár, 1935. dec. 11. MOL, K64-1935-27, 858/res. pol. 2.

⁸⁵¹ Az „Amerikai magyar egységfront” által Párizsban, 1937. szeptember havában rendezendő világkongresszus erdélyi vonatkozású előzményei. [Gépirat, 4 p.] BGYH.

⁸⁵² A fenti gépelt szöveget levél kíséretében Gyárfás küldte Bethlennek, amelyben azt írta: „Aligha tévedek, hogy a marosvásárhelyi találkozó is ugyanebből a forrásból ered.” Ez is a mi feltevésünket látszik igazolni. Ld. Gyárfás Elemér levele Bethlen Györgynek. Borzás, 1937. aug. 27. BGYH.

vita volt a meghívás kérdése, de végül úgy döntöttek, hogy elfogadják azt. Ők nem tudták, hogy Szász Pál és Kós Károly is jelen lesz (akik már nem igen voltak fiatalok), így az ott elnöklő Tamási vendégekként köszöntötte őket. Szász azt szeretne volna, hogy a meghívók aláírói között maga is szerepeljen, hogy a meghívókat Marosújvárról küldjék szét, és a tanácskozást az OMP nagygyűlése előtt tartsák meg, ahol maga is előadó lehetett volna. Ezzel azt akarta bizonyítani, hogy pártállástól függetlenül az ifjúság mögötte van. Szász beszédében vázolta elképzeléseit, vádolta a magyarságot revíziós álláspontjéért, és a románsággal való kibékülésre szólított fel. Beszéde nem azt a hatást váltotta ki, amit ő szeretett volna elérni, a fiatalok körében így némi csalódást okozott. Egy újabb előkészítő bizottság meghozta döntését: az ifjúsági parlament nem vetette alá magát az EGE elnökének politikájához.⁸⁵³ Az OMP Elnöki Tanácsa augusztus 3-án tartott ülése egyértelműen elhatárolta magát a fiatalok szervezkedésétől, és figyelmeztették a párthoz kötődő fiatalokat is, hogy tartsák távol magukat az összejöveteltől.⁸⁵⁴ Gyárfás kapott megbízást, hogy a párt álláspontját Szász Pállal közölje.⁸⁵⁵

A kezdeti fagyos álláspontjuk később lassan felengedett, és a kolozsvári katolikus ifjúsági szervezet vezetősége egy részének kérésére engedélyezték fiataljaik részvételét Marosvásárhelyen, október 3-4-én.⁸⁵⁶ Annak kezdetén Asztalos Sándor, fiatal ügyvéd felolvasta az előkészítő bizottság jelentését, amelyben utalt a nemzedéki ellentétre is: „Az impériumváltozás következtében előállott új helyzet a romániai magyarokat készületlenül találta, az akkor idősebb nemzedék elvesztette maga alól az addig biztosnak hitt talajt, a mai fiatal nemzedék pedig akkor még jórészt az iskola falai közül szemlélte az eseményeket anélkül, hogy kora miatt a belső kialakulásában bármilyen szerepe lehetett volna. ... az itt maradt magyarság vezetését az itt maradt az idősebb nemzedék vette kezébe; természetes, hogy az új helyzet előtt más elgondolásokban és más körülmények között nevelkedett nemzedék nem tudta beletalálni magát az adott helyzetbe, és úgy a vezetés gyakran óriási nehézségekbe ütközött, és téves utakon járt; időközben az impériumváltozáskor gyermekkorát élő nemzedék felnőtt, és már az új

⁸⁵³ *Az 1937. július 25-én tartott ifjúsági értekezletről szóló jelentés.* BGYH.

⁸⁵⁴ A pártvezetés tartott a baloldal túlsúlyba kerülésétől, valamint a nemzeti alapon álló ifjúság baloldali, vagy szabadkőműves befolyásolásától.

⁸⁵⁵ Gyárfás Elemér levele Bethlen Györgynek. Borzás, 1937. aug. 24. BGYH. Gyárfás főleg Petrovay Tibor és Vita Sándor jelenléte ellen emelt kifogást. Petrovay azzal védekezett, hogy szövetségi elnöküktől, Bethlen Lászlótól engedélyt kértek és kaptak a szervezkedésben való részvételre, az összehívónak meg a pártlapban, a *Keleti Újságban* való leközlését úgy értékelte, mint a pártközpont aggódomainak eloszlátását. Ld. Gyárfás Elemér levele Bethlen Györgynek. Dicsőszentmárton, 1937. aug. 30. BGYH.

⁸⁵⁶ Vázlatos, baloldali ideológiája miatt erősen kritikára szoruló képet ad *Turzai*.

helyzet alapos vizsgálatát tűzte ki céljául, hogy annak alapján helyet kérhessen népe irányításában.”⁸⁵⁷ Tamási Áron elnöki megnyitója megadta a találkozó alaphangját, amely a nemzeti demokrácia, keresztény erkölcs és szociális igazság jegyében zajlott, és ennek szellemében fogalmazták meg a hitvallást is.⁸⁵⁸ Az OMP köréhez kötődő fiatalok is így hozzájárultak az ifjúsági parlament határozatának, és hitvallásának elfogadásához. Tény, hogy a pártvezetőség és sajtója fogalmazott meg kifogásokat, hiszen nem azonosulhattak olyan kijelentéssel, mint az Asztalosé, hogy „a vezetés ... téves utakon járt,”⁸⁵⁹ Tamási „magyar és idegen elnyomók”-at említett,⁸⁶⁰ valamint a baloldali Bányai László, Kurkó Gyárfás, Balogh Edgár, Kacsó Sándor, Kovács György, Csögör Lajos, Szemlér Ferenc, Méliusz József szavazataival. A Vásárhelyi Találkozó, ahol az új nemzedék, „mint önálló politikai tényező”⁸⁶¹ egy hónappal az OMP sepsiszentgyörgyi nagygyűlése után jelentkezett, valóban külön pártalapítás csíráit hordozta. A mozgalomból viszont nem lett párt, hanem éppen ellenkezőleg, „a gyakorlati életben azonban nemsokára kiújultak az ellentétek, jobb- és baloldal között, s a találkozó munkaközössége elemeire hullott szét.”⁸⁶² Ezt bizonyítja az is, hogy a MADOSZ, 1937. november 14-én, Brassóban megtartotta első országos nagygyűlését.⁸⁶³

A régebben példásan fegyelmezett, kitűnően megszervezett romániai németiséget a tárgyalt korszakban pártharcok és személyi ellentétek osztották meg. Ennek következtében az OMP-nek még kevésbé volt lehetséges az együttműködés velük, mint korábban. A Berlinből irányított „völkisch” mozgalom a közép-európai német kisebbség egységét mindenütt megerősítette, Romániában azonban nem. Ott népszavazással szerették volna az egységet helyreállítani, választ adva arra, hogy ki a német, de a népszavazást nem engedélyezték.

A németországi nemzetiszocialista mozgalom erős hatással volt a romániai németekre, megosztotta őket, létrehozott szervezetük *Nationale Erneuerungsbewegung der deutschen in Rumänien*, Berlinnek alárendelve, Fritz Fabritius vezetése alatt nem működött együtt a magyar kisebbséggel. Támogatták a román antirevizíós mozgalmakat, hangoztatva, hogy jobb a németek sorsa Romániában, mint

⁸⁵⁷ *A vásárhelyi találkozó hivatalos jelentése*. Marosvásárhely, 1937. október 4. [Gépelte. 14 p.] Magántulajdonban.

⁸⁵⁸ Mikó 1941. 192.

⁸⁵⁹ Ld. az idézett részben.

⁸⁶⁰ Az idézet Tamási beszédéből a *Hivatalos Jelentés* 3. oldalán.

⁸⁶¹ Mikó 1941. 192. A román sajtó is ilyen szellemben üdvözölte a találkozót. Ld. *Congresul; Supăraarea*

⁸⁶² Mikó 1941. 193.

⁸⁶³ A nagygyűlés anyagát brosúrában kiadták. Ld. *Mit kíván*

Magyarországon. Az Országos Német Pártnak nem volt hatása felettük. Igaz, megegyezés velük sem jött létre, így a szatmárvidéki asszimiláció továbbra is megoldatlan problémát jelentett a két kisebbségi nép között. És a régiek mellé újabbak is jelentkeztek: a románok felosztották az ún. szász Universitas és az ehhez csatolt hét bírák vagyonát, a németeket és magyarokat is kiforgatva birtokállományukból.

Az erdélyi szászok lakta területen, amelyet Királyföldnek (fundus regius, Königsfeld) neveztek, az 1876. évi XII. törvénycikk előírása, és az ország közigazgatásának rendezése során, a régi szász „szék”-ek, mint közigazgatási joghatóságok megszűntek, és a „Szász Universitas” néven keletkezett, és az ehhez csatolt hét bírák vagyona a lakosság tulajdonába ment át, amely közművelődési célokra volt hasznosítható. A földbirtok állománya az 1921-1923. évi román agrárreform során többségében a románok kezébe jutott. A megmaradt, és mintegy 70 millió lej értékű vagyonról az 1935-ben Ioan Fruma könyvet írt,⁸⁶⁴ amely felkeltette a szebeni OMP tagozat figyelmét is. Tájékoztatták a pártvezetőséget, és Bethlen emlékiratot küldött a földművelésügyi miniszternek, figyelmeztetve a magyar lakosság részarányára.⁸⁶⁵ 1937. június 1-én a *Monitorul Oficial (Hivatalos Lap)* közölte a szász egyetem felosztatásáról szóló törvényt. Ennek alapján a vagyonközösség megszűnik, és $\frac{3}{4}$ -ed részben a törvény által létesített „Fundatia Mihai Viteazul” (Vitéz Mihály alapra) száll, $\frac{1}{4}$ -ed részben pedig az Evangélikus Egyházra. Királyi rendelettel megszüntették a még meg sem alakult alapot, és vagyonát a szebeni ortodox érseknek adományozták. A következő évi törvénnyel ebből részesült a balázsfalvi görög-katolikus román érsekség is. Az egykori alapítvány magyar egyházai, az OMP közbenjárása ellenére, részesedés nélkül maradtak a még II. Endre király által a 13. században létrehozott vagyonközösség új felosztásakor.⁸⁶⁶

Az OMP vezetősége ebben a korszakban is igyekezett a párton belül minden árnyalatot tömöríteni. Bár a zsidó Hegedüs Nándor már nem lehetett képviselő, a vezetőség (az elnök és köre), nem azonosult az *Erdélyi/Magyar Lapok* ideológiájával, még ha Gyárfás annak főmunkatársa, míg a pártban egyre inkább elszigetelődött Paál a lap főszerkesztője volt is.⁸⁶⁷ 1936-ban az ügyvédek összeírásából vita kerekedett: az összeírt listából kihagyták a magyar-zsidó származásúakat. Hegedüs az OMP véleményére volt kíváncsi, és kérésére a bihari tagozat felterjesztést írt a központnak.

⁸⁶⁴ Fruma

⁸⁶⁵ Emlékirat a szász egyetem kérdése és a hét bírák vagyonára vonatkozólag. Kolozsvár, 1936. aug. 3. KmÁL, Fond 1283, Fasc. 22, 7.

⁸⁶⁶ *A szász egyetem*; Mikó 1937b. Vö. Mikó 1941. 181-182.

⁸⁶⁷ Bővebben: Horváth 2004.

Az Intéző Bizottság a felvetődött magyar-zsidó kérdés kapcsán ismételt megfogalmazta, hogy „... a zsidó vallású párttagokat is olyan párttagoknak tekinti, mint a keresztény vallású magyarokat, akik között sem a múltban nem tett, sem a jövőben nem tesz különbséget.”⁸⁶⁸ Az antiszemitizmus, ha egyesek részéről volt is ilyen jellegű megnyilvánulás, a párt egészére egyáltalán nem volt jellemző.

A dobrudzsai török kisebbség nagy részét az adott korszakban Törökországba telepítették.⁸⁶⁹ Helyüket, és a még lakatlan területek vagy szórványosan lakott részeit telepítéssel óhajtották megoldani (ide 450 volt magyar csendőrt is, akiknek nyugdíjjogosultságát nem ismerték el, oda szándékoztak költöztetni.)⁸⁷⁰

Adott körülmények között a kisebbségek összefogása nem valósulhatott meg, hiába mutatkoztak időnként szándékok erre.⁸⁷¹

Az új, liberális korszak elején, a válaszfelirati vita alkalmával, 1934. február 24-én Bethlen György a képviselőházban, február 21-én a szenátusban felolvasták az OMP állásfoglalását a felirati javaslattal szemben. Több, fontos, megoldandó kérdés között szerepelt a **székely vallási és iskolai önkormányzat** témája is.⁸⁷² A parlamenti csoport 1934. június 25-én tartott értekezletén, Pál Gábor közölte, hogy Molnár Dénes egy írásában támadta a Magyar Pártot, mivel az nem törődik a székely autonómiával, pedig az igazság, hogy éppen az OMP karolta és szolgálta a kérdést.⁸⁷³

Az autonómia témája ismételten a felekezeti közti értekezlet 1934. augusztus 8-án tartott ülése elé került, amelyre Pál fent említett előterjesztését nyújtotta be.⁸⁷⁴ A tárgyalt témák között volt olyan is, amelyben nem az egyházi főhatóságoknak, hanem a pártnak kellett eljárnia. Köztük szerepelt a párizsi kisebbségi szerződés 11. cikkében biztosított iskolai autonómia. Pál írásának 18. cikkében javasolta, hogy az októberben összeülő parlament elé az OMP nevében törvényjavaslatot nyújtsanak be, amely, utasítaná a kormányt, hogy a párizsi kisebbségi szerződés 11. cikkében kikötött iskolai autonómia megvalósítása érdekében tegye meg a szükséges intézkedéseket. Ez a javaslat a kormányt elkerülhetetlen állásfoglalásra kényszerítené, ami vagy az iskolaügy reformját siettetné, vagy jogosulttá tenné a panaszt a Nemzetek Szövetségéhez. A

⁸⁶⁸ *Iratok* 196.

⁸⁶⁹ *A török*

⁸⁷⁰ Bárdossy László jelentése Kánya Kálmán külügyminiszternek. Bukarest, 1936. febr. 24. MOL, K63-1936-27/4, 43.

⁸⁷¹ *Gyárfás; Klein; Krenner*

⁸⁷² *A Magyar Párt* 1934b.

⁸⁷³ *Iratok* 357.

⁸⁷⁴ *Előterjesztések a Magyar Párt elnökségének az egyházi Főhatóságok képviselőivel együttesen Kolozsvárt 1934. aug. 8-án iskolai ügyekben tartandó értekezlete elé.* Csíkszereda, 1934. aug. 6. [Gépirat]. KmÁL, Fond 1283, Fasc. 12, 148-170.

törvényjavaslat benyújtása azonban feltételezte azoknak a félreértéseknek és bizonytalanságoknak kiküszöbölését, amelyek az autonómia értelmezése tekintetében megmutatkoztak. Az 1928-as tervezetére az egyházi válaszok az iskolaügy miatt még az autonóm jog hangoztatását is célszerűtlennek vélték, de 1929. decemberében előterjesztett, az autonómia alapelveire vonatkozó tételét 1930. február 12-én már másképp fogadták. Részletes tervezetét 1933. július 2-án nyújtotta be. Ez ellen az egyházi főhatóságok lényeges kifogásokat nem emeltek, ez alapján tartotta szükségesnek Pál annak nyilvános közlését, hogy az OMP kész program alapján fogja az államhatalom elé tárnai az autonómia megvalósítására vonatkozó követeléseit. Reményei szerint ennek közlése elhárította volna azt a vádat, hogy a vezetők nem akarása képezi a határozott követelés akadályát.⁸⁷⁵ A felekezeti közléseken történt megbeszélés alapján a Pál által kidolgozott törvényjavaslatot, a hozzá tartozó indoklással együtt, mivel a békeszerződés nyújtotta kulturális autonómia összefüggésben állt az egyházak érdekeivel, elfogadhatónak, természetesnek találták, hogy azokat velük megbeszéljék, ezért tanulmányozás végett a javaslatot a párt megküldte az egyházi főhatóságoknak.⁸⁷⁶

Októberben, az ügyvezető alelnök beszámolója szerint a tervezet az Erdélyi Református Egyházkerület tanulmányozása alatt állt.⁸⁷⁷ A november 13-án tartott intéző bizottsági ülésen az ügyvezető alelnök jelentése kitért arra is, hogy „székely vármegyéink tagozatai érthető érdeklődéssel és immár türelmetlenséggel sürgetik a székely iskolai autonómia megvalósítása iránti lépéseinket...”⁸⁷⁸ Hozzászólásában Molnár Dénes javasolta, hogy a székely kultúraautonómia megvalósítását meg kell sürgetni, ezért kérte az egyházak vezetőségét, hogy foglaljanak állást e fontos, és egyben sürgős kérdésben.⁸⁷⁹

Balogh Arthur a székelyföldi kultúraautonómia tárgyában tett intézkedéseket ismertette. Szükségesnek tartotta, hogy határozathozatal előtt tisztázzák a lényegét, ami az egyházak vezetőivel már megtörtént, és pedig azt, hogy a felekezeti iskolák létét nem veszélyezteti a székely autonómia. Közölte, hogy az előző napon tartott Elnöki Tanács elhatározta, hogy az egyházakkal együttesen tárgyalják meg a székely kultúraautonómia

⁸⁷⁵ Uo. 167.

⁸⁷⁶ *Az Erdélyi Ref. Egyházkerület Igazgatótanácsának*. Helyben. 1934. aug. 14. KmÁL, Fond 1283, Fasc. 10. 121.

⁸⁷⁷ *Iratok* 181.

⁸⁷⁸ *Iratok* 181.

⁸⁷⁹ Uo. 173.

kérdését.⁸⁸⁰ Pál Gábor szerint „az egyházak aggodalmai eloszlattattak, és végre most vagyunk abban a helyzetben, hogy tudjuk, tulajdonképpen mit is akarunk.”⁸⁸¹ Ezen az ülésen a pártba visszatért Bernády is a névelemzés és a nyelvvizsgák elrendelése miatt, sürgette a székely autonómia kérdésének napirendre tűzését.⁸⁸²

1935. október 7-én, az Elnöki Tanács és a parlamenti csoport együttes ülésén, a Háromszék megyei tagozat indítványaként, téma volt egy sajátos székely bizottság megalakítása. Az Elnöki Tanács, bár nem kifogásolta, hogy a székely vármegyék vezetői, egyes, őket érdeklő kérdésekben tanácskozzanak, ellenezte a külön bizottság megalakítását, ami félreértésekre adhatott volna okot.⁸⁸³ A székely vármegyék vezetőinek különállási szándékában is az autonómiára való törekvés szándéka vélhető fel.

A parlamenti csoport 1935. február 28-án tartott értekezletén Pál jelentette, hogy egy parlamenti beszélgetés során Octavian Goga is érdeklődött a székely autonómiára vonatkozó magyarpárti követelés lényege iránt. Szerinte módot kell találni arra, hogy a megfelelő felvilágosításokat Goga megkaphassa.⁸⁸⁴

Érdekes módon, a továbbiakban nem az erdélyiek, hanem Bárdossy László Magyarország bukaresti követe lett a székely autonómia ügyének mozgatója. Bárdossy maga látva a székelyföldi állami iskolák folyamatos és erőteljes elrománosítását (a volt négy székely megye az 1924-ben bevezetett kultúrzonába esett), gondolva annak belátható következményeire, azzal a kisebbségi szerződés 11. cikkében biztosított székely iskolai autonómia megvalósítását próbálta szembehelyezni. Állomáshelyén érdeklődött, hogy az eltelt időszakban sem az OMP részéről a parlamentben, vagy más hivatalos fórumok előtt, sem a székelység más vezetői részéről miért nem tettek lépéseket annak megvalósításának érdekében. Azt közölték vele, hogy évekkorábban az OMP vezetősége azt a tanácsot kapta Budapestről, hogy az ún. székely iskolai autonómia ügyét ne szorgalmazza, és álláspontjuk az óta sem változott. Ennek oka volt a magyarság egységének féltése, a megosztottság gyengítette volna a fellépés erejét, a megosztottság alkalmas eszközzé válhatna a hatalom kezében, a részben iskolai autonómiával kielégített székelység kisebb arányú szolidaritást vállalna a magyarság harcában stb. Közrejátszott a magyarság vallási megosztottsága is, valamint az is, hogy

⁸⁸⁰ Ua.

⁸⁸¹ *Iratok* 174.

⁸⁸² Uo. 175.

⁸⁸³ *Iratok* 256. A jegyzőkönyv hátlapján megjegyzés, hogy a kivonat 1-1 példányban elküldendő Háromszék, Csík, Udvarhely és Maros-Torda megyei tagozati elnököknek. 1935. nov. 9.

⁸⁸⁴ *Iratok* 364.

az egyházak vonakodtak átadni iskoláikat valamilyen autonóm szervezetnek, vagyis az egyházak nem voltak hajlandók iskolafenntartó jogaikról lemondani.

Bárdossy szerint az is mulasztás volt, hogy mindaddig az sem tisztázódott, hogy mit követelhet a székelység a kisebbségi szerződés 11. cikke alapján, de arról nem volt ismerete, hogy az OMP korábban foglalkozott a kérdéssel.

Szerinte a magyar kormány egy jogról való lemondásban tovább nem vállalhat felelősséget, a jogi értelmezésben akár külföldi szakértők véleményét is kérheti, segítheti a pártot az egyházak ellenállásának leküzdésében, és a nemzetközi jogászok véleményére egy esetleges népszövetségi panasz esetében is hivatkozni lehet. Az OMP elnökével való tárgyaláshoz Kánya külügyminiszter engedélyét kérte.⁸⁸⁵ A követ a külügyminiszter rendeletét megkapta, amely valószínű a kérdés további tanulmányozására jogosította, de utasítás hiányában lépéseket nem tehet. Következő jelentése több tárgyi ismeretről tesz bizonyosságot.⁸⁸⁶ Később a Székelyföldet 1848 előtt ábrázoló térképet, valamint a székely önkormányzat lényeges történelmi és jogi momentumait, összefoglaló tanulmányt kért Budapestről.⁸⁸⁷ Utóbbit megkapta Nagy Miklóstól.⁸⁸⁸ Bárdossy egy újabb levélben sürgette a budapesti döntést. Véleménye szerint a halogatással Pataky Tibor államtitkár felelősséget vállal azzal, hogy fenntartja azt a látszatot, hogy a magyar kormány tartja vissza azokat, akik az autonómia kivívását megkísérelték. Ennek veszélye, hogy az ügyet mások veszik kézbe. Bizonyítékul Sándor József szenátor levelét mellékeli, aki szintén az autonómia témáját tárgyalja, mert a tervezett (de nem engedélyezett) OMP nagygyűlésnek előadója lenne.⁸⁸⁹ Bárdossy az OMP elnökével is tárgyalt, mert nem akarta azt a látszatot kelteni, hogy más magyar politikusokkal tárgyalt, csak az elnökkel nem. Bethlen, mint már utaltunk rá, elismerte, hogy talán hiba volt, hogy az autonómiát mindjárt kezdetben nem szorgalmazták. Aggályait Bárdossyval is közölte (egyházak, magyar hivatalos körök), de ő maga csak népszövetségi panaszt tartott elfogadhatónak. Ellenében a követ azzal érvelt, hogy folyamatosan kiépül a Székelyföldön az állami iskoláztatás rendszere, és később még kevésbé tehetnek ellene, a románok azzal is érvelhetnek, hogy tulajdonképpen a

⁸⁸⁵ Bárdossy László jelentése Kánya Kálmán külügyminiszternek. Bukarest, 1935. máj. 2. MOL, K64-1936-27, 322/res. pol. 279-284.

⁸⁸⁶ Bárdossy László jelentése Kánya Kálmán külügyminiszternek. Bukarest, 1935. máj. 30. MOL, K64-1936-27, 364/res. pol. 255-258.

⁸⁸⁷ Bárdossy László levele Kristóffy Józsefnek. Bukarest, 1935. jún. 4. MOL, K64-1936-27, 240-243.

⁸⁸⁸ *A székely önkormányzat 1848 előtt.* [Gépelte, 8 p.], MOL, K64-1936-27, 49-56.

⁸⁸⁹ Bárdossy László levele Kristóffy Józsefnek. Bukarest, 1935. jún. 22. MOL, K64-1936-27, 227-228. Ld. még: Sándor József levele Bárdossynak. Kolozsvár, 1935. jún. 20. MOL, K64-1936-27, 229-231.

székelység az autonómiát érdemben nem is kérte, ezért elsősorban arra volna szükség, hogy a magyarság vezetői tisztában legyenek, mit követelhetnek a román kormánytól.⁸⁹⁰

Bárdossy eljárása az autonómia érdekében álláspontjuk tisztázására kényszerítette az egyházakat is. Az Erdélyi Római Katolikus Egyházmegyei Igazgatótanács 1935. augusztus 14-én tartott ülésén foglalkozott a témával, megállapítva, hogy a székely iskolai autonómia kérdése ismételten felkeltette a közvélemény érdeklődését. Álláspontjukat öt pontban fogalmazták meg, és kivonatban megküldték több illetékes intézménynek és személynek. Hivatkoztak arra, hogy érdemben addig nem tárgyalták az autonómia kérdését, így nem fogadhatják el azt, hogy az iskolafenntartó egyházak ellenkezése, vagy éppen a „felekezeti féltékenység” lett volna akadálya annak. Felemlgették a felekezeti iskolák fenntartásának nehézségeit a román kultúrzóna közepette, és leszögezik, hogy a székely iskolai autonómia csak hitvallásos iskolatípus alapján lesz megvalósítható. Ennek érdekében fontosnak tartották, hogy az iskolafenntartó egyházak, valamint a székelység közéleti vezetői között a teljes nézetazonosság biztosítva legyen.⁸⁹¹

A magyar illetékes hatóságok, így a külügyminisztérium és a miniszterelnökség illetékes osztálya foglalkozott a kérdéssel. A külügyminisztérium a székely autonómia tárgyában iratanyagot küldött a miniszterelnökség illetékes osztályának, ehhez még várták Erdély közigazgatási térképét 1847-ből, valamint a Székelyföld községeinek népességére és közoktatásügyére vonatkozó statisztikai összeállítást.⁸⁹² Összefoglalását Tahy László, miniszterelnökségi államtitkár (korábban a Nemzetek Szövetsége mellett működő magyar képviselő vezetője), írta meg a külügyminiszternek.⁸⁹³ Szerinte a párizsi kisebbségi szerződés 11. pontjának kérdését mind Erdélyben, mind a hivatalos magyar kormánykörök tárgyalásainak tárgyát képezte. Az OMP többször kérte annak megadását, így például a marosvásárhelyi nagygyűlésen, vagy ez évben Csíkszeredán.⁸⁹⁴ Az Erdélyi Római Kat. Egyházmegye Igazgatótanácsa, a társegyházakkal folytatott előzetes megbeszélések alapján szintén ismertette elvi álláspontját, ők a hitvallásos iskolák fenntartásának kérdéseit a lakosság vallása szerint,

⁸⁹⁰ Bárdossy László jelentése Kánya Kálmán külügyminiszternek. Bukarest, 1935. júl. 23. MOL, K64-1936-27, 504/res. pol

⁸⁹¹ Az Erdélyi Római Katolikus Egyházmegyei Igazgatótanács határozata Gyárfás Elemérnek. Kolozsvár, 1935. aug. 14. MOL, K64-1936-27, 27-29.

⁸⁹² Tahy László jelentése Kánya külügyminiszternek. Bp., 1933. aug. 15. MOL, K64-1936-27, 548/res. pol. 35.

⁸⁹³ Tahy László jelentése Kánya külügyminiszternek. Bp., 1936. jan. 8. MOL, K64-1936-27, 33/res. pol.

⁸⁹⁴ Bethlen György és Pál Gábor megállapodtak abban, hogy a székely iskolai autonómia kérésének a Székelyföldről kell kiindulnia. Ezért Pál maga terjesztette elő az OMP csiki tagozatának ülésén.

az egyházak közti békés megállapodás alapján óhajtják megoldani. Mindezzel ellentétben a román kormány a kérdést a székely el-, szerintük „vissza” románosításával óhajtja megoldani, ezért a magyar nyelvű iskolák lassú megszüntetésére törekszik. Ezt a programot szolgálják az iskolák nyilvánossági jogának megvonása, iskolaépületek elvétele, a névelemzés, a magyar iskolákba való beiratkozások megnehezítése, az iskolasegélyek megtagadása, a nyelvvizsgák stb. A témát véleményező államtitkár szerint most jogos az, hogy a székely-magyarok követeljék a kisebbségi szerződésben számukra előírt jog biztosítását. Külföldi jogászok véleményének kikérését – Bárdossyval ellentétben – ő nem tartotta szükségesnek, hiszen a „communauté” fogalma alatt a székely népközösség értendő, amelyből adódik azon közösség autonómiájának fogalmi köre. E jogkörben az autonómiát élvező kisebbségnek joga van – az állam ellenőrzése mellett – bármilyen iskolát fenntartani és igazgatni. Azok szabályozását az autonóm testület alkotja meg, és az állami juttatások mellett maga is jogosult anyagi forrásokról gondoskodni. A vallási autonómia fogalma pedig a kisebbségi egyházak szabad önkormányzatát jelenti, egyházi, kulturális és jóléti intézmények szervezésére és fenntartására. Tahy értelmezése az 1925-ös észt kulturális autonómiát jutatta kifejezésre. Közölte e külügyminiszterrel, hogy bizalmas úton intézkedett, hogy az OMP tegye meg a szükséges intézkedéseket az autonómia igénylésére, miután az egyházi főhatóságokkal megállapodásra jutott a kérdésben.⁸⁹⁵

Baranyai Zoltán, a genfi magyar képviselő ideiglenes ügyvivője szintén úgy látta, hogy a népszövetségi panaszra megérett témák között jogosan szerepelhet már a székely autonómia kérdése is.⁸⁹⁶

Amíg nemzetközi vonatkozásban is tárgyalták az autonómia kérdését, az OMP is foglalkozott a témával. Pál saját törvényjavaslatát, bár azon már végzett javításokat, tervezetnek tekintette, „amely koncepcióban és stílusban is sokféle módosításon mehet keresztül.”⁸⁹⁷ Az OMP nagygyűlésének megtartását, ahol tárgyalhatták volna az autonómiát, 1936-ban sem engedélyezték a hatóságok, így a magyarság sérelmei csak szaporodtak. Ennek következtében az Intéző Bizottság 1936. november 14-én tartott ülése foglalkozott a témával.⁸⁹⁸ Szentkereszthy Béla szerint az autonómia ügye szoros összefüggésben van a kisebbségi ügygel, de ha még nem is valósítható meg, akciót kell

⁸⁹⁵ Tahy jelentése Kánya külügyminiszternek. Bp., 1936. jan. 8. MOL, K64-1936-27, 33/res. pol.

⁸⁹⁶ Baranyai Zoltán jelentése a Külügyminisztériumnak. Genf, 1935. okt. 5. MOL, K64-1936-27/a, 80-82.

⁸⁹⁷ Pál Gábor levele Inczedy-Joksmann Ödönnek, Csíksomlyó, 1935. okt. 17. KmÁL, Fond 1283, Fasc. 4, 516-517.

⁸⁹⁸ *Iratok* 192-197.

indítani érdekében, az iskolák védelme reményében.⁸⁹⁹ Bernády véleménye szerint „az autonómia követelése nem foszt meg jogainktól, sőt ellenkezőleg, azokhoz juttat, ezért ezt követelni kell még azért is, mert a nemzetközi törvény alapján is megillet.”⁹⁰⁰ Ezt a véleményt képviselte Ugron, Pál, és Sándor József is,⁹⁰¹ míg Hinléder Fels Ákos az autonómia követelését nem tartotta időszerűnek, nehogy „egy generálisabb megoldásnak vágjuk el az útját.”⁹⁰² Bethlen elnök összefoglalta a vita anyagát, úgy határoztak, hogy a székely autonómia követelését az Intéző Bizottság elfogadja, és annak végrehajtásával az elnökséget bízta meg.⁹⁰³

Bár a sérelmek csak sokasodtak (elbocsátások, nyelvvizsgák, választási visszaélések stb.),⁹⁰⁴ úgy tűnik, hogy a továbbiakban a székely autonómia követelése veszített erejéből, mert a liberális kormányzat (1937. tavaszán) több alkalommal is tárgyalásokat ajánlott az OMP-nek, a magyar külpolitika a kisantantot próbálta szétrobbantani, és Romániával egy „modus vivendi” keresett (1937. őszén), a kisebbségi szerződések betartatása által.⁹⁰⁵

1937. márciusában Bárdossy arról tájékoztatta a magyar külügyminisztert, hogy a román kormányfő, Tătărescu Chorin Ferencnek jelezte, hogy a magyar-román viszony rendezésre szorul, Szász Pálnak viszont azt, hogy hajlandó az erdélyi magyarság kívánságairól tárgyalni. Egyes tényezők az OMP-től függetlenül is tárgyaltak a kormánnyal – így Teleki Ernő, Bánffy Miklós, Mikes Ármin – amelynek következményeire maga a követ figyelmeztetett.⁹⁰⁶ A követ felhívja a figyelmet, hogy Tătărescu miniszterelnök szerint olyan emberekre van szükség, akikkel lehet és érdemes is tárgyalni. Ez az erdélyi magyarság szempontjából hátrányos, ha a kormány ki akarja jelölni, hogy kivel tárgyal, és kivel nem. Az is veszélyes lenne, ha a kormány maga adna valakinek monopóliumot a tárgyalásokra, főképpen, ha az OMP háta mögött történnék ez. A pártvezetőség ezt úgy tudná megakadályozni, ha maga kezdeményezné a tárgyalásokat, és tudnák, hogy mi az, amit követelniük kell, vagy lehet. Annál is inkább kellene az OMP-nek felvenni a tárgyalások fonalát, mivel Tătărescu nem saját kezdeményezéséből, hanem a király kérésére cselekszik; ugyanakkor az is előny lenne,

⁸⁹⁹ *Iratok* 193.

⁹⁰⁰ *Iratok* 194.

⁹⁰¹ *Iratok* 195-196.

⁹⁰² *Iratok* 194. Nyilván itt a revízióra gondolt.

⁹⁰³ *Iratok* 197.

⁹⁰⁴ Ld. még: Gyárfás Elemér: *Az 1936-37. évi iskolai beiratkozások főbb sérelmei*. MOL, K64-1936-27, 3-7.

⁹⁰⁵ Az OMP viszonyát már tárgyaltuk. Ld. még: *Ádám* 133-193; *Romsics* 1993.

⁹⁰⁶ Bárdossy László jelentése Kánya Kálmán külügyminiszternek. Bukarest, 1937. márc. 8. MOL, K64-1937-27, 163-164/res. pol.

ha a liberálisok nem támadhatnák a következő kormányt azért, hogy az a magyar kisebbség helyzetét rendezni akarta. Nagy jelentése szerint,⁹⁰⁷ május végén Alexandru Lapedatu, a szenátus elnöke, a kormány nevében bizalmasan magához kérte Gyárfást és Willert, hogy velük a magyarság helyzetéről tárgyaljon. Lapedatu is megismételte azon szándékát, hogy a kormány olyan megbeszéléseket és határozatokat szeretne, amely utódjára is kötelező érvényű legyen. Jelentéséhez a magyar tárgyalófelek feljegyzését,⁹⁰⁸ és a Lapedatunak átadott emlékiratot is csatolta.⁹⁰⁹ A magyarok emlékiratukban a megmérgezett nacionalista légkört, a visszaramánosítás elméletét, a totális nemzeti elvet, a szigorú cenzúrát és ostromállapotot, az önkormányzatiság hiányát tették panasz tárgyává. Reményeik szerint ezeknek megváltoztatása más bajok orvoslását is maga után vonhatná.

Úgy tűnt, hogy a tárgyalásoknak lesz folytatása, hiszen az említett találkozón Gyárfás és Willer közölték, hogy panaszai és kívánságaik feldolgozás alatt állnak, és a munka elkészülte után előterjesztik. Június közepére valóban elkészült, de Bárdossynak Willer előterjesztéséről meglehetősen lesújtó véleménye volt. Szerinte az nem a legigényesebb előterjesztés, nem felel meg az elvárásoknak, és nem tartalmaz megoldási javaslatokat. Bár a pártnak lett volna alkalma felkészülni a tárgyalásokra, a követ úgy nyilatkozott, hogy az OMP nincsen a helyzet magaslatán, ami az emlékiratban tükröződik is.⁹¹⁰ Willer kísérlével mellett,⁹¹¹ 26 oldalon előtárta a magyarság sérelmeit.⁹¹² Ezeket bemutatta Bárdossynak, a kísérlélevelet átfogalmazták,⁹¹³ de a kívánságokat, tartalmazó előterjesztést Willer elutazása miatt nem tárgyalhatták. Ő levelében arra hivatkozott, hogy előterjesztésében alkalmazkodott azon kormányóhajhoz, amely szerint a magyarsággal szemben barátságosabb légkört szeretnének teremteni, ezért, tisztségénél fogva, mint a kérdés ismerője, a legsúlyosabb panaszokra hivatkozott, a következő alapelvek alapján:

- a, a magyar kisebbség felé a Liberális Párt békejobbot nyújtson
- b, az utód előtt az igazi liberálisok kisebbségi politikája leszögeztessék

⁹⁰⁷ Nagy László követségi tanácsos jelentése Kánya Kálmán külügyminiszternek. Bukarest, 1937. jún. 1. MOL, K64-1937-27, 326/res. pol. 158-159;

⁹⁰⁸ Tárgyalások Lapedatu szenátusi elnökkel, Uo. 177-178.

⁹⁰⁹ Emlékirat. Uo. 163-166.

⁹¹⁰ Bárdossy László jelentése Kánya Kálmán külügyminiszternek. Bukarest, 1937. jún. 14. MOL, K64-1937-27-353/res. pol.

⁹¹¹ Willer levele Lapedatunak, *Elnök Úr!* címmel. MOL, K64-1937-27-353/res. pol. 54;

⁹¹² Willer összeállítása, MOL, K64-1937-27-353/res. pol. 76-101.

⁹¹³ Willer levele Lapedatunak, *Elnök Úr!* címmel. MOL, K64-1937-27-353/res. pol. 41-43.

c, a király Őfelsége a kisebbségek helyzetéről és a kormányokra váró teendőkről hű, tárgyilagos képet kapjon. Ha a magyarság összes elvi és gyakorlati kérdéskomplexumát felölelő tárgyalásokról volna szó, azt egyedül nem is vállalhatná. Kívánságaikat *I. Iskolai ügyek, II. Tanfolyamok, szakiskolák, III. Egyházi ügyek, IV. Nyugdíjügyek, V. Közigazgatási ügyek, VI. Csendőri közegek elleni panaszok, VII. Adózási ügyek, VIII. Gazdasági ügyek, IX. Vegyes ügyek* témakörében fogalmazta meg.

Willer összeállítását nem továbbította, hanem Bárdossy újabb jelentése szerint Gyárfás vállalkozott arra, hogy átdolgozza a kívánságokról készült összefoglalót, amivel július 8-ra elkészült, és a követnek is rendelkezésére bocsátotta.⁹¹⁴ Az előzőhöz viszonyítva Bárdossy ezt sokkal jobbnak találta, bár voltak – szerintünk is (Gy. B.) jogos – kifogásai. Az ultranacionalista légkörben nem az elvi állásfoglalásokra kellett volna helyezni a fő hangsúlyt, ami a kormánynak is kellemetlen lehetett, és a magyarságnak nem sok haszna származhatott volna, hanem a gyakorlati tennivalók hangsúlyozására és elérésére. Bárdossy érvelései eredmény nélkül maradtak, kimaradt többek közt a székely iskolai és egyházi autonómia akár formális követelése is. Taktikai hibái és a véleménykülönbségek ellenére, Bárdossy is Gyárfás összeállítását említett jelentésében „komoly, figyelmet érdemlő munkának” tartotta. Ez a 16 oldalas dokumentum, három fejezetben (*I. Elvi állásfoglalások, II. Kormányintézkedések, III. Törvényhozási intézkedések*), összesen 81 cikkben tárgyalta az iskolai, egyházi, közigazgatási, adózási, gazdasági és egyéb ügyeket, és a lehetséges megoldásokat.⁹¹⁵ A Lapedatunak írt levélben kifejezték reményüket, hogy előterjesztésük megfelel a kívánt elvárásoknak, és adott körülmények között alapul szolgálhat egy értelmes kisebbségi politika alapelveinek.⁹¹⁶ Mindezek után a követi jelentés arról tájékoztat, hogy amikor Willer és Szentkereszthy július 8-án Tătărescu miniszterelnöknél az OMP nagygyűlésének engedélyezése érdekében eljárak, Willer előre jelezte a miniszterelnöknek, hogy a magyar kisebbség rendezésére vonatkozó javaslataikat rövidesen eljuttatják a szenátus elnökéhez. Tătărescu azt válaszolta, hogy a javaslatok áttanulmányozása után ő maga kíván a párt megbízottaival tárgyalni. Bárdossy jelentésének utolsó mondata borúlátást sugároz: „Kíváncsi vagyok, vajon ezekre, a

⁹¹⁴ Bárdossy László jelentése Kánya Kálmán külügyminiszternek. Bukarest, 1937. júl. 24. MOL, K64-1937-27-415/res. pol. 3-5.

⁹¹⁵ *Előterjesztése azoknak az elvi állásfoglalásoknak, kormányintézkedéseknek és törvényalkotásoknak, amelyek a romániai magyar kisebbség helyzetének enyhítése érdekében szükségessé mutatkoznak.* Uo. 14-29.

⁹¹⁶ Gyárfás Elemér, Willer József: *Kísérő levél Alexandru Lapedatu szenátusi elnökhöz.* Bukarest, 1937. júl. 15. Uo. 11-13.

tárgyalásokra csakugyan sor kerül-e?”⁹¹⁷ Minden bizonnyal nem került sor, hisz ilyenekről tudomásunk nincsen, és feltételezhető, hogy az őszi magyar-román tárgyalások más irányt szabtak a dolgok menetének.

Az OMP sepsiszentgyörgyi nagygyűlése határozatot hozott, hogy a magyarság sérelmeinek orvoslása reményében emlékirattal forduljanak a királyhoz. Még abban is megfogalmazták: „... valósítsassék meg a székely vallási és iskolai autonómia.”⁹¹⁸ De ennek következtében sem vetődött fel érdemben az autonómia kérdése, azután meg az OMP néhány hónapos történetének idején, végképp nem.

Az adott korszakban a párt **sajtópropagandáját** továbbra is a *Keleti Újság*, mint központi lap látta el, de voltak különböző helyeken – nagyobb, kisebb városokban is⁹¹⁹ – magyarpárti lapok. Felvetődött egy román nyelvű hetilap megindításának ötlete is, amely a román közvéleményt lenne hivatva tájékoztatni a kisebbségi életről.⁹²⁰ A román lapokban sorozatosan megjelenő valótlan állításokat a bukaresti *Timpul*⁹²¹ című lapban gondolták cáfolni, a román közvélemény elfogulatlan tájékoztatása céljából.⁹²² Willer rovata, *Románok rólunk* c. lapszemléje a *Magyar Kisebbség* hasábjain az egész korszakban folytatódott. Fekete Nagy Mihály, a bukaresti *Carpatpress*⁹²³ szerkesztője, felajánlotta szolgálatait az OMP elnökének, javaslatai elfogadása esetén önálló (saját személyére gondolt) sajtótudósítói állás létrehozását javasolja, az összegyűjtött anyag alapján pedig megvethetnék az alapját egy romániai magyar kisebbségi intézetnek is.⁹²⁴

A párt **ellenzékét** ebben a korszakban a Réti Imre vezette Kisgazdapárt, a MADOSZ, és egyes magánszemélyek jelentették, akik jelöltséget vállaltak más pártok listáján.

Az OMP elnöke 1937-es nagygyűlésen kegyelettel emlékezett meg a párt halottairól, akik az előző nagygyűlés óta távoztak az élők sorából, így: Asztalos Kálmán, id. Barabás Béla, Benedek Aladár, Csutak Vilmos, Dienes Ödön, Dexler Béla, Filep Gyula, Fráter Barnabás, Fráter Emil, Gombos Benő, Jeneiy Elek, Kastaly Gábor, Küchbacher

⁹¹⁷ Bárdossy László jelentése Kánya Kálmán külügyminiszternek. Bukarest, 1937. júl. 24. MOL, K64-1937-27-415/res. pol. 5.

⁹¹⁸ *A királyi Udvarmester Őexcellenciájának*. Kolozsvár, 1937. október 30. BGYH.

⁹¹⁹ *Kisebbségi Újság*. Az OMP nagykárolyi (1937-től) tasnádi járási tagozatának lapja. Megjelent vasárnaponként. Fel. szerk. Vöröss Zoltán. Ld. még. *Monoki* 1941. 164.

⁹²⁰ *Iratok* 185.

⁹²¹ Politikai, társadalmi, gazdasági, kulturális kiadvány, 1937. máj. 7-től jelent meg (*Az idő* címmel).

⁹²² *Iratok* 202.

⁹²³ *Bukaresti Magyar Sajtótudósító* – gépiratos sokszorosítással terjesztették. *Monoki* 1941. 22.

⁹²⁴ Fekete Nagy Mihály levele Bethlen Györgynek, Bukarest, 1934. júl. BGYH. [Megvalósításáról nincsen tudomásunk.]

Ferenc, László László, Lőrinczy Dénes, Nagy Sándor, Reményik Károly, Révész János, Schill József, Thurner Albert, Zima Tibor.⁹²⁵

Sebesi János, korábbi udvarhely-megyei képviselő Magyarországra települt. A *Független Újság* cikke szerint nem perelnek a párttal, de szóvá teszik a repatriálását, hogy 10 évvel korábban miért nem találtak reprezentatívabb személyt képviselőnek.⁹²⁶ Az elhunytak nagy száma is figyelmeztető jel lehetett az utánpótlás kérdésének megoldására, ennek alapján a negyedév múlva esedékes választásokra több fiatal is jelöltek, de félév múlva a párt tevékenysége már megszűnt.

V. A román parlamentarizmus utóélete és a pártok beszüntetése

Az 1937. december 20-án és 22-én megtartott **választások** már a romániai politikai élet bomlásának jeleit hordozták. A hivatalos választási eredményeket a *Monitorul Oficial (Hivatalos Közlöny)* 1937. december 30-i, 301. száma tette közzé. A választásokon 66 párt és független lista vett részt, és ezek közül csak hét érte el a két százalékos országos arányt, ami a parlamentbe jutáshoz szükséges. A választási bizottság jegyzőkönyve szerint az egész országban 4.649.163 személy volt felvéve a választók névjegyzékébe. Ezek közül a képviselői választáson 3.071.695 személy szavazott. A prémiumos rendszer ellenére, egyetlen párt sem érte el a kormányalakításhoz szükséges törvényes 40%-ot. Nem lévén prémium, és nem lévén többségi párt, a szavazatokat nem a prémiumos rendszer alapján osztották el (a Nemzeti Liberális Párt az első helyen a 1.103.353 szavazattal 35,92 %-ot ért el). Az OMP 136.139 szavazattal 4,43 %-os eredménnyel, az ötödik helyen végzett, és 19 képviselőt küldhetett a képviselőházba.⁹²⁷ A választási terror következtében a magyar választók egyes helyeken életükkel fizettek, három személy halt meg a Nyárad menti szavazók közül.⁹²⁸

Az eredmények ismeretében december 28-án a király elfogadta Tătărescu lemondását, és alig néhány óra után, a választásokon csak 9, 15%-ot (a több mint három millió

⁹²⁵ *Iratok* 375.

⁹²⁶ *Búcsú*

⁹²⁷ A választásokon az OMP önálló listával indult. A Magyar Dolgozók Szövetsége (Madosz) szövetséget kötött a Magyar Kisgazda Párt néven ismert néhány tagú csoporttal, akik a román Nemzeti Parasztpártra szavaztak, amely a szélsőjobboldali Vasgárdával kötött választási egyezményt. Így a Madosz és a Vasgárda – tűz és víz – egymást segítették. Ld. még: *Mikó* 1938a; *Lipcsey* 1982.

⁹²⁸ *Nánási*

szavazatból 281 ezret) elérő Nemzeti Keresztény Párt (Partidul Național-Creștin), mint jobboldali tömörülés vezetőjét, Octavian Goga-t kérte fel kormányalakításra. A király e cselekedetét a politikai élet szereplői mindannyian ellenségesen fogadták, és szembehelyezkedtek vele. A miniszterelnök programot nem adott, a szilveszteri rádióbeszéde inkább politikai hitvallás, mint politikai program volt, abban bizonyos tájékoztatást adott a kormány politikai elveiről, és azokról az intézkedésekről, amelyeket részben már végrehajtottak, részben a közeljövőben akartak végrehajtani. A bejelentett intézkedések túlnyomó része a zsidóság ellen irányult, a parasztság helyzetének könnyítésekor is az „árdrágító idegen elemekről” beszéltek. A miniszterelnök részéről az is elhangzott, hogy különbséget tesznek a kisebbségek között, a törvényhozás két házát fel fogják oszlatni, új választásokat tartanak, és programját a törvényhozás feloszlásakor fogja ismertetni.⁹²⁹

Vörnle, követségi tanácsos, prágai magyar ideiglenes ügyvivő jelentése szerint a Goga kormány antiszemita intézkedései miatt, a zsidóság egy része Csehszlovákia felé menekült. Ezért a cseh kormány, kérte Bukarestet, hogy január 9-től a vízum kényszer hatályát újból vezessék be, a külképviseleteket meg utasította, hogy a nemkívánatos elemek beutazását akadályozzák meg.⁹³⁰ Krofta csehszlovák külügyminiszter véleményét összefoglalta a román kormányváltásról és annak várható következményeiről. Szerinte az új román belpolitika számukra annyiban fontos, amennyiben érinti őket. Így a zsidók beözönlése előtt megtették a szükséges intézkedéseket, elzárták előttük a határokat. Más kérdés az új kormány magatartása a kisebbségekkel szemben. Ő már tapogatózott Bukarestnél, és azt a benyomást szerezte, hogy a jelenlegi enyhébb viszonyt ki kell tolni a következő választásokig, mert sem a kormány, sem a király nem lesz képes ígéreteinek beváltására. Krofta szerint a Goga kormány közeledni fog Olaszországhoz, ami a magyar kisebbség védelmét eredményezheti, a német-román viszonyban pedig nem várt változást. Bessarábia kérdése a szovjetek kezében továbbra is ütőkártya marad, míg Anglia és Franciaország viszonylatában a románok nem térnek el az addigi iránytól.⁹³¹

Időközben az angol és a francia követ is közbelépett a zsidók érdekében Bukarestben, a miniszterelnöknél és Istrate Micescu külügyminiszternél. Goga szerint a kormány intézkedései csak azokra a zsidókra terjednek ki, akikre a kisebbségi szerződés nem

⁹²⁹ Bárdossy László jelentése a Külügyminisztériumnak. Bukarest, 1938. jan. 2. MOL, K63-1938-27/4, 370.

⁹³⁰ Vörnle jelentése a Külügyminisztériumnak. Prága, 1938. jan. 5. MOL, K63-1938-27/4, 371.

⁹³¹ Vörnle jelentése a Külügyminisztériumnak. Prága, 1938. jan. 7. MOL, K63-1938-27/4, 360-362.

vonatkozik. (Így a Galiciából 1916-ban menekültek, a magyarországi kommunista rendszer összeomlása után Erdélyben megtelepedettek, a szovjet-lengyel háború után Romániában letelepedettek, valamint a Németországból menekültek 1933 után). A kormány ezektől akarta megtisztítani az országot. A külügyminiszter bizonytalanabb választ adott, mint Goga. Szerinte a kormánynak számolnia kell a zsidóság nagy része gyakran azonosította magát Magyarországgal törekvéseivel, és a külföldhöz fordult védelemért. Micescu a román – magyar tárgyalásokat is folytatni óhajtott, de Olaszország kirekesztésével, amit sem a jelentéstevő magyar, sem az angol követ nem tartott valószínűnek.⁹³²

A bukaresti magyar követ egy későbbi jelentésében a román kormány három hetének mérlegét vontta meg. Akkor már – valószínű az angol és francia közbenjárásokra – a zsidóellenes intézkedések mértéke csökkent. A kormányban ellentétek dúltak, az ellenzék megerősödött, a zsidóság a gazdasági élet területén passzív rezisztenciába menekült, az adókötelezettség teljesítése visszaesett, és a kormány minden tevékenysége a választások előkészítésére irányult, amelyeknek döntő jelentőségük volt számára jövőjéről.⁹³³ Január végén a bukaresti magyar követség jelentése már ezen utóbbi, legfontosabb témával foglalkozott, vagyis a román kormány választási kilátásaival. Azt elemzi, hogy mi volt decemberben, de főképp azt, hogy mi várható márciusban. Mind a király, mind miniszterelnöke egyetértettek abban, hogy a decemberi eredményeknek nem szabad megismélniük. Goga azt hangoztatta, hogy a prémium eléréséhez szükséges szavazatokat mindenképpen megszerzi. Legerősebb ellenfélnek a Vasgárda tűnt, ezért velük a kormány titkos szerződésben állapodott meg, amelynek alapján a Vasgárda a kormányt a parlamentben is hajlandó támogatni. A liberálisok és a parasztpártiak egyelőre tolerálták a kormányt, amely segédeszközökre is támaszkodhatott. Így zűrzavart teremtett a választási jelek megváltoztatásával, az állampolgárság felülvizsgálatára kiadott rendelet megtiltotta az érintettek részvételét a szavazáson, amely kb. egy millió zsidót érintett, a fiatalabb korosztály egy részét behívták csendőri szolgálatra, ugyanakkor választási megállapodást kötött Iorgoval és a

⁹³² Bárdossy jelentése Kánya Kálmán külügyminiszternek. Bukarest, 1938. jan. 12. MOL, K63-1938-27/4, 357-363.

⁹³³ Bárdossy jelentése a Külügyminisztériumnak. Bukarest, 1938. jan. 22. MOL, K63-1938-27/4, 367-369.

német Volksgemeinschaft-al. Kérdés volt, hogy sikerül-e az OMP-vel is ilyen megállapodást kötnie.⁹³⁴

Ennek érdekében széleskörű tárgyalások indultak, amelyeknek kihatásai voltak mind a nemzetközi politikára, a magyar-román kapcsolatokra, mind a kisebbségi magyarság belső életére is. 1938. január 21-én Bethlen pártelnök Willer kíséretében tárgyalt Gogával, aki választási megállapodásra szólította a magyarokat, de többször megismételte, hogy a kisebbségeknek nem ígérhet semmit. Ugyanakkor hozzátette, hogy értesülései szerint magyar körökben meglenne a hajlandóság megegyezésre (január 13-án Szász Pál járt Gogánál, és Bánffy Miklós is kapcsolatot tartott a miniszterelnökkel).⁹³⁵ Döntéshozatal céljából január 29-re az elnök összehívta az Elnöki Tanácsot, (időközben, valószínű január 25-én, Budapesten, tárgyalt Bethlen Istvánnal, Kánya Kálmánnal, és másnap Darányi miniszterelnökkel). Mindenki szerint helyes az OMP elutasító álláspontja, de engedmények kivívását nem zárhatják ki. Január 29-én az Elnöki Tanács is elutasította a kartellt, hiszen emlékeztek a be nem tartott csúcsai paktumra, így az elnök megbízta Willert, hogy elutasító álláspontjukat közölje tapintatosan Gogával, lehetőleg úgy, hogy ne ingerelje ellenük.⁹³⁶

Időközben az antiszemita Goga kormány ellen több panasz is érkezett Genfben, a Nemzetek Szövetségének Tanácsához. Az ott tartózkodó Micescu külügyminiszter, mint ügyvéd, jól ellensúlyozta a panaszok élet, ugyanakkor ismételten előjöttek a kisebbségi panaszok intézésének hiányosságai, valamint azon irányzat is, hogy a nyugati hatalmak nem akarták Romániát a Berlin-Róma tengely felé tolni.⁹³⁷ Genfben Micescu találkozott az ott tartózkodó Jósika Jánossal, akinek engedményeket is ígért, megjegyezve, hogy a zsidóellenes intézkedések nem vonatkoznak a magyarságra. A megbeszélések érdekében február 4-re találkozót kért Jósikától Bukarestben.⁹³⁸ Bánffy Miklós politikai szereplése ez alkalommal sem bizonyult szerencsésnek az egységet féltő és őrző erdélyi magyarság számára. Megbízatus és felelősségviselés nélkül tárgyalt

⁹³⁴ A Magyar Követség jelentése a Külügyminisztériumnak. Bukarest, 1938. jan. 29. MOL, K63-1938-27/4, 485-487.

⁹³⁵ Bethlen György levele Bethlen Istvánnak, Kolozsvár, 1938. febr. 15. BGYH. Az OMP elnöke, a Goga kormány bukása után terjedelmes (8 oldalas) levélben, a maga változata szerint tájékoztatja Bethlen Istvánt az események lefolyásáról. Az események menete innen jól rekonstruálható, de természetesen ezt a forrást kiegészítettük másokkal is.

⁹³⁶ Ua.

⁹³⁷ Velics László, a képviselőlet vezetőjének jelentése Kánya Kálmánnak. Genf, 1938. febr. 3. MOL, K63-1938-27/4, 391-393.

⁹³⁸ Velics László jelentése a Külügyminisztériumnak. Genf, 1938. febr. 5. MOL, K63-1938-27/4, 547-554. Micescu és Jósika megbeszéléseit említi Bethlen György idézett levele Bethlen Istvánnak.

Gogával, aki neki ígéreteket tett.⁹³⁹ Bánffy január 30-án tárgyalta Bethlen Györggyel, amikor is előző napon írt levelet, és politikai helyzetelemzést adott át neki.⁹⁴⁰ Elemzésében és a megbeszélés során a megállapodás mellett foglalt állást, a közvetítését is felajánlotta, amelyet Bethlen elhárított.⁹⁴¹ Bánffy álláspontját közölte Budapesttel is, hiszen a magyar miniszterelnök Pataky Tibor államtitkár által üzenté, hogy Micescu Jósikának, valamint Goga Bánffynak tett ígéretei alapján mégis volna lehetőség Goga ajánlata alapján a tárgyalások felvételére, és bizonyos engedmények elérésére, akár az Elnöki Tanács január 29-i határozatának revideálása által is.⁹⁴² Egy újabb külügyminiszteri utasítás alapján a bukaresti követ tárgyalta a román külügyminiszterrel, aki kijelentette, hogy kormányuk intézkedései csak a zsidók ellen irányulnak, a magyar-román viszonyt Titulescu szerencsétlen politikája rontotta el, amelyre ő keresi a megoldásokat. A tárgyalásokat idegen elem (Olaszország) bevonása nélkül óhajtja folytatni, és lojálisan a kisantant államokat tájékoztatja. Szerinte, „ha eredményes megoldás alapját megtalálták, ennek érvényesítésére könnyű lesz a másik két államot bevonni.”⁹⁴³

Ilyen előzmények után indultak meg az egy hétig folyó tárgyalások a Goga kormány és az OMP vezetői között, amelyekről Gyárfás Elemér is, mint az események résztvevője, részletes feljegyzéseket készített.⁹⁴⁴ Február 1-től ő már a fővárosban volt, és Hans Otto Rothtól megtudta, hogy a király *határozott kívánságára* a németek Gogával megállapodást kötnek. Willerrel egyet értettek abban, hogy a román közvélemény többségével találnák a magyarok magukat szemben, ha ők is ugyanazt megtennék. Bucsan arról biztosította, hogy Goga hajlik engedményekre, hisz a király kötelességévé tette, hogy a szavazatok 40 %-át *minden* eszközzel meg kell szereznie. Gyárfás, bár közölte, hogy tárgyalásokra semmi felhatalmazása nincsen, elvi alapként a Lapedatunak, 1937. júliusában a párt megbízásából átadott emlékiratot ajánlotta, amelyben ők az általuk igényelt kormányintézkedéseket meg- fogalmazták. Másnap

⁹³⁹ Bánffy politikai szereplése megvilágításra vár. Személye közrejátszott Ugron lemondásában, Bethlen György EGE elnök lemondásában, a Gogával végül is megkötött megállapodásban, és személyének a későbbi Magyar Népközösség elnökének való kinevezésében.

⁹⁴⁰ Bánffy Miklós levele Bethlen Györgynek. Bukarest, 1929. jan. 29. BGYH. Bánffy Milós: A Goga kormány helyzete. [Gépelte, 5 p.] BGYH.

⁹⁴¹ Bethlen György levele Bethlen Istvánnak. Kolozsvár, 1938. febr. 15. BGYH

⁹⁴² Kánya Kálmán számjel távirata Bárdossy László követnek. Bp., 1938. febr. 2. MOL, K63-1938-27t, 70.

⁹⁴³ Bárdossy László számjel távirata Kánya Kálmánnak. Bukarest, 1938. febr.5. MOL, K63-1938-27t, 59-60.

⁹⁴⁴ *Feljegyzések az 1938. február 2-7-i tárgyalásokról.* [Gépelte, 5 p.] BGYH.

délben Bucşan közölte Gyárfással, hogy Goga a kívánságok teljesítését hajlandó vállalni.

Február 4-én Bukarestbe érkezett Bethlen elnök Szentkereszthy Béla, és Jósika János, akiket Gyárfás és Willer tájékoztattak. Még aznap Jósika tárgyalt Micescuval. Este Bucşannal megtárgyalták az emlékirat fontosabb pontjait, megjelölve, hogy mely intézkedések megtételére hajlandó Goga, és milyen formában. Megegyezés esetén Goga rádióbeszédben, vagy más nyilatkozatban szögezné le az elvi szempontokat, míg a meghatározott kívánságok minisztériumonként külön-külön beadványokban foglaltatnának, és azokra Goga rávezetné végrehajtási utasítását, amelyek a választások után lennének megvalósítva.⁹⁴⁵

Szintén február 4-én érkezett Bukarestbe Pataky államtitkár, és Bárdossy követ is, akik a nemzetközi helyzet alakulásával, olasz és német szándékkal is magyarázták a megállapodás megkötésének szükségességét. Vásárhelyi református, és Varga unitárius püspököknek a papi kongrua emelését ígérte a kormány, így ők is a megállapodás hívei voltak.⁹⁴⁶

A folyamatos nyomás és tárgyalások sorozata ellenére Bethlen ellene volt a választási megállapodásnak. Ő a kormány helyzetét látta bizonytalannak, az ígéretek a teljesítési szándék bizonytalansága miatt nem értékelte sokra, és látta a magyarság elleni rendszabályozásokat is. Egy megállapodás nagy politikai felelősséget jelentett volna számára, a román pártok támadásait, és még az OMP szétesését is eredményezhette volna. Bucşan és Micescu a tárgyalások során egyre többet ígértek, ennek ellenére Bethlen továbbra is – Willer és Gyárfás helyeslésével – a megegyezés ellen volt, és az adott kényszerhelyzetben lemondását is felajánlotta.⁹⁴⁷ Goga hajlandónak mutatkozott újabb engedményekre. Ezek alapján, 5-én, éjszaka, Gyárfás és Bucşan újraszövegezték az iratokat, amelyeket Bethlen átnézése után, 6-án délben átadnak Bucşannak. Ő este azt közölte, hogy Goga a szövegekből néhány tételt nem vállalt (az elvi álláspont előzetes közlését, a szerzetesrendek jogi személyiségének elismerését, a nemzeti tantárgyak magyarok általi tanításának engedményét, a beígért 16 képviselő és 9 szenátori hely közül a kolozsi és marosi szenátori helyeket nem adhatja). A magyar tárgyalófél ragaszkodott kívánságainak többségéhez, így abban állapodtak meg, hogy másnap egy

⁹⁴⁵ Uo. 1-2.

⁹⁴⁶ Bethlen György levele Bethlen Istvánnak. olozsvár, 1938. febr. 15. BGYH

⁹⁴⁷ Darányi táviratilag kérte Bethlent maradásra, és megegyezésre. Ld. Bethlen György idézett levele Bethlen Istvánnak. Gyárfás szerint az elnök félreállása a legföltettebb kincset, a magyarság egységét veszélyeztetné, így ő feltétlenül mellé fog állni. Ld. *Feljegyzések az 1938. február 2-7-i tárgyalásokról*.

küldöttség (Gyárfás, Jósika, Szentkereszthy) átadja visszautasító válaszukat. 7-én délelőtt, Goga nem fogadta el a megfogalmazott magyar kívánságok összességét, ezért a küldöttség közölte, hogy beszámolnak az elnöknek, és válaszukat Bucşannal hozzák tudomására. Délután a magyar válasz ismételt elutasító volt. Erre Bucşan közölte, hogy Goga hajlandó a nyilvánosságnak szánt elvi nyilatkozatának előzetes bejelentésére, és azt a megállapodás után Bethlennek átadni, valamint enged a nemzeti tárgyak ügyében (a választások utáni közlés feltételével). A megváltozott helyzetben Bethlen is kifejezte készségét a megállapodásra.⁹⁴⁸ Az esti tárgyalásoknál Goga saját kezűleg rávezette az iratokra, a kedvező elintézésre vonatkozó utasításait (a munkaügyi, vallásügyi, pénzügy- és oktatásügyi miniszternek⁹⁴⁹), átadta a kisebbségi kérdésben elmondandó nyilatkozatát,⁹⁵⁰ és tudomásul vette Bethlen azon kijelentését, hogy a magyarokhoz csatlakozott zsidókat védelmükbe veszik. Ezek után a választási megállapodást aláírták.⁹⁵¹ Az öt pontos szerződés megfogalmazta a tervezett márciusi választásokon a közös részvételt, annak alapján a magyarok 13 megyében kaptak volna képviselőjelöltséget az első, második, vagy harmadik helyen, és nyolc megyében (Marosban igen, Kolozsban nem) viszont szenátori helyeket. Az utolsó pont kimondta, hogy a megállapodás az Intéző Bizottság jóváhagyása után lép életbe.

Kolozsvárt, február 9-én az Elnöki Tanács, 10-én az Intéző Bizottság ülésezett.⁹⁵² Mindkettő, hosszas vita után, a kényszerhelyzetre és az elnök személyére való tekintettel, elfogadta a választási megállapodást. Ezek után derült égből villámcsapás: alig ért véget az ülés, a fővárosból telefonon közölték, hogy a kormány megbukott. A választási egyezmény elfogadását hivatalosan a sajtóban nem is közölték.

„Három nap elég volt arra, hogy a szél elfújja a diplomáciai művet. Alig tudjuk szégyenünket eltakarni” – vallotta az OMP elnöke a történetek után Bethlen Istvánnak írt

⁹⁴⁸ *Feljegyzések az 1938. február 2-7-i tárgyalásokról.*

⁹⁴⁹ Utóbbinak a választások utáni közlés feltételével. BGYH.

⁹⁵⁰ Octavian Goga: „A román nacionalizmus nem gyűlölködő elmélet az autochton kisebbségekkel szemben. Ellenkezőleg, mivel lényegében keresztény, ki akarja küszöbölni nemzetközi sémák befolyását gondolkodásunkból, s így a kézenfekvő megértés platformját keresi az őslakókkal, az országban való együttélési viszonyok normalizálása érdekében. Sőt ennél is sokkal több. Az a meggyőződésem, hogy a román nacionalizmus nyugodtan nézheti a velünk együtt élő kisebbség etnikai lényét, a nélkül, hogy ez által saját presztízsen csorbát ejtene, vagy más elnyomására törekednék. Ime, ezért az országban élő magyarok tökéletesen nyugodtak lehetnek. A mai határaiban kiegészült Románia nem tehet mást, minthogy megadja nekik a jogok teljességét, miután, mint lojális állampolgárok, beilleszkedtek a mi államunk keretébe. Tiszteletben fogjuk tehát tartani külön nemzeti jellegüket, egyházukat és kultúrájukat, valamint szociális és gazdasági életnyilvánulásait, és azt a jogukat, hogy minden megszorítás nélkül, részt vegyenek az ország termelő munkájában, s mindezt minden elnemzetlenítési törekvés nélkül. 1938. február 7.” BGYH.

⁹⁵¹ *Cartel electoral.* Bucuresti, 7 februarie 1938. Octavian Goga, Bethlen György aláírásával. BGYH.

⁹⁵² Az Intéző Bizottság jegyzőkönyvét ld. *Iratok* 210-213.

levelében, és bár tudta, hogy a címzett nincsen felelős tisztségben, csak a helyzet megértését és következtetések levonását kívánta tőle.⁹⁵³ Leírta, hogy a megállapodást akarata ellenére írta alá, a külföldi nyomásnak, és a belföldi szövevényes cselekedetek kényszerének engedett. Kifelé férfiasan viseli a felelősséget, de befelé azokra hárítja, akik felelősség nélkül előidéztek a helyzetet (utalt Bánffy és Szász Pál szerepére). Szerinte tisztázni kell az illetékesség és felelősség mértékét, Magyarországról meg olyan segítséget, amelyet ők sem kérnek, ne akarjanak nyújtani.

Az ország folyamatosan jobbra tolódott, február 9-én Goga a Vasgárdával egyezkedett pártjának támogattságáról. II. Károly király nemzeti egységkormányt óhajtott, ugyanakkor külföldi nyomásra is cselekedett. Az angol és francia követ újabb tiltakozó közbenjárása megindította a kormánybuktató tettet. Ez által a király alkalmas háttérrel kapott, 1938. február 10-én éjszaka a Goga kormány lemondását elfogadta, és Cristea Miron pátriárkát bízta meg kormányalakítással.

Az új kormányfő ostromállapotot, cenzúrát vezetett be, a tisztek közül új prefektusokat nevezett ki, a törvényhozó testület összehívását érvénytelenítették, a személyi szabadságok terén korlátozásokat vezettek be. A magyar egyházak felekezeti értekezletét 1938. február 21-én azért hívták össze, mert e hó 17-én megjelent *Monitorul Oficial*-ban megjelent rendelet törvény a papoknak, tanároknak, tanítóknak és egyházi tisztviseleknek a politikai pártokból való kilépésre szólított. A katolikus egyházmegye már köriratot bocsátott ki, amelyhez kitöltve kilépési nyilatkozatot mellékel, hogy annak egyik példányát az illetékes párttagozathoz, másikat az egyházi főhatósághoz juttassák el. A református és unitárius egyház, amely még nem fogadatosított semmiféle intézkedést, úgy határozott, hogy a törvényrendelet magyar fordítását megküldik minden egyes egyházköztségnek, azzal az utasítással, hogy az érintettek február 24-ig jelentsék be kilépésüket az OMP megfelelő tagozatainál.⁹⁵⁴ Külső parancsra, elkezdődött a párt bomlásának folyamata.

1938. március 30-án hozott rendelet törvény a pártok működését is betiltotta. Ez által az 1866-ban bevezetett alkotmányos monarchiának vége szakadt, amely helyet adott a fokozatosan megszilárduló királyi diktatúrának. Az OMP fennállásának végső

⁹⁵³ Bethlen György levele Bethlen Istvánnak. Kolozsvár, 1938. febr. 15. BGYH

⁹⁵⁴ Jegyzőkönyv felvétel Kolozsvárt, 1938. február 21-én a Református Egyházkerület elnöki szobájában tartott felekezeti értekezletről. ERELt, 2733/1938.

kifejletéről a követi jelentés hűen számolt be, amely amolyan politikai hatyúdálnak is tekinthető:

„A romániai politikai pártok felosztatását elrendelő dekrétum megjelenése után az OMP helyi elnöksége rövid köriratban tudomásvétel és miheztartás végett felhívta a vidéki tagozatok figyelmét a hivatalos lapban megjelent rendeletre. Egyidejűleg a hivatalos helyiségeket bezárta, és a bejáratra megfelelő szövegű táblát helyezett el, amellyel a párt működésének beszüntetését adta tudtul a közönségnek. Néhány nap múlva a rendőrség detektívje jelent meg, és udvariasan felszólította a főtitkárt, hogy távolítsa el a táblát, valamint minden felírást, amelyen Magyar Párt megjelölés szerepel. Közölte egyidejűleg azt is, hogy a pártnak működését be kell szüntetnie.

Marosvásárhelyen a hadtestparancsnok közölte a tagozat titkárával, hogy a pártokat feloszlatták, és felszólította, hogy vegye ezt írásbélileg tudomásul. A titkár hivatkozott arra, hogy mint tisztviselő erre nem illetékes, amennyiben írásbeli tudomásulvételre van szükség, úgy forduljon a tagozati elnökhöz. Káromkodva kijelentette a hadtestparancsnok, hogy ő nem futkos senki után, és felszólította a titkárt, hogy hordasson el mindent a párthelyiségből.

Temesváron házkutatást tartottak a tagozati titkár lakásán, számadásokat és egyes iratokat elvittek, a párthelyiséget, valamint a nőszövetségi, ifjúsági stb. szakosztályt bezárták és lepecsételték. Szatmáron ugyancsak lepecsételték a párthelyiséget. Sepsiszentgyörgyön báró Szentkereszty Béla jelentése szerint teljes szabadsággal működnek tovább. Székelyudvarhelyen a prefektus felszólította a vezetőséget, hogy szüntesse be működését. A párthelyiségeket bezárták, de ügyvédi irodákban folytatják a munkát. Az ottani tagozatnak az a szándéka, hogy kaszinóvá alakul át és így működik tovább.”⁹⁵⁵

Az Országos Magyar Párt másfél évtizedes története így véget ért, amely időszak alatt a párt megpróbálta a magyarság érdekképviselését ellátni.⁹⁵⁶ Nem volt sikertörténet, de nem a pártvezetésen múlt, hogy nem tudott a kisebbségi magyarság helyzetében pozitív eredményeket felmutatni.

⁹⁵⁵ Bothmer Károly konzul jelentése Bárdossy László követnek, Kolozsvár, 1938. ápr. 8-án. MOL, K63-1938-27/4, 247.

⁹⁵⁶ *Szerv. Szab. Ügyv. Szab.* 21-23.

VI. Az OMP a nemzetközi szinten

A fennmaradt jegyzőkönyvekben a nemzetközi kapcsolatok említve sincsenek a párt tevékenységének első két esztendejében. Ez érthető, hisz a kezdeti nehézségekkel küzdő párt nemzetközi kapcsolatokra, „külpolitikára” nem is gondolhatott, leginkább csak a népszövetségi panaszjogra, de arra is óvatosan. Angheliescu miniszter sérelmes iskolarendeletei miatt, kényszerhelyzetben Kovács Kálmán szükségesnek vélte az ügynek a Nemzetek Szövetsége elé vitelét, amire Nagy Károly ref. püspök szerint, „ha a Népligához kell mennünk, azt jelentsük be képviselőink és szenátoraink útján az országgyűlésen is, és hivatalosan a kormány minden faktorának.”⁹⁵⁷ A két világháború között a kisebbségi kérdés, egyik legsúlyosabb problémaként jelentkezett, de a nemzetközi élet tényezői előtt – Nemzetek Szövetsége, Népszövetségi Ligák Uniója, Interparlamentáris Unió, Szervezett Népkisebbségek Kongresszusai – nem jelent meg abban a tényleges realitásban, amilyen súlyosnak a kisebbségek érezték.

A magyar-román viszony is legyőzöttek és a győzők viszonyára redukálódott, bár annak javítására az idők folyamán voltak kísérletek, így 1923. tavaszán és őszén Aloisi olasz követ közvetítésével.⁹⁵⁸ Bethlen István szerint a liberális uralom alatt közeledni nem lehet, mert „Brătianu híres intransigens sovinizmusáról”.⁹⁵⁹ Ugyanakkor, amint Bethlen György feljegyzéseiből kiderül, 1923 és 1926 között, Ugron elnök kérésére ő maga többször tárgyalt a magyar miniszterelnökkel.⁹⁶⁰

A húszas évek elején, a korábbi európai és amerikai látogatók után Jászi Oszkár és R. W. Seton Watson (Scotus Viator) erdélyi látogatása mozgatta meg a kedélyeket. Jászi, akinek személyiségét a román lapok is méltatták, 1923. májusában járt Erdélyben, és Paál szerint az erdélyi magyarsághoz is volt köze, hisz ő volt az, aki a magyarságnak 1918 őszén autonómiát követelt.⁹⁶¹ Scotus Viator 1923. júniusában járt Romániában, egy hetet Kolozsvárt töltött, ahol Vaidanál lakott. Látogatását a romániai sajtó elhallgatta, a látogatót kioktatta, sőt „szemüveget rendeltek neki.” Nem csoda, hisz ő is elismerte, hogy a magyar kisebbségnek sok jogos panasza van, annak nemzeti és

⁹⁵⁷ *Emlékeztető* a Romániához csatolt felekezetek képviselőinek 1923. évi dec. 27-én, Kolozsváron tartott megbeszéléseiről. ERELt, 534/1924.

⁹⁵⁸ MOL, K64-1923-41, 602.

⁹⁵⁹ MOL, K64-1923-41, 416.

⁹⁶⁰ *Feljegyzések*. BGYH.

⁹⁶¹ *Paál* 1923.

kulturális léte pedig nincs kellőképpen biztosítva.⁹⁶² Következtetésként azt is kifejtette, hogy semmi elvi akadályát nem látja annak, hogy a kisebbségek nyelvének, kultúrájának, iskoláinak szabadságát biztosítsák, főképp, ha a nagyhatalmak aláírásukkal szavatolták azt.⁹⁶³ Seaton Watson találkozott Grandpierre Emillel is, aki beszélt a magyar kisebbség sérelmeiről, és a súlyos, hátrányos megkülönböztetéseiről. Megoldásként a párt alelnöke felvetette az autonómia elvi lehetőségét, amelyre a látogató megjegyezte, hogy a románok hallani sem akarnak arról, és „az amerikai és a svájci között sok formája van a föderációnak”.⁹⁶⁴

Az erdélyi református egyházkerület igazgatótanácsa 1923. december 20-án tartott ülésén elhatározta, hogy a külföldi református egyházakkal, református hittestvérekkel, a presbiteri világszövetséggel, az evangéliumi célú világszövetségekkel és mozgalmakkal való kapcsolat létesítése és fenntartása céljából külügyi bizottságot szervez a püspök elnöklete alatt, és annak tagjaiul felkérte, és megválasztotta az alábbiakat: Ugron István, Teleki Arctur, Wass Béla, Makkai Sándor, Imre Lajos, Musnai László és Valentini Elvira. A külügyi bizottság szervezetét és ügyrendjét maga állapította meg, előadóit, jegyzőit saját kebeléből választotta és a szükséghez képest jelentést tett.⁹⁶⁵ Mindez a pártnak is tapasztalatot jelentett, hiszen Ugron elnök maga is több nemzetközi tanácskozáson képviselte a reformátusokat, összekötve különböző kisebbségi értekezleteken való részvétellel, a magyar kisebbség képviseletével.

Az **Interparlamentáris Unió** 1922. augusztusában, Bécsben tartott tanácskozásán elhatározta *Az etnikai és gyarmati kérdések bizottságának* megalakítását. Ez által már 1923. februárjában a kisebbségi kérdést is napirendre tűzte párizsi tanácskozásán, ahol a kisebbségekről, mint új kérdéstről, két bizottságban is tárgyaltak. A kisebbségi főbizottság egy öttagú albizottságot hozott létre, amelynek három tagja többségi, kettő kisebbségi lett volna. Közülük az egyik német, Wilhelm Medinger, a csehszlovák parlament német tagja, míg a másikra Jósika Sámuel kapott felkérést.⁹⁶⁶ Jósika betegsége miatt Willer Józsefet küldte maga helyett, aki az előkészítő bizottsághoz eljuttatta a magyar kisebbség álláspontját a kisebbségi jog kifejlesztésével kapcsolatosan.⁹⁶⁷ Jósika javaslatának lényege az volt, hogy a kisebbségi kérdés

⁹⁶² *Scotus Viator*

⁹⁶³ Uo.

⁹⁶⁴ MOL, K64-1923-41, 363, 457.

⁹⁶⁵ Kivonat az Erdélyi Ref. Egyházker. Igazgatótanácsának 1923. dec. 20-án tartott ülésének jegyzőkönyvéből. ERELt.

⁹⁶⁶ *Megkezdődött*

⁹⁶⁷ *Willer* 1923a.

nemzetközi jogi rendezését mindaddig lehetetlennek tartja, amíg a kisebbségeket, mint közjogi egységeket a nemzetközi jog el nem ismeri.⁹⁶⁸ Az Averescu vezette néppárti kormány idején a népes magyar törvényhozói csoport tevékeny tagja volt Tornyai ügyvéd, szenátor. A parlamenti csoport 1927. április 8-án tartott értekezletén jelentette be, hogy beiratkozott az Interparlamentáris Konferencia tagjai közé, amely élethossziglani tagságot biztosít. Sándor alelnök szerint az akkori körülmények között lehetetlenség a magyarok részvétele a tanácskozáson. Gyárfás bejelentette, hogy ő is jelentkezett, de csak akkor vesz részt, ha a párt szükségesnek tartja. Paál úgy vélte, hogy nem egyének, hanem csoportok foglalhatnak állást az előterjesztett kérdésekben. Így egy romániai magyar tagnak alkalma sem lenne felszólalásra. A vita bizonyította a magyar törvényhozók ilyen irányú tájékozatlanságát, ezért úgy határoztak, hogy a főtitkár beszerzi az Unió szabályzatát, és annak alapján, amíg a parlamenti csoport nem dönt, az egyes tagok semmiféle lépést ne tegyenek.⁹⁶⁹ A nehéz romániai körülményekre és a gyakori választások miatti képviselői cserére a részvétel a későbbiekben sem került napirendre.

A kisebbségvédelmi szerződések a kisebbségek jogai feletti ellenőrzést a **Nemzetek Szövetségének**⁹⁷⁰ Tanácsára bízták, azonban a panaszjog gyakorlását különböző határozatok szabályozták. A magyarok szempontjából az egyik legjelentősebb az 1920. október 22-én elfogadott Tittoni-féle jelentés volt, amely megengedte, hogy maguk a kisebbségek, vagy a Tanácsban nem képviselt államok is felhívhatják a Tanács figyelmét bármiféle sérelemre, vagy annak veszélyére. A panasznak bizonyos feltételeknek kellett eleget tennie, és azt Genfben, a Tanács ajánlatára egy hármas (vagy ötös) bizottság tárgyalta, vagyis a panasz tárgyalásában szabadon rendelkezett. Ezen bizottság tagjai főképp a nagyhatalmak és tengerentúli államok (pl. Kanada, Japán, Venezuela, Guatemala, Panama stb.) képviselői voltak, így nem mindig volt várható a panaszos részéről kedvező megoldás. Általában a bizottság a panaszt megküldte az érintett államoknak, megadva annak a védekezés lehetőségét. A válasz beérkezése után alakította ki saját döntését, általában elfogadva a bepanaszolt álláspontját. A húszas években a győztes és vesztes államok békerendszere, a harmincas években a revansizmus befolyása nehezítette a nemzetközi szervezet munkáját.

⁹⁶⁸ Erdélyi 1931. 86.

⁹⁶⁹ *Iratok* 286.

⁹⁷⁰ Róla szóló fontosabb irodalom: *Baranyai* 1922, 1925; *Nagy* 1925; *Mengele*; *Balogh* 1928; *Vladár*; *Mikó* 1936; *Mikó* 1941. 183-188; *Galántai*; *Eiler* 1997. 64-91; *Zeidler* 2003. 59-83;

1923-ban a Nemzetek Szövetsége bizottságot küldött Romániába, a kisebbségi panaszok felülvizsgálatára, élükön a norvég Eric Colbannal, kisebbségi szakosztály vezetőjével. A magyar egyházak és a párt vezetői nem tudtak minderről, mert nem tájékoztatták őket, a román hatóságok ellehetetlenítették a kapcsolatfelvételtől a küldöttséget.⁹⁷¹

A romániai OMP történetének általunk vázolt helyes korszakolásának egyik bizonyítéka épp a párt szereplése és tevékenysége a nemzetközi szintéren. Az alapozás időszakában (1922-1924) még egyáltalán nem léphettek a nemzetközi szintésre, olykor csak külföldi látogatókat fogadhattak, ha éppen kapcsolatban kerülhettek velük, a népszövetségi panaszok lehetőségét sok bizonytalanság övezte, és óvakodtak attól is, hogy bejelentés nélkül bepanaszolják az államot. Később egyre jobban figyeltek a Nemzetek Szövetségére.

1926. februárjában a kisebbségi világszervezet közreadta azon művek jegyzékét, amelyek a hatáskörébe utalt ügyekkel foglalkoznak, és azt a *Magyar Kisebbség* is leköszölte.⁹⁷² Ugyanakkor a bukaresti magyar külképviselőten keresztül tájékoztak a Genfben történekről. Tehát már ekkor a nemzetközi kitekintés, érdeklődés és részvétel jóval erőteljesebb volt, mint korábban.

Az előző korszak keserőségei és tapogatózásai után az egyházak is a népszövetségi panaszjog mellett döntöttek, miután Tornyai Gyula ügyvéd meghatalmazás alapján, 1925. február 25-én a telepések emlékiratát, valamint az OMP kérelmét, (mivel a brassói nagygyűlésen a telepések birtokának kisajátítását nemzeti sérelemnek tekintették), beadta a Nemzetek Szövetségének főtítkárságához. Az 1925. március 25-i felekezeti értekezletnek éppen a panasz előkészítése volt a célja, Angheliescu közoktatási miniszter 1924. áprilisában elfogadott magánoktatási törvénye miatt. Miután a vallásfelekezeteknek hat éven keresztül a kormányok elnyomó iskolapolitikájával szemben az ország határain belül minden védekezésük hiábavalónak bizonyult, a legutolsó eszközhöz, a népszövetségi panaszjoghoz fordultak. Sérelmezték az agrárreform következményeit, a nagyarányú kisajátításokat és a kártérítés elmaradását, az egyházi és közművelődési vagyonok kisajátítását, valamint sok iskolai kérdést (iskolák lefoglalása, állami iskolák építésének kötelezettségét, másvallású tanulók kitiltását egyes felekezeti iskolákból, sok iskola nyilvánossági jogának megvonását, a koedukáció eltiltását, az államsegély hiányát, valamint különböző zavaró

⁹⁷¹ *Ne engedjétek, Jakabffy* 1923c.

⁹⁷² *Nemzetek*

rendelkezések bevezetését). Arra a következtetésre jutottak, hogy a beadványt az egyházak, a pártvezetőség, és más szervezetek képviselői is írják alá.⁹⁷³ A panaszt 1925. május 6-án adták be Genfben, aminek következtében a berni román követ, Comnen Petrescu, hazautazott, nyilatkozatban ítélte el a magyar egyházakat, és adatgyűjtő körútra indult a Székelyföldre.

A megkezdett lépést a felekezeteknek is tovább kellett vinniük, szeptember 15-én újabb, vázlatos pótbeadványt nyújtottak be a Nemzetek Szövetségéhez, ahová háromtagú küldöttség utazott: Ugron pártelnök, mint ref. főgondnok, Balázs András kanonok és Boér Elek. Genfben a telepések panasza miatt nem volt kedvező a hangulat a magyarok számára. A Kolozsvárt elkészített emlékirat franciára való fordítása is késett, ezért a bizottság két kisebb beadványt adott be a főtitkársághoz, amelyben kiemelték a püspökök eskütételének jelentőségét, és azt, hogy ha már Románia a kisebbségi szerződésben többre is kötelezte magát, ők megelégednének a magyar iskolai törvények becsületes betartásával. Időközben az emlékirat fordítása elkészült, azt helyben, 300 példányban kinyomtatták, és szeptember 17-én egy díszpéldányt és 10 más példányt a főtitkárságnál beadtak. Még mellékeltek 100 példányt arra az esetre, ha a háromtagú bizottság az ügynek a Tanács elé való terjesztését határozná el, akkor a Nemzetek Szövetsége 50 tagállamának 2-2 példány kiadható legyen. E mellett közbenjártak, hogy a *Journal de Genève* c. újságban rokonszenves hangon írt cikk jelenhessen meg. Ez minden bizonnyal jó hatással volt Genfben, ugyanis az ott tartózkodó román külügyminiszter, Duca is tárgyalni óhajtott a még ott tartózkodó egyházi képviselőkkel, akiknek felajánlotta segítségét, közvetítőkészségét panaszaik megoldására az országon belül. Kijelentette, hogy másfél millió magyart nem szívhatnak fel, a küldöttségnek meg kár volt Genfben menniük, mert Bukarestben többet érhetnek el, mint Genfben. Azt is közölte, hogy ajtója a magyarok előtt mindig nyitva áll.⁹⁷⁴ Ekkor vált közismertté az a mondása, hogy Bukarest közelebb van Kolozsvárhoz, mint Genf.⁹⁷⁵

A külügyminiszter jóindulatú tárgyalásaiban is volt mesterkedés: népszövetségi beszédét az egyházak képviselőivel való találkozás után mondta el, ahol utalhatott a velük való megegyezés pozitív kimenetelére. Később Duca közvetítésével Bukarestben valóban folytak tárgyalások az egyházak képviselői és az oktatási miniszter között, de

⁹⁷³ Az 1925. márc. 25-én tartott felekezetközi konferencia emlékeztetője. ERELt, 3248/1925.

⁹⁷⁴ *Emlékeztető*. A magyar egyházak képviselőinek a Magyar Párt képviselőivel Kolozsvárt, 1925. okt. 1-én és folytatólagosan 2-án tartott együttes értekezletéről. ERELt, 455/1926.

⁹⁷⁵ *Balázs* 1926. 96.

az ott előzetesen (1925. november 6-án) megkötött 19 pontból álló megállapodást a kormány azonnal felhasználta a genfi panasz gyengítésére, azt is beiktatva a Nemzetek Szövetségéhez küldött, közel 200 oldalra terjedő válaszába, amelyben úgy tüntette fel a dolgot, mintha a kisebbségi egyházakkal megegyezésre jutott volna. A válaszból kitűnik, hogy a kormány az egyházak beadványának minden állítását kétségbe vonta, és fejezetenként cáfolta.⁹⁷⁶ Így a három beadványra a következő évben várták a magyarok a választ, remélve, hogy a román kormány teljesíteni fogja kívánságaikat. Erre utalt Colban, a kisebbségi szakosztály vezetője is.⁹⁷⁷

Az 1925. szeptemberi genfi tartózkodást Ugron, diplomata múltjából is adódóan, felhasználta ismerkedésre, kapcsolatok építésére. Tárgyalt Mello Francoval, Brazília nagykövetével, a telepések ügyének előadójával, akinek bővebb felvilágosításokat adott a telepések sérelmeiről. Ugron azt a benyomást nyerte, hogy amíg Franciaország erőteljesen támogatja Romániát, addig a többi latin ország sem fog ellene állást foglalni, és a jelenlegi külpolitikai helyzetben, a Nemzetek Szövetségéhez való fordulás a magyar kisebbségek szempontjából nem sok pozitív kilátással kecsegtet. Ugron benyomását erősítette meg tárgyalása, lord Robert Cecilvel, Anglia kiküldöttjével, akiről az a véleménye alakult ki, hogy őt a telepések ügye egyáltalán nem érdekli. Ő javasolta azt, hogy legjobban járnak a telepések, ha elfogadják a genfi döntést (Bukarest felajánlott 700 ezer aranyfrankos megváltást), mert – és ez a kisebbségi jogvédelemről mindent elmond – „Elvégre kicsoda is tehetne valamit Románia ellen, ... ha a Népszövetség a telepéseknek igazat is adna, és, ami igen valószínű, Románia nem vetné alá magát a határozatnak! Mi lenne ekkor a Népszövetségből?”⁹⁷⁸ Ugron érintkezést keresett és talált Genfben Selig Aversonnal, az ottani zsidó nemzetközi iroda vezetőjével is, aki készséggel ajánlotta fel szolgálatait.⁹⁷⁹ Az erdélyi kiküldöttek útközről beszámoltak a felekezeti értekezlet 1925. október 1-2-án tartott ülésén, ahol felvetődött az is, igénybe vegyék-e külföldi hittestvéreik támogatását a beadott

⁹⁷⁶ *Jegyzőkönyv.* Felvétel az 1926. évi február hó 1-én tartott felekezeti konferencián. ERELt, 1251/1926.

⁹⁷⁷ *Balázs* 1926. 100.

⁹⁷⁸ Villani Frigyes jelentése Walkó Lajos mb. külügyminiszternek. Sinaia, 1925. okt. 1. MOL, K64-1925-27, 408/res. pol.

⁹⁷⁹ *Emlékeztető.* A magyar egyházak képviselőinek a Magyar Párt képviselőivel Kolozsvárt, 1925. okt. 1-én és folytatólagosan 2-án tartott együttes értekezletéről. ERELt, 455/1926. Valószínű nem véletlen egybeesés, hogy ebben az időben keresik a magyar egyházfők a zsidó felekezet vezetőivel a kapcsolatokat.

folyamodványhoz, amire tulajdonképpen a protestáns egyházak útján van remény, de gondoltak Amerika bevonására is, a kisebbségi szerződések betartásában.⁹⁸⁰

Bár a népszövetségi szabályok előírták, hogy a beadott panaszoknak milyen feltételeknek kell eleget tenniük, az erdélyi egyházak 1925-ös beadványa nem felelt meg az előírásoknak. Baranyai Zoltán, a genfi magyar képviselő alkalmazottjának jelentése szerint a kijelölt hármass bizottság nem javasolja a Tanácsnak az erdélyi egyházfők beadványával foglalkozni, mert ők maguk sem bírtak tiszta képet alkotni a beadványból, válaszból és ellennyilatkozatokból. Ugyanakkor a háttérben Titulescu és a berni román követ élénken tevékenykedtek.⁹⁸¹

Colban 1926. őszén ismételt Romániában járt, október 22-én és 23-án Kolozsvárt tett látogatást. Előadást tartott a kisebbségi kérdéstről, és a három évvel korábbi látogatásával ellentétben, most ő maga kereste a találkozást a kisebbségi vezetőkkel. Október 23-án délután, a főtitkár Vasile Stoica, román követségi titkár társaságában felkereste Bethlen pártelnököt, és elbeszélgetett vele a kisebbségi kérdéstről. Colban szerint a kisebbségi gondok már örömdetes enyhülőben vannak, és bízik abban, hogy a Nemzetek Szövetségének segítségével, idővel, minden részlet kielégítő megoldást fog nyerni. Azt kérdezte: „Vajon remélhető lenne-e az, hogy az itten lakó kisebbségek a jövőben nem nemzeti alapon csoportosuljanak politikai pártba, hanem foglalkozások vagy világnézetek szerint oszlanak fel az egyes román pártokban?” Bethlen válaszában kiemelte, hogy „az irredentizmus, ha lenne is, önmagától megszűnik, mihelyt teljes a megalégedettség, ha ez meg van, akkor semmilyen izgatás sem lenne képes azt mesterségesen feltámasztani. Mindaddig, ameddig a kisebbségek arra lesznek kényszerítve, hogy gazdasági, kulturális stb. birtokállományukat védelmezzék, tehát a defenzívára, mindaddig szükség van a nemzeti alapon való pártalakulásra. Ha bekövetkeznék az, az ideális állapot (mint pl. Svájcban), hogy a nemzetiség már megszűnik vitakérdés lenni, midőn már nem kellene, hogy védekezzünk beolvasztási kísérletek ellen, akkor lehet majd csak szó a felvetett gondolat reális megvalósításáról.”⁹⁸² Az iskolakérdéstről Colbant a magyar egyházak vezetői tájékoztatták, míg Bethlen még az államsegély kérdését vetette föl, kiemelve, hogy a kormány ígéreteiből mondhatni, még egyet sem teljesített. A Nemzetek Szövetsége

⁹⁸⁰ Uo.

⁹⁸¹ Baranyai számjel távirata Khuen-Héderváry Sándornak. Genf, 1926. márc. 25. MOL, K64-1926-27/6, 653.

⁹⁸² Bethlen György: *Emlékeztető feljegyzés*. BGYH.

kisebbségi szakosztálya vezetőjének romániai látogatásában mind Jakabffy,⁹⁸³ mind Willer,⁹⁸⁴ a kisebbségekkel szembeni pozitív változásokat véltek felfedezni. Utólag bebizonyosodott: mindez csalóka reménynek bizonyult.

A Nemzetek Szövetsége kisebbségi szakosztályának (ügyosztályának) élén, 1930-ban változás állt be, a norvég Eric Colbant, rövid átmenet után a spanyol Pablo de Azcarate váltotta, aki a szakosztály szervezeti átalakítását is végrehajtotta, így az csak a kisebbségi kérdések, megoldásával foglalkozhatott.⁹⁸⁵ A Kisebbségi Ügyek Szekciója 1936-tól még az angol Gerald H. F. Abraham vezetése alatt többé-kevésbé még képes volt feladata ellátására, később fokozatosan elveszítette jelentőségét.

1930-ban elindult a beadványok második hulláma.⁹⁸⁶ Erre a korszakra esnek az OMP beadványai, román hatalom elnyomása következtében 1930 és 1937 között 15 alkalommal fordult panasszal a Nemzetek Szövetségéhez. A romániai magyar „kényszerkisebbség” vezetői folyamatosan jutottak el a népszövetségi panaszjogig. Kezdetben csak gondoltak rá, aztán 1925-ben – a kisajátított telepes birtokok, valamint a magánoktatási törvény miatt – éltek is vele. Az OMP sokáig érlelte a gondolatot, a különböző vezetőtestületi üléseken – Elnöki Tanács, Intéző Bizottság, parlamenti csoport, felekezeti értekezlet – megvitatták a sérelmeket, (legfőjebb kérdések az iskolai gondok voltak), majd döntöttek. Leginkább a székelyföldi képviselők voltak azok, akik szorgalmazták a genfi panaszjogot,⁹⁸⁷ az elnökség meg saját hatáskörében intézkedett.⁹⁸⁸ Téma volt az is, hogy egy egységes összefoglalást, vagy sorozatos panaszokat adjanak be,⁹⁸⁹ valamint az is, hogy a párizsi kisebbségi szerződés 11. cikkének értelmezése alapján társuljanak a szász kisebbséggel,⁹⁹⁰ de felvetődött egy genfi iroda létrehozása is.⁹⁹¹ Az 1928-as székelyudvarhelyi nagygyűlés felhatalmazta az elnökséget, hogy sérelmei orvoslására a Nemzetek Szövetségéhez forduljon.⁹⁹² A bekövetkezett kormányváltástól változásokat reméltek, és ezért a panaszjogot egy ideig

⁹⁸³ *Jakabffy* 1926b.

⁹⁸⁴ *Willer* 1926c.

⁹⁸⁵ *Azcarate*

⁹⁸⁶ *Zeidler* 2003. 79.

⁹⁸⁷ Pál Gábor már 1928. tavaszán kimondta, hogy „a késlekedés miatt máris felelősség hárul reánk.” *Iratok*, 115. Igaz: ő a hágai nemzetközi döntőbíróshoz beadott kisebbségekre, kedvező határozatokra utalt, de a magyar kisebbségi beadványok nem kerültek a hágai döntőbíróshoz. Pál volt az, aki nehezményezte az egyházi hatóságok 1925-ben beadott, jogilag nem kellőképpen megalapozott panaszát.

⁹⁸⁸ *Iratok* 123, 202.

⁹⁸⁹ *Iratok* 118.

⁹⁹⁰ *Iratok* 116.

⁹⁹¹ Úgy tűnik, a Romániából kiutasított Kövér Gusztáv a maga számára szerette volna ezt az állást. A javaslat is az ő részéről hangzott el. *Iratok* 165.

⁹⁹² Pál Gábor *Határozati javaslat*-át közzöltük. Ld. *Iratok* 126.

felfügesztették. A gazdasági válság csak súlyosbította a helyzetet, a remélt változások nem következtek be, ezért az OMP folyamatosan élt panaszjogával.⁹⁹³

1. A névelemzés tárgyában, 1930. május 25-én.
2. A kultúrzóna ellen, 1930. szeptember 5-én.
3. A felekezeti tanerők nyelvvizsgálója ügyében, 1934. június 15-én.
4. A zentelki és kalotaszentkirályi magyar lakosok legelőjének románok általi elfoglalása ügyében, 1934. augusztus 25-én.
5. Újabb panasz a névelemzés ügyében, 1935. március 10-én.
6. A magyar postamesterek és postások elbocsátása ügyében, 1935. március 20.
7. A büntető törvénykönyv javaslata 215. cikke ellen (amely szerint büntetés alá esik az, aki a román állam érdekeinek ártó állításokat tesz külföldön, ha azok a valóságnak meg is felelnek), 1935. május 20-án.
8. A közigazgatási törvény javaslata ellen, 1935. augusztus 25.
9. A magyar közalkalmazottak elbocsátása ellen, 1935. november 20.
10. A dévai csángó telepések földjeinek erőszakos elvétele ellen, 1936. július 28.
11. A magyar helységnevek sajtóban való használati tilalma ellen, 1937. január 27.
12. Az egyházak által Trianon előtt a magyar államnak átadott iskolák ügyében, 1937. február 21.
13. A magyar nyelvű cégtáblák használatának tilalma ellen, 1937. május 8.
14. Pop Valer miniszter körrendelete miatt (az ipari és kereskedelmi miniszter bizalmas körlevélben szólította fel a vállalatokat, hogy alkalmazzanak megfelelő százalékig fajtiszta román személyzetet), 1937. szeptemberében.
15. A magyar felekezeti iskoláknak adandó államsegély ügyében, 1937. július 13.

Ha a pártban döntés született egy népszövetségi beadványról, a pártiroda begyűjtötte az anyagokat és a jogi ismereteket, feltételező összeállítást legtöbbször Balogh Arthur készítette el. Gyakran megbeszélték a bukaresti magyar követséggel, általa juttatták ki Budapestre, ott a szakértők még elemezték, javították (gyakran Gajzágó László), és általában franciára fordították. A külügyminisztérium valamelyik külképviseletének (általában Bécs) közreműködésével továbbították Genfbe. Az ottani magyar külképviseleti tagok „lobbyztak” a panasz érdekében, tárgyaltak a hármas bizottság

⁹⁹³ *Fritz* 1932b; *Mikó* 1936; *Mikó* 1938c. 581-585; *Mikó* 1941. 114-125; 183-188; 305. [Témánkból adódóan, mi csak az OMP által benyújtott népszövetségi panaszokat tárgyaljuk.]

tagjaival, kapcsolatokat próbáltak kiépíteni, érdeklődtek az ügyek folyásáról, tájékoztatták felettes szerveiket, esetenként a panaszosokat is. A bepanaszolt, adott esetben Románia képviselője megkapta az ellene beadott panaszt, próbált tiltakozni, cáfolni, fenyegetni és ígéretet. Legtöbbször kompromisszumos megegyezés született, eredményeképpen a bepanaszoltak sértettnek érezték magukat, a kisebbségek örültek, ha valamilyen eredményt is elérhettek, míg anyanemzeteik általában elégedetlenkedtek. A kisebbségi világszervezet meg örült, ha lezárhatott egy ügyet (ismerve egyes országok, pl. Jugoszlávia, Lengyelország, Németország) hozzájuk való viszonyát.

A panaszokat sorozatosan küldték Genfbe, ahol egyeseket elutasítottak, mások részleges eredménnyel jártak, néhányra a kormány a válaszadást elodázta. A névelemzési panaszok nem vezettek eredményre, az elbocsátások során az volt az állam válasza, hogy alkalmazottai másfél évtized alatt sem tanulták meg az állam nyelvét, de volt olyan is, hogy az állam elállt a meghirdetett nyelvvizsgától, vagy a büntető törvénykönyv 215. cikkét módosították, Valer Pop miniszter kénytelen volt visszavonni körrendeletét. Zentelke és Kalotaszentkirály községek közbirtokossági legelőit a környező román lakosság elfoglalta, az állam azt kifizette, a magyarok megkapták a pénzt, a románok megtarthatták a legelőt.⁹⁹⁴ 1935. júniusában Balogh Arthur még hét beadott (így részben megoldatlan) panaszt említ.⁹⁹⁵ Az meg természetes, hogy a román sajtó és közvélemény nem örült országuk bepanaszolásának.⁹⁹⁶

„Menjünk, vagy ne menjünk Genfbe? Ez a kérdés még ma is gyakran felmerül – írta Mikó 1936-ban.⁹⁹⁷ Szerinte az eszményi állapot az volna, ha panasz eljárás oka fogyottá válnék, de nem ez, hanem a Nemzetek Szövetségének alkonya következett.⁹⁹⁸

A Nemzetek Szövetségének támogatására Európa majd minden országában **Népszövetségi Ligák** alakultak, amelyeknek külön kisebbségi bizottsága működött. Az 1927. február 23-i ülésen, Brüsszelben felvetődött, hogy a Romániai Népszövetségi Liga kebelében, vagy mellette, kisebbségi Liga is alakulhasson.⁹⁹⁹ Ez az egyesület, *Romániai Magyar Népliga-Egyesület* 1927. május 14-én alakult, amelynek tevékenységéhez reményeket fűzhettek. Díszelnök az OMP volt elnöke, Ugron István lett, tagjai között meg az erdélyi magyarság jelentős személyiségeit tudhatta (Elnök:

⁹⁹⁴ Kis János és Kis Mihály Ferenc [köszönő] levele Bethlen Györgynek. Zentelke, 1936. okt. 10. BGYH.

⁹⁹⁵ *Iratok* 184. Az intéző bizottsági ülésen ismertette a népszövetségi panaszjogi eljárását, és egyben megköszönte Pál Gábor hatékony közreműködését a panaszok összeállításában.

⁹⁹⁶ Titulescu és Bethlen vitájára utaltunk. A külügyminiszter kijelentette: „Ha valami panaszuk van, menjenek Genfbe, de ott sohasem adtak Önöknek igazat.” Ld. *Mikó* 1941. 286. Ld. még: *Magyarpárt-ul*

⁹⁹⁷ *Mikó* 1936. 29.

⁹⁹⁸ *Mikó* 1941. 183.

⁹⁹⁹ *Bonyhády*

Balogh Arthur szenátor, alelnökök: Huszár Pálné Nemes Polixénia, Gyárfás Elemér, Szentkereszthy Béla, Fülöp Béla), akik a párt vezetésében is szerepet játszottak.¹⁰⁰⁰ A Népszövetségi Ligák Uniója elhatározta, hogy időnként bulletineket ad ki, amelyekben kisebbségi kérdésekről hoz fejtegetéseket, ugyanakkor feltárja egyes nemzetiségek sérelmeit is. Így alkalmat adott az érdekelt államoknak, hogy megjegyzéseiket maguk is közölhetik ugyanott. A nemzetközi közvélemény tájékoztatásának lehetősége hasznosnak tűnt az OMP számára is, vezetői meg eljuthattak nemzetközi értekezletekre is.

Sulyok István, publicista, a Romániai Magyar Népszövetségi Unió főtitkára 1929. február 1-én felkereste a magyar nagykövetséget, és közölte, hogy a romániai magyar kisebbség képviselőjében a bécsi értekezletre utazik. Ugyanakkor a követségnek értékes értesülésekkel szolgált, közölte például, hogy a németek a kisebbségi kérdés helyesebb kezelésének tanulmányozására egy tanulmányi bizottság felállítását szorgalmazzák a márciusi Tanács ülésén. Ugyanakkor anyagi támogatást is kért két képviselő májusban esedékes madridi utazásának fedezésére, amit a magyar képviselő megígért, az azon évben tartandó erőteljes kisebbségi szerveződések és manifesztációk érdekében.¹⁰⁰¹

Észtországból útjára indult Ewald Ammende,¹⁰⁰² az ottani német kisebbség képviselője, hogy az egyetemes nemzetkisebbségi gondolat továbbfejlesztése érdekében a **szervezett nemzetkisebbségi csoportokat** értekezletre hívja össze.¹⁰⁰³ A szervezők között jelen volt egy magyar is, Szüllő Géza, a felvidéki (csehszlovákiai) Keresztény Szocialista Párt elnöke. 1925. június 12-én Kolozsvárt megjelent Ammende, és miután a magyar párti vezetők előtt igazolta magát, bejelentette, hogy „az ottani, egyébként az észti országgyűlés bölcsessége folytán két hónap óta már nemzeti autonómiával bíró német kisebbség kezdeményezéséből ez év őszére, terve szerint szeptember hónap folyamára, egy általános kisebbségi értekezletet kíván szervezni, amely a Nemzetek Szövetsége Tanácsának ülésével egy időben folya le ugyancsak Genfben. Ez alkalommal természetesen csak elvi jelentőségű kérdések kerülnek megbeszélés alá, mint az autonómia kérdése, az egyházak és az iskolák helyzete, a kisebbségek jogi

¹⁰⁰⁰ *A Romániai* 1927. 88.

¹⁰⁰¹ Feljegyzés. MOL, K64-1929-27-110/res. pol. 1-3.

¹⁰⁰² Ammende, Ewald (1886-1936), észtországi német nemzetiségi politikus. Az Európai Német Népcsoportok Szövetségének alapító tagja 1922-ben. Később részt vett az észti kormánnyal folytatott, a kulturális autonómiát előkészítő tárgyalásokon.

¹⁰⁰³ Bővebben ld. *Balogh* 1925; *Eiler* 1996. *Eiler* 2005. Ld. még: Jungerth követségi tanácsos jelentése Walkó mb. külügyminiszternek. Tallin, 1925. nov. 20. MOL, K64-1925-47, 503/res. pol.

személyisége stb.”¹⁰⁰⁴ Grandpierre alelnök, egyetértésben Bethlen Györggyel, az elnök utólagos beleegyezésének reményében, pozitív választ adott Ammendének, tanulmányozásra átvette az ő részletes anyagát, és javasolták Balogh Arthur kiküldését az értekezletre. Az előkészítő anyagot magyar részről Szüllő Géza, Flachbart Ernő, Deák Leó, Jakabffy Elemér és Balogh Arthur írták alá.¹⁰⁰⁵

Az értekezletet október 15-16-án tartották meg Genfben, amely Balogh beszámolója szerint teljes mértékben elérte célját, új korszakot nyitott a nemzeti kisebbségek történetében, amelyre a romániai kisebbségek képviselői Duca külügyminiszter engedélyével jutottak ki. Reményeik szerint az európai politikának számolnia kell a kérdés igazságos megoldásával.¹⁰⁰⁶ A magyar kisebbségeknek a kongresszus hasznosnak bizonyult, a határon túli magyarok három csoportja első alkalommal találkozott, és beszélhette meg közös dolgait. Ammende szerint Jakabffy képes a vezetésre, és az általa szerkesztett *Magyar Kisebbséget* kisebbségi magyar közös sajtóorgánummá nyilvánították. Az első kongresszuson még nem történt végleges döntés a következő tárgysorozatát illetően, de választottak egy öttagú előkészítő bizottságot, amelynek feladata a következő, második kongresszus előkészítése volt.¹⁰⁰⁷ Az 1926. évben Jakabffy az állampolgársági kérdésekről értekezett.¹⁰⁰⁸ 1927-ben az európai szervezett kisebbségi népcsoportoknak már sikerült Bécsben titkári hivatalt nyitnia, amelynek vezetője Ammende lett. A későbbi kongresszusokon is legtöbbször Jakabffy (tizennégyszer), és Balogh (nyolcszor) vettek részt, így nem hivatalosan ők számítottak az OMP „külpolitikusainak,” „külügyminisztereinek.” A magyar kisebbségekre háruló költségeket Budapest fedezte, de az évi összejövetelek elvi megvitatása helyett mind Budapest, mind a magyar résztvevők a gyakorlatibb megvalósítások felé hajlottak. Ennek egyik eredménye azon könyv megjelentetése, amely országonként összefoglaló képet adott a tagkisebbségek helyzetéről, saját összeállításukban. A magyar-német kisebbségek jó viszonyának kialakulása az utódállamokban elmaradt, ellenkezőleg: a német kisebbségek előnyomulása a harmincas évek második felében bizonyította befolyásuk megnövekedését, amely ellenszenvet váltott ki.

¹⁰⁰⁴ Grandpierre Emil levele Ugron Istvánnak, Kolozsvár, 1925. jún. 15. KmÁL, Fond Ugron, Fasc. 322, 7.

¹⁰⁰⁵ *Szerkesztőségi*

¹⁰⁰⁶ *Balogh* 1925.

¹⁰⁰⁷ Jungert követségi tanácsos jelentése Walkó mb. külügyminiszternek. Tallin, 1925. nov. 20. MOL, K64-1925-47, 503/res. pol.

¹⁰⁰⁸ *Jakabffy* 1926e.

Flachbart Ernő, a felvidéki és ruszinszkói szövetkezett ellenzéki pártok központi irodájának igazgatója, a romániai magyar pártot is érdeklő javaslattal szolgált 1925. tavaszán. Indítványozta, hogy az **utódállamok magyar kisebbségei** együttműködés céljából tartsanak közös értekezletet. Alapelvei: a kisebbségi jogalap, a közös elnyomó intézkedések (a Kisantant részéről) ellen ajánlotta a közös védekezést. Mivel korábban a kisebbségek több államalkotó nemzettel szemben kulturális fölényben éltek, most visszaestek, ezért közösen kell küzdeniük a föderális, szövetségi rendszerért. Indítványának alapja az volt, hogy szétszórtságban is azonosak a gondok, ezért közös megoldásban kell gondolkodni, amelyre a németek értekezletei példaként szolgálnak. Javaslataival a párt Elnöki Tanácsa is foglalkozott, már 1925. május 27-én és június 12-én, de a csehszlovákiai javaslat nem jutott el a megvalósulásig.¹⁰⁰⁹ Magyar kisebbségek együttműködése téma volt később is, amit korábban Flachbart kezdeményezett, és nem csak a magyar, hanem az idegen közvélemény is érdeklődéssel fogadott, annál is inkább, mivel a német kisebbségek évekkorábban megvalósították azt.¹⁰¹⁰

Az adott korban jelentkezett Európában a **pán-európai gondolat**. Richard Coudenhove-Kalergi, mozgalomának alapgondolata egyszerű, kézzelfogható, ennek ellenére számos helyen félreértették, Romániában a többségi sajtó részéről érte támadás a mozgalmat. Európában negyvenmillió ember élt kisebbségi sorban. Évek folyamán bebizonyosodott, hogy a többségi nemzetek, helyzetükből adódóan nem igyekeznek méltányossági álláspontra helyezkedni a kisebbségekkel szemben, a Nemzetek Szövetségének a kisebbségi panaszok kivizsgálására alkalmazott módszerei nem bizonyultak elfogulatlanok, igazságosnak és kikényszerítő hatásúnak. A kisebbségek közjogi helyzetének intézményes feljavítása az európai béke érdekében elmulaszthatatlan feladatként jelentkezett, és a feladat szükségességére jellemző, hogy több fórumon foglalkoznak a kisebbségi rendellenességek gyökeres rendezésével. A rendezés hiányosságának oka a többségi nemzetek nacionalizmusában rejlik, és amíg ez marad, kizártnak tartható olyan politikai légkör teremtése, amely a kisebbségi állampolgárok szabad kulturális fejlődését biztosítja. Ha Pán-Európa létrejön – vallották hirdetői – a kérdés önmagától megoldódik. Így több kisebbségi politikus Erdélyben is felvállalta és támogatta az eszmét, ettől remélve a kisebbségek helyzetének javulását (például a Nemzetek Szövetsége intézményének megreformálása által).¹⁰¹¹

¹⁰⁰⁹ A témát bővebben kifejti a *Magyar Kisebbség* hasábjain. Flachbart

¹⁰¹⁰ Almásy

¹⁰¹¹ *Páneurópa*; Ligeti 1926; Ld. még: Coudenhove-Kalergi

A **magyarországi** külpolitika kimondva, vagy kimondatlanul a revízió talaján állott. 1918. őszén Erdély és Budapest között még a telefonösszeköttetések is megszakadtak, a kapcsolatok lassú folyamat eredményeképpen alakultak ki, és elsősorban a magyar felekezeti iskolák fenntartására jelentettek hatékony anyagi támogatást.¹⁰¹² Ugyanakkor, mint láttuk, az OMP is kapott anyagi támogatásokat, főképp a választások megszervezésére, állások betöltésére, külföldi utazások költségeinek fedezésére stb. A politikai stratégia kérdésében is „mérvadó helyről” („illetékes helyről”) iránymutatásokat kaptak, a követség által tarthatták a kapcsolatot Budapesttel, a külügyminisztériumi szakembergárda, és a genfi képviselő támogatását élvezhették.

Az erőszakos románosítás érdekében az erdélyi magyarságnak a még megmaradt vagyoni és kulturális kiforgatása a román politika sürgős, megoldandó célkitűzését képezte. Ennek ellensúlyozására készült 1934-ben egy több mint félszáz oldalas iratanyag,¹⁰¹³ kellő bizonyítékokkal alátámasztva, abból a célból, hogy Magyarország hivatalos képviselője szót emeljen az erdélyi kisebbség védelmében. Ez többször is megtörtént, akár népszövetségi panasz beadása által, vagy genfi felszólalással, vagy amikor nemzetközi tárgyalásokba bevonták az erdélyi magyarság érdekeit is.

¹⁰¹² Bárdi 1995.

¹⁰¹³ *Képek a romániai magyar kisebbség sérelmeiből.* MOL, K63-1934-27/4, 278-329.

VII. Összegzés:

Európa átrendezése az első világháború után új kisebbségeket szült, amelyeknek védelme a Nemzetek Szövetségének feladata volt. A romániai magyarságnak le kellett számolni egy illúzióval: a kisebbségi jogok biztosítása nem következett be. A nemzeté válás folyamatában megkésett románságnak 1918 jelentette történelmük kulcseményét, államukat nemzetinek jelentették, és annak határait próbálták megvédeni. Magyar-román viszonylatban ez különösen élesen jelentkezett, amit Bethlen István a következőképpen fogalmazott meg:

„Két szomszédos népnek a konfliktusa ez, amelyik közül az egyik egy ezeréves múltra tekint vissza, a másik egészen fiatal és tulajdonképpen csak az utolsó évszázadban alakult ki. Ezen két nép különféle jogcímen igényel egy olyan külön geográfiai egységet képező területet, amely közöttük fekszik, és amelyen a két nép annyira keverten lakik, hogy nyelvhatárokat vonni ezen a területen alig lehet. Közülük már az egyik sem fog soha belenyugodni abba, hogy e terület végleg a másik uralma alá kerüljön, mert mindegyik kész a legközelebbi alkalmat felhasználni arra, hogyha ma a szerencse a másikkal kedvezett, holnap a szerencse kerekét a maga számára fordítsa vissza.”¹⁰¹⁴

Ez magyarázta a magyar revíziós politikát, ezért a kisebbségi magyarság többsége annak eljövételét várta, és addig is egységének, birtokállományának megőrzésére törekedett.

Nagy-Románia létrejöttének mámorában az ország modernizálása elmaradt, a harmincas években az ország jobbra tolódott, és 1940-ben a megszerzett területek egy részét elveszítette. A magyarság számára érthető volt, hogy a hatalom a többség birtokában legyen, és a kisebbségnek a velük való megértést kell keresniük. Ezt az OMP is korán felismerte, 1923. február 12-én már döntöttek a román pártokkal való együttműködés kereséséről, lehetőségeiről. Partnert egyetlen kormányban sem találtak, annak ellenére, hogy tucatnyi alkalommal tárgyaltak velük, memorandumokat adtak át, ha megállapodást kötöttek, azt a román fél nem tartotta be. Így Bernády meglátása is illúziónak bizonyult: „...akármit hoz is a jövő, szerinte a magyarságnak a liberálisokkal kell mennie, mivel *csak* ez a párt képes a kisebbségnek valamit adni, más kérdés

¹⁰¹⁴ Bethlen István 1933. 293.

azonban, hogy erre *hajlandó-e*.¹⁰¹⁵ A kisebbségi magyarság szembetalálta magát a sovíniszta román közvéleménnyel; mondhatni az élet semmilyen területén sem találtak megértést az államalkotó többséggel, így mindvégig ellenséges közegben voltak kénytelenek politizálni. Krenner jól fogalmazott: „A kisebbségi sors mindig élet-halál harc marad.”¹⁰¹⁶

A párt másfél évtizedes fennállásának idején kb. félszázan, alkották a szűkebb vezetőséget, a párt tevékenységében szerepet játszóak száma kb. háromszor annyi (*Mellékletben* összesítettük őket).¹⁰¹⁷ A párt tevékenységének megalapozása után, 1928-tól az önálló politizálás útját választotta, és minden külső támadás és belső széthúzás ellenére a párttagság Bethlen elnök mögött felsorakozva (a parlamenti csoport mintegy vezérkarként) összefogta a magyarságot. Az egységet tartották a korszak legnagyobb vívmányának.

A közügyek érdekében minden lehetséges módszert megpróbáltak bevetni, voltak három alkalommal kihallgatáson a királynál, tucat számra memorandumokat írtak az éppen funkcióban levő miniszterelnöknek, minisztereknek, államtitkároknak, különböző kérdésekben az illetékes hivatalvezetőknek, vagy tiltakozásként éppen kivonultak a parlamentből. Ugyanakkor a párt, 15 alkalommal, különböző, fent említett ügyekben, panasszal fordult a Nemzetek Szövetségéhez. Figyelembe véve a (helyi) bukaresti politikai viszonyokat, talán a legeredményesebb tevékenység az ún. „kijáráások” voltak, az elnök, Willer és különböző küldöttségek részéről. Ha meghallgatásra találtak, némi eredményt még leginkább így tudtak elérni.

A parlamenti csoport a törvényhozási ülésszak idején minden hó első csütörtökén ülésezett (ennek 55 db jegyzőkönyve ismeretes),¹⁰¹⁸ azokról olykor közleményt adtak ki, évente beszámoltak az Intéző Bizottságnak, és minden alkalommal a nagygyűléseken. Hozzászólásaikból/felszólalásaikból a parlament két házában, közel 600-ról van tudomásunk.¹⁰¹⁹ Gyárfás a szenátusban 206 alkalommal, Willer a képviselőházban 78 alkalommal beszélt, (természetesen mások is többször hozzászóltak) törvények, törvényjavaslatok benyújtásakor, de főképp a magyarságot érintő sérelmek esetében. Ezért alakulhatott ki a román közvéleményben, hogy a párt csak sérelmi politikát folytatott. A parlamenti csoport munkáját gyakran szakértői gárda

¹⁰¹⁵ Villani jelentése Walkó mb. külügyminiszternek. Bukarest, 1928. febr. 28. MOL, K64-1928-27, 176, 2.

¹⁰¹⁶ Krenner: *Feljegyzések*. KMH. OSZK, Kézirattár.

¹⁰¹⁷ *Melléklet* 3, 4.

¹⁰¹⁸ *Iratok* 259–374.

¹⁰¹⁹ Uo. 382–412.

is támogatta, így a szakosztályok szakemberei, az egyházak iskolaügyi referensei, de személy szerint fontos szerepet játszott közülük Balogh Arthur, Jakabffy Elemér, Pál Gábor, Fritz László és mások.

A párt fennállásának idején megválasztott törvényhozói az alábbiak voltak: Abrudbányai Ede, Balogh Arthur, Balogh Elek, id. Barabás Béla, ifj. Barabás Béla, Bernády György, Bethlen György, Fábrián László, Ferenczy Géza, Ferenczi Zsigmond, Gál Miklós, Görög Joachim, Gyárfás Elemér, György József, Hegedűs Nándor, Ignác László, Jakabffy Elemér, Jósika János, Kocsán János, Kotzó Jenő, Laár Ferenc, László Dezső, Molnár Kálmán, Paál Árpád, Pál Gábor, Parecz Béla, Sándor József, Sebesi János, Sulyok István, Szabó Béni, ifj. Szentkereszthy Béla, Szoboszlai László, Teleki Arctur, Tornya Gyula, Török Andor, Vásárhelyi János, Weisz Sándor, Willer József.¹⁰²⁰ Tehát összesen 38 személy birtokolta az elnyert 98 mandátumot, öt személy (Bethlen György, Gyárfás Elemér, Jósika János, Sándor József, Willer József) hat alkalommal, a többiek 1-5 alkalommal. Átlagéletkoruk 45 év volt. Foglalkozás szerint: 5 pap/lelkész (Görög Joachim, Ignác László, Laár Ferenc, Molnár Kálmán, Vásárhelyi János), 4 arisztokrata (Bethlen György gróf, Jósika János báró, ifj. Szentkereszthy Béla báró, Teleki Arctur gróf), 4 lapszerkesztő/újságíró (Hegedűs Nándor, Jakabffy Elemér, Paál Árpád, Sulyok István), 1 bölcsező (Sándor József), 1 kisiparos (Szabó Béni), a többi 23 jogász/ügyvéd.

Összesítésként: az OMP fennállása idején az alábbi választások voltak, amelyek alkalmával az alábbi létszámú magyar törvényhozó került a román parlamentbe:

1, 1926. máj. 25, 28: Néppárt, A. Averescu	K: 14, Sz: 12 - 26
2, 1927. júl. 7, 10: Liberális P, Ion. I.C. Brătianu	K: 8, Sz: 1 - 9
3, 1928. dec. 12, 15: Nemzeti PP, I. Maniu,	K: 16, Sz: 6 - 22
4. 1931. jún. 1, 4: „Szakértői” kormány, N. Iorga	K: 10, Sz: 2 - 12
5. 1932. júl. 17, 20: Nemzeti PP, Vaida-Voevod	K: 14, Sz: 3 - 17
6. 1933. dec. 20, 28: Liberális P, I. G. Duca	K: 9, Sz: 3 - 12

71 + 27 = 98

Elismerés illeti Gyárfás, Jósika szakértelmét, Hegedűs és Willer szónoki képességeit. Bár a magyar törvényhozók a román parlamentben lehetőségük szerint tették a dolgukat, bár az kevés érdemi eredményt hozott. A kitűzött kisebbségi jogokból, a párt

¹⁰²⁰ Választások szerinti összefoglaló táblázatot lásd: *Melléklet 2. A magyar törvényhozók életrajzait lásd: A Magyar Párt 1927c; A Magyar Párt 1934; Erdélyi 1928; Keresztény. Az összesítésünkben nem szerepelnek az 1937-es választásokon megválasztottak, ugyanis az a parlament sohasem ült össze. Ld. még: György 2006. 313-321.*

programjából szinte semmit sem valósíthattak meg. A többségi képviselők és a közvélemény, a magyarsággal kapcsolatban a volt uralmon levőket, az ezeréves elnyomást emlegették, a parlamentben (olykor közbekiáltásokkal) meghallgatták és leszavazták őket, magyar panasz esetén gyakran ajánlották, hogy menjenek Budapestre, vagy Genfbe.

A román központosításra való törekvés, és a magyarság gyengítésére irányuló politika a kisebbség gazdasági életét is szétzilálta. A külön Erdélyre hozott agrárreform törvény például a magyar egyházak (katolikus, református, unitárius, evangélikus) birtokállományának 84,54 %-át sajátította ki (371.624 kat. holdból 314.199 kat. holdat),¹⁰²¹ míg az erdélyi magyarság összes birtokvesztesége az agrárreform által 2.718.146 kat. hold volt, amelynek értéke 41.660.837.990 lejre rúgott.¹⁰²² A román törvénykezés természetesen negatívan érintett más termelési ágakat is, pénz- és hitelintézeteket, a székely közbirtokosságot, a Csíki Magánjavakat stb. A Magyarországtól és annak fővárosától való elszakadás után egy új központosítást kellett volna keresztül vinni a levált gazdasági egységek megerősítése érdekében, de azt nem sikerült az adott körülmények között megvalósítani. 1933-ban Gyárfás Elemér vádolta is a magyarországi gazdasági élet tényezőit, hiszen a sebek feltárásánál nem hallgathatta el azt, hogy „*azok a magyarországi gazdasági erőtényezők, amelyek a magyar uralom idején kezükben tartották a kincses Erdély gazdasági termelését, a viszonyok változásával, kevés dicséretes kivétellel, nem voltak tekintettel további gazdasági berendezkedéseikben az erdélyi magyarság létérdekeire...*”¹⁰²³ [Kiemelés az eredetiben – Gy. B.]

Az erdélyi magyar gazdasági intézmények nehezen alakultak meg, és sok nehézséggel kellett szembenézniük. Olyan jellegű intézmények, mint korábban a szász *Bodenkredit*, vagy a román *Albina* bank, amelyek tisztán kisebbségi kulturális ügyeket szolgálhattak volna, nem voltak. Mégis a következő gazdasági intézményeket működtek önerőből: *Erdélyi Gazdasági Egyesület, Hangya Szövetkezeti Központ, Hitelszövetkezetek Országos Szövetsége, Erdélyi Magyar Földhitelintézet, Bankszindikátus, Minerva Biztosító Részvénytársaság, Minerva Nyomdai és Irodalmi Műintézet* stb. olyan körülmények közepette, amikor a magyar kisebbség nem alkothatott önálló gazdasági egységet az államban, az OMP nem volt a hatalom birtokosa, így nem is rendelkezett

¹⁰²¹ Oberding 70.

¹⁰²² Uo. 96.

¹⁰²³ Gyárfás 1933. 4.

országos erőforrásokkal. A párt közgazdasági szakosztálya, „amely véleményező és informáló szerv ... még arra sem vállalkozhatik, hogy saját maga, a rendelkezésekre álló eszközökkel olyan intézményeket hívjon életre, amelyek kétségkívül előnyére volnának népünknek. Ezekben, a kérdésekben is kizárólag eszmék fölvetésére, gondolatok megvitatására, és álláspontok kifejezésére kell szorítkoznunk, s maguknak, az intézményeknek megteremtését a magán-iniciatíváknak kell átengednünk, amely egyedül vállalhatja az erkölcsi és anyagi felelősséget ezek sorsáért.”¹⁰²⁴

Az OMP létrehozta szakosztályát, képviselői felszólaltak a parlamentben (Szabó Béni a kisiparosság képviselőjeként), a mezőgazdasági szervezkedést az EGE keretében óhajtották működtetni, és volt javaslat egy, a pártnak alárendelt Gazdasági Tanács létrehozására, valamint a romániai magyar hitelszövetkezeti hálózat átszervezésére.¹⁰²⁵ Az utóbbiakat azonban a harmincas évek elnyomó államhatalmával szemben nem sikerült kivitelezni.

A magyarságnak többségi sorsból kisebbségi létbe való süllyedésével, az állandó román támadások közepette, kulturális élete is megváltozott. Elszakítva az anyaországtól, a békeszerződés által belekényszerítve egy új, elnyomó államszerkezetbe, kezdetben igen nehéz volt a magyarság életműködését, kultúr munkáját megindítani. Ligeti Ernő e korszakot „hőskornak” (1920-1925) nevezte, és azt írta, hogy a sajtónak köszönhető az a gondolat, hogy a magyarság intézményesen kisebbséginek vallotta és vállalta magát, bár a politikai tevékenységének kibontakozásánál, szerinte, hiányzott az a réteg, amely vezető lehetett volna.¹⁰²⁶

Nagy Romániában a kisebbségi magyarságnak új utakat kellett keresnie mind gazdasági, politikai és kulturális téren. Születtek tanulmányok az új kultúrpolitikai irányok kimunkálására,¹⁰²⁷ majd utólag, egy összefoglaló munka is.¹⁰²⁸

A hatalomváltást a könyvtárügy terén vázoljuk. Az új román iskolaigazgatók a magyar iskolák gazdag könyvtárait már 1920 óta heti piacok alkalmával kezdték eladogatni. Korabeli leírás szerint Nagyváradon még 1924-ben is árulták a városi könyvtár, ipari szakiskola és más magyar iskolák és kultúrintézmények bélyegzőjével ellátott könyveket. Valószínű így volt ez más városokban is. A román közoktatásügyi

¹⁰²⁴ Gyárfás 1930. 5.

¹⁰²⁵ *Gazdasági* 1933. 30-31.

¹⁰²⁶ Ligeti 1941. 57.

¹⁰²⁷ Arató; Dániel

¹⁰²⁸ Ligeti 1941.

miniszter 1923-ban rendeletet adott ki a régi magyar iskolák új román igazgatóihoz, hogy az iskolai könyvtárak magyar nyelvű könyveit ki kell cserélni románra, s az értékesebb magyar könyveket be kell küldeni a bukaresti Román Akadémiai Könyvtárba. Valószínű nagy mennyiségű magyar könyv kerülhetett a román fővárosba, mert az Akadémiai Könyvtár 1924. végén tiltakozott a gazdag magyar könyvállomány ellen, mivel már nem tudta azokat elhelyezni. E tiltakozás után a kolozsvári Kereskedelmi Akadémiához olyan értelmű miniszteri rendelet érkezett, hogy az igazgató a könyvtár anyagát csomagoltassa össze, és úgy helyeztesse el, hogy azok ne kerülhessenek az ifjúság kezébe.

Az erdélyi magyar könyvállomány nagy része a fentiek következtében a román uralom első öt évében ment veszendőbe. 1924. év végéig az alábbi magyar könyvtárakat vette birtokába, és részben pusztította el a román „kulturális hatalom”:

54 tudományos jellegű könyvtár	400.684 db
50 középfokú iskolai könyvtár	124.773
10 polgári jellegű közkönyvtár	96.699
<u>38 szakirányú közkönyvtár</u>	<u>42.935</u>
152 könyvtár, összesen	665.091 db ¹⁰²⁹

Ezen hiányokat a magyar társadalom és az OMP különböző gyűjtések során, közadakozásból próbálták pótolni.

Könyvkiadásról a párt ebben az időszakban még nem gondolkodhatott. Egyes tagjai természetesen tevékenykedtek ezen a téren is. Jakabffy Elemér kiadta nagy, összegző statisztikai munkáját, amelyet később a hatóságok elkoboztak.¹⁰³⁰ Sándor József képviselő beszédeit – az alkotmányjavaslathoz, a trónbeszéd válaszfeliratához, iskolaügyben – a *Magyar Kisebbség, Brassói Lapok* különlenyomatként időnként kiadták.¹⁰³¹ A párt érdekeltségébe tartozó *Minerva Nyomdai és Irodalmi Műintézet* több könyvsorozat kiadásával szolgálta az erdélyi magyar kultúrát.¹⁰³²

Az Averescu kormány idején Tornyai Gyula szenátor többször tette szóvá a kormány általi kötelezettségek be nem tartását. Bizonyítékképpen jelentésében képet adott a magyar kisebbség helyzetéről, érintve a kulturális problémákat is: „Jelen kormány alatt vették el a kolozsvári minorita templomot, a töröcsvári és bukaresti templomokat. Az

¹⁰²⁹ A magyar könyvtárak kipuhtításáról. In: *A romániai magyar kisebbség vallásos, iskolai és közművelődési sérelmei*. MmÁL, Fond Bernády, Fasc. 52, 62.

¹⁰³⁰ *Jakabffy* 1923b. *Iratok* 42, 50.

¹⁰³¹ *Monoki* 1997. 393.

¹⁰³² *Monoki* 1997. 317-318.

EMKE alapszabályainak jóváhagyását nem tudjuk kivívni, ehelyett ígéretük ellenére kisajátították az EMKE 600 holdas kajántói birtokát. Az Erdélyi Múzeum Egylet kincseket érő gyűjteményeivel veszendőben van. Felekezeti iskoláink más felekezeti magyar anyanyelvű tanulókat nem vehetnek fel, mely erőszakos törvénysértésre a liberális kormány sem vetemedett. Az állami iskolák magyar tagozatait fokozottabb mértékben lepik el oly tanítókkal, akik magyarul nem tudnak, s ezzel a minimális óraszámú magyar oktatást is lehetetlenné teszik.” A szomorú valóság miatt Tornyai az akkori kormánnyal való kapcsolat megszakítását is ajánlotta.¹⁰³³

A jelentése, és a közel azonos időben született írás a sorvadó könyvtárakról, az egész korszakot jellemezték. Utóbbi felsorolta azokat a nyilvános könyvtárakat, amelyek az impériumváltáskor még léteztek, kérve olvasóit, hogy állapotukról és állományukról tájékoztassák a szerkesztőseget, hisz Lugoson olyan szomorú tapasztalatokat szereztek, hogy a volt magyar állami főgimnázium könyvtárát piacon eladták, és a Kaszinó könyvtáráról sem rendelkeztek tudomással.¹⁰³⁴

A párt kevés rendelkezésére álló eszközzel mindezek ellenére próbálta a magyar kultúra állományát – színházi koncessziók biztosítása, sajtókiadványok folyamatos megjelentetése által stb. – védeni. Sokan nemcsak az iskolapolitikának, hanem egyetemes kultúrpolitikának megvalósítását követelték, és hangsúlyozták az iskolán kívüli népművelés fontosságát és népkönyvtárak létesítését.¹⁰³⁵

Mint kisebbségi párt, az OMP nem törekedhetett a hatalom megszerzésére, csak a magyarság érdekvédelmét próbálták ellátni. A törvényhozásban kevés alkalommal sikerült szociális és modernizációs kérdésekben elismerést kivívni. Az ifjúság kevéssé, a munkásság nem támogatta. A párt másfél évtizedes története nem volt sikertörténet. Kérdés lehet, érthettek-e volna el többet?

Azért nem, mert a román közvélemény a kisebbségek többségében veszélyforrást látott, ezért őket gyengítették, a kisebbségi kérdés megoldásának minden más szándéka nélkül. Ezáltal eleve sikertelenségre voltak ítélve.

1938. március 30-án a királyi diktatúra a pártokat betiltotta, és azon év december 16-án kiadott rendelet törvény egyetlen politikai alakulatot engedélyezett: a *Nemzeti Újjászületés Frontját* (NUF), amely által a pártok egymás elleni harcát próbálta

¹⁰³³ *Iratok* 272.

¹⁰³⁴ *Mi van*

¹⁰³⁵ *Iratok* 175.

megakadályozni. A tagság előfeltétele volt a szavazati jognak, a kamarai tagságnak, vagy akár a közalkalmazotti státusnak is. Így a magyarságnak az új szerveződéstől való tömeges távolmaradása komoly hátrányokkal járt volna, bár egyénenként vagy csoportonként beléphettek volna.

1939. január 7-én megindult egy reményteljes együttműködés az erdélyi magyarság vezetői között, az OMP régi vezetősége, a püspökök, és az előtérbe került újabbak – Bánffy Miklós, Szász Pál – között. Armand Călinescu belügyminiszter a magyarokkal való tárgyalásokat Silviu Dragomir kormányfőbiztosra bízta. A tárgyalások január 17-én Călinescu által, Bánffynak – „saját kérésére” – a Magyar Népközösség elnökévé való kinevezésével értek véget. Ennek kivitelezési módja miatt a korábbi egyezség felbomlott, amelynek következtében az OMP régi vezetőségének jó része távol tartotta magát a Népközösség tevékenységétől.

Bekövetkezett az, ami 1924-ben még nem, amikor a párt megőrizte egységét, és nem fogadta el a kisebbségi államtitkár azon javaslatát, hogy a párt egyes vezetőit menessze, azért, hogy az általa kiválasztott személyekkel tárgyalhasson. Később meg a bukaresti magyar követ figyelmeztetett azon veszélyre, hogy „Az erdélyi magyarság szempontjából már az is hátrányos, ha a román kormány előre ki akarja jelölni, hogy kit *nem* [Kiemelés az eredetiben – Gy. B.] tart alkalmasnak a tárgyalásokra. De minthogy a tárgyalások megkezdése a kormánytól függ, a kormány vétóját egyes személyek ellen nem lehet kizárni, vagy megakadályozni. Az igazi veszély abban rejlenék, ha a román kormány azt is meg akarná szabni, hogy kivel hajlandó szóba állni, s ha quasi valakinek monopóliumot adna a tárgyalásokra.”¹⁰³⁶ A kormány ezt tette Bánffy Miklóssal, az ő kérésére, ami új korszakot nyitott a romániai magyarság történetében. Az OMP fennállásának idején ez nem történhetett meg. A második bécsi döntés hatással volt az erdélyi belpolitikára is. Az OMP – Népközösség volt tagjai közötti viták a magyar országgyűlésben zajlottak. De az már egy új korszak, amely megírásra vár.

¹⁰³⁶ Bárdossy jelentése Kánya külügyminiszternek. Bukarest, 1937. márc. 8. MOL, K64- 1937-27, 164/res. pol. 3.

Rövidítések jegyzéke:

- BGYH – Bethlen György Hagyatéka. Magántulajdonban.
- EME – Erdélyi Múzeum Egyesület
- ERELt – Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltár
- Fond 1283 – Az OMP iratanyaga
- HRM – Haáz Rezső Múzeum [Székelyudvarhely]
- KmÁL – A Román Állami Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága (Arhivele Naționale, Direcția Județeană Cluj)
- KMH – Krenner Miklós Hagyatéka [Feldolgozatlan]
- MmÁL – A Román Állami Levéltár Maros megyei Igazgatósága (Arhivele Naționale, Direcția Județeană Mureș)
- MOL – K 63 – Magyar Országos Levéltár. Külügyminisztérium. Politikai iratok
- MOL – K 64 – Magyar Országos Levéltár. Külügyminisztérium. Reservált politikai iratok
- OSZK – Országos Széchényi Könyvtár [A Kézirattár Krenner hagyatéka feldolgozatlan.]
- PÁH – Paál Árpád Hagyatéka
- TLI – Teleki László Intézet

Hivatkozott irodalom:

- Activitatea*..... *Activitatea corpurilor legiuitoare si a guvernului de la ianuarie 1922 până la 27 martie 1926. Dare de seamă înfățișată de D-l Ion I. C. Brătianu.* București, 1926, „Cartea Românească”.
- Actiunea Patriotică*..... *Az Actiunea Patriotică tizenkét pontja. Magyar Kisebbség,* 1937. 4. sz. 139-140.
- Ádám*..... *Ádám Magda: Magyarország és a Kisantant a harmincas években.* Bp., 1968, Akadémiai.
- Albrecht D. 1929*..... *Albrecht Dezső: Az Erdélyi magyar ifjúság tíz éve. Magyar Kisebbség,* 1929. 9. sz. 323-332.
- Albrecht D. 1933*..... *Albrecht Dezső: Kisebbségi reálpolitika. Magyar Kisebbség,* 1933. 3-4. sz. 75-91.
- Albrecht* *Albrecht Ferenc: „Tradicionális, önkéntes és kényszerkisebbségek.” Magyar Kisebbség,* 1931. 6. sz. 222-228.
- Almásy* *Almásy Mihály: A magyar kisebbségek együttműködése. Magyar Kisebbség,* 1930. 14. sz. 505-508.
- Anghelescu*..... *Anghelescu miniszter nem ismeri el a zsidókat kisebbségnek. Keleti Újság,* 1923. febr. 28. 5.
- Az aradi*..... *Az aradi Magyar Párt évi beszámolója. Erdélyi Hírlap,* 1927. jan. 27. 6.
- Autonómia*..... *Autonómia és aktivitás. Ellenzék,* 1921. okt. 30. 1.
- Autonómiát*..... *Autonómiát kap a Tótföld. Ellenzék,* 1921. jún. 26. 4.
- Alexandrescu*..... *Alexandrescu, I.- Bulei, I.- Mamina, I.- Scurtu, I.: Partidele politice din România. Enciclopedie. (1862-1994). București, 1995, Mediaprint.*
- Arató*..... *Arató Andor: Kisebbségi zenekultúránk zászlóvivői. Magyar Kisebbség,* 1927. 4. sz. 134-137.
- Árvay*..... *Árvay Árpád: A numerus valachicus a kisebbségi szerződés tükrében. Magyar Kisebbség,* 1935. 11. sz. 293-304.
- Azcarate*..... *Pablo de Azcarate. Magyar Kisebbség,* 1930. 3. sz. 90.
- Balázs 1926*..... *Balázs András: Az erdélyi egyházak lépése Genfben. Magyar Kisebbség,* 1926. 3. sz. 93-100.
- Balázs 1987*..... *Balázs Sándor: Egy hídverési kísérlet – tanulságokkal. Valóság,* 1987, 2. sz. 21-34.
- Balázs 1991*..... *Balázs Sándor: A Magyar Párt - ideológia – tézisekben. Korunk,* 1991. 2. sz. 235-241.
- Balázs 2003*..... *Balázs Sándor: Mikó Imre. Élet és pályakép. Kéziratok, dokumentumok (1933-1968). Kolozsvár, 2003, Polis.*

- Balázs* 2005..... Balázs Sándor: *Onisifor Ghibu – Álarc nélkül*. Kolozsvár, 2005. Komp-Press, Korunk Baráti Társaság.
- Balogh* 1922..... Balogh Arthur: Tévedések és tévesztések az alkotmányreform körül. *Ellenzék*, 1922. szept. 10. 9.
- Balogh* 1925..... Balogh Arthur: Az európai nemzeti kisebbségek kongresszusa. *Magyar Kisebbség*, 1925. 21-22. sz. 801-809.
- Balogh* 1928..... Balogh Arthur: A kisebbségek nemzetközi védelme. Berlin, 1928, Voggenreiter.
- Balogh* 1931..... Balogh Arthur: A székely vallási és iskolai önkormányzat. *Erdélyi Múzeum*, 1931. 10-12. sz. 340-354.
- Balogh* 1933..... Balogh Arthur: Jelentések a Nemzetek Szövetsége elé terjesztett és általa elintézett panaszokról. *Magyar Kisebbség*, 1933. 14. sz. 402-410.
- Barabás*..... Barabás Béla: Mit tartalmaz a mezőgazdasági tartozások rendezéséről szóló törvény? *Magyar Nép*, I. 1932. ápr. 30. 242-246; II. 1932. máj. 14. 264-266.
- Baranyai* 1922, 1925..... A kisebbségi jogok védelme. Összeáll. Baranyai Zoltán. Budapest, 1922, Oriens Nemzetközi Kiadó és terjesztő. [2. átdolgozott kiad. Berlin, 1925, Ludwig Voggenreiter Verlag], *Magyar Kisebbség*, 1926. 6. sz. 229-230.
- Bárdi* 1995..... Bárdi Nándor: Keleti Akció. A romániai magyar intézmények anyaországi támogatása az 1920-as években. *Regió*, 1995. 3. sz. 89-134; A Keleti Akció II. Az erdélyi magyar intézmények támogatása. *Regió*, 1995. 4. sz. 3-28.
- Bárdi* 1996..... Bárdi Nándor: A romániai Országos Magyar Párton belüli irányzatok (1922-1938). (Vázlat). In: *Közép-Európa az integráció küszöbén. A Teleki László Alapítvány Közép Európa Intézet 1996. évi konferenciája*. Szerk. Kovács Éva – Zsinka László. Bp, 1997, Közép Európa Intézet, 89-96.
- Bárdi* 1997..... Bárdi Nándor: A romániai magyarság kisebbségpolitikai stratégiái a két világháború között. *Regió*, 1997. 2. sz. 32-66.
- Bárdi* 1998a..... Bárdi Nándor: A kisebbségi értelmiség önképe a második világháború előtt. *Magyar Kisebbség*, 1998. 3-4. sz. 55-59.
- Bárdi* 1998b..... Bárdi Nándor: Pártpolitika és kisebbségpolitika. A romániai Országos Magyar Párt javaslata és annak visszhangja 1934-35-ben. *Magyar Kisebbség*, 1998. 3-4. sz. 128-185.
- Bárdi* 1999..... Bárdi Nándor: A szupremácia és az önrendelkezés igénye. Javaslatok, tervek az erdélyi kérdés rendezésére (1918-1940). In: *Források és stratégiák*. Szerk. Bárdi Nándor. Csíkszereda, 1999, Pro-Print, 29-113.
- Bárdi* 2000..... Bárdi Nándor: Javaslatok, modellek az erdélyi kérdés rendezésére. A magyar elképzelések. 1918-1940. In: *Konfliktusok és kezelésük Közép-Európában. Technikák és hagyományok*. Bp., 2000. Teleki L. A. 137-179.
- Bárdi* 2003b..... Bárdi Nándor: Az ismeretlen vízmosás és a régi országút. Stratégiai útkeresés a romániai Országos Magyar Pártban (1923–1924). In: *Etnopolitika. A közösségi, magán-és nemzetközi érdekek viszonyrendszere Közép-Európában*. Szerk. Bárdi Nándor – Fedinec Csilla, Bp., 2003. T. L. A., 153–194.
- Bárdi* 2004..... Bárdi Nándor: Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarok kapcsolattörténete. Problémakatalógus. Pozsony, 2004, Kalligram.

- Beke* Beke Ibolya: A romániai magyar kisebbség szervezeteinek választási-politikai stratégiái a két világháború között. In: *A Kárpát-medence népeinek együttélése a 19-20. században. Tanulmányok*. Szerk. Egrý Gábor, Feitl István. Bp., 2005. Napvilág.
- Beköszöntő*..... Beköszöntő. *Magyar Kisebbség*, 1937. 1. sz. 25-26.
- Berkes* 1924 Berkes Salamon: Erdélyi magyarok és zsidók. *Temesvári Hírlap*, 1924. dec. 19.
- Bernády* 1927a..... Bernády György: Válasz Zágoni Istvánnak Bernády György postaládájába helyezett levelére. I. *Erdélyi Hírlap*, 1927. szept. 9. 1-2. II. *Erdélyi Hírlap*, 1927. szept. 10. 2-3.
- Bernády* 1927b..... Bernády György kilépett a Magyar Pártból. *Ellenzék*, 1927. nov. 6. 8.
- Bernády* 1937..... Bernády György: Megjegyzések az „Első kísérlet”-hez. *Magyar Kisebbség*, 1937. 9-10. sz. 245-257, 11. sz. 284-297. [Ld. még: Bernády György: Reflexiók Gyárfás Elemér szenátor úrnak *Az első kísérlet* című, a *Magyar Kisebbség* 1937. évi 2-3. számaiban megjelent közleményére. Tg.-Mureş, 1937, Tip. Nagy Samu, 30 – A *Magyar Kisebbség*-ben a közlés kihagyásokkal történt, itt adom közre a *Reflexiók* teljes szövegét.]
- Beszélgetés* 1937..... Beszélgetés Bethlen György gróffal Tătărescu váradi beszédéről és a más pártokkal való együttműködésről. [Interjú. Készítette Ligeti Ernő.], *Független Újság*, 1937. 43. sz. 3.
- Bethlen* 1924 Bethlen György: Statisztikai adatok az erdélyi agrárreformról. *Magyar Kisebbség*, 1924. 6. sz. 255-259.
- Bethlen* 1926 Bethlen György gróf beszéde a Kamara 1926. júl. 8-án tartott ülésén. *Magyar Kisebbség*, 1926. 14. sz. 550.
- Bethlen* 1928 Bethlen György gróf beszéde a felirati vitában a Kamara 1928. dec. 28-án tartott ülésén. *Magyar Kisebbség*, 1929. 1. sz. 37.
- Bethlen* 1929 Bethlen György gróf nyilatkozik a kormány genfi magatartásáról. *Keleti Újság*, 1929. márc. 4. 1.
- Bethlen* 1931 Bethlen György gróf programbeszéde, [Kolozsvár, 1931. május 23.] *Magyar Kisebbség*, 1931. 11. sz. 397-410.
- Bethlen* 1932 Bethlen György gr. pártelnök válasza Brandsch alminiszter meghívására. *Magyar Kisebbség*, 1932. 18. sz. 569-572.
- Bethlen* 1935 Bethlen György grófot felmentette a törvényszék. *Keleti Újság*, 1935. jan. 17. 3.
- Bethlen* 1940 Bethlen György gr. beszéde Kolozsvárt, 1940. szept. 15. *Keleti Újság*, 1940. szept. 17. 3.
- Bethlen István* 1933 Bethlen István: Az erdélyi kérdés. In: *Válogatott politikai írások és beszédek*. Szerk. Romsics Ignác. Bp., 2000, Osiris Kiadó.
- Bethlen István* 1937 Gróf Bethlen István: Válasz egy karácsonyi újságcikk romániai visszhangjára. *Pesti Napló*, 1937. márc. 28.
- Bíró*..... Bíró Sándor: Kisebbségben és többségben. Románok és magyarok (1867-1940). Bern, 1989, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem.

- Biserica*..... Biserica noastră și cultele minoritare. Marea discuție parlamentară în jurul legii cultelor, 1928. Szerk. C. Schifirneț. București, 2000. Albatros.
- Boldizsár*..... Boldizsár Iván: Erdély második Trianonja. *Napkelet*, [Bp.] 1935. nov. 2. 733-740. [Újraközölve: *Németh* 103-114.]
- A bolgár*..... A bolgár kisebbség szervezkedése Romániában. *Magyar Kisebbség*, 1927. 7. sz. 239-241.
- Bonyhády*..... [?] Bonyhády: A Népszövetségi Ligák Uniója kisebbségi bizottságának Brüsszelben, febr. 23-án megtartott üléséről. *Magyar Kisebbség*, 1927. 6. sz. 222-224.
- Bornemissza*..... Bornemissza János: Mit remélhetünk? *Ellenzék*, 1928. máj. 5. 1.
- Botos 1924*..... Botos János: Az elhalasztott brassói nagygyűlés előtt. *Magyar Kisebbség*, 1924. 11. sz. 441-468.
- Botos 1928*..... Botos János: A brătianizmus. *Magyar Kisebbség*, (1. közl.), 1928. 3. sz. 88-94. (2. közl.), 1928. 4. sz. 132-138.
- Bözödi*..... Bözödi György: *Székely bánja*. Cluj, 1938. Tizenkét fiatal író kiadása.
- Bratu*..... Bratu, Traian: Politica față de minorități. Note și observații. București, 1923. Cultura Națională.
- Brătianu 1923*..... Brătianu miniszterelnök tárgyalásai a Magyar Párttal. *Keleti Újság*, 1923. máj. 19. 4.
- Brătianu 1925*..... Brătianu és a kisebbségi kérdés. *Magyar Kisebbség*, 1925. 7. sz. 283.
- Búcsú*..... Búcsú Sebesi Jánostól. *Független Újság*, 1935. febr. 10. 2.
- A csucsai*..... A csucsai (Ciucea) paktum új megvilágításban. *Magyar Kisebbség*, 1936. 24. sz. 659.
- Ciobanu*..... Ciobanu, Vasile: *Contributii la cunoasterea istoriei sașilor transilvăneni 1918-1944*, Sibiu 2001. Editura Hora.
- Cogitator*..... Cogitator [Kardhordó Károly]: A szatmárvidéki asszimiláció. *Magyar Kisebbség*, 1928. 3. sz. 81-87; 4. sz. 118-124; 5. sz. 158-162; 6. sz. 209-216; 7. sz. 245-257; 9. sz. 340-345; 11. sz. 410-415; 12. sz. 445-452; 14. sz. 533-542; 15-16. sz. 585-592.
- Condițiile*..... Condițiile pactului maghiarilor cu guvernul. *Lupta*, 1926. febr. 5. 4.
- Congresul*..... Congresul noii generații maghiare din Ardeal. *Curentul*, 1937. okt. 9. 7.
- Coudenhove-Kalergi*..... Coudenhove-Kalergi, Richard: Pan-Europa. Tg. Mureș, 1997. Editura Pro Europa.
- Csiszár*..... ifj. Csiszár Lajos: Az iparos szakoktatás kérdése. 1-2. *Magyar Kisebbség*, 1927. 22. sz. 846-851; 23. sz. 877-881.
- Dániel*..... Dániel Viktor: Kultúrpolitikai javaslat. *Magyar Kisebbség*, 1926. 12. sz. 443-445.

- Dobrotă*..... Dobrotă, Octavian: Încurajați fraților, căci noi nu descurajem. *Glas românesc în regiunea secuizată*, 1936. november 12.
- Dózsa 1922* Dózsa Endre: Magyar párt. *Keleti Újság*, 1922. dec. 17. 1.
- Dózsa 1923* Dózsa Endre: A „Magyar Párt” és a magyar pártok. *Magyar Kisebbség*, 1923. 22. sz. 850-853.
- Döntött*..... Döntött a Nagygyűlés. *Magyar Kisebbség*, 1928. 20. sz. 737.
- (Ego) [?]*..... (Ego): A zsidókérdés. *Székely Napló*, 1923. szept. 25. 1.
- Egy tagozat* Egy tagozat sorai és mindegyik kívánsága. *Magyar Kisebbség*, 1926. 9. sz. 317-318.
- Egyre nagyobb* Egyre nagyobb méreteket ölt a szászok politikai és egyházi válsága. *Keleti Újság*, 1927. máj. 4. 1.
- Az egységes* Az egységes Magyar Párt megalakulása. *Keleti Újság*, 1922. dec. 29. 3.
- Egy figyelemreméltó* Egy figyelemreméltó szerződés. Románia és Jugoszlávia szerződése a bánági kisebbségi iskolák helyzetének szabályozásáról. *Magyar Kisebbség*, 1933. 10. sz. 285-294.
- Egy beszámoló* Egy beszámoló. *Magyar Kisebbség*, 1931. 9. sz. 337-340.
- Egy nevezetes* Egy nevezetes évforduló. *Ellenzék*, 1921. dec. 2. 1-2.
- Egy szócsata*..... Egy szócsata. Maniu Gyula, Goldiş László és Bethlen György megnyilatkozásai a magyar kisebbségi helyzetről és felfogásáról. *Magyar Kisebbség*, 1930. 3. sz. 81-89.
- Eiler 1996* Eiler Ferenc: Nemzetközi kisebbségi kongresszusok a két világháború között. *Regió*. 1996. 3. sz. 141-168.
- Eiler 1997* Eiler Ferenc: A két világháború közötti nemzetközi kisebbségvédelem rendszere. *Pro Minoritate*, 1997. 3-4. sz. 64-91.
- Eiler 1998* Eiler Ferenc: A romániai németek politikai viszonyai a két világháború között. *Limes*, 1998. 4. sz. (II. kötet), 277-288.
- Eiler 2005* Eiler Ferenc: „Kisebbségi külpolitika” Csehszlovákiai magyar részvétel az Európai Nemzetiségi Kongresszus tevékenységében 1925-1938. *Fórum. Társadalomtudományi Szemle*. 2005. 3. sz. 123-140.
- Enciclopedia I*,..... Enciclopedia României, I. [Szerk. D. Gusti–V. Leonte], București, 1938. Imprimeria Natională.
- Erdély*..... Erdély magyarsága lelkesen üdvözlí a Romániai Magyar Sajtóvállalattal egyesült *Ellenzék*-et. Ugron István és Jakabffy Elemér nyilatkozatai. *Ellenzék*, 1925. okt. 4. 1.
- Az erdélyi* Az erdélyi magyarság harca iskoláiért. *Ellenzék*, 1923. jún. 23. 1-2.
- Erdélyi 1928*..... Erdélyi Lexikon. Szerk. Osvát Kálmán. Oradea-Nagyvárad, 1928, Szabad Sajtó Könyv és Lapkiadó Rt. 26-30. [Reprint kiadása: Mentor, Marosvásárhely, 2002.]
- Erdélyi 1931*..... Erdélyi Magyar Évkönyv. 1918-1929. Szerk. Sulyok István és Fritz László. Kolozsvár, 1931, Juventus.

- Az Erdélyi* Az Erdélyi Gazdasági Egylet közgyűlése. *Ellenzék*, 1936. ápr. 7. 3.
- Erdélyi Fiatalok* Erdélyi Fiatalok. Dokumentumok, viták (1930-1940). Szerk. Cseke Péter. Bukarest, 1986. Kriterion.
- Erdős*..... Erdős Izor: Spectatornak üzenem. *Új Kelet*. 1931. máj. 20. 4.
- Események*..... Események. „A *Glasul romănesc* ellen megszüntették az eljárást.” *Magyar Kisebbség*, 1937. 5-6. sz. 161-162.
- Fejszefogás* Fejszefogás a magyarságra. *Keleti Újság*, 1923. márc. 1. 1.
- Felség*..... Felség, békét és nyugalmat kérünk. *Keleti Újság*, 1923. dec. 2. 4.
- Ferenczi* Ferenczi Zsigmond: Cselekvő magyar ifjúságot... *Magyar Kisebbség*, 1933. 18. sz. 517-522.
- Flachbarth* Flachbarth Ernő: Az utódállamok magyar kisebbségeinek együttműködése. *Magyar Kisebbség*, 1925. 9. sz. 327-331.
- Fogarasi*..... Fogarasi Géza: Vaida útja a kisebbségi szerződés aláírásától a numerus valachusig. *Keleti Újság*, 1935. febr. 18. 4.
- Fontos ügyet*..... Fontos ügyet tárgyalt a Magyar Párt Elnöki Tanácsa. *Ellenzék*, 1926. nov. 13. 3
- Frământările*..... Frământările din partidul maghiar. Se va cere demisia mai multor parlamentari. *Politica*, 1926. dec. 7. 4.
- Fritz 1930a*..... Fritz László: A közigazgatási választások eredményei. (1. közl.) *Magyar Kisebbség*, 1930. 7. sz. 234-239; (2. közl.) *Magyar Kisebbség*, 1930. 15-16. sz. 554-556.
- Fritz 1930b*..... Fritz László: A népszámlálási törvény és az ezzel kapcsolatos teendők ismertetése. *Magyar Kisebbség*, 1930. 21. sz. 780-784.
- Fritz 1930c*..... Fritz László: Az 1930. évi román népszámlálási törvény parlamenti tárgyalásának anyaga. *Magyar Kisebbség*, (1. közl.) 1930. 21. sz. 780-784. *Magyar Kisebbség*, (2. közl.) 1930. 22. sz. 824-830.
- Fritz 1932a*..... Fritz László: Az elcsatolt területek magyar ifjúsága a magyarországi főiskolákon. *Magyar Kisebbség*, 1932. 24. sz. 758-763.
- Fritz 1932b*..... Fritz László: Az erdélyi román kultúrzone ügye a Népszövetség előtt. *Magyar Kisebbség*, (1. közl.) 1932. 11-12. sz. 348-352; (2. közl.) 13. sz. 400-406; (3. közl.) 14. sz. 437-444; (4. közl.) 15-16. sz. 480-491; (5. közl.) 17. sz. 517-524.
- Fruma* Fruma, Ioan: Problema Universității săsești și a instituției celor șapte juzi. Sibiu, 1935, Cartea Românească.
- Gaál* Gaál György: Az erdélyi zsidóság az első világháborút követő időszakban. Beilleszkedés a két világháború közti romániai viszonyokba. *Korunk*, 1991. 8. sz. 1029-1034.
- Galántai*..... Galántai József: Trianon és a kisebbségvédelem. A kisebbségvédelem nemzetközi jogrendjének kialakítása 1919-1920. Bp., 1989, Maccenas.

- Gárgyán*..... Gárgyán Imre: Az Országos Magyar Párt nagygyűlései a sajtó tükrében. Szeged, 1991, József Attila Tudományegyetem. [Kézirat] JATE Kortörténeti Gyűjtemény, Ms. 3172.
- Gazdasági*..... Gazdasági sérelmeink és kívánságaink. I-IV. köt. Dicsőszentmárton, 1926. I. köt. Kolozsvár, 1929-1933. Minerva Rt.
..... I. köt. Az Országos Magyar Párt közgazdasági szakosztályának Gyergyószentmiklóson, 1926. évi október hó 9-én tartott nyilvános üléséből. 1926. 174.
..... II. köt. Az Országos Magyar Párt közgazdasági szakosztályának Székelyudvarhelyen, 1928. október hó 13-án tartott nyilvános gyűléséből. 1929. 187.
..... III. köt. Az Országos Magyar Párt közgazdasági szakosztályának Szatmáron, 1930. október hó 25-én tartott nyilvános gyűléséből. 1930. 427.
..... IV. köt. Az Országos Magyar Párt közgazdasági szakosztályának Marosvásárhelyen, 1933. július hó 1-én tartott nyilvános gyűléséből. 1933. 86.
- Ghița, Pop*..... Pop Ghița volt kultuszminiszteri államtitkár szenzációs nyilatkozata. *Brassói Lapok*, 1932. febr. 8. 7.
- Goldiș*..... Goldiș, Vasile: Concordatul. Arad, [1928]. Tiparul Tipografiei Diecezane. 40.
- Gombos 1923*..... Gombos Benő: A zsidóságról. *Magyar Kisebbség*, 1923. 2. sz. 58-61.
- Gombos 1924*..... Gombos Benő: A cionisták nem képviselik az erdélyi zsidóság közszellemét. A brassói gyűlés hatása a zsidóságra. *Brassói Lapok*, 1924. dec. 22. 3.
- Gorombáskodik*..... Gorombáskodik az aradi disszidens. *Új Kelet*. 1931. máj. 21. 1.
- Grandpierre 1922* [?]...... Grandpierre Emil: A magyar autonómia vázlata. In: BGYH.
- Grandpierre 1922*..... Grandpierre Emil: Antiszemitizmus. *Ellenzék*, 1922. dec. 10. 1.
- Grandpierre 1924*..... Grandpierre Emil: Pártfegyelem és nyilvánosság. *Brassói Lapok*, 1924. okt. 27. 1.
- Grandpierre 1928*..... Grandpierre Emil: Az erdélyi magyarság politikai küzdelmei az egységes Magyar Párt megalakulásáig. *Magyar Szemle*, 1928. okt. 130-136.
- Groza, Petru*..... dr. Petru Gróza miniszter nyilatkozata, *Brassói Lapok*, 1934. júl. 13.
- Gyakorlati*..... Gyakorlati magyar politikát! *Keleti Újság*. 1922. nov. 28. 2.
- Gyárfás 1923a*..... Gyárfás Elemér: *Erdélyi problémák*. Cluj-Kolozsvár, 1923.
- Gyárfás 1923b*..... Gyárfás Elemér: Pártok, világnézetek és ellentétek. *Keleti Újság*. 1923. jún. 29. 1.
- Gyárfás 1925*..... Gyárfás Elemér: A magyarság képviselete a mezőgazdasági kamarákban. *Magyar Kisebbség*, 1925. 20. sz. 765-769.
- Gyárfás 1927*..... Gyárfás Elemér felirati beszéde a szenátus 1927. okt. 29-i ülésén. *Magyar Kisebbség*, 1927. 22. sz. 828-834.
- Gyárfás 1928*..... Gyárfás Elemér: A Szentszék és az erdélyi katolikusok. *Magyar Kisebbség*, 1928. 19. sz. 717-726.

- Gyárfás* 1933 Gyárfás Elemérnek a Közgazdasági Szakosztály határozatait előterjesztő beszéde az Országos Magyar Pártnak Marosvásárhelyt, 1933. július 2-án tartott nagygyűlésén. In: *Gazdasági* IV. kötet.
- Gyárfás* 1935 Gyárfás Elemér: Kisebbségek együttműködése. *Független Újság*, 1936. 14. sz. 3.
- Gyárfás* 1937a..... Gyárfás Elemér: Az első kísérlet. *Magyar Kisebbség*, 1937. 2. sz. 41-70, 3. sz. 77-99, 5-6. sz. 157-158.
- Gyárfás* 1937b Gyárfás Elemér: Válaszom Bernády György barátomnak. *Magyar Kisebbség*, 1937. 13. sz. 362-364.
- Gyorsan* Gyorsan cselekvő önvédelmi bizottságot alakított a székely főváros Magyar Pártja. *Keleti Újság*. 1935. ápr. 21. 2.
- György* 1995 György Béla: Az ismeretlen Spectator In: Krenner Miklós (Spectator): *Az erdélyi út. Válogatott írások*. Szerk. György Béla, Székelyudvarhely, 1995, Haáz Rezső Múzeum Egyesület.
- György* 2000a..... György Béla: Aspecte ale raporturilor dintre Partidului Maghiar cu partidele românești între 1923-1926. In: *Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „Georghe Șincai”* III. Târgu Mureș, 2000. 231-237.
- György* 2000b György Béla: Spectator sajtópere. Krenner Miklós születésének 125. évfordulójára. *Magyar Média*, 2000. 4. sz. 40-47.
- György* 2001 György Béla: Magyar-román per(pár?)beszéd. *Provincia*, 2001. 4. sz. 4-7.
- György* 2003a..... György Béla: Reformmozgalom a romániai Országos Magyar Pártban (1926-1927). *Magyar Kisebbség*, 2003. 1. sz. 123-145.
- György* 2003b György Béla: Gróf Bethlen György emlékezete. *Krónika*, I. 2003. nov. 1-2. 12. II. 2003. nov. 8-9. 12. III. 2003. nov. 15-16. 12.
- György* 2003c..... György Béla: A Magyar Párt a romániai politikai életben. In: *Iratok* 2003. 13-25.
- György* 2004a..... György Béla: Magyar-német kisebbségi blokk Romániában (1927). In: *In honorem Gernot Nussbächer*. Szerk. D. Nazare, R. Nazare, B. F. Popovici, Brasov, 2004, Ed. Foton, 349-353.
- György* 2004b György Béla: Hatalom és társadalom kisebbségben. Párt és belső ellenzéke (1926-1927). *Regió*, 2004. 4. sz. 85-98.
- György* 2006 György Béla: A romániai Országos Magyar Párt a román parlamentben. In: *Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetben*. Somorja, 2005. június 9-10. Szerk. Bárdi Nándor-Simon Attila, Somorja, 2006, Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- György* György Béla: Magyar hetilap a román fővárosban. Kézirat.
- György Lajos* György Lajos: Az erdélyi magyar időszaki sajtó öt esztendeje. In: *Erdélyi Almanach*. Szerk. György Lajos. Kolozsvár, 1925. Minerva Rt.
- Győzött*..... Győzött a liberális Szöcs Géza a csiki szenátorválasztáson. *Keleti Újság*, 1923. aug. 7. 1.
- Gyurgyák* Gyurgyák János: A zsidókérdés Magyarországon. Politikai eszméletörténet. Bp., 2001. Osiris.

- Határozati javaslat* A magyar iskolák sérelmeinek orvoslása tárgyában Marosvásárhelyen, 1923. május hó 22-én tartott rendkívüli nagygyűlésen elfogadott határozati javaslat. *Magyar Kisebbség*, 1923. 12. sz. 461-462.
- Hatodik* Hatodik nemzetgyűlésünk. *Magyar Kisebbség*, 1933. 14. sz. 401.
- Hegedűs 1931* Hegedűs Nándor: Zsidók és magyarok. *Keleti Újság*, 1931. máj. 28.
- Hegedűs 1936a* Hegedűs Nándor: Pesti írók Erdélyben. *Keleti Újság*, 1936. febr. 3. 7-9.
- Hegedűs 1936b* Hegedűs Nándor: Levél Krenner Miklóshoz. *Független Újság*, 1936. 7. sz. 3.
- Horváth 1927* Horváth József: A magyarság orientációja és a Magyar Párt egysége. *Magyar Kisebbség*, 1927. 24. sz. 883-885.
- Horváth 2003* Horváth Sz. Ferenc: A romániai Országos Magyar Párt viszonya a jobboldali áramlatokhoz a harmincas években. *Magyar Kisebbség*, 2003. 2-3. sz. 368-378.
- Horváth 2004* Horváth Sz. Ferenc: Az *Erdélyi Lapok* ideológiája. Zsidókérdés, katolikus antiszemitizmus és nemzetiszocializmus Erdélyben (1932-1940). *Regió*, 2004. 3. sz. 101-141.
- Horváth 2005* Horváth Sz. Ferenc: Utak, tévutak, zsákutcák. Paál Árpád két világháború közti politikai nézeteitől. In: *Folyamatok a változásban. A hatalomváltások társadalmi hatásai Közép-Európában a XX. században*. Szerk. Ablonczy Balázs-Fedinec Csilla, Bp. 2005. Teleki László Alapítvány, 117-160.
- Hory* Hory András: Bukaresttől Varsóig. Szerk. Pritz Pál. Bp., 1987. Gondolat.
- Az ifjúság* Az ifjúság nyilatkozata a Magyar Párt Intézőbizottsága előtt. *Magyar Kisebbség*, 1933. 23-24. sz. 688.
- Ionescu* Ionescu, H.: În jurul alegerii presedintelui Partidului Maghiar. *Adevărul*, 1937. jún. 18.
- Jorga 1924* Jorga Miklós nyilatkozik. *Keleti Újság*, 1924. nov. 19. 6.
- Iratok* Iratok a romániai Országos Magyar Párt történetéhez. 1. A vezető testületek jegyzőkönyvei. Összeáll. György Béla. Csíkszereda – Kolozsvár, 2003, Pro-Print Könyvkiadó – Erdélyi Múzeum Egyesület.
- Az iskolarendelelet* Az iskolarendeleletet módosítják. *Keleti Újság*, 1923. nov. 14. 4.
- Issekutz* Issekutz Viktor: Az erdélyi örmény kérdés. *Magyar Kisebbség*, 1929. 21. sz. 785-793.
- Istoria* Istoria românilor. Vol. VIII. România întregită (1918–1940). Coord. Ioan Scurtu, București, 2003, Ed. Enciclopedică, 183-193.
- Ítéletek* Ítéletek. *Magyar Kisebbség*, 1935. 3-4. sz. 89-94.
- Jakabffy 1923a* Jakabffy Elemér: Mit tettünk? *Magyar Kisebbség*, 1923. 12. sz. 435-443.

- Jakabffy 1923b*..... Jakobffy Elemér: Erdély statisztikája. A Romániához csatolt egész volt magyar terület lakosságának nemzetiségi és felekezeti, kulturális községenkénti statisztikája az 1910. és 1920. Évi hivatalos adatok alapján. Függelék: statisztika, történelmi, kulturális, gazdasági stb. közlések és táblázatok. Lugos, 1923, Kiadja a Magyar Kisebbség.
- Jakabffy 1923c*..... Jakobffy Elemér: A kiküldöttek látogatásához. *Magyar Kisebbség*, 1923. 17. sz. 625.
- Jakabffy 1924*..... Jakobffy Elemér: A Magyar Párt Elnökségének. *Ellenzék*, 1924. máj. 17. 3.
- Jakabffy 1925a*..... Jakobffy Elemér: A csiki választás. *Magyar Kisebbség*, 1925. 9. sz. 325-326.
- Jakabffy 1925b*..... Jakobffy Elemér: Az első panasz. *Magyar Kisebbség*, 1925. 1925. 6. sz. 201-203.
- Jakabffy 1926a*..... Jakobffy Elemér: A nagygyűlés. *Temesvári Hírlap*, 1926. okt. 19. 1
- Jakabffy 1926b*..... Jakobffy Elemér: Colban Eric látogatásához. *Magyar Kisebbség*, 1926. 21. sz. 785-786.
- Jakabffy 1926c*..... Jakobffy Elemér: A király szavaihoz. *Magyar Kisebbség*, 1926. 23. sz. 865-866.
- Jakabffy 1926d*..... Jakobffy Elemér: Ugron István lemondása. *Magyar Kisebbség*, 1926. 8. sz. 277-282.
- Jakabffy 1926e*..... Jakobffy Elemér: Az állampolgársági jogról. *Magyar Kisebbség*, 1926. 18. sz. 666-678.
- Jakabffy 1926e*..... Jakobffy Elemér: Adatok a 46.838. számú rendelethez. *Magyar Kisebbség*, 1926. 23. sz. 889-891.
- Jakabffy 1927a*..... Jakobffy Elemér: A nyolcadik év. *Magyar Kisebbség*, 1927. 1. sz. 1-15.
- Jakabffy 1927b*..... Jakobffy Elemér: A választások után. *Magyar Kisebbség*, 1927. 14. sz. 505-508.
- Jakabffy 1928*..... Jakobffy Elemér: A kilencedik év. *Magyar Kisebbség*, 1928. 1. sz. 1-10.
- Jakabffy 1929*..... Jakobffy Elemér: Az Európai Szervezett Nemzetkisebbségek ötödik genfi kongresszusa. *Magyar Kisebbség*, 1929. 17. sz. 625-626.
- Jakabffy 1930a*..... Jakobffy Elemér: Helyzetkép bemutatása. *Magyar Kisebbség*, 1930. 2. sz. 41-42.
- Jakabffy 1930b*..... Jakobffy Elemér: Dobrescu rendeletéhez. *Magyar Kisebbség*, 1930. 8. sz. 273-275.
- Jakabffy 1930c*..... Jakobffy Elemér: tervezet a kisebbségi törvény javaslatához. *Magyar Kisebbség*, 2004. 1-2. sz. 377-423.
- Jakabffy 1931*..... Jakobffy Elemér: Duca programjához. *Magyar Kisebbség*, 1931. 5. sz. 161-162.

- Jakabffy 1933*..... Jakabffy Elemér: Készíthetünk-e közös helyzetképet? *Magyar Kisebbség*, 1933. 9. sz. 249-250.
- Jakabffy 1935a*..... Jakabffy Elemér: Fiatalságunk bevezetése a politikai életbe. *Magyar Kisebbség*, 1935. 2. sz. 37-43.
- Jakabffy 1935b*..... Jakabffy Elemér: Újabb panaszaink a Népszövetség előtt. Írta és a kisebbségi szakosztály ülésén előadta – dr. *Magyar Kisebbség*, 1935. 12. sz. 324-326.
- Jakabffy 1937*..... Jakabffy Elemér: Nemzeti újjáébredések. *Magyar Kisebbség*, 1937. 19. sz. 497-502.
- Jakabffy – Páll 1939*..... Jakabffy Elemér – Páll György: A bánási magyarság húsz éve Romániában. Bp., 1939, Studium.
- Jakabffy 2005*..... Jakabffy Elemér: Kisebbségi sorskérdések. Válogatta, a bevezetőt írta és a jegyzeteket összeállította Balázs Sándor. Kolozsvár, 2005, Kriterion.
- Jancsó*..... Jancsó Béla: Tíz év. *Erdélyi Fiatalok*. 1938. 3-4. sz. 3-5.
- Jelentések*..... Jelentések a határon túli magyar kisebbségek helyzetéről. /Csehszlovákia, Szovjetunió, Románia, Jugoszlávia/ (Szerk. Miklós Tamás). Bp. 1988. Medvetánc.
- Juhász*..... Juhász Gyula: Magyarország külpolitikája 1919-1945. 3. átdolgozott kiadás, Bp., 1988, Kossuth.
- Kakassy*..... Kakassy Endre: A Magyar Párt vette kezébe a diákság sorsának intézését. *Keleti Újság*, 1927. jún. 6. 4.
- Keresztény*..... Keresztény Magyar Közéleti Almanach, Erdély, III. kötet. Atheneum, Bp., 1941
- Képes ABC*..... Képes ábécé és olvasókönyv. [Szerk. Gyallay Domokos] Cluj-Kolozsvár, 1935, Minerva.
- Két történetíró*..... Két történetíró rólunk. *Magyar Kisebbség*, 1937. 1. sz. 14-15.
- Kimutatás*..... Kimutatás az Országos Magyar Párt tagozatairól. *Magyar Kisebbség*, 1927. 4. sz. 152-153.
- A kisebbségi 1922*..... A kisebbségi jogok elhalódnak az új alkotmányban. *Ellenzék*, 1922. júl. 18. 2.
- A kisebbségi 1926*..... A kisebbségi politikai élet karácsonya. Német, magyar, zsidó és ukrán parlamenti vezetők cikkei az *Újság* számára. *Újság*, 1926. dec. 26. 9.
- A kisebbségi 1927*..... A kisebbségi miniszter vizsgálatot rendelt el a Magyar Párt összes tagozatai ellen. *Erdélyi Hírlap*, 1927. márc. 8. 1.
- A kisebbségi 1931*..... A kisebbségi államtitkárság munkaprogramja. *Magyar Kisebbség*, 1931. 12. sz. 451-452.
- Kisebbségi 1922*..... Kisebbségi autonómia. *Ellenzék*, 1922. júl. 21. 1.
- Kisebbségi 1935*..... Kisebbségi szabadiskola. *Független Újság*, 1935. jún. 2-9. 7.
- A kisebbségiek*..... A kisebbségiek kiszorítása az ügyvédi karból. *Magyar Kisebbség*, 1937. 9-10. sz. 259-263.

- Klein*..... Klein Miksa: Közös vezérőbizottságot. *Független Újság*, 1936. 14. sz. 4.
- A kolozsvári 1930a*..... A kolozsvári magyar főiskolai hallgatók statisztikája. *Magyar Kisebbség*, 1933. 10. sz. 318.
- A kolozsvári 1930b*..... A kolozsvári tudományegyetem magyar hallgatóinak emlékirata. *Magyar Kisebbség*, 1930. 7. sz. 253-258.
- Kós-Zágoni-Pál*..... Kós Károly – Zágoni István – Paál Árpád: Kiáltó szó. A magyarság útja. A politikai aktivitás rendszere. Kolozsvár, 1921, Lapkiadó és Nyomda.
- Kós 1925*..... Kós Károly: Miért Csúcsa, miért nem Gyulaféhevár? *Újság* [Kolozsvár], 1925. júl. 30. 3.
- Kós 1927*..... Kós Károly kilépett a Magyar Néppártból. *Mai Világ*, 1928. dec. 8. 1.
- Kós 1930*..... Kós Károly: Ezt a hullát megrúgni sem érdemes. *Mai Világ*, 1930. okt. 16. 1.
- Kós 1971*..... Kós Károly: Kalotaszegi vállalkozás. *Korunk*. 1971. 10. sz. 1501-1512.
- Kovács 1926*..... Kovács Jenő: „Magyarok vagyunk és azok is, akarunk maradni.” *Prágai Magyar Hírlap*, 1926. márc. 21.
- Kovács 1937*..... Kovács Árpád: Beszámoló az OMP kisebbségi szakosztályának adatgyűjtő munkájáról. *Magyar Kisebbség*, 1937. 11. sz. 278-284.
- Kozmosz*..... Kozmosz: A székelység tanügyi önkormányzatához. 1-2. *Magyar Kisebbség*, 1927. 7. sz. 259-261; 8. sz. 293-295.
- [Krenner Miklós] *Spectator* 1923 Spectator: Magyarságunk kötelez. *Magyar Kisebbség*, 1923. 14. sz. 509-515.
- [Krenner Miklós] *Spectator* 1924a Spectator Nyilvános vallomás, *Ellenzék*, 1924. dec. 12. 1.
- [Krenner Miklós] *Spectator* 1924b Spectator Szervezkedés a mélyben. *Ellenzék*, 1924. dec. 22. 1.
- [Krenner Miklós] *Spectator* 1925 Spectator: Genf és Genfek. *Magyar Kisebbség*, 1925. 24. sz. 909-919.
- Krenner 1926*..... Krenner Miklós beszéde a nagygyűlésen. *Keleti Újság*, 1926. okt. 13. 2. Újraközölve: *Magyar Kisebbség*, 2003. 1. sz. 134-136.
- [Krenner Miklós] *Spectator* 1926a Spectator: A termékeny megmozdulás. *Erdélyi Hírlap*, 1926. aug. 22. 1-2.
- [Krenner Miklós] *Spectator* 1926b Spectator: Mit akarunk? *Erdélyi Hírlap*, 1926. szept. 12. 1-2.
- [Krenner Miklós] *Spectator* 1926c Spectator: Igazolás – Igazulás. *Keleti Újság*, 1926. szept. 14. 4.
- [Krenner Miklós] *Spectator* 1926d Spectator: A kolozsvári értekezlet. *Erdélyi Hírlap*, 1926. szept. 26. 1-2.
- [Krenner Miklós] *Spectator* 1926e Spectator: Az elnöki tanácsnak. *Erdélyi Hírlap*, 1926. okt. 5. 1.
- Krenner 1927a*..... Krenner Miklós nyilatkozik a reformcsoport szervezeti szabályzatának visszautasításáról. *Ellenzék*, 1927. máj. 8. 2.

- Krenner 1927b* Krenner Miklós megállapítja, hogy a reformcsoport kiegyenlítő munkáját mindenben meghiusították. *Keleti Újság*, 1927. máj. 8. 5. Újraközölve: *Magyar Kisebbség*, 2003. 1. sz. 141-142.
- Krenner 1928* Krenner Miklós nyilatkozik a reformcsoport szervezeti szabályzatának visszautasításáról. *Ellenzék*, 1927. máj. 8. 2.
- [Krenner Miklós] *Spectator 1927* Spectator: A magyarság vezéreihez. *Ellenzék*, 1927. szept. 4. 1.
- [Krenner Miklós] *Spectator 1931a* Spectator: Keserű fattyúhajtások. *Ellenzék*, 1931. máj. 13. 1.
- [Krenner Miklós] *Spectator 1931b* Spectator: Az aradi zsidók. *Ellenzék*, 1931. máj. 20. 1.
- [Krenner Miklós] *Spectator 1935* Spectator: Hol a kisebbségi arcvonala? *Független Újság*, 1935. máj. 26. 1.
- [Krenner Miklós] *Spectator 1935a* Spectator: közszellemünk vitatása. *Független Újság*, 1935. 46. sz. 1.
- [Krenner Miklós] *Spectator 1935b* Spectator: „Mozgalom” *Független Újság*, 1935. 41. sz. 1.
- [Krenner Miklós] *Spectator 1936a* Spectator: A két serpenyő. *Független Újság*, 1936. 2. sz. 1-2.
- [Krenner Miklós] *Spectator 1936b* Spectator: A Számonkérő szék ügyében. *Független Újság*, 1936. 6. sz. 1.
- [Krenner Miklós] *Spectator 1937* Spectator: *Arad. Városkép*. Bp. 1937. Magyar Kulturális Egyesületek Szövetsége. Újraközölve: *Erdélyi városképek*. Bratislava: Madach – [Bp.] MVSZ. 1994. 220-265.
- Krenner 1995* Krenner Miklós (Spectator): Az erdélyi út (Válogatott írások). [Szerk. György Béla]. Székelyudvarhely, 1995, Haáz Rezső Kulturális Egyesület.
- Kristóf* Kristóf György: *Istoria limbii și literaturii maghiare*. Cluj, 1934, Minerva.
- Kun* Kun Richard: A Közgazdasági Párt. *Magyar Kisebbség*, 1923. 23. sz. 899-900.
- A legmértékadóbb* A legmértékadóbb nyilatkozat. *Magyar Kisebbség*, 1938. 2. sz. 38.
- Lengyel 1991* K. Lengyel Zsolt: Az elnapolt alternatíva. *Korunk*, 1991. 10. sz. 1264-1269.
- Lengyel 1993* K. Lengyel Zsolt: *Auf der Suche nach dem Kompromiss*. München, 1993, Ungarisches Institut.
- A liberálisok* A liberálisok kisebbségi politikája. *Erdélyi Hírlap*, 1927. aug. 28. 1.
- Ligeti 1922* Ligeti Ernő: *Erdély vallatása. Zsidó kérdés Erdélyben*. Cluj-Kolozsvár, 1922, Lapkiadó és Nyomdai Műintézet Rt.
- Ligeti 1924* Ligeti Ernő: Férfiak kellene és nem határozatok. *Ellenzék*, 1924. okt. 18. 1.
- Ligeti 1926* Ligeti Ernő: A páneurópai mozgalom. *Korunk*, 1926.

- Ligeti 1935a* Ligeti Ernő: A kisebbségi élet bölcsője. VI. Egy aradi napilap regényes pályafutása. *Független Újság*, 1935. júl. 28. 3.
- Ligeti 1935b* Ligeti Ernő: A kisebbségi élet bölcsője. (XIV.) Mi az erősebb: az egyház, vagy a Párt? *Független Újság*, 1935. 42. sz. 6.
- Ligeti 1935c* Ligeti Ernő: Politika és irodalom. *Független Újság*, 1935. 15. 1.
- Ligeti 1937* Ligeti Ernő: Beszélgetés Bethlen György gróffal... *Független Újság*, 1937. okt. 23. 3.
- Ligeti 1941* Ligeti Ernő: *Súly alatt a pálma*. Egy nemzedék szellemi élete. 22 év kisebbségi sorsban. Kolozsvár, 1941, Fraternitas.
- Lipcsey 1982* Lipcsey Ildikó: A Madosz és az Ekésfront (Frontul Plugarilor) 1935-1944. *Történelmi Szemle*, 1982. 3. sz. 458-482.
- Lipcsey 1990* Lipcsey Ildikó: Erdélyi autonómiák. (Történelmi tanulmányok) Bp., 1990. MTA Soksorozótó.
- Livezeanu* Irina Livezeanu: Cultură și naționalism în România Mare. București, 1995. Humanitas.
- Lukaszevicz 1927a* Lukaszevicz Antal: Európa legnagyobb népkisebbsége. *Keleti Újság*, 1927. márc. 3. 1.
- Lukaszevicz 1927b* Lukaszevicz Antal: Románia egymillió ukránja. *Keleti Újság*, 1927. jún. 10. 5.
- A Magyar 1921* A Magyar Szövetség szervezeti szabályzata és programja. Az 1921. évi július 6. napján tartott alakuló nagygyűlés határozata alapján kiadta a Központi Intéző Bizottság. Kolozsvár, Minerva Rt.
- A magyar 1922* A magyar pártok kimondták a fűziót. *Keleti Újság*, 1922. okt. 22. 3.
- A Magyar 1922a* A Magyar Szövetségről döntött a kormány. *Keleti Újság*, 1922. okt. 29. 4.
- A Magyar 1922b* A Magyar Szövetség akciója a rendőrségen. *Keleti Újság*, 1922. nov. 3. 4.
- A Magyar 1926* A Magyar Párt törvényhozó tagjai. *Magyar Kisebbség*, 1926. 12. sz. 454-463, 13. sz. 488-494, 14. sz. 524-529, 15-16. sz. 595-596, 18. sz. 679.
- Magyar nemzetgyűlés* Magyar nemzetgyűlés. *Magyar Kisebbség*, 1930. 21. sz. 761.
- A Magyar 1933b* A Magyar Párt képviselő jelöltjei. *Magyar Kisebbség*, 1933. 23-24. sz. 686-688.
- A magyar álláspont* A magyar álláspont a kamarában. A parlamenti nyilatkozat. *Keleti Újság*. 1923. márc. 20. 1.
- A magyar egyházak* A magyar egyházak válasza a vallásügyi rendeletre. *Keleti Újság*. 1923. nov. 3. 3.
- A magyar iskolaügy* A magyar iskolaügy tizenkét pontja. *Keleti Újság*. 1922. dec. 10. 5.

- A Magyar Párt 1922a* A Magyar Párt Kolozsváron és vidéken. *Keleti Újság*, 1922. nov. 16. 3.
- A Magyar Párt 1922b* A Magyar Párt alakuló nagygyűlése Kolozsváron. *Keleti Újság*, 1922. dec. 28. 3.
- A Magyar Párt 1924a* A Magyar Párt vezetőinek gyűlése. *Keleti Újság*, 1924. jan. 13. 4.
- A Magyar Párt 1924b* A Magyar Párt új útjai. I. *Nagyvárad*, 1924. máj. 14. 1-2; A magyar párt új útján. *Nagyvárad*, 1924. máj. 15. 5-6.
- A Magyar Párt 1924c* A Magyar Párt és a zsidókérdés. Néhány megjegyzés Hajdú Frigyes időszerű fejtegetéseire. *Keleti Újság*, 1924. máj. 30. 2.
- A Magyar Párt 1927a* A Magyar Párt ügyvezető alelnöke megjelenik a vásárhelyi értekezleten. *Újság*, 1927. jan. 10. 3.
- A Magyar Párt 1927b* A Magyar Párt alapszabály-módosító bizottsága. *Ellenzék*, 1927. márc. 12. 3.
- A Magyar Párt 1927c* A Magyar Párt törvényhozó tagjai. *Országos Képes Magyar naptár az 1927-ik évre*. Szerk. Nagy Dániel. Réthy nyomda, Arad 1927. 37-57.
- A Magyar Párt 1933a* A Magyar Párt marosvásárhelyi nagygyűlésének meghozott határozata a kulturális autonómia tárgyában. *Magyar Kisebbség*, 1933. 14. sz. 435-436.
- A Magyar Párt 1934a* A Magyar Párt megválasztottai az eddigi választásoknál. *Magyar Kisebbség*, 1934. 1. sz. 30-31.
- A Magyar Párt 1934b* A Magyar Párt állásfoglalása a felirati javaslattal szemben. *Magyar Kisebbség*, 1934. 5. sz. 155-156.
- A Magyar Párt 1935* A Magyar Párt kívánsága és ennek hatása a román közéletre. *Magyar Kisebbség*, 1935. 1. 1-23.
- Magyarok és szászok*..... Magyarok és szászok kolozsvári pöre. *Keleti Újság*, 1923. márc. 25. 4.
- Magyarok kisebbségben*..... *Magyarok kisebbségben és szórványban*. Főszerk. Romsics Ignác. Bp. 1995. Teleki László Alapítvány.
- Magyarpárti*..... Magyarpárti ülések. *Ellenzék*, 1928. máj. 8. 8.
- Magyarpárt-ul*..... Magyarpárt-ul ne-a reclamat din nou la Geneva. *Patria*, [Kolozsvár], 1937. szept. 30. 1.
- Maniu*..... Maniu, Iuliu: Problema minorităților. București, 1924. Cultura Națională. [magyarul lásd: *Limes*, II. köt. 1998. 4. sz. 257-275.]
- Mari 1926* V. I. [?]: Mari disensiuni în partidul maghiar. *Politica*, 1926. dec. 8. 4.
- Marosi*..... Marosi Barna: Melyik Bernádyra emlékezünk? In: *Bernády György emlékezete*. Szerk. Nagy Miklós Kund. Marosvásárhely, 1999, Impress Kiadó.
- A marosvásárhelyi* A marosvásárhelyi nagygyűlés és az ifjúság. *Magyar Kisebbség*, 1933. 14. sz. 433-434.

- Marton* Marton Ernő: A zsidó nemzeti mozgalom Erdélyben. *Az Új Kelet évkönyve*. 5682. Cluj-Kolozsvár, 1921-1922. Kadima Rt.
- Megalakult 1926* Megalakult Biharban a Magyar Párt női tagozata. *Erdélyi Hírlap*, 1926. jan. 26.
- Megalakult 1929* Megalakult az OMP csíkszeredai tagozata. *Keleti Újság*, 1929. okt. 10. 5.
- Megkezdődött* Megkezdődött a kisebbségi vita Párizsban. *Keleti Újság*, 1923. febr. 18. 6.
- Megszavazták* Megszavazták a kisebbségi iskolák államsegélyét. *Ellenzék*, 1927. ápr. 13. 3.
- Mengele* Mengele Ferenc: A Népszövetség jogi és politikai rendszere. Bp., 1927. Franklin.
- Metzger* Metzger Márton: A bánáti némettség. *Magyar Kisebbség*, 1923. 7. sz. 221-225.
- Mi lesz* Mi lesz májusban? *Ellenzék*, 1926. dec. 13. 1.
- Mi van* Mi van könyvtárainkkal. *Magyar Kisebbség*, 1927. 1. sz. 19-24.
- Mikó 1936* Mikó Imre: A romániai magyar kisebbség panaszai a Nemzetek Szövetsége előtt. Cluj, 1936, Gloria. [Különlenyomat a *Hitel* 1936. évi 3. számából].
- Mikó 1938a* Mikó Imre: A képviselőválasztás a számok tükrében. *Keleti Újság*, 1938. jan. 6. 5.
- Mikó 1938b* Mikó Imre: Mi történt a szász egyetem vagyonával? *Keleti Újság*, 1938. máj. 19. 1-2.
- Mikó 1938c* Mikó Imre: A romániai magyarság panaszai a Nemzetek Szövetsége előtt. *Magyar Kisebbség*, 1938. 24. sz. 581-585.
- Mikó 1940-1941* Mikó Imre: Erdélyi politika. *Hitel*, 1940-1941. 2. sz. 176-182.
- Mikó 1941* Mikó Imre: Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig. Budapest, 1941, Studium. [Reprint kiadása megjelent az Optimum kiadónál, 1990 körül]
- Mikó 1998* Mikó Imre: Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés. (Szerk. Bárdi Nándor). Csíkszereda, 1998, Pro-Print. 207.
- A miniszteri* A miniszteri nyilatkozat után. *Keleti Újság*, 1924. ápr. 17. 1.
- MinorităȚi 1996* MinorităȚile naționale din România 1925-1931. (Szerk. Ioan Scurtu, Ioan Dordea). București, 1996, Arhivele Naționale ale României.
- MinorităȚi 1999* MinorităȚile naționale din România 1931-1938. (Szerk. Ioan Scurtu). București, 1999, Arhivele Naționale ale României.
- Mirto* Mirto készíti el az új választási törvényjavaslatot. *Keleti Újság*, 1930. nov. 26. 2.

- Mit kíván*..... Mit kíván másfél millió magyar? A romániai magyar földművesek, kisiparosok, székely alkalmazottak és munkások brassói nagygyűlésének határozata. Cluj-Kolozsvár, 1937, Kiadja a Magyar Dolgozók Szövetsége.
- Mit nyert* Mit nyert a magyarság a csúcsai paktummal? Grandpierre Emil és Gyárfás Elemér a csúcsai egyezmény születéséről. *Keleti Újság*, 1925. máj. 16. 3.
- Molter 1995* Molter Károly levelezése. 1. 1914-1926. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Marosi Ildikó. Budapest – Kolozsvár, 1995. Argumentum – Polis.
- Monoki 1940* Magyar könyvtermés a román uralom alatt (1919-1940). II. kötet. Hírlapok és folyóiratok. Összeállította: Monoki István. Bp., 1941. Széchényi Könyvtár.
- Monoki 1941* A magyar időszakai sajtó a román uralom alatt, 1919-1940. Összeáll. Monoki István. Bp., 1941. Széchényi Könyvtár.
- Monoki 1997* Magyar könyvtermelés Romániában (1919-1940). Összeáll. Monoki István. I. köt. Könyvek és egyéb nyomtatványok. Kolozsvár-Budapest, 1997. EME-OSZK.
- Munkaterv*..... Az OMP nagyváradi és Bihar megyei tagozatainak munkaterve. Szerk. Kotzó Jenő, Kovács Árpád, Nagyvárad, 1929, Pásztor-nyomda, 11
- Muşat – Ardeleanu*..... Muşat, Mircea –Ardeleanu, Ion: România după marea unire. Vol. II, Partea I. 1918-1933. Bucureşti, 1986, Ed. Stiinţ. şi Encicl.
- A nacionalista* A nacionalista szabadfoglalkozásúak határozatai. *Magyar Kisebbség*, 1937. 11. sz. 298-299.
- Nagler* Nagler, Thomas: Az erdélyi szászóság védelmében. *Korunk*, 1991. 11. sz. 1338-1340.
- Nagy 1925*..... Nagy Elek: Magyarország és a Népszövetség. Bp., 1925. Franklin
- Nagy 1926*..... Nagy Sándor: Kisebbségi kérdés és a haza. *Magyar Kisebbség*, 1926. 13. sz. 477-479.
- Nagy 1944*..... Nagy Lajos: A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában. Kolozsvár, 1944, Erdélyi Tudományos Intézet [Reprint: Székelyudvarhely, 1994, Haáz Rezső Kulturális Egyesület].
- Nánási*..... Nánási János: A nyárádmogyorosi sortűz. In: *Erdélyi mártírok és hősök aranykönyve*. Pécs, 1941, Kiadja az – szerk. bizottsága.
- Ne engedjétek*..... Ne engedjétek hozzám a kisebbségeket! *Keleti Újság*, 1923. aug. 1. 1.
- Nem engedélyezték*..... Nem engedélyezték a hatóságok a Magyar Párt oradeai tagozatának népszerű jogi előadásait. *Magyar Kisebbség*, 1937. 1. sz. 18-19.
- Nem engedményekért*..... Nem engedményekért mentek Bukarestbe a magyar egyházi küldöttségek. *Keleti Újság*, 1924. jan. 11. 4.
- Nem igazítják ki* Nem igazítják ki a választói névjegyzéket. A Magyar Párt Intézőbizottságának ülése. *Keleti Újság*, 1923. júl. 14. 4.
- Németh*..... Németh László: Magyarok Romániában. Az útirajz és a vita. Szerk. Nagy Pál. Marosvásárhely, 2001, Mentor.

- Nemzetek*..... Nemzetek Szövetsége. Bibliográfia. *Magyar Kisebbség*, 1927. 4. sz. 140-141.
- Nemzetközi*..... Nemzetközi szervezetet építettek a kivándorlási ügynökök. *Keleti Újság*, 1923. dec. 30. 2.
- Oberding*..... Oberding József György: Az erdélyi agrárreform. Kolozsvár, 1930, Minerva.
- Oláh-Gál*..... Oláh-Gál Elvira: Adalék a Csíki Magánjavak történetéhez. *Székelyföld*, 1998. 10. 77-88.
- Originea etnică*..... Originea etnică și naționalitatea de naștere. *Magyar Kisebbség*, 1927. 10. sz. 392.
- Az Országos 1924*..... Az Országos Magyar Párt 1924. dec. 14-én megtartott nagygyűlésén elfogadott határozati javaslatok. *Magyar Kisebbség*, 1925. 1. sz. 27-32.
- Az Országos 1926*..... Az Országos Magyar Párt kisebbségi szakosztályának első nyilvános ülése. *Magyar Kisebbség*, 1926. 3. sz. 80-85.
- Az Országos 1931*..... Az Országos Magyar Párt állásfoglalása a kisebbségi államtitkárság és a szaktanácsosi megbízatások ügyében. *Magyar Kisebbség*, 1931. 9. sz. 347.
- Országos*..... Országos képes naptár az 1927-ik évre. Összeállította és kiadta a „Magyar Újság”, Arad, 1926.
- Paál 1921*..... Paál Árpád: A magyarság pártalakulásai. *Napkelet*, 1921. 22. sz. 1340-1343.
- Paál 1922*..... Paál Árpád: A Magyar Párt történelmi hivatása. *Keleti Újság*, 1922. nov. 26. 1-2.
- Paál 1923*..... Paál Árpád: Jászi Oszkár nálunk. *Keleti Újság*, 1923. máj. 17. 2-3.
- Paál 1927*..... Paál Árpád: A nemzetárulás neve nemzetárulás. *Újság*, 1927. júl. 18. 3-4.
- Paál 1928*..... Paál Árpád: Visszatérés önmagunkba. *Keleti Újság*, 1928. okt. 15. 1-2.
- Paál 1929*..... Paál Árpád: A békerevízió békés értelme. *Keleti Újság*, 1929. jún. 16. 1.
- Paál 1930*..... Paál Árpád: A szociáldemokraták népkisebbségi programja. *Magyar Kisebbség*, 1930. 11. sz. 389-391.
- Paál 1931*..... Paál Árpád: Törvény a székely közületek közművelődési önkormányzatáról, a Párizsban 1919. dec. 9-én kötött nemzetközi szerződés 11. cikke alapján. *Korunk*, 1990. 6. sz. 766-779. Újraközzölve: *Magyar Kisebbség*, 2004. 1-2. sz. 424-465.
- Pál 1923*..... Pál Gábor: A székelyföldi közbirtok és az agrárreform. *Magyar Kisebbség*, 1923. 2. sz. 46-57.
- Pál 1928a*..... Pál Gábor: Kisebbségi egyezmény és magyar kisebbség. *Magyar Kisebbség*, 1928. 17. sz. 617-638.
- Pál 1928b*..... Pál Gábor: Konkordátum és a katolikus magyarság. *Magyar Kisebbség*, 1928. 18. sz. 678-693.

- Pál* 1928c Pál Gábor: A konkordátumról. *Magyar Kisebbség*, 1928. 21. sz. 801-804.
- Pál* 1998 Pál Gábor a Csiki Magánjavokról. *Székelyszék*, [Csíkszereda] I. 1998. 7. sz. 137-157; II. 1998. 8. sz. 134-151; III. 1998. 9. sz. 112-136.
- Paná* Pană, Virgil: Minoritățile etnice din Transilvania între 1918 și 1940. Drepturi și privilegii. Tg. Mureș, 1995, Tipomur.
- Páneurópa* Páneurópa. *Magyar Kisebbség*, 1926. 10. sz. 361-364.
- Parcz 1929* Parcz György: A mai magyar ifjúság eszmevilága. *Magyar Kisebbség*, 1929. 13. sz. 481-488.
- Parcz 1930* Parcz György: A korosztályok elkülönülése Erdélyben. *Magyar Kisebbség*, 1930. 20. sz. 736-740.
- A parlamenti* A parlamenti csoport emlékirata a közigazgatási törvénytervezet kapcsán. *Magyar Kisebbség*, 1929. 11. sz. 407-412.
- Perédy 1925* Perédy György határozati javaslata a kivándorlás elleni küzdelem tárgyában. *Magyar Kisebbség*, 1925. 1. sz. 30-31.
- Perédy 1927* Perédy György: Miért lépett ki Bernády György a Magyar Pártból? I-III. *Nagyvárad*, 1927. nov. 9, nov. 10, nov. 12.
- Petrovay* Petrovay Tibor: A szociális kérdés az ifjúság szemléletében. *Magyar Kisebbség*, 1933. 3-4. sz. 92-97.
- Pritz 1982* Pritz Pál: Magyarország külpolitikája Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején 1932-1936. Bp., 1982, Akadémiai.
- Pritz 1995* Pritz Pál: magyar diplomácia a két háború között. Bp., 1995, Magyar Történelmi Társulat.
- Pukánszky* Pukánszky Béla: *Erdélyi szászok és magyarok*. Pécs, 1943. Danubia.
- A református* A református egyházkerület rendkívüli közgyűlése. *Keleti Újság*, 1924. jan. 12. 4.
- Respectator* *Respectator* [Szász Endre]: A kalotaszegi argonauták. *Keleti Újság*, 1926. aug. 28. 1.
- Ritoók* Ritoók János: Kettős tükör. Bukarest, 1980, Kriterion.
- A Romániai 1927* A Romániai Magyar Népliga-Egyesület tisztikara és alapszabályai. *Magyar Kisebbség*, 1927. 20. sz. 736-741.
- A romániai 1930* A romániai kisebbségi magyar nemzet politikai, kulturális és közgazdasági helyzetképe a genfi kongresszus előtt. *Magyar Kisebbség*, 1930. 17. sz. 609-648.
- Romániai 1994* Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. 3. Bukarest, 1994, Kriterion.
- Romsics 1987* Romsics Ignác: Bethlen koncepciója a független vagy autonóm Erdélyről. In: *Magyarságtudomány. A Magyarságtudományi Csoport Évkönyve*. Bp., 1987. 49-64.

- Romsics 1998*..... Romsics Ignác: Nemzet, nemzetiség, állam Kelet-Közép-és Délkelet-Európában a 19. és 20. században. Bp., 1998. Napvilág.
- Romsics 1993*..... Romsics Ignác: Olaszország és a román-magyar megegyezés tervei, 1918-1938. *Valóság*, 1993. 6. sz. 61-82.
- Romsics 1999*..... Romsics Ignác: Bethlen István. Politikai életrajz. Bp., 1999, Osiris.
- Rostoványiné*..... Rostoványiné Süle Andrea: Az erdélyi szászok helyzete a két világháború között. *Világtörténet*, 1987. 3. sz. 96-113.
- Savu* Savu, Al. Gh.: *Sistemul partidelor politice din România, 1919–1940*. București, 1976. Ed. Științ. și Encicl.
- Sebesi*..... Sebesi Dezső: Diáksors Erdélyben. *Keleti Újság*, 1927. máj. 14. 1.
- Șerban*..... Șerban Mihály kisebbségi alminiszter úrnak átadott emlékiratunk. *Magyar Kisebbség*, 1933. 6. sz. 173-186.
- Scotus Viator*..... Scotus Viator Erdélyben. *Magyar Kisebbség*, 1923. 12. sz. 463-465.
- Scrutator*..... Scrutator[?]: Politica liberală față de minorități. De ce dl. I. Brătianu n-a făcut cartel electoral cu partidele minoritare. *Adevărul*, 1927. aug. 25. 1.
- Scurtu 1980*..... Scurtu, Ioan: Political parties in Romania after parliamentary elections (1919-1937). *Anuarul Institutului de istorie si arheologie „A. D. Xenopol” XVII*. 1980. Iași, 63-90.
- Scurtu 1992*..... Scurtu, Ioan: Ion I. C. Brătianu. Activitatea politică. Bucuresti, 1992, Ed. Museion.
- Scurtu 1996*..... Scurtu, Ioan: Minoritățile naționale din România în anii 1925-1931. In: *Minorități 1996*.
- Scurtu – Buzatu 1999*..... Scurtu, Ioan – Buzatu, Gheorghe: Istoria românilor în secolul XX. București, 1999, Paideia.
- Semaca*..... Semaca, Elias: A román államhatalom és az ukrán kisebbség. *Magyar Kisebbség*, 1926. 24. sz. 917.
- Spectator*..... lásd Krenner Miklós
- Știrban*..... Știrban, Marcel: Integration of Transylvania Within the unitary romanian state 1918-1940. *Transilvanian Review* [Kolozsvár], 1993. no. 3. 32-53.
- Sulyok 1923*..... Sulyok István: A Magyar Párt. *Magyar Kisebbség*, 1923. jan. 1. 2-3.
- Sulyok 1925*..... Sulyok István: Beköszöntő. *Ellenzék*, 1925. okt. 2. 1-2.
- Supărărea*..... Supărărea D. Gheorghe Bethlen. *Observator*, 1937. okt. 16.
- Szakács*..... Szakács Péter, Sz.: Válasz Ugron Zoltán földbirtokos úrnak. *Székely Közélet*, 1925. okt. 25.

- A szatmárvidéki*..... A szatmárvidéki asszimilációhoz. *Magyar Kisebbség*, 1926. 9. sz. 345-347; 10. sz. 384-385; 11. sz. 431; 12. sz. 472; 13. sz. 502-503; 15-16. sz. 610-611; 17. sz. 655; 18. sz. 694; 19. sz. 727; 20. sz. 778; 21. sz. 807-808; 22. sz. 852-853; 23. sz. 893; 24. sz. 941-942.
- A szász 1923*..... A szász parlamenti párt követelései. *Keleti Újság*, 1923. febr. 27. 2.
- Szász 1993*..... Szász Zoltán: A románok története. Bp., [1993], Bereményi.
- A szász egyetem*..... A szász egyetem feloszlata. *Keleti Újság*, 1937. jún. 19. 1-2.
- A szatmári*..... A szatmári Magyar Párt teljes bizalommal van alaptalanul megtámadott titkárával szemben. *Keleti Újság*, 1928. október 18. 6.
- A szatmári nagygyűlés* A szatmári nagygyűlés határozata. *Magyar Kisebbség*, 1930. 21. sz. 799-800.
- A székely autonómia*..... A székely autonómia napirendre tűzését és a magyar munkássággal való együttműködést követelte Bernády György. *Bukaresti Lapok*, 1935. márc. 10. 1-2.
- Szentimrei* Szentimrei Jenő: Őrségváltás, műveltségváltás vagy váltógazdaság? *Brassói Lapok*, 1936. (I.) ápr. 19. 9-10; (II.) ápr. 20. 4.
- Szerkesztőségi* Szerkesztőségi bevezetés az európai államok nemzetiségi kongresszusának anyaga elé. *Magyar Kisebbség*, 1925. 21-22. sz. 797-798.
- Szerv. Szab. Ügyv. Szab.* A romániai Országos Magyar Párt Szervezeti Szabályzata, Ügyviteli Szabályzata és Programja. Hivatalos kiadás. Cluj-Kolozsvár, [1924], (Brassóban, 1924. évi dec. 14. napján tartott rendes nagygyűlés által elfogadott kiegészítésekkel és változtatásokkal. Az új rendelkezések *kurzív* betűvel vannak nyomtatva).
- Szerv. Szab.* Az Országos Magyar Párt Szervezeti Szabályzata, Cluj-Kolozsvár, 1928, Minerva Nyomda és Műintézet Rt.
- Szervezik* Szervezik a Magyar Pártot. *Keleti Újság*, 1922. okt. 24. 5.
- Szigorú* Szigorú ellenőrzés a felekezeti iskolák ellen. *Keleti Újság*, 1923. dec. 6. 5.
- Szőcs* Szőcs Attila: Organizatia judeteana Mures-Turda a Partidului Maghiar in perioada 1922-1933. Lucrare de diplomă. Univ. „Petru Maior” Facultatea de Stiinte și litere, Târgu-Mureș, 2002.
- Tabéry*..... Tabéry Géza: Politizál-e az erdélyi író és újságíró? *Szabadság*, [Nagyvárad], 1935. máj. 1. 1-2.
- Tamási* Tamási Áron: Cselekvő erdélyi ifjúság. In: *Tiszta beszéd. Publicisztikai írások. 1923-1940*. Bukarest, 1981, Kriterion. 300-331.
- Tárgyalások* Tárgyalások folynak a magyarok és németek között Jakabffy Elemér mandátuma tárgyában. *Erdélyi Hírlap*, 1927. júl. 21. 5.
- Tătărescu 1924a*..... Tătărescu miniszter a magyar politikáról. *Keleti Újság*, 1923. ápr. 13. 3.
- Tătărescu 1924b* Tătărescu tárgyalni kíván a Magyar Párttal. *Ellenzék*, 1924. máj. 17. 3.
- Tătărescu 1927* Tătărescu nyilatkozata. *Magyar Kisebbség*, 1927. 16. sz. 588.

- Tătărescu* 1934 Tătărescu miniszterelnök kolozsvári beszéde. *Keleti Újság*, 1934. dec. 30. 1–2.
- Tiltakozások* Tiltakozások országszerte az új adók ellen. *Keleti Újság*, 1923. júl. 11. 9.
- Tornya* Tornya Gyula: Méltóságos Elnök Úr! *Mai Világ*, 1927. nov. 24. 1.
- A török* A török kisebbséget hajón szállítják Romániából Törökországba – letelepedésre. *Keleti Újság*, 1934. nov. 23. 6.
- Tőkés* Tőkés József: Az iskolaadó szétosztásáról szóló miniszteri rendelet. *Magyar Kisebbség*, 1933. 21. sz. 603-607.
- Turzai* Turzai Mária: A vásárhelyi találkozó. „a történelem önmagát gondolta.” Bukarest, 1977, Politikai Kiadó.
- Tusa* 1942 Tusa Gábor: Harcunk Erdélyben magyarságunkért. Húsz év jellemrajza. Kolozsvár. 1942. Minerva.
- Ugron* 1925 Ugron Zoltán: Sz. Szakács Péter úrnak, a Magyar párt udvarhely megyei tagozata elnökének Bikafalván. *Székelly Közélet*, 1925. okt. 18.
- Ugron* 1926 Ugron István lemondó levele. *Magyar Kisebbség*, 1926. 8. sz. 277-282.
- Ugron – Deák* 1925 Ugron István – Deák Gyula: A Magyar Párt tiltakozása a csíki jogtiprásokkal szemben. *Magyar Kisebbség*, 1925. 10. sz. 397.
- Az Újság* Az *Újság* a mai naptól kezdve forma szerint is az OMP hivatalos lapja. *Újság*, [Kolozsvár], 1926. dec. 8. 1.
- Ungurii* Ungurii din Ardeal susțin revizuirea tratatelor. *Curentul*, 1929. jún. 20. 8.
- Új célkitűzés* Új célkitűzés. *Magyar Kisebbség*, 1927. 20. sz. 756.
- Új kisebbségi* Új kisebbségi fiatalság. *Brassói Lapok*. 1934. szept. 26. 1.
- Új magyar* Új magyar küldöttségek mentek Bukarestbe. *Keleti Újság*, 1924. jan. 1. 2.
- A választásokhoz* A választásokhoz. *Magyar Kisebbség*, 1928. 23. sz. 858-859.
- Venczel* 1933 Venczel József: Az erdélyi magyar főiskolai ifjúság mozgalmának kibontakozása. *Magyar Kisebbség*, 1933. 3-4. sz. 98-107.
- Venczel* 1942 Venczel József: Az erdélyi román földbirtokreform. Kolozsvár, 1942, Minerva.
- Venczel* 1988 Venczel József: Metamorphosis Transylvaniae. In: *Erdélyi föld – erdélyi társadalom. (Válogatott írások)*. Bp. 1988. Közg. és Jogi könyvkiadó.
- Világnézeti* D. L.: Világnézeti kérdések. Tavasz Sándor új könyve. *Keleti Újság*, 1925. máj. 11. 6.
- Vita* 1933a Vita Sándor: A harmincévesek problémái. *Magyar Kisebbség*, 1933. 3-4. 108-117.

- Vita* 1933b..... Vita Zsigmond: Kulturális kérdéseink. *Magyar Kisebbség*, 1933. 3-4. 118-127.
- Vladár*..... Vladár Ervin: Mi is az a Népszövetség? [1. közl.] *Magyar Kisebbség*, 1923. 29. sz. 868-878. [2. közl.] *Magyar Kisebbség*, 1929. 24. sz. 925-937.
- Weisz*..... Weisz Sándor: A Magyar Párt, a direktórium és Bernády György. *Keleti Újság*, 1924. okt. 23. 1.
- Willer* 1923a..... Willer József: A Népszövetség előtt. *Magyar Kisebbség*, 1923. 9. sz. 297-301.
- Willer* 1923b Willer József: Kisebbségi politika – kisebbségi pártok nélkül? *Magyar Kisebbség*, 1923. 15-16. sz. 553-557.
- Willer* 1924a..... Willer József: A Magyar Párt sürgős feladata. *Magyar Kisebbség*, 1924. 10. sz. 401-402.
- Willer* 1924b Willer József: Jöjjön már valaki... *Magyar Kisebbség*, 1924. 22. sz. 872-876.
- Willer* 1925a..... Willer József: A brassói gyűlés a román sajtóban. *Magyar Kisebbség*, 1925. 1. sz. 36-40.
- Willer* 1925b Willer József: A telepések ügyéhez. *Magyar Kisebbség*, 1925. 7. sz. 281-283.
- Willer* 1926a..... Willer József: A kisebbségi probléma a román parlamentben. *Magyar Kisebbség*, 1926. 15-16. sz. 581-585.
- Willer* 1926b Willer József beszéde a kamarának 1926. dec. 17-én tartott ülésén. *Magyar Kisebbség*, 1927. 1. sz. 31-35.
- Willer* 1926c..... Willer József: Utazás Colban Eric látogatása körül. *Magyar Kisebbség*, 1926. 22. sz. 862-863.
- Willer* 1927a..... Willer József: A liberálisok és a kisebbségi paktum. *Magyar Kisebbség*, 1927. 5. sz. 196.
- Willer* 1927b Willer József: Duca és Iorga a kisebbségekről. *Magyar Kisebbség*, 1927. 1. sz. 37-40.
- Willer* 1927c..... Willer József: Belvillongások az erdélyi magyar szervezetek portáján. *Magyar Kisebbség*, 1927. 11. sz. 430-431.
- Willer* 1927d Willer József: A Magyar Párt, mint katonai ellenőr. *Magyar Kisebbség*, 1927. 21. sz. 796.
- Willer* 1932 Willer József képviselő interpellációja a kisebbségellenes kilengések ügyében a kamara 1932. nov. 17-i ülésén. *Magyar Kisebbség*, 1932. 24. sz. 781-783.
- Willer* 1936 Willer József képviselő a munkásság védelmében. *Kisebbségi Újság*, 1936. márc. 8. 1.
- Willer* 1937 Willer József: Mélyen tisztelt Nagygyűlés! *Magyar Kisebbség*, 1937. 18. sz. 465-480.
- Zágoni*..... Zágoni István: Bernády György postaládájába. *Újság*, 1927. júl. 24. 3.

- Zeidler* 1998..... Zeidler Miklós: Gömbös Gyula. In: *Trianon és a magyar politikai gondolkodás 1920-1953*. Szerk. Romsics Ignác. Bp., 1998, Osiris, 70-94.
- Zeidler* 2001 Zeidler Miklós: A revíziós gondolat. Bp., 2001, Osiris
- Zeidler* 2003..... Zeidler Miklós: A Nemzetek Szövetsége és a magyar kisebbségi petíciók. In: *Etnopolitika. A közösségi, magán-és nemzetközi érdekek viszonyrendszere Közép Európában*. Bp. 2003. TLA.
- Zima* 1923 Zima Tibor: Parlamenti impressziók. *Keleti Újság*, 1923. márc. 31. 1-2.
- Zima* 1926..... Zima Tibor kamarai képviselő nyilatkozata. *Brassói Lapok*, 1926. dec. 16. 3.
- A Zsidó Párt*..... A Zsidó Párt megbizottai a Magyar Párt elnökénél. *Keleti Újság*, 1931. máj. 8. 1.
- Zsidó-magyarok*..... Zsidó-magyarok. *Krassó-Szörényi Lapok*, 1923. szept. 23. 1-2

Mellékletek:

- 1. Az OMP választott vezetősége**
- 2. A OMP választott törvényhozó tagjai**
- 3. Az OMP szűkebb vezetőségi körének tagjai**
- 4. Az OMP tevékenységében szerepet játszott személyek**
- 5. Kimutatás az OMP tagozatairól (1927)**
- 6. Az OMP szenátor- és képviselőjelöltjei az 1937-es választásokra**

Képek, plakátok

- 1. Kolozsvár a két világháború közötti időszakban**
- 2. Csoportkép (1922 vagy 1923)**
- 3. Pártelnökök portréi**
- 4. Az OMP parlamenti képviselet (1933-1937)**
- 5. Választási plakátok**
- 6. Az OMP *Szervezeti Szabályzatának* címlapja**
- 7. Az OMP felhívása az 1930-as népszámlálás alkalmával**

Mellékletek:

1. Az OMP választott vezetősége

Kolozsvár, 1922. december 28.

Elnök: br. Jósika Sámuel

Alelnökök: Ambrózy Andor, Barabás Béla, Bernády György, Paál Árpád, Grandpierre Emil, Haller Gusztáv, Jakabffy Elemér, Kecskeméthy István, Szabolcska Mihály, Sándor József, br. Szentkereszty Béla, Thuri Kálmán, Ugron István

Pénztáros: Bocsánczy László

Ellenőrök: Gombos Benő, Hubay Károly

Intéző Bizottság: dr. Apáthy Árpád, dr. Asztalos Kálmán, dr. Albrecht Lajos, gr. Béldy Kálmán, gr. Bethlen György, dr. Bene Ferenc, dr. Berkes Salamon, Bélteki Lajos, dr. Cifra Kálmán, Fekete Nagy Béla, dr. Ferenczy Géza, Ferenczy Gyula, dr. Gabányi Imre, dr. Gyárfás Elemér, dr. Hajdú István, Inczédi-Joksmann Ödön, dr. Issekutz Viktor, Ignác László, Lőrinczi Dénes, dr. Morvai Zsigmond, dr. Nagy János, dr. Nagy Jenő, dr. Pál Gábor, Péchy Imre, dr. Róth Hugó, Sebessy János, Szakács Péter, Szathmári Ákos, dr. Szele Béla, Székely László, dr. Szoboszlay László, dr. Török Andor, dr. Váradi Aurel, gr. Wass Béla, dr. Veterány Viktor, dr. Zágoni István

Titkár és ügyészi állás betöltését az elnökségre bízták.

Forrás: Az egységes Magyar Párt megalakulása Kolozsváron = Keleti Újság, 1922. dec. 29. 3.

Brassó, 1924. december 14.

Elnök: Ugron István

Alelnökök: Bethlen György gróf, Grandpierre Emil, dr. Jakabffy Elemér, Sándor József

Elnöki Tanács: dr. Bernády György, dr. Ferenczy Géza, dr. Gabányi Imre, dr. Gyárfás Elemér, dr. Hajdú István, dr. Róth Hugó, gr. Teleky Arthur, dr. Thury Kálmán

Pénztáros: Szatmári Ákos

Ellenőrök: Gombos Benő, Hubay Károly

Intéző Bizottság: dr. Abrudbányay Ede, br. Ambrózy Andor, dr. Apáthy Árpád, dr. Asztalos Kálmán, Balogh Géza, dr. Barabás Béla, gr. Béldy Kálmán, dr. Bene

Ferenc, dr. Berkes Salamon, Berky József kisgazda Kolozsvár, dr. Ciffra Kálmán, Dóczi János keresk. Csíkszereda, Domahidy Elemér, Fekete Nagy Béla, dr. Ferencz József, Görög Joachim, Inczédi Joksmán Ödön, dr. Issekutz Viktor, br. Jósika János, Kispál László, Kovács Kálmán, Cs. Lázár László, Légrádi István keresk. Temesvár, Lőrinszy Dénes, dr. Makkai Sándor, Makkay Sándor kisg. Backamadaras, dr. Meskó Miklós, Morvay Zsigmond Nagy János cipész Székelyudvarhely, dr. Nagy Jenő, Orbán József fűrészes Csíkkarc-falva, Paál Árpád, dr. Pál Gábor, Pekri Sándor, Péchy Imre, Sárosi Lajos iparos Brassó, dr. Sebesi János, Szabó Dénes kisg. Zetelaka, Szabolcska Mihály, Szakáts Péter, dr. Szele Béla, id. br. Szentkeresztly Béla, dr. Szoboszlai László, gr. Tolgalaghy Mihály, dr. Török Andor, dr. Várady Aurel, Vásárhelyi János, dr. Veterány Viktor, gr. Vass Béla, dr. Zima Tibor

Forrás: Az Országos Magyar Párt 1924. évi december 14-én megtartott nagygyűlésén megválasztott vezetősége = Magyar Kisebbség, 1925. 1. sz. 26.

Gyergyószentmiklós, 1926. október 10.

Elnök: dr. gr. Bethlen György

Alelnökök: Inczédy-Joksmán Ödön [Üv. aleln.], Teleki Arctur gróf, Jakabffy Elemér, Sándor József

Elnöki Tanács: Ugron István, Bernády György dr., Paál Árpád dr., Gyárfás Elemér dr., Ferenczy Géza dr., Thury Kálmán dr., Róth Hugó dr., Gabányi Imre dr., Várady Aurel dr.

Ügyész: Ferencz József dr.

Pénztáros: Szele Márton

Az Intéző Bizottság új tagjai: Árkossy Jenő dr., Balázs András dr., Bárdos Péter, Bokor Márton, Bölöni Zoltán dr., Buday Tibor, Fekete Andor dr., Gyallay Domokos, Kecskeméthy István dr., Korossy György, Kun Richárd, Perédy György dr., Szabó Béni, Krenner Miklós dr., Makkay Domokos dr., Kovács Károly dr., Péterffy József dr., Purgly László, Telegdy József, Zágonyi István dr.

Forrás: Kiegészítik a párt vezetőségét = Újság (Rendkívüli kiadás), 1926. okt. 11. 2.

Székelyudvarhely, 1928. október 14.

Elnök: dr. gr. Bethlen György

Alelnökök: dr. Inczédy-Joksmán Ödön, dr. Jakabffy Elemér, Sándor József, gr. Teleki Arctur

Számvizsgálók: Gombos Benő és Kovács Kálmán

Intéző Bizottság: dr. Abrudbányai Ede Tötör, dr. Apáthy Árpád Déva, dr. Asztalos Kálmán Nagyenyed, dr. Árkosi Jenő Nyárádszereda, dr. Balázs András Kolozsvár, Bárdos Péter Magyarfenes, gr. Bethlen Bálint Kerezs, Bokor Márton Bánffyhunjad, dr. Bene Ferenc dés, Berki József Kolozsvár, dr. Bölön Zoltán Zilah, Budai Tibor Nagyvárad, dr. Ciffra Kálmán Nagyvárad, Vécsei Gábor Csíkszereda, dr. Drexler Béla Marosvásárhely, dr. Fekete Andor Marosvásárhely, Fekete Nagy Béla Kolozsvár, dr. Fábián László Barót, Gyallay Domokos Kolozsvár, dr. Hinléder Fels Ákos Székelyudvarhely, dr. Issekutz Viktor Erzsébetváros, dr. Krenner Miklós Arad, dr. Korossy György Ötvenes, dr. Kovács Károly Csíkszereda, Kabos Ármin Temesvár, Kispál László Dicsőszentmárton, dr. Koczó Jenő Nagykágya, Széll Lajos Arad, Kuti Károly Szentgerice, dr. Meskó Miklós Déva, dr. Molnár Dénes Kézdivásárhely, Csiky Albert Székelyudvarhely, dr. Nagy Jenő Csíkszentmárton, Németh Kálmán Temesvár, dr. Pál Gábor Csíkszereda, dr. Perédy György Nagyvárad, dr. Péterfi Lőrinc Tekerőpatak, dr. Parecz Béla Arad, Purgly László Sofronya, dr. Balogh Arthur Kolozsvár, Szabó Béni Brassó, dr. Szele Béla Brassó, dr. Sebesi János Székelyudvarhely, dr. gr. Toldalagi Mihály Nyárádszentbenedek, gr. Teleki Domokos Gernyeszeg, dr. Török Andor Kézdivásárhely, Vásárhelyi János Kolozsvár, dr. Veterány Viktor Temesvár, dr. Zágoni István Kolozsvár, Zima Tibor Arad.

Első fokú fegyelmi bizottság: Adorján János, dr. Gspan Károly [sic], dr. Garda Kálmán, dr. Benedek Aladár, Hankó Veres Károly, dr. Leitner Mihály, dr. Martonosi Géza, Pekri Géza, dr. Lukács József, dr. Sillay István, Szigeti Béla, Rass Károly, dr. Szenkovits Aurel, gr. Teleki Ádám, Viola Kornel.

Forrás: Az Országos Magyar Párt 1928. évi október 14-ikén Székelyudvarhelyen megtartott nagygyűlésen megválasztottak = Magyar Kisebbség, 1928. 20. sz. 775.

Szatmárnémeti, 1930. október 26.

Teleki Arctur gr. lemondott alelnöki állásáról, helyére Thury Kálmánt választották, míg Thury Kálmán helyébe – az Elnöki Tanácsba – Ambrózy Andor bárót. Ügyésznek választották dr. Váradai Aurelt, helyébe, az Elnöki Tanácsba dr. Balogh Arthur szenátort.

Intéző Bizottság (a megüresedett tagok helyébe): Betegh Miklós, Ferencz József dr., Kövér Gusztáv, Kölcsey Ferenc, Markovics Manó, Réthy Károly, Szenkovics Aurel dr., Szoboszlai László dr., Takácsy Miklós, Török Ferenc, Tunyogi Lajos, Wetzák Ede dr., Vuchetich Endre.

Forrás: A szatmári nagygyűlés = Keleti Újság, 1930. okt. 29. 6.

Marosvásárhely, 1933. július 2.

Elnök: Bethlen György gr. dr.

Ügyvezető alelnök: Inczedy-Joksman Ödön

Alelnökök: Jakabffy Elemér dr. Lugos, Sándor József Kolozsvár, Thury Kálmán dr. Nagyvárad.

Főtitkár: Deák Gyula dr.

Ügyész: Ferencz József dr.

Pénztáros: Szele Márton.

Ellenőrök: Gombos Benő és Vékás Lajos.

Az Elnöki Tanács tagjai: Balogh Arthur dr., Ferenczy Géza dr., Gabányi Imre dr., Gyárfás Elemér dr., Paál Árpád dr., Pál Gábor dr., Roth Hugó dr., Ugron István.

Az Intéző Bizottság tagjai: Apáthy István, AsztalosKálmán, Árkossy Jenő, Balázs András, Becski István, gr. Bethlen Bálint, Betegh Miklós, gr. Bethlen László, Bokor Márton, Bene Ferenc, Bölöni Zoltán, Budai Tibor, Cziffra Kálmán, Drexler Béla, Fekete Andor, Fábián László, Figus Albert, Gyallay P. Domokos, György Zsigmond, Gyulai János, Hexner Béla, Hinléder Fels Ákos, Krenner Miklós, Kornhoffer Vilmos, Kovács Árpád, Kovács Károly, Kotzó Jenő, Kölcsey Ferenc, Kövér Gusztáv, László Dezső, Meskó Miklós, Markovits Manó, Molnár Dénes, Nagy Jenő, Nagy Lajos, Nánásy János, Perédy György, Purgly László, Parecz Béla, Sebesi János, Széll Lajos, Szenkovics Aurel, Szoboszlai László, Takácsy Miklós, gr. Teleki Domokos, Török Ferenc, Tunyoghy Lajos, Török Andor, Udvari József, Veterány Viktor, Vuchetich Endre, Zágoni István, Zima Tibor.

Forrás: A Magyar Párt megválasztottai = Magyar Kisebbség, 1933. 14. sz. 436.

Sepsiszentgyörgy, 1937. szeptember 4.

Országos elnök: dr. gr. Bethlen György

Ügyvezető alelnök: dr. Inczedy-Joksman Ödön

Alelnökök: dr. Jakabffy Elemér, Sándor József, dr. Thury Kálmán

Főtitkár: Deák Gyula.

Ügyész: dr. Tusa Gábor

Pénztáros: Szele Márton

Ellenőrök: Hexner Béla és Gyallay Domokos

Az Elnöki Tanács tagjai: dr. Balogh Arthur, Ferenczy Géza, dr. Gabányi Imre, dr. Gyárfás Elemér, Paál Árpád, Pál Gábor, dr. Róth Hugó és Ugron István

Az Intéző Bizottság tagjai: Apáthy Árpád Déva, Árkossy Jenő Nyárádszereda, Becsky István Temesvár, Bernády György Marosvásárhely, Úrvay Árpád Nagyvárad, Barabás Béla Dicsőszentmárton, Bartha Ignác Kolozsvár, Gaál Alajos Gyergyószentmiklós, gr. Haller István Kerelószentpál, Hegedűs Nándor Nagyvárad, Nyíró József Székelyudvarhely, gr. Bethlen László Kolozsvár, gr. Betegh Miklós Aranyosgyéres, Bokor Márton Bánffyhunrad, Bölöni Zoltán Zilah, Buday Tibor Nagyvárad, Cziffra Kálmán Nagyvárad, Fábíán László Barót, Fekete Andor Marosvásárhely, Ferencz József Kolozsvár, Figus Albert Szatmár, György Zsigmond Segesvár, Gyulai János Temesvár, Hinléder Fels Ákos Székelyudvarhely, Kornhoffer Vilmos Szászrégen, Kotzó Jenő Nagyvárad, Kovács Károly Csíkszereda, Kölcsey Ferencz Domahida, dr. Krenner Miklós Kolozsvár, László Dezső Gyergyószentmiklós, Molnár Dénes Kézdivásárhely, Nagy Jenő Csíkszentmárton, Nánássy János Marosvásárhely, Perédy György Nagyvárad, Purgly László Sofronya, Sebessy János Székelyudvarhely, Széll Lajos Arad, Szenkovits Aurel Torda, Szoboszlai László Nyárádszereda, Török Andor Kézdivásárhely, Szakács Balázs, Tunyogi Lajos Tenke, Udvari József Szilágysomlyó, Vuchetich Andor Temesvár, dr. Oberdi Zoltán, Nagy Lajos Székelyudvarhely, Sulyok István Kolozsvár, Szilágyi Oliver Marosvásárhely, Teleki Ernő Kolozsvár, Dénes Mózes és Cseh István kiscgárdák, és dr. Teveli József.

***Forrás:** Ötezer főnyi tömeg eggyé forrott, leírhatatlan lelkesedése avatta történelmi nevezetességű nappá a Magyar Párt sepsiszentgyörgyi nagygyűlését = Keleti Újság, 1937. szept. 6. 16.*

2. A OMP választott törvényhozó tagjai

A Magyar Párt megválasztottai az eddigi választásoknál.

1922	1926	1927	1928	1931	1932	1933	Megjegyzés
Bernády György dr. Sándor József Zima Tibor *	Bethlen György gr. Bernády György dr. Ignác László Jósika János br. Koltó Jenő dr. László Dezső dr. Laár Ferenc Paál Árpád dr. Parecz Béla dr. Sebesi János dr. Szele Béla dr. ** Szoboszlay László dr. Török Andor dr. Weisz Sándor dr. Willer József dr.	Bethlen György gr. Elemér dr. *** Jakabffy Elemér dr. *** Jósika János br. Kocsán János dr. László Dezső dr. Paál Árpád dr. Szentkereszty Béla br. Szoboszlay László dr. Willer József dr.	Abrudbányai Ede dr. Bethlen György gr. Barabás Béla id. Barabás Béla dr. ij. György József dr. Hegedűs Nándor Jakabffy Elemér dr. Jósika János br. Laár Ferenc László Dezső dr. Paál Árpád dr. Parecz Béla dr. Szentkereszty Béla br. Szoboszlay László dr. Török Andor dr. Weisz Sándor dr. Willer József dr.	Barabás Béla dr. Bethlen György gr. Hegedűs Nándor Jakabffy Elemér dr. Jósika János br. Laár Ferenc Pál Gábor dr. Szabó Béni Szentkereszty Béla br. Willer József dr.	Abrudbányai Ede dr. Barabás Béla dr. Bethlen György gr. Laár Ferenc Hegedűs Nándor Jakabffy Elemér dr. Jósika János br. Laár Ferenc Pál Gábor dr. Sulyok István dr. Szabó Béni Szentkereszty Béla br. Willer József dr.	Bethlen György gr. Gál Miklós dr. Jósika János br. Laár Ferenc Szentkereszty Béla br. Szabó Béni Willer József dr.	*) Időközi választáson jutott be. **) Mandátumát megsemmisítették. ***) Megegyezés értelmében mandátumukat a németeknek átadják.
Fülöp Béla Jósika Sámuel br. Pál István	Barabás Béla Balogh Arthur dr. Domahidy Elemér Ferenczy Géza dr. Görög Joachim Gyárfás Elemér dr. Kocsán János dr. Molnár Kálmán Sándor József Szakács Péter Teleki Arctur gr. Tornva Gvula dr.	Gyárfás Elemér dr. Fábián László dr. Gyárfás Elemér dr. Pál Gábor dr. Sándor József Sebesi János dr.	Balogh Arthur dr. Fábián László dr. Gyárfás Elemér dr. Pál Gábor dr. Sándor József Sebesi János dr.	Gyárfás Elemér dr. Sándor József	Balogh Arthur dr. Gyárfás Elemér dr. Sándor József	Balogh Arthur dr. Gyárfás Elemér dr. Sándor József	

3. Az OMP szűkebb vezetőségi körének tagjai

1. **Abrudbányai Ede**, dr., (Szászsebes, Szeben vm., 1886 – ?), ügyvéd, földbirtokos, képviselő
2. **Balogh Arthur**, dr., (1866 – 1951), jogász, az Elnöki Tanács tagja, szenátor, a párt külügyi képviselője
3. **Balogh Elek**, dr., (Felvinc, Torda-Aranyos vm., 1881 – ?), ügyvéd, képviselő
4. **Barabás Béla** albisi, id., dr., (1855 – 1934), ügyvéd, képviselő
5. **Barabás Béla** ifj., (Nagyborosnyó, Háromszék vm., 1882 – Budapest, 1945), dr., ügyvéd, közjegyző
6. **Bernády György**, dr., (1864 – 1938), gyógyszerész, Marosvásárhely helyi polgármestere, főispán, alelnök, párt Maros-Torda megyei és marosvásárhelyi tagozatának elnöke, az Elnöki Tanács tagja, képviselő
7. **Bethlen György** bethleni gróf, dr., (Kv., 1888 – Kv., 1968), drági földbirtokos, mezőgazdász, az EGE alelnöke, majd elnöke a párt elnöke, hat alkalommal képviselő
8. **Deák Gyula**, dr., (?–?), ügyvéd, az OMP főtitkára,
9. **Fábián László**, dr., (Bodos, Háromszék vm., 1874 – Barót, 1956), ügyvéd, lapszerkesztő, képviselő
10. **Ferencz József** kilyéni, (Alparét, Belső Szolnok vm., 1835 – Kv., 1928), unit. püspök, egyházi író, főrendi tag
11. **Ferenczi Zsigmond**, (?–?), ügyvéd, politikus, képviselő
12. **Ferenczy Géza** árkosi, dr., (Felsőrákos, Udvarhely vm., 1866 – ?), ügyvéd, unitárius egyházi főgondnok, képviselő
13. **Gál Miklós**, dr., (1888 – 1983), ügyvéd, képviselő
14. **Görög Joachim**, (Szamosújvár, Belső Szolnok vm., 1862 – Gyergyószentmiklós, 1928), örmény katolikus esperes, polgári iskolai tanár, szentszéki ülnök, képviselő
15. **Grandpierre Emil**, id. (Nagy Péter néven írt), (Nagykanizsa, Zala vm., 1874 – Bp., 1938), közigazgatási bíró, író, újságíró, alelnök
16. **Gyárfás Elemér** lécfalvi, dr., (Borzás, Kis-Küküllő vm., 1884 – Bukarest, 1945), ügyvéd, főispán, történetíró, közigazdász, hat alkalommal szenátor
17. **Hegedűs Nándor**, 1902-ig Hirschl, (Nagyvárad, 1884 – Bp., 1969), publicista, szerkesztő, irodalomtörténész, képviselő

18. **Inczédy-Joksmann Ödön**, (1878 -?), a Magyar Dalosszövetség elnöke, OMP üv. alelnöke,
19. **Ignác László** (Dés, Szolnok-Doboka vm., 1863? – Fogaras, 1927), ref. lelkész, gimnáziumi tanár, képviselő
20. **Jakabffy Elemér**, dr., (Lugos, Krassó-Szörény vm. 1881 – Szatmár, 1963), közíró, lapszerkesztő, alelnök, az Elnöki Tanács tagja
21. **Jósika János** branyicskai báró, (Branyicska, Hunyad m., 1888 – Kv, 1958), földbirtokos, hat alkalommal képviselő,
22. **Jósika Sámuel** branyicskai báró, (Salzburg, Ausztria, 1848 – Kv., 1923), földbirtokos, főispán, országgy. képviselő, király személye körüli miniszter, a magyar főrendiház elnöke, a Magyar Szövetség, majd az OMP elnöke.
23. **Kocsán János**, dr., (Nv., 1872 – Bp., 1939), jogi tanfolyamot végzett Nagyváradon, ügyvéd, jogi szakíró, Ítéltáblai bírósági elnök,
24. **Kotzó Jenő**, dr., (Gyarak, Bihar vm., 1883, – Nv., 1973), újságíró, képviselő,
25. **Krenner Miklós**, dr., (Garamberzence, Szlovákia, 1875 – Bp., 1968), publicista, tanár, politikus, a reformmozgalom vezetője
26. **Laár Ferenc**, (?-?), ref. lelkész, Parajd, képviselő,
27. **László Dezső**, dr., (Gyimes, Csík m., 1883 – Kv., 1943), ügyvéd Gyergyószentmiklóson, képviselő,
28. **Majláth Gusztáv Károly**, (1864 – 1940) rom. kat. püspök,
29. **Makkai Sándor**, (Nagyenyed, 1890 – Bp., 1951), teológiai tanár, író, ref. püspök, szenátor
30. **Molnár Kálmán** (Dezső), (Verespatak, Alsó-Fejér vm., 1868 – Kv., 1949), kanonok, pápai prelátus, szenátor
31. **Nagy Károly**, (?– 1926), ref. püspök,
32. **Paál Árpád** bethlenfalvi, dr., (Brassó, 1880 – Bp., 1944), főjegyző, közíró, politikus, lapszerkesztő, az Elnöki Tanács tagja, képviselő
33. **Pál Gábor** bethlenfalvi, dr. (Csíkvárdotfalva, Csík megye, 1883 – Csíksomlyó, 1968), ügyvéd, képviselő és szenátor, az Elnöki Tanács tagja
34. **Parcz Béla**, dr., (Arad, 1873 -?), ügyvéd Aradon, képviselő
35. **Sándor József** pákói, (Bukarest, 1853? – Kv., 1945), etnográfus, a magyar országgyűlés tagja, majd hat alkalommal OMP szenátor, alelnök

36. **Sebessy János** bolgárfalvi és derzsi, dr., (Székelyudvarhely, 1876 –?), mérnök, ügyvéd, alispán, képviselő
37. **Sulyok István**, dr., (Lugos, 1891–?), újságíró, lapszerkesztő,
38. **Sulyok István**, dr., (Komádi, Bihar vm., 1859 – Nv., 1944?), ref. püspök, felsőházi tag,
39. **Szabó Béni**, (Nyárádmogyorós, Maros-Torda vm., 1886 – Brassó, 1971), szücsmester/kisiparos Brassóban, képviselő
40. **Szakács Péter** szenterzsébeti, (1851? – ?), gazdasági szakíró, titkár, képviselő
41. **Szele Béla** ochvai, (Brassó, 1878 –?), ügyvéd, lapszerkesztő, képviselő
42. **Szentkereszthy Béla**, ifj. zágoni báró, (Árkos, Háromszék vm., 1885 – Árkos, 1944), földbirtokos, képviselő
43. **Szoboszlay László**, dr. (?–?), ügyvéd,
44. **Teleki Arctur** gróf, (?–?), földbirtokos
45. **Tornya Gyula**, dr., (Pancsova, Torontál vm., 1877 –?), csákovai ügyvéd, képviselő,
46. **Török Andor**, dr., (Kézdivásárhely, 1872 – ?), alispán, polgármester, egyházmegyei főgondnok, képviselő,
47. **Ugron István** ábránfalvi, (Mezőzáh, Torda-Aranyos vm., 1862 – Kv., 1948), diplomata, meghatalmazott miniszter, ref. főgondnok, az OMP elnöke, az Elnöki Tanács tagja
48. **Vásárhelyi János**, (Maroscsúcs, Alsó-Fehér vm., 1888 – Kv., 1960), ref. főjegyző, püspök,
49. **Weisz Sándor**, dr. (Nagypeleske, Szatmár vm., 1888 –?), ügyvéd, lapszerkesztő/tulajdonos, képviselő
50. **Willer József**, dr., (Kecskemét, 1884 –?) köztisztviselő, polgármester, lapszerkesztő, az OMP bukaresti irodájának vezetője, hat alkalommal képviselő

4. Az OMP tevékenységében szerepet játszott személyek

Adorján Imre, Albrecht Dezső, Albrecht Lajos, Ambrózy Andor br., Angi Balázs, Antal Béla, Apáthy Árpád, Árkosi (Árkossy) Jenő, Asbóth Béla, Asztalos Kálmán

Balázs András, Balogh Géza, Bárdos Péter, Becski (Becsky) István, Bethlen Bálint gróf, Bethlen László gróf, Bély Kálmán gróf, Bene Ferenc, Berkes Salamon, Berki (Berky) József, Bélteki Lajos, Betegh Miklós, Bokor Márton, Bölöni Zoltán, Budai (Buday) Tibor,

Ciffra Kálmán, Csiky Albert,

Dóczi János, Domahidy (Domahidi) Elemér, Drexler Béla,

Fekete Andor, Fekete Nagy Béla, Ferenczy Gyula, Figus Albert,

Gabányi Imre, Gyallay P. Domokos, György József, György Zsigmond, Gyulay János,

Hajdú István, Haller Gusztáv, Hexner Béla, Hinléder Fels Ákos,

Ignác László, Issekutz Viktor,

Kecskeméthy István, Kispál (Kis Pál) László, Korossy György, Kovács Kálmán, Kovács Károly, Kun Richárd, Kuti (Kuthy) Károly,

Lázár László, Cs. Légrádi (Légrády) István, Lőrinczy (Lőrinczy) Dénes,

Makkay Sándor, Markovits Manó, Meskó Miklós, Molnár Dénes, Morvai (Morvay) Zsigmond,

Nagy János, Nagy Jenő, Német Kálmán, Nagy Lajos, Nánásy János,

Orbán József,

Pécsi Imre, Pekri Sándor, Perédi (Perédy) György, Péterfi Lőrinc, Purgly (Purgli) László,

Róth Hugó,

Sárosi Lajos,

Szabolcska Mihály, Szász Ferenc, Szász Pál, Szathmári Ákos, Széll Lajos, Szenkovits Aurel, Szentkereszty Béla id. báró, Szentkereszty Béla ifj. báró, Székely László, Szoboszlai (Szoboszlay) László,

Takácsy Miklós,

Tavaszy Sándor, Teleki Domokos, gróf, Tholdalaghi Mihály, gróf, Török Ferenc, Tunyoghy Lajos, Thury Kálmán,

Udvari (Udvary) József,

Várady Aurel, Vécsei Gábor, Veterány Viktor, Vuchetich Endre,

Wass Béla gróf,

Zágoni István, Zima Tibor,

5. Kimutatás az OMP tagozatairól (1927)

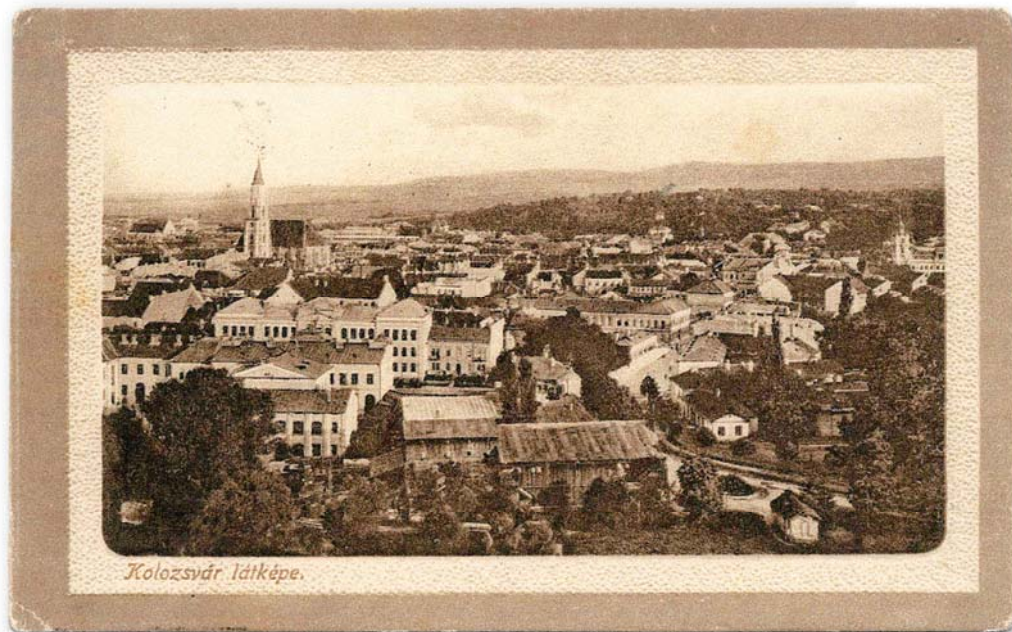
Sorszám	A tagozat neve	Tagozati elnök	Milyen címre küldendő a megkeresés	A tagozat neve	Tagozati elnök	Milyen címre küldendő a megkeresés
1	Arad megyei és Arad városi	Dr. Barabás Béla, ügyvéd	Nagy Dániel, lapszerk., Piața Plevnei 3., Arad	Seps	József Lajos, unit. lelkész	Sepsiszentgyörgy—St. Gheorghe
2	Alsófehér megyei	Dr. Kocsán János, ügyv., szenátor	Nagyenyed—Atud	Kézdi-Orbai	Dr. Török Andor, v. alispán	Kézdivásárhely—Tárgu-Săuceș
3	Bihar megyei és Nagyvárad városi	Dr. Benedek Aladár, ügyv. incze Domokos, főesp. Ignác László, ref. esper. Dr. Keresztes Károly ügyvéd	Perédy György, hírlapíró, Nagyvárad—Oradea, Prințul Carol 5.	Ajtai	Dr. Ferenczy Géza, ügyvéd, szenátor	Nagyajaja—Alia Mare
4	Brassó megyei	Lenyondott	Dr. Péter Antal, apát pléb., Brassó—Brașov	Nyárádszeredai	Dr. Szoboszlav László, ügyvéd	Mércurea-Viraj
5	Besztercze-Naszód m.	Dr. Benedek Aladár, ügyv. incze Domokos, főesp.	Besztercze—Bistrița	Marosludasi	Gr. Vass Béla, birtokos	Fozma Inre, ref. lelk., Ludașul de Mureș
6	Csik megyei	Ignác László, ref. esper. Dr. Keresztes Károly ügyvéd	Csikszentgyörgy—Ciuc-sangheorghe	Hétfalusi	Kis Árpád, ref. lelkész	(sermátiu)—Cernaș
7	Fogaras megyei	Cs. Lázár László, birt.	Fogaras—Făgăraș	Erszébetvárosi	Br. Bornemisza János főbírtokos	I. r. Gorove János, birt., Szászberváros—Ibsăștia
8	Háromszék megyei	Pekry Sándor	Sepsiszentgyörgy—St. Gheorghe	Szászvárosi	Dr. Sebestyén Árpád, bíró	Brzebevatros—Orăștie
9	Hunyad megyei	Dr. Meskó Miklós, ügyvéd, Déva—Deva	Dicsősémtmányon—Dicioșanmartin	Vajdahunyad	Buda Béla	I. r. Cseh Andor, Vajdahunyad—Hunedoara
10	Kisküküllő megyei	Dr. György Zsigmond	Dr. Meskó Miklós, ügyvéd, Déva—Deva	Aigyógyi	Fábián Lajos, ref. lelkész	Algyógy—Geoagiu de Jos
11	Krassó és Szörény m.	Dr. Jakabffy Elemér	Dicsősémtmányon—Dicioșanmartin	Marosillyei	László Domokos	Marosillye—Ili
12	Máramaros megyei	Picz Edé, t. k. piébános	Lugos—Lugoj	Zsitvolygyi	Dr. Ehrenberg Gajler	Mitterhuber Rezső, Petrosény—Petroseni
13	Nagyküküllő megyei	Dr. György Zsigmond ügyvéd	Kelemen Ferencz, ref. lelk., fogimn. tanár, Lugos—Lugoj	Körösbányai és Brádi	Keresztes János, ref. lelk.	Körösbánya—Baia de Chris
14	Szatmár megyei	Domahidy Elemér, ny. főispán	Szegesvár—Sighișoara	Hátszegi	Gr. Kendeffy Gábor, főbírtokos	Fekete Károly, ny. főszolgab., Hátszeg—Hajleg
15	Szeben megyei	Dr. Metz Vilmos, ny. fogimn. tanár	Dr. Nagy Sándor, ügyv., Erdőd—Arded	Puji	Dr. Pietsch Béla, ügyvéd	Hátszeg—Hajleg
16	Szamos megyei	Gr. Bethlen Pál, birtokos	Dr. Görög Ferencz birtk., Agr. tak.	Nagybányai	Révész János, ref. lelkész, lapszerk.	Nagybánya—Baia Mare
17	Szilágy megyei	Gr. Béli Kálmán	Dr. Bene Ferencz, ügyv., Dés—Dej	Alsórátkosi	Utó Béla, unit. lelkész	Alsórátkos—Racoșul de Jos
18	Temes megyei	Dr. Fülöpp Béla, birtokos	Dr. Böloni Zoltán, ügyv., Zilah—Zălau	Datki	Szén Mihály, unit. lelkész	Datk—Dopea
19	Torda-Aranyos megyei	Lőrinczy Dénes, unit. lelk., esperes	Oszte Andor, főszerk., Temesvár, Ill., Str. Giurgiu 6.	Felvinczi	Kacsó László, esp. pléb.	Felvincz—Vințul de sus
20	Udvarhely megyei	Sz. Szakács Péter, birtokos, szenátor	Torda—Turda	Dés városi	Kubacher Ferencz, bankvezérigazg.	Dés—Dej
21	Kolozsvár városi	Reményik Károly, építész, mérnök	Bikfalva—Taureni	Gyulafehérvári	Rass Károly, fogimn. tan.	Gyulafehérvár—Alba-Iulia
22	Kolozsi	Hantó Veress Károly, ny. főszolgabíró	Hantos Gyula isk. ig., Cluj, C. P. 7.	Nagykárolyi	Dr. Vetrák Edé, ügyvéd	Nagykároly—Carei Mari
23	Tekes-Sármási	Dózsa Endre, ny. alispán	Kolozs—Cojocna, jud. Cluj	Déva városi	Göthner Károly	Dr. Schuller Frigyes, Déva—Deva
24	Kalotaszegi	Dr. Szent-iványi József, főbírtokos	Kolozsvár—Cluj, Kert-u. 4.	Székegyházi	Dr. Kotzó Jenő, ügyvéd, képviselő	Nagykőgya—Cadea Mare
25	Szatmár városi	Dr. Vajay Károly, v. polgármester	Farnas—Sănaș	Udvarhely városi	Dr. Jodál Gábor, ügyv. keresskódó	Székegyudvarh.- Odorheiu
26	Szászrégeni	Dr. Ferenczy István, ügyvéd	Bakó Ignác, ny. főmérnök, Salmar	Temesrékási	Légrády István, könyvkeresskódó	Temesvár—Timișoara
			Dr. Kornhoffer Vilmos, Reghinul-Sásás	Bukaresti	Buna Márton, magán-tisztviselő	Kányádi Béla, ref. lelk., București, Str. Strybei 9.
				Galaazi	Mencsik Zoltán, áll. főnök	Ófalaj
				Bukovinai	Sebestyén Antal, t. k. piébános	Dornești, Bucovina
				Medgyesi	Csikó József, ref. lelkész	Dr. Fülöp Gyula, zárdafőnök, Medgyes—Mediăș
				Mócsi	Nagy Endre birtokos	Mócs—Mociu
				Baróti	Dr. Fábiny László, ügyv.	Baró—Baraolt
				Marostorda megyei	Dr. Bernády György, képviselő, polgármest.	Dr. Ferenczy Zsigmond, Marosvásárhely—Tárgu-Mureș C. P. 67.

6. Az OMP szenátor-és képviselőjelöltjei az 1937-es választásokra

Megye	Felölt	névük háza?	Kormány- helyén?	Előzetes nyilatkozat	Társági igazolmány	Alaírás
Udvarhely	Dr. Bethlen György	képviselő	1			
	Dr. Leber János	"	2			
Csik	Dr. Gal Miklós	szenátor	-	1	1	Gal
	Dr. Pál Gábor	képviselő	1			Pál
	Dr. Bartha Ignác	"	3	1	1	Bartha
Háromszék	Dr. Gyárfás Elemér	szenátor	-			Gyárfás
	Dr. Benedek Béla	képviselő	2	1	1	Benedek
	Dr. Benedek János	"	3			"
	Dr. Zsibó Béni	szenátor	-			Zsibó
Maros	Dr. Willer Főzset	képviselő	3			Willer
Bácsó	Dr. Jászai József	"	3			Jászai
Torda	Dr. Mihály Imre	"	3			Mihály
Kolozs	Dr. Csáka Ferenc	"	3	1	1	Csáka
Zilah	Dr. Horváth János	"	2	1	1	Horváth
	Dr. Laár Ferenc	szenátor	-	1	1	Laár
Zatmár	Dr. Kendeffy Elek	képviselő	3			Kendeffy
Bihar	Dr. Lóós István	"	4			Lóós
	Dr. György István	szenátor	-			György
Arad	Dr. Páncs György	képviselő	4			Páncs
	Dr. Blota Lajos	szenátor	-			Blota
Temes	Dr. Bereszt Ede	képviselő	5	1	1	Bereszt
	Dr. Zsuzsanna Lajos	szenátor	-			Zsuzsanna
Hátsó	Dr. Barabás Béla	képviselő	3	1	1	Barabás

Képek, plakátok

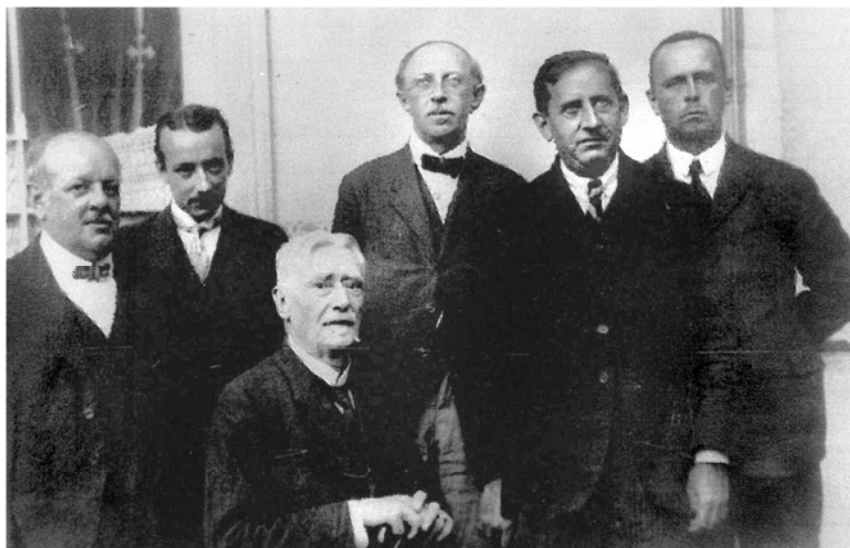
1. Kolozsvár a két világháború közötti időszakban

2. Pártvezetők (1922 vagy 1923)

Grandpierre Emil

*Haller Gusztáv, Bethlen György, Fekete Nagy Béla, Grandpierre Emil,
Gabányi Imre, Jósika Sámuel, (ülő)*

3. Pártelnökök portréi

Jósika Sámuel

Ugron István

Bethlen György

4. Az OMP parlamenti képviselet (1933-1937)

Dr. Balogh Artúr, szenátor.

Dr. Gyárfás Elemér, szenátor.

Sándor József, szenátor.

Dr. Abrudbányai Ede, kamarai képviselő.

Dr. gróf Bethlen György, a Romániai Országos Magyar Párt elnöke, kamarai képviselő.

Bárány János, kamarai képviselő.

Dr. Gal Miklós, kamarai képviselő.

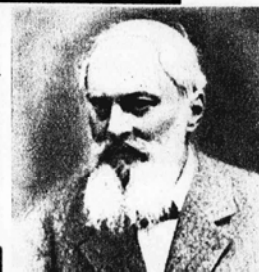
László Ferenc, kamarai képviselő.

Dr. Pál Gábor, kamarai képviselő.

Szabó Béni, kamarai képviselő.

Dr. Weller József, kamarai képviselő.

Bárány Szentkeresztffy Béla, kamarai képviselő.

5. Választási plakátok

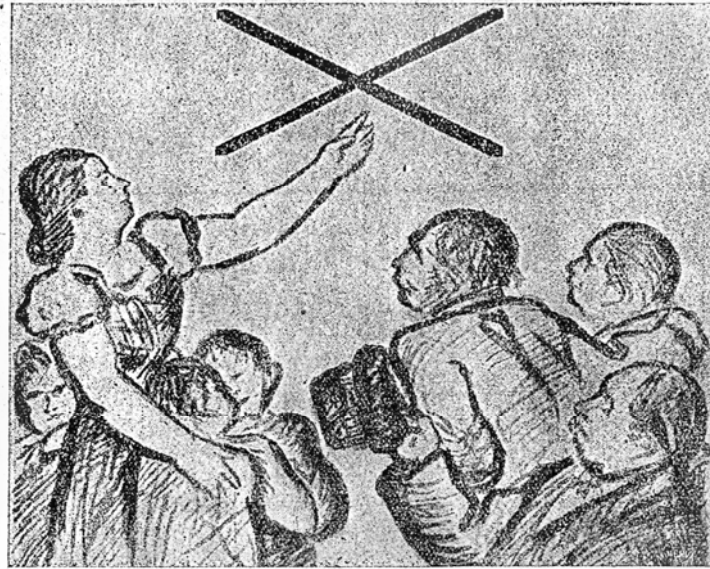
(Averescu az özvegyek és árvák támogatója, 1926)

(Averescu adott földet, 1926)

388

„E jelben győzni fogsz!”

**Szavazz e jelre,
mert ez az Országos Ma-
gyar Párt választási jele!**

Tip. „Lyceum”-nyomda, Cluj—Kolozsvár

(1928)

Magyar Véreink !

A december 12-én megtartandó képviselőválasztás nyújt először alkalmat arra, hogy Erdély magyar népe önállóan, saját zászlója alatt vonuljon alkotmányos választási küzdelembe. Ez a választás lesz első igazi erőpróbája Erdély magyarságának. Ha minden magyar választó felvonul és le-szavaz az **Országos Magyar Párt**

jeles listájára, a magyarság nem csak azt éri el, hogy jogai védelmére és biztosítására népességi arányának megfelelő számú képviselője kerül be az országgyűlés házába, hanem arról is fényes bizonyosságot szolgáltat, hogy az egységes magyar nép olyan komoly és tekintélyes erőforrás, mellyel minden kormánynak és minden pártnak mindenkor számolnia kell. És ez esetben nem állhatja útját semmi annak, hogy eddig elgáncsolt, de szentesített törvényekbe iktatott nemzetközi szerződésekben és a gyulafehérvári határozatban lerögzített jogaink érvényesüljenek. Ez esetben egyházaink, iskoláink, drága anyanyelvünk okmányokban szendergő jogai, gazdasági jólétünk és megélhetésünk feltételei, egyenjogúságunk követelményei testetöltő valósággá kristályosíthatók. Ellenkező esetben, ha a nemtörődés, a kényelmeskedés, a kishitűség, a tétovázás, vagy fajtmegtadó elvtelenség, a zászlónktól való eltántorodás megrikítja sorainkat : akkor csenevész, életképtelen, pusztulásra szánt népként fogunk megjelenni a reánk figyelő világ ítélőszéke előtt, olyan népként, melynek barátságát, frigyét nem keresi senki, melynek jelenével és jövődjével nem törődik senki, mely önmaga ássa meg kulturájának, gazdasági boldogulásának, faji létének sirját.

Brassó megye Magyarjai, jól jegyezzétek ezt meg és tömörüljétek valamennyien az

Országos Magyar Párt

általatok kiválasztott brassó megyei képviselőjelöltjei :

Szabó Béni, brassói ipartestületi elnök,

Dávid Károly, magyar ág. hitv. ev. alesperes,
zajzoni lelkes és

Kocsis Béla, a Brassói Lapok felelős szerkesztője

mellé. Vegyétek ki valamennyien választási igazolványotokat, mert e nélkül senki sem szavazhat. Szavazni pedig kötelesség. Aki nem szavaz, azt a törvény pénzbüntetéssel sújtja. **És december 6 ó 12-én** járuljatok valamennyien a szavazóurnák elé és ott az előtettek már jólismert alakítások és szabályok szigorú betartása mellett üssétek a „Votat” bélyegzőt mindannyian a

4-es számú és X jeles

listára, melyen a ti jelöltjeitek, a ti véreitek nevei ragyognak.

A liberális-korszak gyalázatos erőszakoskodásainak és brutális csendőrsuralmának rémképei ne riasszanak vissza. Maniu Gyula kormányelnök ur, Vajda-Voevod Sándor belügyminiszter ur és Brassó megye prefektusa, Suciu Aron dr ur **határozott ígéretei tettek arra**, hogy biztosítsák minden tekintetben és mindenre nézve a szabad választás lehetőségét és feltételeit és **szigorúan megtorolják a hatósági közegek esetleges kilengéseit.**

Használjátok ki az alkalmat, fogjatok erősen össze, ne hallgassatok ámitó, csábító szóra, hanem öntudatosan és férfiasan haladjatok és törjétek előre azon az uton, mely a

jel és ez alatt küzdelembe induló jelöljeink győzelméhez és ezen keresztül sokat szenvedett népünk legszentebb jogainak örökérvényű diadalához vezet.

Az Isten úgy áldjon meg Titeket, ahogy ebben a döntő alkotmányos mérkőzésben megálljátok helyeteket.

Testvéri üdvözléssel :

Az Országos Magyar Párt Brassó megyei Tagozatának Vezéribizottsága.

388

Magyar testvérek!

Az 1918-ik-i Gyulafehérvári határozatok, csak most, Dr. Iuliu Maniu hatalomra jutása alkalmával lettek garantálva és megerősítve. Ez által Erdély összes lakói egyenlő jogú testvérek letünk és a haza iránt **egyenlő kötelezettségekkel tartozunk.**

Egyformán szenvedtünk mindnyájan románok és magyarok, a volt oligarchikus kormányok alatt, melyeket a magyar nemesek (grófok és bárók) teljes erejükkel támogadtak és azáltal saját érdekeiket szolgálták.

Ezért felhívást intézünk ti hozzátok is magyar testvérek, és arra kérünk benneteket hogy a Maniu Gyula vezetése alatt álló nemzeti-parasztpártra szavazzatok.

Ennek a pártnak három hét alatt, a mióta kormányra került, sikerült egyenlő jogokat és teljes szabadságot biztosítani a haza összes fiai számára, nemzeti és vallási különbség nélkül.

De ha be akartjátok bizonyítani hogy ezeket a szent jogokat meg is akarjátok védeni és tartani, és hogy mindnyájan megérdemeljük a szabadságot és az igazságot, mindnyájan kötelek vagytok a nemzeti-parasztpártnak jelöltjeire szavazni, kiknek jele a **kör**.

Mert csak ennek a pártnak a képviselői képesek olyan törvényeket alkotni, tárgyolni és szavazni, a melyek az eddigi fájalmas viszonyoknak véget vehetnek.

Egyetlen szavazatot ne adjatok a grófoknak és báróknak, kik nem fognak tudni egy árva szót sem szólni, mert nem bírják a román nyelvet. Ők halgatni fognak a parlamentben, és boldognak érzik magukat mikor a képviselőházi díját befogadják hajlani. **A mi képviselőink ellenben, elsajátították a magyar nyelvet, hogy a magyar néppel közvetlenül érintkezzenek, hogy a fájdalmaikat megértsék és orvosolják.**

Le a bojárokkal, bárókkal és a grófokkal! — mert egy ügyben sem képesek segíteni és ha tudnák is nem akarnak **mert érdekeik ellenkezők a ti érdekeitekkel.**

Szavazzatok mindnyájan a körre O, az összes kisgazdák és munkások megmenlő jelére.

Éljen Románia egész munkás és földműves osztálya.

A nemzeti parasztpárt hívei.

Impressió A. M. Aranyosi, Brassó, 1919.

389

Székely Testvérek!

A demagóg, patikusok — mert kettő is van a nemzeti párt listáján ilyen — a karikát az orrolokba akarják akasztani.

A kör lovajjal titeket úgy látszik ökröknek néznek, akikhez oly **botort** durva hangon lehet beszélni, mint az általuk kiadott röpczedések tartalmazzák.

Értelemes székely népünk ne szédülj meg, mert a karikából láncot fonnak kezetekre, lábatokra s megabroncozzák fejeteiket azok, akik **fajtestvéreitek és sorstestvéreitek** ellen izgatnak!

Szavazzatok a magyar pártira!

Szavazzatok jelünkre.

Éljen az Országos Magyar Párt!

Tip. Turóczi Ty.-Sztúcesc.

6. Az OMP *Szervezeti Szabályzatának* címlapja

7. Az OMP felhívása az 1930-as népszámlálás alkalmával

Magyarok!

A népszámlálás nagyon fontos cselekmény,
jövendő sorsotokat dönti el.

Vigyázzatok!

Ne hagyjátok sem megfélemlíteni, sem rá-
szedni magatokat. Nem csak a törvény mondja, ha-
nem Erdély tartományi igazgatója külön is hang-
súlyozza, hogy a népszámláló biztos, legyen az
jegyző, vagy csendőr vagy akár ki más,

szigoruan meg lesz büntetve,

ha erőszakoskodással, megfélemlítéssel, rábeszélés-
sel odahat, hogy a népszámlálás adatai meg legye-
nek hamisítva, *avagy mást ír be* a népszámlálási
ívbe, mint amit ti magatokról lelkiismeretetek sze-
rint felelték a népszámlálási rovatok számára.

Arra a kérdésre, hogy mi vagy: magyar, német,
román, tót, rutén? nem az számít, hogy őseid mik
voltak, hanem az,

hogyan ma mi vagy? Minek érzed magad?

Az sem számít, hogy mi a vallásod. Akár ró-
mai katolikus, akár görög katolikus, akár izrae-
lita a vallásod, magyar vagy, ha annak érzed ma-
gad, ha a magyar nyelvet beszéled.

Mielőtt a népszámlálási ívet aláírnád, nézd
meg, hogy bele van-e írva a megfelelő rovatba,
hogy te magyarnak mondtad magad. Mert akadhat
népszámláló biztos, aki előtted nem ír ebbe a ro-
vatba semmit, és csak miután te már aláírtál, —
otthon írja be azt, amit akar.

Ha a népszámláló biztos hamis adatokat venne
fel rólatok, vagy valamely rovatot üresen hagyna,
— ne írjátok alá a népszámlálási ívet!

**Minden visszaélést jelentétek a Magyar Párt-
nak, hogy megtehessek a feljelentéseket!**

A Magyar Párt.